

Daniel Kehlmann

PASAULIO matavimas

Alma littera

Grakščiu siužetu ir minimaliomis stiliaus priemonėmis romane tapomi dviejų pasaulinio garso XVIII a. pabaigos ir XIX a. pradžios mokslininkų – matematiko, astronomo, geodezininko ir fiziko Karlo Frydricho Gauso (1777–1855 m.) ir gamtininko, geografo bei keliautojo Aleksandro fon Humbolto (1769–1859 m.) – paveikslai. Į mokslo istoriją amžiams liks įrašytas Gauso dėsnis elektrostatikoje, Gauso metodas lygčių sprendimo teorijoje, Gauso skirstinys variacinėje statistikoje, o Humbolto – Orinoko ir Amazonės vandenskyros, vertikalaus augmenijos zoniškumo ir daugybė kitų atradimų. Abu mokslininkai savaip matavo pasaulį. Per įvykius ir dialogus atsiskleidžia jųdviejų charakteriai, epochos dvasia, to meto mokslo lygis ir žmogaus proto galia.

Daniel Kehlmann

PASAULIO matavimas

Romanas

Iš vokiečių kalbos vertė
ALFONSAS TEKORIUS

Alma littera

VILNIUS 2007

UDK 830-3
Ke38

Versta iš:
Daniel Kehlmann
DIE VERMESSUNG DER WELT
I. Auflage September 2005

Knygos leidimą parėmė *Goethe's institutas*

ISBN 978-9955-24-666-4

KELIONĖ

1828 metų rugsėjo mėnesį didžiausias šalies matematikas pirmą kartą per daugelį pastarųjų metų išvyko iš gimtojo miesto dalyvauti Vokietijos gamtotyrininkų kongrese. Aiškus daiktas, kad nenorėjo niekur važiuoti, bet Aleksandras Humboltas buvo neperkalbamas, kol vieną silpnumo akimirką ir tikėdamasis, kad tokia diena niekada neateis, davė jam sutikimo žodį.

O dabar profesorius Gausas tysojo lovoje. Kai Mina kvietė keltis, nes karieta jau laukianti, o kelias esąs tolimas, jis kniaubėsi į pagalvę geisdamas, kad žmona dingtų iš akių, todėl užsimerkė. Vėl praplėšęs akis pamatė, kad Mina vis dar tebestovi, vadino ją įkyria, nieko neišmanančia ir savo nebe jaunų dienų nelaime. Kai ir tai nepadėjo, pamažu nusimetė antklodę ir atsistojo ant žemės.

Suirzęs ir šiek tiek apsiprausęs nusileido laiptais žemyn. Gyvenamajame kambaryje laukė sūnus Eugenas su prikimštu lagaminu. Jį pamatęs Gausas įsiuto, sudaužė ant palangės stovinčią vazą, trypė kojomis ir blaškėsi. Nenurimo ir tada, kai Eugenas ir Mina priėjo iš abiejų pusių, apkabino jį per pečius įtikinėdami, kad juo bus gerai pasirūpinta, kad netrukus vėl grįš namo – viskas prabėgs greitai kaip slogus sapnas. Tik kai jo senut senutėlė motina išgirdusi triukšmą išėjo iš savo kambario, suėmė jį už skruosto ir paklausė, ar taip tinka elgtis jos šauniajam sūnui, Gausas aprimo. Šaltai atsisveikino su Mina; dukteriai ir jauniausiam sūnui abejingai paglostė galvas. Kitų prilaikomas sėdo į karietą.

Kelionė buvo varginanti. Eugeną vadino nevykėliu, išplėšė jam iš nagų gumbuotą lazdą ir iš visų jėgų spyrė sūnui į koją. Kurį laiką suraukęs antakius žvelgė pro karietos langą, nejučia paklausė, kada, po galais, ištekės duktė? Kodėl jos niekas neima? Kokia problema?

Eugenas išskėstais pirštais braukė per galvą taip tvarkydamas ilgus plaukus, maigė rankose raudoną kepurę ir vis nieko nesakė.

– Ar burna užžėlė, kad tyli, – akino Gausas.

– Atvirai kalbant, – lemeno Eugenas, – sesuo nėra iš gražiųjų.

Gausas linktelėjo, nes atsakymas atrodė įtikinamas. Paprašė knygos.

Eugenas padavė tą, kurią ką tik buvo atsivertęs: Friedricho Jahnso *Deutsche Turnkunst* („Vokiečių gimnastika"). Tai buvo viena iš jo mėgstamiausių knygų.

Gausas mėgino skaityti, bet jau po kelių akimirkų pakėlė akis ir ėmė skųstis naujamadiškomis karietos spyruoklinėmis sėdynėmis – dar labiau suka skrandį, nei iki šiol žmogus buvai pratęs.

– Netoli tie laikai, – aiškino jis, – kai mašinos patrankos sviedinio greičiu skraidins žmones iš vieno miesto į kitą. Tada iš Getingeno į Berlyną bus galima nukakti per pusvalandį.

Eugenas abejodamas lingavo galva.

– Keista ir neteisinga, – toliau samprotavo Gausas, – tikrai pasigailėjimo vertas pavyzdys, kokia atsitiktinė žmogaus egzistencija: esi gimęs tam tikru laiku ir jam priklausai – nori to, ar ne. Tai suteikia nemažą pranašumą prieš praeitį, bet paverčia ateities juokdariu.

Eugenas mieguistas linktelėjo.

– Net toks intelektas kaip mano, – kalbėjo jis, – ankstyvaisiais žmonijos amžiais arba *Orinoko* pakrantėse nieko nebū-

tų galėjęs padaryti, o po dviejų šimtų metų kiekvienas pusgalvis galės iš jo šaipytis ir prasimanyti visokių absurdiškų nesąmonių.

Gausas dar kiek pasvarstė, vėl pavadino Eugeną nevykėliu ir įniko į knygą. Kol skaitė, Eugenas nenorėdamas rodyti esąs įsižeidęs ir to, kaip pyktis iškreipė jo veidą, stengėsi spoksoti pro karietos langą.

Vokiečių gimnastikoje buvo pasakojama apie gimnastikos įrankius. Autorius išsamiai aprašinėjo savo paties išrastus įrenginius, ant kurių buvo galima visaip karstytis. Vieną vadino arkliu, kitą – buomu, trečią – ožiu.

– Tam vyrukui galvoj negerai, – tarė Gausas, atidarė karietos langą ir knygą švystelėjo lauk.

– Tai mano knyga! – sušuko Eugenas.

– Man irgi taip atrodo, – atsakė jis ir užmigo. Nebeatsibudo iki pavakarių, kai pasienio stotelėje reikėjo keisti arklius.

Kol senuosius arklius perkinkė kitais, abu keliauninkai smuklėje užsisakė bulvienės. Lieknas ilga barzda ir įdubusiais skruostais vyriškis, vienintelis be jųdviejų smuklės klientas, vogčiomis dilbčiojo į juos nuo gretimo stalo.

– Kūniškumas, – nutraukė tylą Gausas, kuris didžiam Eugeno nepasitenkinimui buvo sapnavęs apie gimnastikos įrenginius, – iš tikrųjų yra visų pažeminimų šaltinis. – Jam visada kritę į akis, kad Dievas krečia piktus pokštus: tokį protą kaip jo uždaro liguistame kūne, o tokia vidutinybė kaip Eugenas niekada neserga.

– Vaikystėje sunkiai sirgau tymais, – teisinosi Eugenas. – Vos likau gyvas. Štai dar randai matyti!

– Taip, iš tikrųjų, – pritarė Gausas, – buvau pamiršęs.

Jis žvilgsniu parodė į pašto arklius už lango.

– Tiesą sakant, ganėtinai juokinga, kad turtingiems žmonėms kelionė užtrunka dvigubai ilgiau nei paprastiems. Tie,

kurie keliauja pašto karieta, arklius gali keisti po kiekvieno etapo, o kas turi nuosavus, priversti laukti, kol jie pailsės.

– Na, ir kas? – paklausė Eugenas.

– Aiškus daiktas, – atsakė Gausas, – kas nepratęs mąstyti, tam atrodo savaime suprantama. Kaip ir tai, kad jaunas žmogus vaikšto su lazda, o senam jos nereikia.

– Studentas niekada nepalieka gumbinės, – atkirto Eugenas, – taip visada buvo ir bus.

– Ko gero, – šypsodamasis neprieštaravo Gausas.

Jie srėbė tylėdami, kol prisistatė pasienio stoties žandaras ir pareikalavo pasų. Eugenas padavė savo kelionės dokumentą, liudijimą, kuriame buvo parašyta, kad jis, studentas, yra patikimas ir tėvo lydimas turi teisę įžengti į Prūsijos žemę. Žandaras nužiūrėjo jį įtartinai, patikrino pasą, linktelėjo ir atsisuko į Gausą. Tas nieko neturėjo.

– Jokio paso? – nustebo žandaras. – Jokio raštelio, jokio antspaudo, ničnieko?

– Man niekada tokių dalykų nereikėjo. Paskutinį kartą Hanoverio sieną kirtau prieš dvidešimt metų. Tada nebuvo jokių bėdų.

Eugenas mėgino aiškinti, kas jie tokie, kur vyksta ir kieno kvietimu. Gamtotyrininkų suvažiavimą globoja karalius. Galima sakyti, kad tėvą kaip garbės svečią kviečia pats karalius.

Žandarui reikėjo paso.

– Juk to jis negali žinoti, – teisino Eugenas, – tėvą gerbia tolimiausiuose kraštuose, jis yra visų akademijų narys, nuo ankstyvos jaunystės vadinamas matematikų kunigaikščiu.

Gausas linkčiojo galva.

– Pasakojama, – pridūrė Gausas, – kad Napoleonas dėl jo neleido apšaudyti Getingeno.

Eugenas išbalo.

– Napoleonas? – pakartojo žandaras.

– Žinoma, – patvirtino Gausas.

Žandaras reikalavo paso, tik dabar jau kiek pakeltu balsu.

Gausas pasirėmė rankomis galvą ir nebejudėjo iš vietos. Eugenas bakstelėjo tėvui į pašonę, bet Gausas nė nekrustelėjo. Jam esą visai vis tiek, murmėjo sau po nosimi, jis norįs namo, tegu visi pasikaria.

Žandaras, nežinodamas, ką daryti, pasitaisė kepurę.

Tada į pokalbį įsiterpė vyriškis prie gretimo stalo:

– Visam tam ateis galas! Vokietija bus laisva, ir dori piliečiai galės nepersekiojami gyventi ir keliauti be jokių popierių, sveiki kūnu ir dvasia!

Tai sukėlė žandaro įtarimą ir šis dabar pareikalavo jo parodyti pasą.

– Taip, tą aš ir turiu galvoje! – sušuko vyriškis ir ėmė raustis kišenėse. Staiga pašoko, apvertė savo kėdę ir puolė pro duris. Žandaras kelias akimirkas žvelgė į atdaras duris ir, kai atsipeikėjo, pasileido jam iš paskos.

Gausas pamažu pakėlė galvą. Eugenas pasiūlė nedelsiant važiuoti toliau. Gausas pritariamai linktelėjo ir tylėdamas susrėbė, kas dar buvo likę lėkštėje. Žandarų namelyje nieko nesimatė – abu policininkai nusivijo barzdotąjį bėglį. Eugenas ir vežėjas pakėlė užkardos buomą, ir netrukus visi jau dardėjo Prūsijos žeme.

Gausas dabar pažvalėjo, net buvo linksmas. Jis kalbėjo apie diferencialinę geometriją. Nelabai galima įsivaizduoti, kur tas kelias nuves kreivose erdvėse. Pats dar suvokiąs tik bendrais bruožais, o Eugenas tesidžiaugia savo vidutinybe, kai kada pagalvojus ima baimė, šiurpas nukrečia. Paskui prisiminė savo karčią jaunystę. Tėvas buvęs griežtas, nedraugiškas, Eugenas galįs jaustis laimingas. Jis pats skaičiuoti pradėjęs dar nemokėdamas žodžio ištarti. Kartą tėvas skaičiuodamas mėnesio algą suklydęs, ir jis ėmęs verkti. Kai tėvas klaidą ištaisė, kaipmat nustojęs žliumbti.

Eugenas vaizdavo esąs susižavėjęs, nors žinojo, kad nieko panašaus iš tikrųjų nebuvo. Tą istoriją pramanė brolis Jozefas ir visiems pasakojo. Tėvas, matyt, ją taip dažnai girdėjo, kad pats ja patikėjo.

Gausas ėmė kalbėti apie atsitiktinumą, tą baisiausią mokslo priešą, kurį visada norėjęs nugalėti. Pažiūrėjus iš arčiau, kiekviename įvykyje esą galima įžvelgti begalinę priežasčių sampyną. O jei atsitrauki ganėtinai toli, atsiveria didžiuliai modeliai. Laisvė ir atsitiktinumas – tai vidutinių nuotolių klausimas, atstumo dalykas. Ar aišku?

– Taip, maždaug, – tingiai atsakė Eugenas ir pasižiūrėjo į kišeninį laikrodį. Šis ėjo nelabai tiksliai, dabar galėjo būti tarp pusės keturių ir penkių ryto.

– Bet tikimybės taisyklės, – toliau aiškino Gausas rankomis maigydamas įsiskaudusią nugarą, – veikia nebūtinai. Jos nėra gamtos dėsniai, galimos išimtys, pavyzdžiui, – intelektas kaip jo paties arba laimėjimai loterijoje, kai akivaizdžiai nuolat išlošia koks nors nevisprotis. Retsykiais atrodo, kad ir fizikos dėsniai yra tik statistiniai, nes juose irgi esti išimčių: kas tai? Vaiduokliai ar minčių perkėlimas?

Eugenas pasiteiravo, ar tai ne pokštas.

– Pats nežinau, – atsakė Gausas, užsimerkė ir kietai užmigo.

Į Berlyną jie atidardėjo kitos dienos vėlyvą pavakarį. Tūkstančiai mažų namelių stovėjo išsibarstę be aiškesnės tvarkos, nematyti jokio centro – tarsi iš upės krantų išsiliejusi gyvenvietė pelkėčiausioje Europos vietoje. Tik visai neseniai pradėti statyti ištaigingi pastatai – katedra, keletas rūmų, muziejus didžiosios Humbolto ekspedicijos radiniams.

– Po metų kitų, – tarė Eugenas, – čia bus metropolija, tokia kaip Roma, Paryžius ar Sankt Peterburgas.

– Niekados, – atšovė Gausas. – Šlykštus miestas!

Karieta bildėdama dundėjo prastu bruku. Du kartus pasibaidė arkliai išgirdę piktai urzgiant šunis, o skersgatviuose šlapiame smėlyje ratai klimpo kone iki stebulių. Kvietęs šeimininkas gyveno Packhofo gatvėje numeris keturi, miesto centre, visai prie pat statomo muziejaus. Kad nepasiklystų, Humboltas plonyte plunksna buvo labai tiksliai nubraižęs planą, kaip rasti jo namus. Tikriausiai atvykstančiuosius bus kas nors pamatęs iš tolo ir pranešęs, nes vos karieta įsuko į kiemą, kaipmat atsidarė namo durys ir keturi vyrai išbėgo pasitikti.

Aleksandras fon Humboltas buvo neaukšto ūgio senas žilut žilutėlis ponas. Už jo ėjo sekretorius su atverstu bloknotu, livrėja apsirengęs pasiuntinys ir jaunas žandenotas vyriškis, kuris nešė stovą su prie jo pritvirtinta dėže. Tarsi iš anksto surepetavę, jie sustojo atitinkama poza. Humboltas išskėtė rankas prie karietos durelių.

Niekas nė krust.

Girdėjosi, kaip karietoje buvo karštai ginčijamasi.

– Ne! – šaukė kažkas. – Ne!

Pasigirdo nestiprus trinktelėjimas ir trečią kartą protestuojantis „Ne!" Kelias akimirkas viešpatavo tyla. Pagaliau durelės atsidarė, ir Gausas atsargiai pastatė kojas ant žemės. Jis kiek atsitraukė, kai Humboltas jį suėmė už pečių sušukdamas:

– Kokia garbė, kokia nepaprastai svarbi akimirka Vokietijai, mokslui, man pačiam!

Sekretorius užrašinėjo, o žmogus užpakalyje sušnibždėjo:

– Dabar!

Humboltas sustingo nejudėdamas. Tai esąs ponas Dageras, kuždėjo jis nekrutindamas lūpų. Jo globotinis, konstruojantis aparatą, kuris ant šviesai jautraus sidabro jodido sluoksnio fiksuos akimirkas ir išplėš jas iš skriete skriejančio laiko.

– Prašom nejudėti!

Gausas pareiškė, kad nori namo.

– Tik akimirką, – kuždėjo Humboltas, – maždaug penkiolika minučių, jie jau ilgokai iškentę. Neseniai trukę kur kas ilgiau. Per pirmuosius bandymus jam atrodę, kad nugara neišlaikys. Gausas norėjo iš tos situacijos išsisukti, bet mažaūgis senis netikėtai tvirtai laikė jį suėmęs ir negarsiai paliepė:

– Pranešti karaliui!

Tarnas nedelsdamas dingo iš akių. Paskui, matyt, todėl, kad Humboltui tik dabar atėjo į galvą, tęsė nurodymus:

– Užrašyti: patikrinti galimybę veisti ruonius Varnemiundėje, sąlygos, atrodo, tinkamos; rytoj man pranešti!

Sekretorius užrašinėjo. Eugenas, kuris tik dabar šlubčiodamas išsiropštė iš karietos, atsiprašinėjo, kad atvyko tokią vėlią valandą.

– Čia nėra nei ankstos, nei vėlios valandos, – murmėjo Humboltas. – Čia dirbamas darbas ir jis turi būti padarytas. Laimė, kad dar šviesu. Nejudėti!

Kieme pasirodė policininkas, panoręs sužinoti, kas čia dedasi.

– Palauk, – košė pro dantis nekrutindamas lūpų Humboltas.

– Tai sambūris, – pareiškė policininkas. – Arba tučtuojau skirstotės, arba būsiu priverstas elgtis pagal instrukciją.

– Aš esu kamerheras, – pusbalsiu tarė Humboltas.

– Kas, nenugirdau? – perklausė policininkas kiek pasilenkdamas į priekį.

– Kamerheras, – pakartojo Humbolto sekretorius, – karaliaus dvaro narys.

Dageras paprašė policininką pasitraukti į šoną, kad negadintų vaizdo.

Susiraukęs policininkas atsitraukė.

– Pirma, taip gali sakyti kiekvienas, antra, susirinkimų draudimo įstatymas galioja visiems. O tas tenai – jis parodė į Eugeną – tikriausiai yra studentas. Tada reikalas visai keblus.

– Jei tuojau pat nedingsi iš kur atėjęs, – aiškino jam sekretorius, – turėsi nemalonumų, kokių net neįsivaizduoji.

– Taip nekalbama su valdininku, – neryžtingai tarė policininkas. – Duodu penkias minutes.

Gausas sudejavo ir ištrūko Humboltui iš parankės.

– Palaukit! – sušuko Humboltas.

Dageras treptelėjo koja.

– Viskas per nieką!

– Kaip ir visais kitais atvejais, – ramiai tarė Humboltas, – kaip visada.

Ir iš tikrųjų: dar tą pačią naktį, kai Gausas gretimame kambaryje knarkė taip, kad sienos drebėjo, Humboltas su padidinamuoju stiklu apžiūrinėjo apšviestą vario plokštelę, bet nieko joje nematė. Tik gerokai vėliau atrodė, kad įžvelgia vaiduokliškus šešėlius – neryškų vaizdą, panašų į povandeninį peizažą. Viduryje – ranka, trys batai, petys, uniformos rankogalis ir ausies lezgelis. O gal ne? Atsidusęs švystelėjo plokštelę pro langą ir išgirdo, kaip ji sudužo į kiemo grindinį. Po kelių akimirkų pamiršo plokštelę ir viską, kas nepasisekė.

JŪRA

Aleksandrą fon Humboltą visoje Europoje išgarsino viena ekspedicija į tropikus. Ją surengė prieš dvidešimt penkerius metus. Aplankė Naująją Ispaniją, Naująją Granadą, Naująją Barseloną, Naująją Andalūziją ir Jungtines Amerikos Valstijas, atrado natūralų kanalą tarp Orinoko ir Amazonės baseinų, įkopė į aukščiausią pasaulyje žinomą kalną, surinko tūkstančius augalų ir šimtus gyvūnų – kai kuriuos gyvus, kitus negyvus, kalbėjo su papūgomis, kasė lavonus, matavo kiekvieną upę, kalną, ežerą, kurie pasitaikydavo pakeliui, lindo į kiekvieną urvą ir paragavo daugiau uogų bei įlipo į daugiau medžių, nei kas nors gali kas nors įsivaizduoti.

Iš dviejų brolių jis buvo jaunesnysis. Tėvas, pasiturintis žemesniosios aristokratijos žmogus, mirė anksti. Kokį išsilavinimą duoti sūnums, motina tarėsi ne su bet kuo, o su Gėte.

Du broliai, kurių asmenybėse taip puikiai reiškiasi žmogaus siekių įvairovė, taigi kur daugybė galimybių veiklai ir malonumui pavyzdingiausiai virto tikrove, iš tikrųjų tai, anot Gėtės, yra spektaklis, skirtas realizuoti prasmę su viltimi, o dvasią – su tam tikru apdairumu.

To teiginio niekas nesuprato: nei motina, nei majordomas Kuntas, prakaulus vyriškis didelėmis ausimis. Jam tarsi atrodo, samprotavo Kuntas, kad turimas galvoje eksperimentas. Vienam reikią suteikti kultūrininko išsilavinimą, kitam – mokslininko.

– Katram kokį?

Kuntas svarstė. Patraukė pečiais ir pasiūlė mesti burtus.

Penkiolika brangiai apmokamų ekspertų skaitė paskaitas, kurios prilygo universitetui: jaunesniajam – chemiją, fiziką, matematiką, vyresniajam – senąsias kalbas ir literatūrą; abiem – graikų, lotynų ir filosofiją. Po dvylika valandų kasdien, diena iš dienos – visą savaitę, be pertraukos ir atostogų.

Jaunesnysis, Aleksandras, buvo mažakalbis ir silpnos sveikatos. Jį reikėdavo nuolat visur drąsinti, pažymiai – vidutiniai. Per laisvalaikį bastydavosi po miškus, rinkdavo vabalus ir klasifikuodavo juos pagal susigalvotas sistemas. Devynerių metų padarė Benjamino Franklino išrasto žaibolaidžio kopiją ir iškėlė ant rūmų, kuriuose gyveno netoli sostinės, stogo. Tai buvo antrasis žaibolaidis Vokietijoje – pirmasis stiebėsi ant fizikos profesoriaus Lichtenbergo namų stogo Getingene. Tik tose dviejose vietose buvo saugu, netykojo pavojus iš dangaus.

Vyresnysis Humboltas atrodė tarsi angelas: gebėjo kalbėti kaip poetas ir anksti ėmė rašyti išminties kupinus laiškus garsiausiems krašto žmonėms. Kas tik su juo turėdavo reikalų, negalėdavo susilaikyti nesistebėjęs. Trylikos metų mokėjo dvi kalbas, keturiolikos – keturias, penkiolikos – septynias. Niekados nebuvo baudžiamas, niekas negalėjo prisiminti, kad būtų ką nors padaręs ne taip. Su Anglijos pasiuntiniu kalbėjo apie prekybos politiką, su Prancūzijos – apie maišto pavojų. Vieną kartą jis užrakino jaunėlį brolį atokaus kambario spintoje. Kai kitą dieną tarnas mažylį rado leisgyvį, šis aiškino, kad pats užsirakinęs, – nes žinojo, kad juo niekas nepatikės. Kitą kartą savo sriuboje aptiko baltų miltelių. Apie chemiją nutuokė užtektinai, kad suprastų, jog tai žiurkių nuodai. Virpančiomis rankomis atstūmė lėkštę į šalį. Anapus stalo vyresnysis brolis su pagarba stebėjo jį nepaaiškinamai linksmomis akimis.

Niekas negalėjo paneigti, kad rūmuose vaidenasi. Šiaip jau nieko ypatinga – girdėdavo žingsnius tuščiuose koridoriuose, vaikų verksmą nė iš šio, nė iš to, o kai kada į šmėklą panašus ponas gergždžiančiu balsu siūlė pirkti batraiščių, mažų žaislinių magnetų ar limonado stiklinę. Kur kas siaubingesni atrodė pasakojimai apie vaiduoklius: abiem berniukams Kuntas davė paskaityti knygų, kuriose pasakojama apie vienuolius, atsiveriančius kapus, iš žemės kyšančias rankas, apie požemyje vartojamus eliksyrus ir apie seansus su dvasiomis, kai mirusieji ima kalbėti iš siaubo sustingusiems klausytojams. Tokios knygos tada kaip tik ėjo į madą ir viskas buvo taip nauja, kad jokie įpročiai negalėjo numaldyti domėjimosi tomis baisybėmis. Tai esą būtina, aiškino Kuntas, pažintis su tamsa reikalinga žmogui bręsti: kam nežinoma metafizinė baimė, niekada nebus geras vokietis. Kartą vaikams pakliuvo į rankas knyga, kur aprašoma bepročio Agero, kuris atsižadėjo savo karaliaus ir pats pasiskelbė imperatoriumi, istorija. Negirdėtoje neregėtoje košmariškoje kelionėje Ageras ir jo vyrai plaukę Orinoko upe, kurios pakrantėse giria buvusi tokia tanki, kad neįmanoma išlipti į sausumą. Paukščiai giedoję išmirusių tautų kalbomis, o pakėlus akis danguje atsispindėję miestai, kurių architektūra rodė, kad jų statytojai buvę ne žmonės. Į šį regioną vis dar nebuvo kaip reikiant įsiskverbę mokslininkai, nebuvo ir patikimo žemėlapio.

– Bet aš tai padarysiu, – sakė jaunesnysis brolis. – Aš ten nukeliausiu.

– Tikriausiai, – neprieštaravo vyresnysis.

– Aš kalbu rimtai!

– Nė kiek neabejoju, – pritarė vyresnysis ir pasišaukė tarną, kad tas pažymėtų dieną ir valandą, kada tai pasakyta. – Žmonija kada nors džiaugsis, jog toji akimirka buvo užfiksuota.

Fiziką ir filosofiją dėstė Markusas Hercas, Imanuelio Kanto mėgtas mokinys ir grožiu garsėjančios Henrietės vyras. Jis supylė dvi substancijas į vieną stiklinį indą: skystis kiek luktelėjęs staiga pakeitė spalvą. Kitą kartą pro vamzdelį leido vandenilį, prikišo prie angos ugnį ir pliūptelėjo liepsna.

– Pusė gramo, – aiškino jis, – o liepsna – dvylika centimetrų. – Jei tik koks nors dalykas ima gąsdinti, geriausia – jį išmatuoti.

Henrietės salone kartą per savaitę rinkdavosi išsilavinę žmonės. Jie kalbėdavo apie Dievą ir savo jausmus, paverkšlendavo šiek tiek, rašinėjo vienas kitam laiškus, o patys save vadino dorybės draugija. Niekas nebeprisiminė, kas tą pavadinimą sugalvojo. Apie ką šnekėdavo, pašaliniams turėjo likti paslaptyje, bet draugijos nariams reikėdavo atvirai ir išsamiai atskleisti viską, kas dėjosi kieno nors sieloje. Jeigu joje nieko nesidėjo, reikėjo ką nors sumanyti. Broliai Humboltai čia buvo jauniausi. Ir tai esą reikalinga, aiškino Kuntas, negalima praleisti nė vieno susitikimo. Tai ugdo jausmus. Jis drąsino brolius rašyti Henrietei. Jauno amžiaus apleidus sentimentinę kultūrą vėliau galima sulaukti nemalonių padarinių. Savaime aišku, kiekvieną rašinį pirmiausia reikėdavo pateikti jam. Kaip ir tikėtasi, vyresniojo laiškai buvo geresni.

Henrietė jiems atsakinėjo mandagiai; rašysena – netvirta, vaikiška. Jai pačiai buvo vos devyniolika. Knyga, kurią jai padovanojo jaunesnysis Humboltas, grįžo neskaityta: La Mettrie „Žmogus mašina". Tas veikalas esąs uždraustas, šlykštus pamfletas. Jai ir ranka nekiltų ją atskleisti.

– Apgailestauju, – kalbėjo jaunesnysis brolis vyresniajam. – Puiki knyga. Autorius rimtai įrodinėja, kad žmogus yra mašina, itin tobulas automatiškai veikiantis mechanizmas.

– Ir be jokios sielos, – tarstelėjo vyresnysis.

Jiedu žingsniavo rūmų parku; sniegas kaip pūkas dabino plikus medžius.

– Ne, su siela, – prieštaravo jaunesnysis. – Su nuojautomis ir poetiniais tolių ir grožio pojūčiais. Tačiau jinai yra tik mašinerijos dalis, nors ir sudėtingiausia. Tad klausiu savęs, ar tai ne tiesa?

– Visi žmonės – mašinos?

– Gal ne visi, – kalbėjo susimąstęs jaunesnysis. – Bet mes.

Tvenkinys buvo užšalęs. Vėlos popietės prieblanda nudažė sniegą ir varveklius mėlynai.

– Turiu tau pasakyti vieną dalyką, – pradėjo vyresnysis. – Dėl tavęs nerimaujama. Tavo nekalbumas, uždarumas. Nekokie mokslo reikalai. Dėl mudviejų sustojo ir žlunga didelis eksperimentas. Nė vienas neturime teisės išskysti.

Jis kiek stabtelėjo.

– Beje, ledas visai tvirtas.

– Tikrai?

– Gali neabejoti!

Jaunėlis linktelėjo galva, atsikvėpė ir žengė ant tvenkinio. Mąstė, ar ne ėmus deklamuoti Klopštoko čiuožimo odės. Mosuodamas rankomis jis čiuožė į vidurį. Apsisuko ant vienos kojos. Brolis stovėjo ant kranto atsilošęs ir žiūrėjo į jį.

Staiga – absoliuti tyla. Ničnieko nebematyti, šaltis beveik atėmė jusles. Tik dabar suprato, kad atsidūrė po vandeniu. Spardėsi. Galva atsitrenkė į kažką kieta – ledas. Kailinė kepurė atsiskyrė ir nuplaukė, plaukai stojo piestu, kojos palietė dugną. Dabar akys jau priprato prie tamsos. Akimirką išvydo sustingusį gamtovaizdį: virpantys stiebai, viršum jų – permatomi kaip šydas augalai, žuvis paklydėlė – ką tik buvo ir nebėra, tarsi miražas. Mėgino plaukti, iškilo, vėl atsitrenkė į ledą. Toptelėjo mintis, kad gyventi liko tik kelios sekundės. Ėmė graibytis aplinkui ir, kai jau visai duso, pa-

matė virš galvos tamsią dėmę – eketę; suspurdėjo į tą pusę, giliai įkvėpė ir iškvėpė, išspjovė vandenį; aštrūs ledo kraštai supjaustė rankas, pasikėlė alkūnėmis, užsiropštė ant ledo, ištraukė kojas ir gulėjo sunkiai šnopuodamas, vos atgaudamas kvapą. Pasirito ant pilvo ir nušliaužė kranto link. Brolis tebestovėjo kaip ir pirma, atsilošęs, susikišęs rankas į kišenes, kepurę užsimaukšlinęs ant akių. Jis ištiesė ranką ir padėjo broliui atsistoti.

Naktį suėmė karštis. Girdėjo balsus ir nežinojo, ar tai sapno vaiduokliai, ar tikri žmonės, stovintys aplink lovą; vis dar jautė ledinį šaltį. Kažkoks vyras žingsniavo po kambarį ten ir atgal, tikriausiai gydytojas; sakė: apispręsk, kas bus tas; tai – ryžtas, reikia tik ištverti, arba? Bet kai norėjo atsakyti, nebeprisiminė, ko jo klausė; vietoj to regėjo didžiulę plytinčią jūrą ir kaip elektra kibirkščiuojantį dangų, o kai vėl atsimerkė, buvo vidurdienis po dviejų dienų: blanki žiemos saulė kybojo lange, karštis buvo atslūgęs.

Nuo šiol jo pažymiai pagerėjo. Dirbo susikaupęs ir įprato galvodamas pirštus gniaužti į kumštį, tarsi turėtų nugalėti priešą. Henrietė rašė, kad jis šiek tiek pasikeitęs, jai kylanti neaiški baimė. Aleksandras prašėsi leisti vieną naktį pabūti tame tuščiame kambaryje, iš kurio dažniausiai naktimis girdėti garsai. Kitos dienos rytą buvo išblyškęs ir nekalbus, jo kaktoje įsirėžė pirmoji statmena raukšlė.

Kuntas nusprendė, kad vyresnysis brolis turi studijuoti teisę, o jaunesnysis – ekonomiką. Savaime suprantama, jis kartu su jais išvyko į Frankfurto prie Oderio universitetą, lydėjo juos į paskaitas ir prižiūrėjo pažangumą. Tai nebuvo gera aukštoji mokykla. „Jei kas nors nieko nemoka ir nori tapti gydytoju, – rašė vyresnysis brolis Henrietei, – tegu ramiausiai atvažiuoja. Be to, kažkodėl, ir niekas nežino priežasčių, kolegijoje dažnai slampinėja didžiulis šuo, vis krebžda aplinkui, neduoda ramybės."

Pas botaniką Vildenovą jaunėlis pirmą kartą pamatė daugybę džiovintų tropinių augalų. Jie turėjo čiuptuvus, panašius į ataugas, pumpurai – kaip akys, o lapų paviršius pačiupinėjus priminė žmogaus odą. Jis pjaustė tuos augalus, kruopščiai kopijavo, tikrino, kaip reaguoja su rūgštimis ir šarmais, rūpestingai rengė preparatus.

– Dabar žinau, – gyrėsi Kuntui, – ką veiksiu. Domėsiuos gyvenimu.

– Tam negaliu pritarti, – atsakė Kuntas. – Pasaulyje yra kitų uždavinių negu paprasta būtis. Vien gyvenimas – tai ne egzistencijos turinys.

– Ne tą turiu galvoje, – aiškino jis, – tirsiu gyvybę, noriu suprasti tą keistą atkaklumą, su kuriuo ji aprėpia visą žemės rutulį. Noriu išsiaiškinti, kur čia šuo pakastas.

Kiek suprantu, galiu likti čia ir studijuoti pas Vildenovą!

Kitą semestrą vyresnysis brolis persikėlė į Getingeno universitetą. Tuo metu, kai jis ten sutiko pirmuosius draugus, pirmą kartą paragavo stipriųjų gėrimų ir palietė moterį, jaunesnysis rašė pirmąjį mokslinį darbą.

– Gerai, – pagyrė Kuntas, – bet ne taip gerai, kad Humbolto vardu galima būtų spausdinti. Skelbti nereikėtų skubėti.

Per atostogas jaunėlis aplankė vyresnįjį brolį. Vieno priėmimo pas Prancūzijos konsulą metu susipažino su matematiku Kestneriu ir žymiausiu Vokietijos eksperimentinės fizikos profesoriumi Georgu Christotu Lichtenbergu. Tas švelniai paspaudė jam ranką ir smagiai žvelgė į jį – jau kiek kumptelėjęs, bet nepriekaištingai gražių bruožų, putliu ir išmintingu veidu. Humboltas pasiteiravo, ar tiesa, kad rašo romaną.

– Ir taip, ir ne, – atsakė Lichtenbergas su tokiu žvilgsniu, tarsi regėtų tai, apie ką Humboltas nieko nenujaučia. – Vei-

kalas vadinasi *Apie žemės įdubą*, jame veiksmo nėra, visai užstrigau.

– Rašyti romanus, – reiškė savo nuomonę Humboltas, – man atrodo panašu į tai, kaip eiti karališku keliu – kad ateičiai sustabdytum greitai prabėgančią dabartį.

– Aha, – neprieštaravo Lichtenbergas.

Humboltas išraudo.

– Būtų paika, jei autorius, kaip dabar madinga, imtų vaizduoti jau išblėsusią praeitį.

Lichtenbergas pasižiūrėjo į jį prisimerkęs.

– Ne, – tarė jis, bet paskui pridūrė: – Taip.

Grįždami namo broliai išvydo šalia patekėjusio mėnulio antrą, tik šiek tiek didesnį, sidabrinį skritulį.

– Karšto oro balionas, – paaiškino vyresnysis. – Šiuo metu netoli Braunšveigo yra apsistojęs Piliatras de Rozjė, brolių Mongolfjė bendradarbis. Visas miestas tik apie tai ir kalba. Netrukus visi žmonės kils į orą.

– Bet jie nenorės, – prieštaravo jaunesnysis. – Baimės akys didelės.

Prieš išvykdamas dar susipažino su garsiuoju Georgu Forsteriu, liesu, kostinčiu žmogumi nesveika veido spalva. Kartu su Kuku jis buvo apkeliavęs žemės rutulį ir matęs nepalyginamai daugiau nei kas nors kitas Vokietijoje. Dabar buvo gyva legenda, jo knyga – garsi visame pasaulyje, dirbo bibliotekininku Maince. Jis pasakojo apie slibinus ir gyvus numirėlius, apie itin mandagius žmogėdras, apie dienas, kai jūra tokia skaidri, kad manai kybąs viršum bedugnės, apie audras, tokias smarkias, kad nedrįsti net melstis.

Ilgesys gaubė jo veidą tarsi vos įžvelgiamas rūkas.

– Per daug esu visko matęs, – tarė jis. – Kaip tik apie tai pasakoja Odisėjo ir sirenų alegorija. Prisirišti prie stiebo dar nieko nereiškia – nors ir ištrūksti iš situacijos, bet negali atsikratyti to, kas svetima, įspūdžio. Sunkiai miegu – pernelyg

stiprūs prisiminimai. Neseniai gavau žinią, kad mano kapitoną, didį ir tamsiaveidį Kuką, Havajuose išvirė ir suvalgė.

Jis krapštė kaktą žiūrėdamas į savo batų raiščius.

– Išvirė ir suvalgė, – pakartojo.

– Aš irgi svajoju keliauti, – tarė Humboltas.

Forsteris palingavo galvą.

– Kiekvienas svajoja, bet paskui gailisi.

– Kodėl?

– Todėl, kad niekada negali grįžti.

Forsteris rekomendavo jam studijuoti Freibergo kalnakasybos akademijoje.

Ten dėstė Abrahamas Verneris: žemės vidus esąs šaltas ir kietas. Kalnai atsiradę iš netirpių dėl kristalizacijos susidariusių nuosėdų, iškilusių pirmykščiais laikais iš besitraukiančio vandenyno. Vulkanų ugnis veržiasi ne iš žemės gilumos – juos maitina degantys anglių klodai, o žemės vidus sudarytas iš kieto akmens. Ši teorija vadinosi neptūnizmu, ją palaiko abi bažnyčios ir Johanas Volfgangas Gėtė.

Verneris Freibergo bažnyčioje užpirkinėjo mišias už jo tiesos vis dar nepripažįstančių priešininkų sielas. Vieną kartą, kaip pasakojama, abejojančiam studentui jis sumalęs nosį, o kitam prieš keletą metų nukandęs ausį. Jis esąs vienas iš paskutiniųjų alchemikų: slaptų ložių narys, ženklų, kuriems paklūsta demonai, žinovas, mokąs sudaužyta vėl sudėti į viena, iš dūmų suformuoti tai, kas ką tik sudegė, kalbėjęs su velniu ir pasidaręs aukso. Intelektualus vis dėlto jis neatrodė. Jis atsilošė kėdėje, prisimerkė ir paklausė Humboltą, ar jis neptūnistas ir ar tiki, kad žemės vidus yra šaltas.

Humboltas atsakė taip.

– Tada tau reikia vesti.

Jaunikaitis visas išraudo.

Verneris išpūtė žandus, nutaisė suokalbišką veido išraišką ir pasidomėjo, ar turįs širdies karalienę.

– Tai tik trukdo, – teisinosi Humboltas. – Žmogus veda, kai neturi rimtų planų gyvenime.

Verneris spoksojo nustebęs.

– Taip tik sakoma, – pasitaisė Humboltas. – Žinoma, tai neteisinga.

– Iš nevedusio žmogaus, – aiškino Verneris, – niekada neišeis geras neptūnistas.

Akademijos mokymo planą Humboltas įvykdė per tris mėnesius. Rytais šešias valandas praleisdavo šachtose, po pietų klausydavo paskaitų, iki vidurnakčio mokydavosi kitai dienai. Draugų neturėjo, o kai brolis pakvietė į vestuves, girdi, radęs moterį, kokia jam tinka, tokią, kokios kitos pasaulyje nėra, mandagiai atsakė, kad atvykti negalės, nes trūksta laiko. Jis landžiojo siauriausiais kalnakasių išraustais urvais, kol visai priprato kaip prie nesiliaujančio, bet vis labiau pakenčiamo skausmo. Matavo temperatūrą: juo giliau, juo darosi šilčiau, ir tai prieštaravo visiems Abrahamo Vernerio aiškinimams. Pastebėjo, kad net tamsiausiuose urvuose esama augmenijos. Atrodė, kad gyvybės visur esama, visur rasdavo kokią nors samanų ar kerpių rūšį, kokį nors skurdų augalėlį. Šie atrodė keisti, todėl juos smulkino ir tyrė, klasifikavo ir apie visa tai rašė mokslinį darbą. Po daugelio metų, kai panašių augalų išvydo Mirusiųjų oloje, tai nebebuvo naujiena.

Akademiją baigė ir gavo uniformą. Dabar visur, kur tik eis ar važiuos, turės ją vilkėti. Jo tarnybinis titulas buvo kalnakasybos departamento asesorius. „Nors ir gėda, – rašė broliui, – bet tuo džiaugiuosi."

Po kelių mėnesių jau tapo patikimiausiu Prūsijos kalnakasybos inspektoriumi. Jam turėdavo aprodyti metalurgijos gamyklas, durpių kasyklas, leisti apžiūrėti Karališkosios porceliano manufaktūros aukštakrosnes; visur jis gąsdino darbininkus nepaprastai greitai reikšdamas pastabas. Be

paliovos keliavo, nuolat buvo ant kojų, mažai miegojo, neturėjo kada net kaip reikiant pavalgyti ir pats nežinojo, ką visa tai turėjo reikšti. „Kažkas man darosi, – vėl rašė laiške broliui, – bijau, galiu išeiti iš proto."

Atsitiktinai į rankas pakliuvo Galvanio knyga apie elektros srovę ir varles. Prie varlės šlaunies, atskirtos nuo kūno, Galvanis pritvirtino skirtingo metalo gabalėlius ir pastebėjo, kad šlaunis virpa kaip gyva. Ar tai priklauso nuo pačios šlaunies, kurioje dar yra gyvybės, ar judėjimas ateina iš išorės – todėl, kad metalai skirtingi, o varlės raumenys tai tik parodo? Humboltas nusprendė tą dalyką išsiaiškinti.

Jis nusivilko marškinius, atsigulė į lovą ir liepė tarnui ant nugaros priklijuoti du kraujo nuleidimo pleistrus. Tarnas padarė, kaip sakyta; iššoko dvi didelės pūslės.

– Dabar jas perpjauk!

Tarnas delsė ir tik kai Humboltas užriko, šis paėmė skalpelį. Tas buvo toks aštrus, kad pjaunant beveik nesuskaudo. Ant grindų ėmė varvėti kraujas. Humboltas įsakė ant vienos žaizdos uždėti gabalėlį cinko.

Tarnas paprašė padaryti pertrauką, jam esą negera.

Humboltas liepė neapsimetinėti kvailiu. Vos tik sidabro gabalėlis palietė antrąją žaizdą, nugaros raumenyse pajuto skausmingus trūkčiojimus – iki pat galvos. Virpančia ranka užrašė: *musculus cucullaris*, užpakalinis galvos kaulas, stuburo slankstelių ataugos. Jokios abejonės, čia veikia elektra.

– Dar kartą sidabrą!

Suskaičiavo keturis trūktelėjimus, vienodais intervalais, tada aptemo akys. Kai atsitokėjo, tarnas sėdėjo ant grindų, išbalęs kaip drobė, kruvinomis rankomis.

– Toliau! – paliepė Humboltas ir su keistu baimės jausmu suvokė, kad apima azartas. – Dabar varles!

– O, ne! – pasipriešino tarnas.

Humboltas paklausė, gal norįs pasiieškoti kitos tarnybos.

Tarnas uždėjo ant kruvinos Humbolto nugaros keturias negyvas, kruopščiai nuvalytas varles.

– O dabar užteks, – maldavo tarnas, – mes juk krikščionys.

Humboltas nekreipė dėmesio ir sukomandavo:

– Vėl sidabrą!

Trūkčiojimai pasikartojo. Per kiekvieną trūktelėjimą varlės – tą matė veidrodyje – pašokdavo kaip gyvos. Jis sukando pagalvę, kurios medžiaga buvo sudrėkusi nuo ašarų. Tarnas isteriškai kikeno. Humboltas norėjo kai ką užrašyti, bet rankos neklausė. Vargais negalais atsistojo. Iš abiejų žaizdų tekėjo skystis, toks ėdantis, kad nudegino odą. Humboltas mėgino kelis to skysčio lašus pagauti stiklo vamzdeliu, bet petys buvo sutinęs, negalėjo pasisukti. Pažvelgė į tarną.

Tas purtė galvą.

– Na, gerai, – pasakė Humboltas, – dabar, dėl Dievo meilės, eik ir pakviesk gydytoją!

Humboltas nusišluostė veidą ir palaukė, kol atsigavo užtirpusios rankos ir galėjo tai, kas svarbiausia, užrašyti. Tekėjo elektra, tą aiškiai jautė, ir atsirado ji ne jo kūne ir ne varlėse, o dėl to, kad metalai buvo chemiškai priešingi.

Gydytojas niekaip negalėjo suprasti, kas čia nutiko. Po savaitės tarnas pranešė, kad ant nugaros liko du randai; Humbolto straipsnis apie gyvas raumenų skaidulas kaip elektrai laidžią substanciją jį išgarsino kaip mokslininką.

Brolis iš Jenos rašė, kad esąs sutrikęs. Reikia juk pagalvoti: yra moralinė atsakomybė ir savo paties kūnui, šis juk nėra koks daiktas tarp kitų daiktų. „Labai prašau, atvažiuok! Šileris norėtų su tavimi susipažinti."

„Tu manęs nesupranti, – atsakė Humboltas. – Aš išsiaiškinau, kad žmogus yra pasirengęs iškęsti neteisybę, bet daug kas jam lieka neprieinama todėl, kad bijo skausmo. O tas, kuris pasiryžta skausmui, suvokia tokius dalykus, ku-

rių..." Jis padėjo plunksną, pasitrynė petį ir suglamžė lapą. „Mūsų brolystė, – pradėjo iš naujo, – kodėl ji man atrodo kaip tikra mįslė? Kad esame atskiri ir vis tiek dviese, kad tu esi, kuo aš neturiu tapti, o aš esu, kuo tu negali būti, kad kartu turime keliauti per būtį, vienas šalia kito, bet norime ar nenorime, visados esame vienas kitam artimesni nei su bet kuo kitu. Nežinau, tačiau man atrodo, kad mūsų didybė nueis per nieką, ir nesvarbu, ką benuveiktume, viskas pradings tarsi būtų niekas, kol mūsų vardai, augę kartu, vėl į viena susilydę, išblės?" Jis sustojo, paėmė lapą ir suplėšė į mažyčius skutelius.

Norėdamas tirti Freibergo rūdyno augmeniją, Humboltas sukonstravo dujinę lempą, kuri švietė ir tokiose vietose, kur nebuvo oro. Per ją vos galo negavo. Nusileido į niekieno netirtą olą, pasistatė lempą ant žemės ir po kelių minučių neteko sąmonės. Mirdamas regėjo vijoklinius tropikų augalus, kurie nuo jo žvilgsnio virto moterų kūnais; šūktelėjęs vėl atsigavo. Vienas ispanas, vardu Andreas del Rio, su kuriuo kartu studijavo Freibergo akademijoje, jį aptiko ir iškėlė į paviršių. Dėkojo jam baisiausiai rausdamas iš gėdos.

Per vieną mėnesį, intensyviai dirbdamas, sumeistravo respiracinę mašiną. Oro pripūstas maišas dviem vamzdeliais buvo sujungtas su kvėpavimo kauke. Tuo prietaisu apsijuosęs Humboltas nusileido į urvą. Akmeniniu veidu iškentė prasidedančias haliucinacijas. Tik tada, kai kojos ėmė linkti, o temstanti sąmonė žvakės liepsną pavertė ištisa ugnimi, atsuko ventilį ir piktai žiūrėjo, kaip moterys vėl virto augalais, o šie – nieku. Taip vėsioje tamsoje išgulėjo keletą valandų. Kai grįžo į dienos šviesą, jo laukė Kunto laiškas, kviečiantis pas mirštančią motiną.

Kaip ir dera tokiais atvejais, jojo jis eikliausiu arkliu, kokį galėjo gauti. Veidą kapojo lietus, apsiaustas plevėsavo vėjyje, du kartus išslydo iš balno ir drėbėsi į purvą. Nesiskutęs

ir visas apskretęs atidarė namų duris; kadangi žinojo, kas tokiose situacijose tinka, vaizdavo, kad vos atgauna kvapą. Kuntas pritariamai linktelėjo galva, abu sėdėjo prie jos lovos matydami, kaip skausmas jos veidą keitė kažkuo svetima. Džiova išsekino ją, skruostai buvo įdubę, smakras – atsikišęs, nosis staiga pakumpo, dėl kraujo nuleidimų beveik nukraujavo. Kol Humboltas sėdėjo laikydamas jos ranką, popietė virto vakaru; pasiuntinys atnešė brolio laišką, kuriame šis atsiprašė, kad dėl neatidėliotinų reikalų Veimare negali atvykti. Prasidėjus nakčiai motina pasikėlė ant alkūnių ir ėmė šaižiai rėkti. Migdomieji neveikė, dar vienas kraujo nuleidimas ramybės neatnešė; Humboltui atrodė nesuprantama, kad ji gali taip nepadoriai elgtis. Prieš vidurnaktį motina rėkė taip nežmoniškai garsiai, o tie šūksmai rodėsi einantys iš tokios tampomo kūno gelmės, tarsi išgyventų malonumo kulminaciją. Jis laukė užsimerkęs. Po poros valandų ji nutilo. Kai išaušo, murmėjo nesuprantamus žodžius, o kai saulė jau gerokai pakilo priešpiečio dangumi, pasižiūrėjo į sūnų ir tarė:

– Laikykis tiesiai, taip skėtriotis, į ką panašu.

Tada ji nusisuko, akys ėmė darytis stiklinės, ir Humboltas pirmą kartą gyvenime pamatė negyvą žmogų.

Kuntas uždėjo ranką jam ant peties.

– Niekas neįvertins, ką man reiškė ši šeima.

– Įvertins, – atsakė Humboltas, tarsi jam kažkas sufleruotų, – aš įvertinsiu, niekada nepamiršiu.

Kuntas susijaudinęs atsiduso. Dabar žinojo, kad ir toliau gaus algą.

Po pietų tarnai matė Humboltą slampinėjant atokiau nuo rūmų, kalvota vietove ties tvenkiniu – išsižiojusį, užvertusį galvą, kaip kokį nevisprotį. Tokio jo iki šiol dar niekas nebuvo regėjęs.

– Matyt, – kuždėjosi tarnai, – baisiai sukrėstas.

Ir iš tikrųjų: niekada jis nebuvo toks laimingas.

Po savaitės Humboltas parašė prašymą atleisti iš tarnybos. Ministras negalėjo suprasti. Tokios aukštos pareigos jaunam žmogui, kilti karjeros laiptais – jokių kliūčių.

– Tad kodėl?

– Kadangi viso to per maža, – atsakė Humboltas.

Priešais savo viršininko rašomąjį stalą jis stovėjo, nors ir žemo ūgio, bet tiesus, blizgančiomis akimis, šiek tiek nuleistais pečiais. Pagaliau galės pradėti.

Iš pradžių nuvyko į Veimarą, kur brolis supažindino su Vylandu, Herderiu ir Gėte. Pastarasis pasisveikino kaip su sąjungininku. Kiekvienas didžiojo Vernerio mokinys esąs jo bičiulis.

– Nusprendžiau keliauti į Naująjį pasaulį, – tarė Humboltas. – Dar niekam neprasitariau. Niekas nuo to žingsnio nesulaikys ir nemanau, kad grįšiu gyvas.

Gėtė pakvietė jį eiti kartu ir pro virtinę skirtingomis spalvomis išdažytų kambarių privedė prie aukšto lango.

– Tai didžiulis drąsus sumanymas, – pasakė jis. – Pirmiausiai svarbu ištirti vulkanus, kad būtų galima patvirtinti neptūnizmo teoriją. Po žeme nedega jokia ugnis. Žemės vidus – ne verdanti lava. Tik sugedę protai gali prasimanyti tokias šlykštynes.

Humboltas prižadėjo vulkanais domėtis. Gėtė sudėjo rankas už nugaros.

– Ir niekada nepamirškite, kieno vardu vykstate.

Humboltas nesuprato.

Gėtė parodė ranka į margųjų kambarių pusę, kur stovėjo gipsinės romėnų statulų kopijos, kur vyrai salone kalbėjosi prislopintais balsais. Vyresnysis Humbolto brolis aiškino baltojo penkiapėdžio jambo pranašumus, Vylandas pritariamai linkčiojo galva, o Šileris sėdėdamas ant sofos slapčiomis žiovavo.

– Vykstate mūsų vardu, – patikslino Gėtė, – iš čia. Ir užjūryje būsite mūsų pasiuntinys.

Humboltas iškeliavo į Zalcburgą, kur įsigijo ištisą arsenalą pačių brangiausių matavimo prietaisų, kokių kada nors yra turėjęs žmogus. Du barometrus oro slėgiui matuoti, hipsometrą vandens virimo temperatūrai nustatyti, teodolitą geodeziniams matavimams, sudedamąjį kišeninį sekstantą, inklinatorių žemės magnetizmo stiprumui nustatyti, plaukinį higrometrą oro drėgmei matuoti, eudiometrą deguonies kiekiui ore nustatyti, Leideno stiklinę elektros krūviams kaupti ir cianometrą dangaus mėliui matuoti. Dar nusipirko du be galo brangius laikrodžius, kurie neseniai buvo pagaminti Paryžiuje. Jie nebeturėjo švytuoklių – sekundes tikseno nematomas, viduje įtaisytas spyruoklinis mechanizmas. Tais laikrodžiais, tinkamai naudojantis, galima tiksliai žinoti Paryžiaus laiką: reikia išmatuoti saulės aukštį viršum horizonto ir pasižiūrėti į lenteles su ilgumos laipsniais.

Zalcburge Humboltas praleido vienus metus treniruodamasis. Matavo kiekvieną apylinkės kalvą, kasdien nustatinėjo oro slėgį, kartografavo magnetinį lauką, tikrino orą, vandenį, žemę, dangaus spalvą. Mokėsi išardyti ir sudėti kiekvieną instrumentą – kol galėjo tai daryti užsimerkęs, stovėdamas ant vienos kojos, per lietų arba musių speičiamoje karvių bandoje. Vietiniai žmonės laikė jį bepročiu. Jis žinojo, kad ir su tuo reikia susitaikyti. Vieną kartą visą savaitę vaikščiojo prisibintavęs ranką už nugaros – kad priprastų prie nepatogumo ir skausmo. Kadangi kasdieniai drabužiai trukdė, pasisiūdino kitus, su kuriais ir miegojo.

– Visas triukas yra nieko nepraleisti pro pirštus, – sakė poniai Šobel, šeimininkei, iš kurios nuomojo kambarį, ir prašė jos įpilti dar stiklinę riebaluotų išrūgų, buvo klaikiai neskanios.

Tik tada išvažiavo į Paryžių, kur brolis dabar gyveno kaip privatus asmuo, norėdamas savo neįtikėtinai sumanius vaikus auklėti pagal griežtą, paties sumanytą sistemą. Brolienė negalėjo jo pakęsti. Jis esąs toks keistas, motyvavo ji, jo darbai ir elgsenos atrodo kaip pakvaišėlio, apskritai jis panašus į jos vyro sukarikatūrintą atvaizdą.

Ji nesanti tokia jau neteisi, pritarė jai vyras, niekada jam nebuvę lengva atsakyti už visas brolio kvailybes, tarsi būti jo globėju.

Mokslų Akademijoje Humboltas skaitė paskaitas apie žmogaus nervų elektros laidumą. Jis savo akimis matė, kaip dulksnojant lietui ant išmindžiotos žolės užmiestyje buvo matuojama paskutinė ilgumos laipsnio, jungiančio Paryžių su ašigaliu, atkarpa. Užbaigus darbus, visi nusiėmė skrybėles ir spaudė vieni kitiems rankas: viena dešimtmilijoninė šio atstumo dalis, pažymėta metale, tapo visų būsimų ilgio matavimų vienetu. Buvo norima jį pavadinti metru. Humboltą apimdavo pasididžiavimo jausmas, jei kas nors būdavo matuojama; šį kartą jis svaigo iš entuziazmo. Buvo taip susijaudinęs, kad keletą naktų negalėjo užmigti.

Humboltas ėmė teirautis apie rengiamas ekspedicijas. Kažkoks lordas Bristolis ketino vykti į Egiptą, bet netrukus kaip šnipas atsidūrė kalėjime. Humboltas sužinojo, kad Direktorija ruošiasi siųsti didžiojo Bugenvilio vadovaujamą tyrėjų grupę į Ramųjį vandenyną, bet Bugenvilis buvo persenęs, visai kurčias, sėdėjo soste, murmėjo sau kažką po nosimi ir kaip dirigentas mosavo rankomis, bet niekas negalėjo suprasti, kam tie mostai skirti. Kai Humboltas jam nusilenkė, tas palaimino jį vyskupo gestu ir liepė eiti. Direktorija jį pakeitė karininku Bodeniu. Šis Humboltą priėmė draugiškai ir viską pažadėjo. Neilgai trukus, su pinigais, kuriuos valstybė jam skyrė, Humboltas išvažiavo.

Vieną vakarą ant Humbolto namų laiptų sėdėjo įsitaisęs kažkoks jaunas vyrukas ir iš sidabrinio butelio gėrė degtinę, o kai Humboltas netyčia užmynė jam ant rankos, baisiausiai nusikeikė. Humboltas atsiprašė ir abu įsišnekėjo. Emė Bonplanas – toks buvo vaikino vardas ir pavardė – irgi ketino keliauti su Bodenu. Jam – dvidešimt penkeri, augalotas, šiek tiek apdriskęs, keli raupų randai ant skruostų ir trūko tik vieno danties, paties priekinio. Abu žvelgė vienas į kitą, o vėliau niekas iš jųdviejų nebegalės pasakyti, ar tikrai kažkokia nuojauta čia bus patvarkiusi taip, kad vienas antram pasidarė svarbesni nei koks nors kitas žmogus, arba gal prisiminimuose jiems tik taip atrodė.

Bonplanas pasakojo, kad kilimo esąs iš La Rošelio, kad žemas provincijos dangus slėgęs jį kaip kalėjimo stogas. Kiekvieną dieną svajojęs kaip nors iš čia ištrūkti, paskui tapęs veterinarijos gydytoju, bet universitetas jo kvalifikacijos nepripažinęs. Kol vykdęs papildomą baigimo programą, studijavęs botaniką, mėgstąs tropinę augmeniją, o dabar nežinąs, už ko tvertis. Grįžti į La Rošelį – nė už ką, verčiau mirti!

Humboltas paklausė, ar galįs jį apkabinti.

– Ne, – atsakė Bonplanas išsigandęs.

Humboltas aiškino, kad jų gyvenimas iki šiol buvęs panašus, kad to paties abu trokšta ateityje, kas galėtų kliudyti suvienyti pastangas? Jis ištiesė ranką.

Bonplanas nieko nesuprato.

– Galime keliauti kartu, – patikslino Humboltas, – man reikia kelionės draugo, pinigų turiu.

Bonplanas atidžiai pasižiūrėjo ir užsuko butelį.

– Esame jauni, – toliau kalbėjo Humboltas, – ryžtingi, dviese kalnus nuversime. Ar Bonplanui taip neatrodo?

Bonplanui taip neatrodė, bet Humbolto entuziazmas buvo užkrečiantis. Todėl, taip pat ir dėl to, kad nemandagu palikti žmogų išskėstomis rankomis, Bonplanas sutiko

ir vos neaiktelėjo iš skausmo: Humboltas kur kas stipriau paspaudė jam ranką, nei iš tokio žemo ūgio žmogaus buvo galima tikėtis.

– Tai kur link dabar?

– Į Ispaniją, kur kitur! – atsakė Humboltas.

Netrukus broliai atsisveikino lyg du monarchai. Jaunėlis visai susidrovėjo, kai atsibučiuojant brolienės plaukų galiukai palietė jo skruostą.

– Kažin, ar bepasimatysime, – tarė jis.

– Be jokios abejonės, – atsakė vyresnysis. – Jei ne šitame, tai aname pasaulyje. Kūno arba šviesos pavidalu.

Humboltas ir Bonplanas sėdo ant arklių ir išjojo. Bonplantas buvo priblokštas matydamas, kad jo kelionės draugas nė karto neatsigręžė, kol brolis ir brolienė išnyko iš akių.

Pakeliui į Ispaniją Humboltas matavo kiekvieną kauburį. Kopė į kiekvieną kalną. Nuo kiekvienos uolos atskeldavo gabalą tyrimams. Užsidėjęs deguonies kaukę lįsdavo į kiekvieną urvą iki tolimiausio kampo. Vietiniai gyventojai, kurie stebėdavo, kaip jis per sekstanto okuliarą fiksuodavo saulės aukštį, laikė abudu pagonimis, garbinančiais žvaigždynus, ir apmėtydavo akmenimis, todėl turėdavo šokti ant arklių ir šuoliais nešti kudašių. Pirmus du kartus kailį pavyko išgelbėti, bet per trečią apmėtymą Bonplaną stiprokai sužeidė.

Šis ėmė abejoti, ar visa tai būtina daryti. Juk jie tik keliauja, jų tikslas – Madridas ir ten atsirasti kiek galima greičiau, ne vien tik joti. Dievulėliau mano!

Humboltas susimąstė.

– Ne, – tarė jis, – atsiprašau. – Kalva, kurios aukščio nežinai, žeidžia protą ir kelia nerimą. Nuolat nenustatinėdamas savo pozicijos, žmogus negali judėti. Jokiõs mįslės, kad ir kokia menka būtų, negalima palikti šalikelėje.

Nuo šiol jie jodavo naktimis – kad Humboltui niekas netrukdytų matuoti. Reikia tiksliau nustatyti koordinates, nei iki šiol buvo daroma. Ispanijos žemėlapiai yra netikslūs. Galų gale būtina žinoti, kur joji.

– Bet juk viskas aišku, – prieštaravo Bonplanas. – Štai kelias, jis veda į Madridą. Nieko daugiau nereikia!

– Čia ne dėl kelio, – atsakė Humboltas. – Tai principo dalykas.

Artinantis prie sostinės, dienos šviesa pamažu įgavo sidabrinį atspalvį. Netrukus beveik nebesimatė medžių.

– Centrinė Ispanijos dalis nėra įduba, – aiškino Humboltas. – Geografai čia vėl neteisūs. Tai veikiau plynaukštė, kadaise kyšojusi iš pirmykščio vandenyno.

– Savaime suprantama, – pritarė Bonplanas ir gurkštelėjo iš savo butelio. – Kyšojo kaip sala.

Madride valdė ministras Manuelis de Urkijas. Niekam nebuvo paslaptis, kad jis miegojo su karaliene. Karalius valdžios neturėjo, jo paties vaikai jį niekino, krašto žmonėms jis atrodė komiškas. Be Urkijo žinios toliau keliauti buvo neįmanoma, nes į kolonijas užsieniečių neįleido, negirdėta, kad kam nors būtų padaryta išimtis. Humboltas aplankė Prūsijos, Belgijos, Nyderlandų ir Prancūzijos ambasadorius. Naktimis mokėsi ispanų kalbos.

Bonplanas susidomėjo, ar Humboltas niekada neina miegoti.

– Jei tik galiu, – atsakė tas, – o šiaip neinu.

Po mėnesio Humboltui pavyko gauti audienciją pas Urkiją Aranchueso rūmuose. Ministras buvo apkūnus, nervingas ir susirūpinęs. Dėl nesusipratimo ir galbūt todėl, kad kažkada Urkijas buvo girdėjęs apie Paracelsą, Humboltą palaikė vokiečių gydytoju ir paprašė potenciją stiprinančių vaistų.

– Atsiprašau, ko?

Ministras pasivedė jį į tamsų rūmų salės kampą, uždėjo ranką ant peties ir prislopintu balsu tarė:

– Tai visai ne dėl malonumo. Mano valdžia šalyje priklauso nuo to, kiek manimi patenkinta karalienė. Ji moteris nebe jauna, aš pats irgi nebe iš jaunųjų.

Humboltas blizgančiomis akimis pažvelgė pro langą. Vidurdienio saulėje plytėjo nepaprastai simetriškas parkas. Iš maurų stiliaus fontano tingiai tryško raibuliuojanti vandens čiurkšlė.

– Daug dar visko reikia padaryti, – tęsė Urkijas. – Inkvizicija tebėra stipri, iki vergovės panaikinimo – kelias tolimas. Visokiausių patarėjų – per akis. Nežinau, kiek dar tversiu. Teisybę sakant. Ar pakankamai aiškiai kalbu?

Neskubėdamas ir sugniaužęs kumščius Humboltas nuėjo prie Urkijo rašomojo stalo, pamirkė plunksną ir išrašė receptą. Kinmedžio iš Amazonės žemumos žievė, aguonų iš vidurinės Afrikos trauktinė, Sibiro savanos samanos ir viena legendinė gėlė iš Marko Polo kelionių aprašymo. Viso to stiprus nuoviras, o šio – trečias antpilas. Gerti pamažu, kas antrą dieną. Truks ne vienus metus visoms dalims surinkti. Lėtai padavė Urkijui popieriaus lapą.

Joks užsienietis iki šiol nebuvo gavęs tokių popierių. Baronui fon Humboltui ir jo asistentui teikti visokeriopą paramą: apnakvydinti, elgtis draugiškai, leisti susipažinti su viskuo, kas domina, teisę keliauti visais Ispanijos karūnos laivais.

– Na, o dabar, – tarė Humboltas, – dar reikia prasmukti pro anglų blokadą.

Bonplanas paklausė, kodėl dokumente parašyta asistentas.

– Nežinau, – atsakė Humboltas galvodamas apie kažką kita. – Nesusipratimas.

– Gal dar galima pakeisti?

– Nemanau, kad tai gera mintis. Tokie pasai – stačiai dangaus dovana. Dėl to nereikia abejoti, verčiau taisykimės į kelionę.

Jie sėdo į pirmą pasitaikiusią fregatą, plaukusią iš La Korunjos į tropikus. Pūtė stiprus vakarų vėjas, bangos ritosi didelės. Humboltas sėdėjo sudedamojoje kėdėje denyje. Jautėsi laisvas kaip niekada. „Laimė, – rašė jis dienoraštyje, – kad nesergu jūros liga." Paskui vis dėlto teko ją pažinti. Tai irgi buvo valios klausimas! Nepaprastai susikaupęs ir tik protarpiais priverstas persisverti per turėklus, jis surašė tris puslapius apie išvykimo jaudulius, apie jūrą apgaubiančią naktį ir tamsoje išnykstančius pakrančių žiburius. Iki paryčių stovėjo šalia kapitono stebėdamas, kaip tas orientuojasi plaukdamas. Paskui išsitraukė savo sekstantą. Prieš pietus ėmė purtyti galvą. Po pietų padėjo savąjį prietaisą į šalį ir paklausė kapitoną, kodėl dirba taip netiksliai.

– Taip darau jau trisdešimt metų, – atsakė kapitonas.

– Reiškiu didžiausią pagarbą, – irgi atsakė Humboltas, – bet vis dėlto stebiuosi.

– Čia juk ne matematika, – teisinosi kapitonas, – tikslas – nukakti anapus jūros. Plauki maždaug palei platumos laipsnį ir kada nors atvyksti, kur reikia.

– Bet kaip gyventi, – negalėjo sutikti Humboltas, sudirgęs dėl kovos su širdies pykinimu, – jei tikslumas nieko nereiškia?

– Kuo puikiausiai, – atkirto kapitonas. – Beje, čia yra privatus laivas. Jei kam nors kas nepatinka, gali bet kada palikti bortą.

Kai buvo nebetoli Tenerifės, išvydo jūros pabaisą. Tolumoje, prieš horizontą beveik permatomas, iš vandens iškilo gyvatės kūnas, dukart apsivijo ir žvelgė į mūsų pusę dviem pro žiūroną gerai matomomis kaip brangakmeniai akimis. Aplink snukį karojo plonų plaukų ūsai. Po kelių sekundžių,

pabaisai vėl panirus, visi manė, kad pasivaideno. Gal tai miglos, pamanė Humboltas, ar dėl blogo maisto. Nusprendė į dienoraštį to nerašyti.

Laivas dviem dienoms išmetė inkarą – reikėjo papildyti atsargas. Jau uoste juos apspito save pardavinėjančių moterų būrelis, graibstė už parankių, glostė kūnus. Bonplanas buvo bepasiduodąs vienos nutempiamas, bet Humboltas griežtai subarė laikytis tvarkos. Viena prišoko prie jo paties iš už nugaros, dvi nuogos rankos apkabino kaklą, moters plaukai krito jam ant pečių. Jis mėgino ištrūkti, tačiau vienas jos auskaras įsipainiojo į jo apsiausto sagę. Moterys kvatojo, o Humboltas nežinojo, kur dėti rankas. Pagaliau kikendama ji atšoko, šypsojosi net Bonplanas, bet kai pamatė Humbolto veido išraišką, kaipmat surimtėjo.

– Tenai matyti vulkanas, – kalbėjo jis virpančiu balsu, – laiko turime nedaug, nėra ko čiupinėtis!

Jie pasisamdė du vedlius ir ėmė kopti. Už kaštonų miško prasidėjo papartynas, už jo ėjo smėlinga lyguma, pilna priaugusi prožirnių. Humboltas matuodamas oro slėgį Paskalio metodu nustatė aukštį. Apsinakvojo jie sniegingoje oloje. Sustirę nuo šalčio pasitaisė guolį olos prieangyje. Padangėje kybojo mėnulis, mažas ir sušalęs, retsykiais praskrisdavo šikšnosparniai, kalno viršūnės šešėlio kontūras ryškiai atsispindėjo žemiau plaukiančių debesų paklotėje.

– Visa Tenerifė, – aiškino Humboltas savo palydovams, – yra ištisinis, iš jūros kyšantis kalnas. Ar jums tai neįdomu?

– Sąžiningai pasakius, – atsiliepė vienas iš vedlių, – nelabai.

Kitą rytą paaiškėjo, kad ir vedliai nežino kelio. Humboltas pasiteiravo, ar jie čia niekada nebuvo užlipę.

– Ne, – atsakė kitas vedlys. – Kam to reikia?

Gargždu nuklota laukymė aplink viršūnę buvo beveik nepereinama; jei tik kas slystelėdavo, akmenys dardėjo į slėnį.

Vienas vedlys neišlaikė pusiausvyros ir sudaužė butelius su vandeniu. Ištroškę ir kruvinomis rankomis jie užsikaparnojo į viršūnę. Vulkano krateris jau keli šimtai metų buvo atšalęs, dugną dengė suakmenėjusi lava. Tolumoje galėjai matyti Palmą, Gomerą ir migloje skendinčius Lanserotės kalnus. Kol Humboltas barometru ir sekstantu tikrino kalnų aukštį, priešiškai nusiteikę vedliai tupėjo ant žemės, o Bonplanas sušalęs spoksojo į tolį.

Kone mirdami iš troškulio vėlų popietį jie įžengė į Orotavos sodus. Apdujęs Humboltas apžiūrinėjo pirmuosius Naujojo pasaulio augalus. Matydamas vorą, kuris kaitinosi saulėje ant palmės kamieno, jis jautė siaubą, bet kartu ir laimę. Tik dabar pastebėjo lelijinių šeimos medį.

Jis apsigręžo, bet Bonplano niekur nesimatė. Medžio būta milžiniško, ko gero, kelių tūkstančių metu senumo. Jis čia augo pirm ispanų ir pirm senųjų tautų, egzistavo jau prieš Kristų ir Budą, Platoną ir Tamerlaną. Humboltas pridėjo prie ausies laikrodį. Taip kaip laikrodis tiksėdamas laiką rodė, taip šitas medis laiką nuo savęs stūmė: tai uola, į kurią dužo jo tėkmė. Humboltas palietė ruplėtą kamieną. Aukštai viršūnėje skleidėsi šakos, šimtų paukščių čiulbesiai pripildė orą. Švelniai pabraukė jis ranka per žievę. Viskas mirė – visi žmonės, visi gyvūnai – tik jis vienas liko gyvas. Humboltas priglaudė skruostą prie medžio, bet staiga atsitraukė ir išsigandęs apsidairė, ar niekas nematė. Tuojau pat nusišluostė ašaras ir nuėjo ieškoti Bonplano.

– Prancūzo?

Vienas žvejas uoste parodė į medinę trobelę.

Humboltas atidarė duris ir pamatė nuogą Bonplano nugarą ant rudos nuogos moters. Trinktelėjo durimis ir nuskubėjo į laivą; nesustojo išgirdęs už nugaros atidumiant Bonplaną, nesulėtino žingsnių ir tada, kai šis, užsimetęs ant

peties marškinius, o kelnes dar laikydamas rankoje, vos atgaudamas kvapą, prašė dovanoti.

– Jei toks atvejis dar pasikartos, laikysiu mūsų bendradarbiavimą baigtą, – pareiškė Humboltas.

– Labai atsiprašau, – šnopavo Bonplanas bėgdamas ir maudamasis per galvą marškinius. – Kai kada žmogui užeina, ar taip sunku suprasti? Jūs juk irgi vyras!

Humboltas liepė pagalvoti apie savo sužadėtinę.

– Neturiu, – atsakė Bonplanas lipdamas į kelnes. – Esu vienas kaip pirštas!

– Žmogus – juk ne gyvulys.

– Kai kada būna toks.

– Ar niekada neskaitei Kanto? – pasiteiravo Humboltas.

– Prancūzas neskaito svetimšalių.

– Nesiginčysim. Dar kas nors panašaus – ir mūsų keliai skiriasi. Aišku?

– Kaip Dievą myliu, – dievagojosi Bonplanas.

– Ar supratai?

Bonplanas murmėjo kažką po nosimi baigdamas sagstytis kelnes.

Po kelių dienų laivas kirto atogrąžų platumą. Humboltas padėjo į šalį žuvį, kurios pūslę preparavo blankioje aliejinės lempos šviesoje, ir pakėlė akis į aiškiai matomus Pietų Kryžiaus taškus. Kito pusrutulio žvaigždynai tik iš dalies pažymėti žvaigždėlapiuose. Tai – kita žemės ir dangaus pusė.

Netyčia laivas pateko į moliuskų būrį. Atplaukiančių medūzų srautas buvo toks stiprus, kad laivas pamažu judėjo atgal. Bonplanas sužvejojo porą šių gyvių.

– Jaučiuosi kažkaip keistai, – aiškino jis. – Nežinau kodėl, bet man kažkas negerai.

Kita rytą laive prasidėjo karštligė. Patalpose po deniu klaikiai dvokė, naktimis ligoniai vaitojo, net gryname ore galėjai užuosti vėmalų kvapą. Laivo gydytojas nebuvo pasi-

ėmęs kinmedžio žievės – mados dalykas, kraujo nuleidimai esą išbandyti ir nepalyginamai veiksmingesni! Jaunas jūrininkas iš Barselonos po trečio nuleidimo visai nukraujavo. Kitas taip kliedėjo, kad mėgino nuo denio skristi: kelis kartus suplasnojęs „sparnais", nukrito į jūrą ir būtų nuskendęs, jei tučtuojau nebūtų nuleidę valties ir ištraukę. Kol Bonplanas sirgdamas drybsojo gulte, gėrė kone verdantį romą ir nieko negalėjo dirbti, Humboltas, pasikišęs po mikroskopu, pjaustė abu moliuskus, kas ketvirtį valandos matavo oro slėgį, nustatinėjo dangaus spalvą ir vandens temperatūrą, kas pusvalandį leido į vandenį svambalą su prikabintu švino gabalu ir visus duomenis registravo storame laivo žurnale.

– Kaip tik dabar, – aiškino jis gargaliuojančiam Bonplanui, – negalima sau leisti suskysti. Geriausiai gydo darbas. Skaičiai įveikia netvarką. Net karščio sukeltą.

Bonplanas pasidomėjo, ar Humbolto nė kiek nekamuoja jūrligė.

– Nežinau. Nusprendžiau spjauti į ją, todėl nieko nepastebiu. Suprantama, kai kada užeina, bet iš tikrųjų beveik nebekreipiu į tai dėmesio.

Vakare teko nugramzdinti į vandenį dar vieną numirėlį.

– Tai mane neramina, – kreipėsi Humboltas į kapitoną. – Karštligė neturi sukliudyti ekspedicijai. Nusprendžiau nebeplaukti iki Verakruso, už keturių dienų išlipu.

Kapitonas pasiteiravo, ar Humboltas moka gerai plaukti.

– Nėra reikalo mokėti, – atšovė jis, – po trijų dienų šeštą valandą ryto pamatysime salas, dar po dienos pasieksime žemę. Aš apskaičiavau.

Kapitonas norėjo sužinoti, ar jis nejuokauja.

Humboltas suraukė kaktą.

– Gal iš manęs pasityčioti norite?

– Anaiptol, tik priminti, kad tarp teorijos ir praktikos žiojėja praraja. Skaičiavimus gerbiu, bet čia ne mokyklos už-

davinys, – čia vandenynas. Niekas negali nuspėti srovių ir vėjų. Taip tiksliai pasakyti, kada pasirodys žemė, paprasčiausiai neįmanoma.

Trečios dienos anksti rytą migloje pamažu ėmė ryškėti pakrantės kontūrai.

– Trinidadas, – ramiai tarė Humboltas.

– Kažin. – Kapitonas parodė jūrų žemėlapį.

– Jis netikslus, – atsakė Humboltas. – Atstumas tarp senojo ir naujojo žemynų apskaičiuotas akivaizdžiai neteisingai. Dar niekas sąžiningai neišmatavo srovių. Būtų gerai, jei rytoj iš ryto išlaipintumėte mane Tera Firmoje.

Laivą Humboltas paliko vienos didelės upės žiotyse. Šioji taip stipriai plukdė savo vandenis, jog atrodė, kad jūra – vien putojantis gėlas vanduo. Kol trys valtys gabeno į krantą dėžes su įranga, Humboltas, vilkėdamas nepriekaištingai pasiūtą prūsų uniformą saliutuodamas atsisveikino su kapitonu. Dar tebesėdėdamas valtyje, kuri nešė juos tingiai siūbuojančios sausumos link, jis pradėjo rašyti laišką broliui apie skaidrų orą, drungną vėją, kokoso palmes ir flamingus. „Nežinau, kada šis laiškas tave pasieks, bet žiūrėk, kad įkištum jį į laikraštį. Tegu pasaulis apie mane sužino. Didžiai klysčiau, jei sakyčiau, kad esu jam abejingas.“

MOKYTOJAS

Tam, kuris pasiteiraudavo profesoriaus Gauso apie vaikystės prisiminimus, jis atsakydavo, kad tokio daikto išvis nėra. Prisiminimai, ne taip kaip vario raižiniai ar laiškai, yra be datų. Atmintyje randi dalykų, kuriuos tik gerai pagalvojęs gali surikiuoti tam tikra tvarka.

Blankus ir nelabai reikšmingas atrodė, pavyzdžiui, vienos popietės prisiminimas, kai pataisė tėvą, šiam apsirikus skaičiuojant uždarbį. Galbūt per dažnai girdėjo tą istoriją pasakojant, todėl ją laikė dirbtine ir netikra. Kitas prisiminimas lietė motiną. Kartą pargriuvo, motina jį guodė; jis verkė, ji šluostė ašaras; jis negalėjo užmigti, ji dainavo lopšinę; kitą sykį kaimynų berniukas norėjo jį prikulti, bet motina pamatė, pasivijo nusižengėlį, sučiupo, įsispraudė tarp kelių ir talžė jam per veidą, kol tas kruvinas ir apglumęs nudyrino namo. Motiną mylįs neapsakomai. Numirtų, jei kas nors jai atsitiktų. Tai – ne tušti žodžiai. Jis žinojo, kad to neištvertų. Taip buvo, kai jam suėjo treji, ir po trisdešimties metų nebuvo kitaip.

Tėvo profesija – sodininkas, todėl jis dažniausiai vaikščiodavo nešvariomis rankomis, uždirbo mažai ir visada, kai imdavo kalbėti, skųsdavosi arba įsakinėdavo. „Vokietis, – mėgdavo kartoti po sunkių darbų srėbdamas vakare bulvienę, – yra tas, kuris visuomet sėdi tiesiai." Gausas vieną kartą paklausė: „Tik tiek? Ar to užtenka, kad būtum vokietis?" Tėvas ilgai galvojo, sunku ir įsivaizduoti kiek. Tada linktelėjo galva.

Motinos būta apkūnokos ir melancholiškos; ji virė, mazgojo, svajojo ir verkė – nieko kito nematė ją dirbant. Nei skaityti, nei rašyti ji nemokėjo. Jau anksti jis pastebėjo, kad jinai ima senti. Oda darėsi nestandi, kūnas neteko ankstesnės formos, akys – blizgesio, o sulig kiekvienas metais veide radosi vis daugiau raukšlių. Jis žinojo, kad taip esti su kiekvienu žmogumi, bet kad taip nutiktų motinai, negalima buvo pakęsti. Ji nyko jo akyse, o pats nieko negalėjo padaryti.

Visi kiti prisiminimai vienaip ar kitaip siejosi su nepaslankumu. Ilgai buvo įsitikinęs, kad žmonės vaidina arba atlikinėja ritualus, įpareigojančius juos prabilti ar ką nors daryti tik truputį luktelėjus. Kai kada galėdavo prie jų prisiderinti, bet protarpiais būdavo sunku ištverti. Kodėl jie mąsto taip lėtai, taip sunkiai, vargais negalais? Tarsi mintis gamintų kokia mašina, kurią iš pradžių reikia išjudinti ir paleisti, lyg jie nebūtų gyvi ir nejudėtų patys. Jis pastebėjo, kad žmonės suirzdavo, jeigu jis nepaisė būtinybės nskubėti. Stengėsi, kaip galėjo, bet dažnai iš to nieko neišeidavo.

Panašiai jam nutiko ir su juodais ženklais knygose, kurie kalbėdavo daugeliui suaugusiųjų, bet ne jo motinai ir ne jam. Vieno sekmadienio popietę paprašė tėvą paaiškinti, ką tie ženklai reiškia. „Pirmiausia, kaip stovi, vaike!" Paaiškinti, ką reiškia tas ženklas su dideliu rąstu viršuje, tas, kuris stovi išsižergęs, tas pusapvalis ir visai apvalus? Tada žiūrinėjo puslapį, kol dar nesuprantami ženklai patys savaime paaiškėjo, o iš jų staiga susidarė žodžiai. Atvertė kitą puslapį, šįkart ėjo greičiau, o po poros valandų jau mokėjo skaityti; dar tą patį vakarą perskaitė visą knygą, kuri, beje, buvo nuobodi, pasakojo vis apie Kristaus ašaras ir nusidėjėlių atgailą už nuodėmes. Nunešė tą knygą motinai – kad ir jai tuos ženklus paaiškintų, bet ji liūdnai šypsodamasi purtė galvą. Tą akimirką jis suprato, kad niekas nenorėjo naudotis protu. Žmonės geidė ramybės. Jiems buvo svarbu valgyti ir

miegoti, ir dar jie norėjo, kad su jais būtų elgiamasi maloniai. Mąstyti jie nenorėjo.

Mokytojas, kurio pavardė Biutneris, labai mėgo mokiniams įkrėsti lazdų. Jis vaizdavo, kad yra griežtas ir asketiškas, bet kai kada iš veido matėsi, kaip jam malonu mojuoti lazda. Labiausiai mėgdavo duoti tokius uždavinius, kuriems spręsti reikėdavo ilgai plušėti ir vis tiek kur nors suklysdavai, todėl galų gale rasdavo progą išsitraukti lazdą. Ši mokykla buvo neturtingiausiame Braunšveigo rajone, nė vienas vaikas iš jos nesirengė stoti į aukštesnę mokyklą, niekas neketino dirbti kitokio nei rankų darbo. Gausas žinojo, kad Biutneris negali jo pakęsti. Kad ir kaip ramiai laikėsi ir labai stengėsi atsakinėti lėtai kaip visi kiti, bet vis tiek jautė, kad mokytojas juo nepasitiki ir tik laukia dingsties įkrėsti stipriau nei kitiems.

Ir dingstis atsirado.

Biutneris liepė mokiniams sudėti visus skaičius nuo vieno iki šimto. Tai būtų trukę kelias valandas ir vis tiek, stenkis nesistenk, kur nors padarysi sudėties klaidą, o tada lauk bausmės. „Na, pirmyn! – šūktelėjo Biutneris. – Ko sėdit akis išvertę, pradedam!“ Paskui Gausas nebegalėjo aiškiai pasakyti, ar tą dieną buvo labiau pavargęs nei visada, ar tik apie nieką negalvojo. Šiaip ar taip tąsyk nesusilaikė ir po trijų minučių jau stovėjo prie mokytojo pulto su savo skalūno lentele, kurioje buvo parašyta tik viena vienintelė eilutė.

– Taip, – tarė Biutneris ir jau stvėrėsi lazdos. Jis užmetė akį į rezultatą, o ranka sustingo ore. – Ką tai reiškia?

– Penki tūkstančiai penkiasdešimt.

– Ką?

Gausui užėmė kvapą, ėmė krenkščioti, pylė prakaitas. Troško tik vieno: geriau būtų sėdėjęs savo vietoje ir skaičiavęs kaip visi, kurie dabar kiurksojo nuleidę galvas ir apsimetė, kad nieko negirdi. Juk buvęs toks uždavinys – sudėti

visus skaičius nuo vieno iki šimto. Prie šimto pridėjus vieną bus šimtas vienas. Devyniasdešimt devyni ir du bus šimtas vienas. Devyniasdešimt aštuoni ir trys – šimtas vienas. Visą laiką šimtas vienas. Taip galima daryti penkiasdešimt kartų, taigi, penkiasdešimt kartų po šimtą vieną.

Biutneris tylėjo.

– Penki tūkstančiai penkiasdešimt, – pakartojo Gausas su viltimi, kad Biutneris galų gale supras. – Penkis kartus po šimtą vieną bus penki tūstančiai penkiasdešimt.

Gausas trynė nosį, o akys jau buvo pilnos ašarų.

– Po šimts pypkių, – tarstelėjo Biutneris. Paskui ilgai tylėjo. Jo veidas keitėsi kas akimirką: tai žandus įtraukė, tai smakrą tiesė, tai trynė kaktą ir pirštu tapšnojo per nosį. Paskui liepė Gausui sėsti į vietą, laikyti liežuvį už dantų ir pasilikti po pamokų.

Gausas giliai atsiduso.

– Nesutinki? – paklausė Biutneris. – Tada gausi lazdų.

Taigi po paskutiniosios pamokos panarinęs galvą Gausas prislinko prie mokytojo pulto. Biutneris pareikalavo duoti garbės žodį, pasakyti „kaip Dievą myliu", – o šis mato viską, – kad uždavinį išsprendė savarankiškai. Gausas žodį davė, bet kai norėjo paaiškinti, kad į problemą reikia žiūrėti be išankstinio nusistatymo ir ne kaip įprasta, tada sprendimas pats ateina, Biutneris jį nutraukė ir padavė storą knygą. „Aukštoji aritmetika" – tai jo mėgstamiausia knyga.

– Gali neštis namo. Peržiūrėk. Bet saugok kaip akį kaktoje. Rasiu sulenktą puslapį, dėmę, piršto atspaudą, tada gausi pylos, ir ponas Dievas nepadės.

Kitą dieną knygą grąžino.

Biutneris paklausė, ką tai galėtų reikšti. Suprantama, ji esanti sunkoka, bet taip greitai nedera nuleisti rankų.

Gausas purtė galvą, norėjo paaiškinti, bet negalėjo. Varvėjo nosis. Turėjo nusišnypšti.

– Tai kas yra?

– Knygą perskaičiau, – mykčiojo jis. – Buvo įdomu, labai dėkoju.

Jis spoksojo į Biutnerį sakydamas, kad laiko užteko.

– Nemeluok, – perspėjo Biutneris. – Tai yra sunkiausias vokiškai parašytas vadovėlis. Niekas negali jo per vieną dieną išstudijuoti, o ką jau kalbėti apie aštuonmetį varvančia nosimi.

Gausas nežinojo, ką atsakyti. Biutneris neryžtingai paėmė knygą.

– Nemanyk, kad taip lengvai išsisuksi, dabar paklausinėsiu!

Po pusvalandžio jis žvelgė į Gausą nieko nesakančia veido išraiška.

– Žinau, nesu geras mokytojas. Neturiu pašaukimo nei ypatingų gebėjimų. Bet dabar metas pasakyti: jei nestosi į gimnaziją, gyvenau tuščiai.

Biutneris žiūrėjo į berniuką blausiomis akimis, matyt, norėdamas nuslopinti jaudulį, paskui čiupo lazdą, ir Gausas paskutinį kartą gyvenime gavo į kailį.

Tą pačią dieną po pietų į Gauso tėvų namus pasibeldė jaunas vyrukas. Jam esą septyniolika, vardu Martinas Bartelsas, studijuoja matematiką ir dirba Biutnerio asistentu. Norįs kelis žodžius sušnekti su šių namų sūnumi.

– Turiu tik vieną sūnų, – paaiškino tėvas, – jam aštuoneri.

– Jį ir turiu galvoje, – atsakė Bartelsas. – Noriu paprašyti, kad leistumėte tris kartus per savaitę su juo pasimokyti matematikos. Netiktų čia kalbėti apie pamokas, tai ne tas žodis, – Bartelsas nervingai šyptelėjo, – tai būtų darbas, per kurį galbūt ir pats daugiau išmokčiau už mokinį.

Tėvas paprašė jaunikaitį stovėti tiesiai.

– Visa tai nesąmonė! – tarė jis. Pagalvojo šiek tiek. – Kita vertus, o kas čia blogo.

Ištisus metus juodu dirbo kartu. Iš pradžių Gausas su džiaugsmu laukdavo tų popiečių, kurios šiaip ar taip paįvairindavo vieną į kitą panašias savaites, nors matematika jį nelabai žavėjo, kur kas smagiau būtų buvusios lotynų kalbos pamokos. Netrukus ėmė darytis nuobodu. Bartelsas, tiesa, mąstė ne taip vangiai kaip kiti, bet ir su juo menkas džiaugsmas.

Bartelsas pranešė kalbėjęsis su gimnazijos rektoriumi. Jei tėvas leis, būsiąs priimtas.

Gausas atsiduso.

– Netinka berniukui visą laiką nukabinti nosies! – papriekaištavo Bartelsas.

Gausas susimąstė, ši pastaba atrodė įdomi. Kodėl jis toks nelinksmas? Galimas daiktas todėl, kad matė, kaip motina gyveno paskutines dienas. Galbūt todėl, kad pasaulis atrodė toks neviltingas: kai pamatai, koks plonas jo audinys, kaip šiurkščiai sumegztos iliuzijos, kaip negrabiai susiūta išvirkščioji pasaulio pusė. Todėl, kad tik paslaptis ir užsimiršimas daro jį pakenčiamą. Kad be miego, kuris žmogų kasdien išplėšia iš tikrovės, būtų neįmanoma ištverti. Negalėti į visa tai numoti ranka – liūdina. Nemiegoti – liūdina. Pažinimas, vargšeli Bartelsai, varo į neviltį. Kodėl, Bartelsai? Todėl, kad laikas eina nesustabdomai.

Bartelsas ir Biutneris, abu kartu, įtikinėjo tėvą, kad sūnus turėtų eiti ne į verpyklą, o į gimnaziją. Tėvas nenoromis nusileido, bet iškart davė patarimą, kad visuomet, nors ir kas būtų, stovėtų tiesiai. Jau seniai jaunasis Gausas stebėjo, kaip dirba sodininkai, ir suprato, kad jo tėvą erzino ne žmonių amoralumas, o chroniški nugaros skausmai, kurie kankina kiekvieną to amato žmogų. Sūnui nupirko dvejus naujus marškinius, pastorius skyrė nemokamą maitinimą.

Aukštesnioji mokykla nuvylė. Nieko čia daug nemokė: šiek tiek lotynų, retorikos, graikų, teologijos pagrindų, o ma-

tematikos lygis – net juokas ima. Naujieji mokyklos draugai nekąą tebuvo gudresni už anuos; mokytojai, nors mušė ne rečiau, bet vis dėlto ne taip stipriai. Per pirmuosius pietus pastorius pasidomėjo, kaip Gausui sekasi mokykloje.

– Pakenčiamai, – atsakė.

Pastorius norėjo žinoti, ar sunku mokytis.

Berniukas suraukė nosį ir papurtė galvą.

– Bijok Dievo, – perspėjo pastorius.

Gausas suklusęs pakėlė galvą.

Pastorius žvelgė į jį piktomis akimis. Riesti nosį esanti mirtina nuodėmė.

Gausas pritariamai linktelėjo galva.

– Niekada to nepamiršk, – mokė dvasininkas. – Visą gyvenimą. Kad ir koks būtum išmaningas, visada reikia būti kukliam.

– Kodėl?

Pastorius atsiprašydamas perklausė, ar teisingai nugirdo.

– Nieko, – atsakė Gausas, – visai nieko.

– Ne, ne! – reikalavo pastorius. – Noriu išgirsti, kaip sakei.

– Manau grynai teologiškai, – teisinosi Gausas. – Juk Dievas sukūrė žmogų, koks jis yra, o paskui reikia už tai jo nuolat atsiprašinėti. Tai nelogiška.

– Kažkas negerai mano ausims, – pašaipiai tarė pastorius.

Gausas išsitraukė labai nešvarią nosinę ir nusišnypštė. Gal ką nors blogai suprantąs, bet jam tai atrodo kaip tyčia sukeisti veiksmas ir padarinys.

Bartelsas nemokamą maitinimą Gausui išrūpino iš rūmų patarėjo Cimermano, Getingeno universiteto profesoriaus. Šis buvo liesas, nuoširdus žmogus, į Gausą visada žiūrėjo su mandagia pagarba. Vieną kartą pasiėmė jį į audienciją pas Braunšveigo hercogą.

Hercogas, draugiškas ponas su trūkčiojančiomis blakstienomis, priėmė juos auksu tviskančioje salėje, kurioje degė

tiek daug žvakių, kad niekur nesimatė šešėlių – vien tik atspindžiai lubų veidrodžiuose: atrodė, viršuje kybo antra, tik apversta patalpa.

– Tai šitas yra tas mažasis genijus?

Gausas žemai nusilenkė, kaip buvo pamokytas. Jis žinojo, kad nebetoli tas metas, kai hercogų nebebus. Tada apie absoliučius valdovus bus galima tik knygose paskaityti, o mintis stovėti priešais vieną iš tokių, nusilenkti ir laukti jo lemtingo žodžio, kiekvienam turi atrodyti svetima ir pasakiška.

– Paskaičiuok ką nors, – paprašė hercogas.

Gausas nusikosėjo, jam buvo karšta ir svaigo galva. Žvakės sunaudojo beveik visą orą. Jis žvelgė į jų liepsneles ir staiga šovė į galvą mintis, kad profesorius Lichtenbergas yra neteisus – flogistono hipotezė visai nereikalinga. Degė ne šviesos medžiaga, o pats oras.

– Jei bus leista pasakyti, – tarė Cimermanas, – čia esama tam tikro nesusipratimo. Šis vaikinas nėra skaičiavimo meistras. Priešingai, jis dargi nėra puikus skaičiuotojas. Tačiau matematika, kaip Jūsų didenybė puikiai žinote, neturi nieko bendra su sudėties ir atimties menu. Prieš dvi savaites šis jaunuolis visai savarankiškai nustatė Bodė planetų nuotolio nuo Saulės taisyklę, paskui atrado dvi jam nežinomas Oilerio teoremas. Taip pat nuostabiai patobulino kalendorinę aritmetiką: jo formulė Velykų datai apskaičiuoti jau taikoma visoje Vokietijoje. Jo laimėjimai geometrijoje tiesiog stulbina. Šis tas jau paskelbta mokslinėje spaudoje, nors ir ne jo, o kai kurių mokytojų vardu – nenorima, kad ankstyva garbė jaunikaitį paveiktų pražūtingai.

– Mane labiau domina lotynų kalba, – kimiu balsu tarė Gausas. – Galiu atmintinai padeklamuoti kelias dešimtis baladžių.

Ar jo kas nors neprimokė, paabejojo hercogas.

Cimermanas bakstelėjo Gausui į pašonę.

– Labai prašau atleisti. Jaunuolis kilęs iš paprastos šeimos, jo elgesys nėra nepriekaištingas. Bet garantuoju už jį, kad tik rūmų stipendija padės jam gausinti laimėjimus, kurie didins tėvynės šlovę.

– Tai dabar jokių skaičiavimų nebus? – dar kartą paklausė hercogas.

– Deja, ne, – atsakė Cimermanas.

– O gaila, – nusivylęs tarė hercogas. – Ir tokiu atveju stipendiją jis vis tiek gaus. Ateikite vėl, kai jis turės ką nors nauja. Aš labai rūpinuosi mokslu. Mano mylimiausias krikštasūnis, mažasis Aleksandras, ką tik išvyko į Pietų Ameriką ieškoti gėlių. Gal čia pas mus irgi ugdomas didis žmogus!

Hercogas mostelėjo ranka, kad šiuodu gali eiti, ir Cimermanas su Gausu, kaip buvo išmokę, žemai lenkdamiesi ir atatupsti traukėsi prie durų.

Po to netrukus į miestą atvyko Piliatras de Rozjė. Kartu su markizu d'Arlanu jie buvo pakilę į puspenktos mylios aukštį pintinėje, pritvirtintoje prie karšto oro pripūsto maišo, ir skridę viršum Paryžiaus. Kai nusileido, – sklido tokios kalbos, – du vyrai turėję markizą vesti už parankių, šis kalbėjęs nesąmones, girdi matęs, kaip aplinkui skraidžiusios sparnuotos šviesos būtybės su moterų krūtimis ir paukščių snapais. Tik po kelių valandų nusiraminęs ir sakęs, kad dėl tų regėjimų kalti pertempti nervai. O Piliatras, priešingai, buvęs susikaupęs ir atsakinėjęs į visus klausimus. Tokių nepaprastų dalykų nebuvę; atrodo, esi toje pačioje vietoje, o žemė apačioje vis grimzta į gilumą. Tai supras tik tas, kuris viską patyrė savo kailiu. Kiti visa tai gali įsivaizduoti arba kaip kažką neregėta negirdėta, arba kaip niekuo ypatinga neišsiskiriantį įvykį, kaip kam išeina.

Piliatras su savuoju aparatu ir dviem padėjėjais keliavo į Stokholmą. Pernakvojo viename iš pigesnių viešbučių ir jau

rengėsi vykti toliau, kai hercogas perdavė prašymą surengti parodomąjį skrydį.

Piliatras aiškino, kad tai brangiai kainuoja ir šiuo metu tik trukdytų kelionei.

Pasiuntinys priminė, jog hercogas nepratęs girdėti, kad jo svetingumas būtų įžūliai atmetamas.

– Koks svetingumas, – piktinosi Piliatras. – Už nakvynę užsimokėjau. Vien balioną parengti reikėtų sugaišti dvi dienas.

– Gal Prancūzijoje ir galima su vyresnybe taip kalbėti, – atsakė pasiuntinys, – ten daug kas leidžiama. Būdamas Braumšveige, prašom gerai pagalvoti, ką reikštų mane sugrąžinti su tokiu atsakymu.

Piliatras nusileido.

– Turėjau žinoti, – kalbėjo jis tingiai, – Hanoveryje būtų tas pat nutikę, Bavarijoje – irgi. Dėl šventos ramybės rytoj po pietų prie šito purvino miesto vartų pakilsiu į orą.

Kitą dieną iš pat ryto kažkas pasibeldė į Piliatro duris. Už jų stovėjo berniukas; atidžiai žiūrėdamas jam į akis prašėsi leidžiamas skristi kartu.

– Važiuoti, – pataisė Piliatras. – Balionu važiuojama. Reikia sakyti ne skristi, o važiuoti. Taip šneka balionininkai.

– Kokie balionininkai?

– Aš esu pirmas, – atsakė Piliatras, – ir taip nustačiau aš. Suprantamas daiktas – ne, jokių važiavimų kartu!

Piliatras patapšnojo jam per žandą.

– Šiaip jau šitaip nesielgiu, – švelnino padėtį berniukas atgalia ranka šluostydamasis panosę. – Mano pavardė Gausas, nesu toks nežinomas, greitu laiku padarysiu tokių pat didelių atradimų kaip Izaokas Niutonas. Tai sakau ne iš paikystės, o todėl, kad maža laiko, verkiant reikia, kad dalyvaučiau skridime. Juk ten, viršuje, žvaigždės geriau matyti, ar ne? Aiškiau ir nepritemdytos rūko?

– Be jokios abejonės, galiu kirsti lažybų, – atsakė Piliatras.

– Todėl ir noriu ten būti. Apie žvaigždes žinau nemažai. Galiu laikyti griežčiausią egzaminą.

Piliatras nusišypsojo klausdamas, kas mažylį išmokė taip gražiai kalbėti. Susimąstė.

– Na, gerai, – tarė pagaliau, – nebent dėl žvaigždžių!

Po pietų miniõs, hercogo ir saliutuojančio gvardijos batalionio akivaizdoje dviem žarnomis pradėjo į didžiulį pergamento maišą pamažu pūsti karštį. Niekas nemanė, kad viskas truks taip ilgai. Pusė žiūrovų jau buvo išsivaikščioję, kai balionas pradėjo apvalėti, ir vos ketvirtis jų bebuvo likę, kai pūslė, atsiplėšusi nuo žemės neskubėdama ėmė kilti. Virvės išsitempė, Piliatro padėjėjai ištraukė žarnas, mažoji pintinė truktelėjo ir Gausas, kuris iki tol tupėjo ant pintinės dugno, jau būtų iškišęs galvą, jei Piliatras nebūtų sugriebęs jo už pečių ir prispaudęs prie dugno.

– Dar ne, – pašnibždėjo jam į ausį. – Gal meldiesi?

– Ne, – patyliukais atsakė Gausas, – vardiju pirminius skaičius. Taip darau visada, kai nervinuosi.

Piliatras ištiesė ranką su pakeltu nykščiu norėdamas nustatyti vėjo kryptį. Balionas pakils, judės į tą pusę, kur vėjas neš, ims leistis, kai oras jame atvės. Prie pat pintinės klyktelėjo žuvėdra.

– Dar ne, – garsiai šaukė Piliatras, – dar ne. Dar ne. Dabar! – Ir pusiau už apykaklės, pusiau už plaukų jis pastatė Gausą ant kojų.

Tolumoje – išlenkta žemė. Apačioje – nusidriekiantis horizontas, apvalūs gūbriai, pusiau ištirpę rūke. Užvertę galvas spoksantys žmonės, mažyčiai veidai aplink dar degantį laužą, greta – miesto stogai. Prie kaminų prisegti dūmų debesėliai. Per žalumą vingiuojantis kelias, ant jo – asilas, mažas kaip vabalas. Gausas tvirtai laikėsi įsikibęs į pintinės

kraštus. Ir tik kai užsičiaupė, suprato, kad visą laiką rėkė gerklę išvertęs.

– Taip Dievas mato pasaulį, – tarė Piliatras.

Jis norėjo atsakyti, bet nebeturėjo balso. Su kokia jėga oras jį drebino ir slopino! O saulė – kodėl ji čia viršuje nepalyginamai šviesesnė? Akys sopėjo, bet negalėjo ir nenorėjo jų užmerkti. Ir pati erdvė: brėžk tiesę nuo vieno taško prie kito, nuo to stogo prie ano debesies, prie saulės, atgal prie stogo. Iš taškų susideda linijos, iš linijų – plotai, o iš plotų – kūnai, bet dabar ne tai svarbu. Kaip gražiai išlenktas žemės horizontas! Čia iš viršaus tai puikiai matyti. Jis pajuto Piliatro ranką ant peties. Niekada nebenusileisti! Aukštyn ir aukštyn – kol nebesimatys žemės lopinių. Ateis diena, kai žmonės tai patirs. Tada visi skraidys, tarsi savaime suprantama, bet jo nebebus gyvo. Susijaudinęs pakėlė akis į saulę, bet šviesa keitėsi. Atrodė, kad prietema tarsi kokia migla kyla į dar šviesią padangę. Pora paskutinių liepsnos liežuvių, raudonis horizonte, ir staiga – saulės nebėra, viršuje – vien žvaigždės. Ten apačioje niekada nebūdavo taip greitai.

– Mes jau leidžiamės, – pranešė Piliatras.

– Ne, – maldavo jis, – dar ne!

Tiek daug žvaigždžių, ir kas akimirka – jų vis daugiau. Kiekviena – mirštanti saulė. Kiekviena – laikina, ir visos skrieja savo orbitomis; taip, kaip kiekviena planeta, kuri sukasi aplink savo saulę, kiekvienas mėnulis – aplink savo planetą, turi savo formulę, taip yra ir visus tuos judėjimus, kiekvieno sukimąsi aplink kitą kūną apibūdinanti formulė, ko gero, be galo sudėtinga, bet gal ir ne, galbūt slypinti savo pačios paprastybėje; gal tik reikėtų kaip reikiant ilgai stebėti. Jo akys perštėjo. Jausmas toks, tarsi seniai nebūtų mirksėjęs.

– Tuojau nusileisime, – perspėjo Piliatras.

– Dar ne!

Gausas pasistiepė ant pirštų galų, tarsi tai galėtų ką nors pakeisti, spoksojo kaklą ištempęs ir pirmą kartą suprato, kas yra judėjimas, kūnas, o svarbiausia – kas yra erdvė, kuri tvyro tarp kūnų ir visus – jį patį, Piliatrą ir šią pintinę – laiko apglėbusi. Erdvė, kuri...

Jie žnegtelėjo į šienui džiovinti parengtą žaginį, trūko viena virvė, pintinė apvirto, Gausas nuriedėjo į molingą pelkę, Piliatras krito nesėkmingai, smarkiai susitrenkė ranką ir, pamatęs perplyšusią pergamento pūslę, ėmė taip baisiai keiktis, kad iš namų atbėgantis šeimininkas staiga sustojo ir užsimojo kastuvu. Vos kvapą atgaudami atskubėjo pagalbininkai ir sulankstė susiglamžiusį balioną. Piliatras laikė ranką prispaudęs prie kūno ir stiprokai kepštelėjo Gausą.

– Dabar žinau, – atsakė šis.

– Ką žinai?

– Kad lygiagretės linijos susikerta.

– Puiku, – pritarė Piliatras.

Gausui širdis draskėsi krūtinėje. Jis svarstė, ar nepaaiškinti šiam vyrui, kad prie pintinės reikėtų pritvirtinti mosuojamą irklą, kuriuo būtų galima pakreipti oro srovę ir balioną priversti judėti kita kryptimi. Tačiau prikando liežuvį. Jo niekas neklausė ir būtų buvę nemandagu žmonėms primetinėti idėjas. Viskas taip akivaizdu, kad ta mintis netrukus ateis į galvą kam nors kitam.

O dabar šis žmogus norėjo matyti dėkingą vaiką. Vargais negalais Gausas nutaisė šypseną, išskėtė rankas ir nusilenkė kaip kokia lėlė. Piliatras buvo patenkintas, irgi nusišypsojo ir paglostė jam galvą.

OLA

Per pusę metų, praleistų Naujojoje Andalūzijoje, Humboltas ištyrė viską, kas neturėjo kojų ir užtektinai baimės pasprukti. Jis nustatinėjo dangaus spalvą, žaibų temperatūrą, ragavo paukščių mėšlą, matavo naktinio šerkšno svorį ir žemės drebėjimus, lankėsi mirusiųjų uoloje.

Su Bonplanu gyveno baltame mediniame name, kuris stovėjo visai neseniai žemės drebėjimo gerokai apgriauto miesto pakraštyje. Požeminiai smūgiai vis dar išplėšdavo žmones iš miego, vis dar galėjai, pridėjęs prie žemės ausį ir sulaikęs kvapą, girdėti judant kažkur giliai apačioje. Humboltas kasdavo urvus, į šulinius nuleisdavo ant virvutės pririštus termometrus, ant būgnų odos paberdavo žirnių. „Drebėjimas, be abejonės, pasikartos, – sakydavo linksmai. – Netrukus visas miestas bus vieni griuvėsiai."

Kartą jie vakarieniavo pas gubernatorių, paskui maudėsi. Į upę sustatė kėdes ir vilkėdami lengvais drabužiais susėdo priešais srovę. Protarpiais praplaukdavo nedideli krokodiliukai. Staiga karaliaus vietininko sūnėnui žuvis nukando tris kojos pirštus. Tas vyriškis – vadinosi jis donas Oriendas Kasaulesas ir nešiojo didžiulius ūsus – krūptelėjo ir kelias sekundes spoksojo tarsi sustingęs, tik paskui, matyt, labiau nenorėdamas patikėti, kas įvyko, nei išsigandęs, ištraukė nukentėjusią koją iš raudonai nusidažiusio vandens. Ėmė dairytis, lyg ko ieškotų, pasviro į šoną, ir Humboltas jį sugriebė į glėbį. Su pirmuoju laivu jis išplaukė į Ispaniją.

Dažnai Humboltas kviesdavosi į svečius moterų: jų supintuose plaukuose skaičiuodavo utėles. Jos ateidavo būreliais, šnibždėdavosi tarp savęs, šaipydavosi iš to žemaūgio uniformą vilkinčio vyro su kairiojoje akyje įspraustu didinamuoju stiklu. Bonplaną kankino šių moterų grožis. Be to, jis niekaip negalėjo suprasti, kokia nauda iš tos utėlių statistikos.

– Noras žinoti, – atsakė Humboltas, – tiesiog smalsu žinoti. Dar niekas nėra tyręs, kaip tie nepaprastai atsparūs gyviai gyvena ir veisiasi pusiaujo kraštų gyventojų galvose.

Netoli nuo jų namo iš varžytinių buvo pardavinėjami žmonės. Raumeningi vyrai ir moterys, supančioti grandinėmis, bukais žvilgsniais dėbčiojo į žemvaldžius, kurie pagaikščiu makalavo po jų burnas, žiūrinėjo į jų ausis, atsiklaupę čiupinėjo užpakalius. Jie maigė pirštais jų pėdų apačias, tikrino plaukus ir lietė genitalijas. Dažnai, nieko nepirkę, nueidavo – tai buvo jau nykstanti ekonomikos šaka. Humboltas nupirko tris vyrus ir liepė nuimti jiems grandines. Šie nieko nesuprato. Per vertėją pasakė, kad jie gali eiti. Tie stebeilijo į jį akis išvertę.

– Laisvi!

Jie klausė, kur turi eiti.

– Kur tik norite, – atsakė Humboltas.

Jis davė jiems pinigų. Šie neskubėdami tikrino monetas dantimis. Vienas atsisėdo ant žemės, užsimerkė ir nesijudino iš vietos – tarsi pasaulyje nebūtų nieko, kas jį galėtų dominti. Humboltas ir Bonplanas nuėjo lydimi paniekos kupinų ten stovėjusiųjų žvilgsnių. Kelis kartus jie atsigręžė, bet nė vienas iš paleistųjų nežiūrėjo jiems iš paskos. Vakare prasidėjo liūtis, o naktį miestą vėl supurtė žemės drebėjimas. Kitą rytą trijų išpirktųjų neliko nė kvapo. Niekas nežinojo, kur jie pradingo, ir niekada nebepasirodė. Kai vyko kitos varžytinės, Humboltas ir Bonplanas nebekėlė kojos iš namų,

dirbo užsidarę langines ir išėjo pakvėpuoti grynu oru, kai viskas buvo pasibaigę.

Kelias į Chaymo misiją ėjo per tankią girią. Kone kiekviename žingsnyje jie regėjo nematytus augalus. Žemėje, atrodė, nėra tiek vietos tokiai augmenijos gausybei sutalpinti: medžių kamienai glaudėsi vienas prie kito, vieni augalai dengė kitus, už lianų kliuvo jų galvos ir pečiai. Misijos vienuoliai juos sutiko draugiškai, nors nesuprato, ko tiedviem iš jų reikia. Abatas kraipė galvą. Negali būti, šuo, matyt, pakastas kitur! Niekas nevažiuoja į kitą pasaulio galą matuoti žemių, kurios jam nepriklauso.

Misijoje gyveno pakrikštyti indėnai, kurie tvarkėsi savivaldos principu. Turėjo savo komendantą, policijos viršininką ir net miliciją; kol elgėsi klusniai, jiems leisdavo ramiai gyventi, tarsi būtų laisvi. Vaikščiojo jie nuogi, užsimetę vos vieną kitą skudurą, kurį iš kažkur buvo ištraukę: skrybėlę, perjuostę, prie pečių pritvirtintą antpetį. Humboltui reikėjo šiek tiek laiko, kol galėjo vaizduoti, tarsi prie to būtų pripratęs. Jam nepatiko matyti, kokiose vietose moterims želė plaukai; tai atrodė nesuderinama su jų prigimtine garbe. Tačiau kai apie tai prasitarė Bonplanui, tas pasižiūrėjo į jį taip pašaipiai, kad Humboltas visas išraudo ir ėmė mikčioti.

Netoliese nuo misijos, Naktinių paukščių oloje, gyveno mirusieji. Paisydami senos legendos vietiniai žmonės atsisakė Humboltą ir Bonplaną tenai lydėti. Tik po ilgų įkalbinėjimų kartu eiti sutiko du vienuoliai ir vienas indėnas. Tai buvo viena iš didžiausių olų visame žemyne: anga – šešiasdešimt pėdų pločio ir devyniasdešimt pėdų aukščio, pro ją šviesos galėjo patekti tiek, kad viduje dar šimtą penkiasdešimt pėdų gilyn augo žolė ir krūmokšniai. Tik paskui reikėjo deglų. Nuo tos vietos ir prasidėjo riksmai.

Tamsoje driekėsi paukščių valdos. Tūkstančiai lizdų karojo lyg kapšai, pritvirtinti prie olos viršaus, o triukšmas

tiesiog glumino. Kaip tie paukščiai orientuojasi, niekas nežinojo. Bonplanas tris kartus iššovė, bet šūvių garsą nustelbė triukšmas; nuo žemės jis pakėlė du dar trūkčiojančius sparnuočius. Humboltas atkirto uolos gabalėlių tyrimams, matavo temperatūrą, oro slėgį ir drėgmę, nuo sienos nukaišė samanų. Vienas vienuolis persigandęs suspigo, kai sandalu sutraiškė milžinišką naktinę sraigę. Paskui reikėjo bristi per upelį, paukščiai plasnojo aplink galvas, Humboltas užsiėmė delnais ausis, vienuoliai žegnojosi.

– Nuo čia prasideda mirusiųjų karalystė, – pranešė vedlys, – toliau aš neisiu.

Humboltas pasiūlė mokėti dvigubai. Vedlys atsisakė.

– Ta vieta yra negera! Ir iš viso ko čia lįsti, žmogaus vieta šviesoje.

– Puikiai pasakyta, – visa gerkle pritarė Bonplanas.

– Šviesa, – sušuko Humboltas, – yra ne šviesumas, o žinojimas!

Jis žingsniavo toliau, o Bonplanas ir vienuoliai kiūtino iš paskos. Urvas šakojosi į dvi dalis, be vedlio jie nežinojo, kur sukti. Humboltas siūlė pasidalyti po du. Bonplanas ir vienuoliai purtė galvas.

– Tada į kairę, – tarė Humboltas.

– Kodėl į kairę? – klausė Bonplanas.

– Vadinasi, į dešinę, – atsakė Humboltas.

– O kodėl į dešinę?

– Po velnių – sušuko Humboltas, – tikras idiotizmas!

Ir jis pirmas pasuko į kairę. Paukščių triukšmas čia dar sustiprėjo. Netrukus tame klegesyje buvo galima atpažinti aukštus, į spragsėjimą panašius, vienas po kito sklindančius garsus. Humboltas atsiklaupė ir ėmė ant žemės apžiūrinėti skurdžius, išburkusius, bespalvius, beveik beformius augalėlius.

– Įdomu, – sušuko jis Bonplanui į ausį, – kaip tik apie tokius Freiburge esu rašęs darbą!

Kai juodu pakėlė akis, pamatė, kad vienuolių nebėra.

– Prietaringi avinai. Į priekį! – sukomandavo Humboltas.

Toliau reikėjo staigiai leistis žemyn. Aplinkui pliaukšėjo sparnai, bet nė vienas iš skraidūnų jų neužkliudė. Apčiupom grabaliodami sieną jie priėjo didžiulę erdvę. Deglai buvo per menki, kad apšviestų skliautus, todėl ant sienų metė milžiniškus šešėlius. Humboltas žvilgtelėjo į termometrą: jis rodė, kad temperatūra kyla, – kažin ar profesorius Verneris dėl to apsidžiaugtų! Tada šalia savęs išvydo motinos pavidalą. Ėmė mirkčioti, tačiau ją matė ilgiau, nei miražui derėtų. Pakaklėje – tvirtai sumegzti pečius gaubiančios skaros galai, į šoną pakreipta galva, abejinga šypsena, smakras ir nosis tokie smulkučiai, kaip paskutiniąją gyvenimo dieną, rankose sulenktas skėtis. Humboltas užsimerkė ir pradėjo skaičiuoti iki dešimt.

– Ką, nenugirdau? – paklausė Bonplanas.

– Nieko, – atsakė Humboltas ir susikaupęs atkirto gabaliuką uolos.

– Ten link dar galima paėjėti, – parodė kryptį Bonplanas.

– Užteks, – atsakė Humboltas.

Bonplanas išreiškė prielaidą, kad giliau gali būti nežinomų augalų.

– Geriau sukame atgal, – laikėsi savo nuomonės Humboltas. – Jei sakau užteks, tai užteks.

Palei upeliuką jie gūžino dienos šviesos link. Paukščių ėmė retėti, jų triukšmas – silpti, netrukus galėjo gesinti deglus.

Prie olos angos indėnas vedlys viršum ugnies sukiojo Bonplano nušautus paukščius norėdamas išleisti taukus. Plunksnos, snapas ir nagai jau baigė sudegti, kraujas varvėjo į liepsnas, taukų masė šnypštė, ore tvyrojo kartus kvapas.

– Vertingiausi yra taukai, – paaiškino jis. – Jokio kvapo ir ištisus metus išlieka švieži!

– Dabar vėl reikia dviejų paukščių! – niršo Bonplanas.

Humboltas paprašė Bonplano ištraukti butelį su degtine, sriūbtelėjo didelį gurkšnį ir kartu su vienuoliais patraukė į misiją; Bonplanas grįžo atgal, nes reikėjo sumedžioti dar du paukščius. Už kelių šimtų žingsnių Humboltas staiga sustojo, užvertė galvą ir sužiuro į kalnų viršūnes, kurios aukštai rėmėsi į dangaus skliautą.

– Girdėti!

– Girdėti, – patvirtino vienuolis.

– Jei ne uoslė, tai garsas. Spragsėjimas, atsispindėjęs nuo sienų. Matyt, taip tie paukščiai orientuojasi.

Pakeliui Humboltas užsirašinėjo svarbiausias mintis – apie sistemą, kuria žmogus galėtų pasinaudoti tamsią naktį, kai nešviečia mėnulis, arba po vandeniu. O taukai: kadangi neturi kvapo, puikiai tiktų žvakėms lieti. Smagiai atidarė savo vienuolyno celės duris, čia jo laukė nuoga moteris. Iš pradžių pamanė, kad atėjo dėl utėlių arba atnešė kokią žinią. Paskui suprato, kad šį kartą jai reikėjo kitko – kaip tik to, apie ką jis pagalvojo; ji norėjo, ir nebuvo kur dėtis.

Akivaizdu, ją atsiuntė gubernatorius; taip, matyt, jis įsivaizdavo vyrams tinkamus pokštus. Kiaurą parą ji čia prakiurksojo jo laukdama. Iš nuobodulio išardė sekstantą, sujaukė surinktus augalus, gėrė preparavimui laikomą spiritą, o apsvaigusi miegojo. Pabudusi išmargino kažkokio linksmo nykštuko atkištomis lūpomis portretą, kuriame, žinoma, neatpažino Frydricho Didžiojo, ir padarė tai visai neprastai. Dabar, kai Humboltas pagaliau parsirado, ji norėjo kuo greičiau atlikti, kas priklausė.

Kol jis teiravosi, iš kur ji ir ko norinti, gal galįs jai kuo padėti, ji mikliai atsagstė jam kelnes. Jinai buvo mažutė, apvali, gal šiek tiek vyresnė nei penkiolikos metų. Jis atsitraukė, ji

puolė prie jo; jis atsitrenkė į sieną, o kai norėjo ją sudrausminti, pamiršo ispanų kalbą.

– Mano vardas Inesa, – tarė ji, – galite manimi pasitikėti.

Kai ji traukė jam į viršų marškinius, ištrūko viena saga ir nuriedėjo grindimis. Humboltas lydėjo ją akimis, kol toji atsitrenkė į sieną ir apvirto. Mergina apsikabino jo kaklą ir ėmė tempti; kol jis murmėdamas prašėsi paleidžiamas ir aiškino, kad esąs Prūsijos karūnos tarnautojas, ji atsitempė jį į kambario vidurį, pargriovė ant kilimo, o jis, net nesuprasdamas kodėl, nesipriešino atverčiamas ant nugaros ir pajuto, kaip jos rankos kūnu nuslydo žemyn, o ji konstatavo, kad čia nieko tokio. Jis žvelgė į jos palinkusią nugarą, kambario lubas ir už lango vėjo judinamus palmių lapus.

– Dar truputį kantrybės, – tarė ji. – Pasitikėkite manimi!

Lapai buvo trumpi ir smaili, to medžio jis dar niekada nebuvo tyręs. Norėjo atsisėsti, bet ji rankomis uždengė jam veidą ir nuspaudė žemyn. Pats savęs klausė, kaip ji nesupranta, kad jis pakliūna į pragarą. Vėliau negalės pasakyti, kiek truko, kol ji liovėsi, subraukė pirštais savo plaukus ir žvelgė į jį liūdnomis akimis. Jis užsimerkė. Ji atsistojo.

– Čia juk nieko tokio, – tarė ji patyliukais, – tai mano kaltė.

Jam skaudėjo galvą, jautė siaubingą troškulį. Tik kai išgirdo, kaip trinktelėjo už jos nugaros durys, atsimerkė.

Bonplanas aptiko jį prie rašomojo stalo tarp chronometrų, su higrometru, termometru ir vėl sudėtu sekstantu. Prie akies įsispraudęs didinamąjį stiklą apžiūrinėjo palmės lapus. Įdomi sandara, verta dėmesio!

– Artėja laikas kraustytis iš čia.

– Taip greitai?

Senuose pranešimuose minima, kad tarp Orinoko ir Amazonės upių driekiasi kanalas. Europos geografai mano tai esant legendą. Vyraujanti mokykla įsitikinusi, kad tik kalnai gali sudaryti takoskyras, o upių sistemos žemyne nesisieja.

– Keista, bet apie tai niekada nepagalvojau, – prisipažino Bonplanas.

– Toji nuomonė klaidinga, – toliau kalbėjo Humboltas. – Tą kanalą aš rasiu ir mįslę įminsiu.

– Aha, – nesiginčijo Bonplanas. – Kanalas!

– Tokia pažiūra man nepatinka, – suirzo Humboltas. – Visą laiką nusiskundimai, visokie prieštaravimai. Ar šiek tiek optimizmo – per didelis reikalavimas?

– Kas gi nutiko? – negalėjo suprasti Bonplanas.

– Netrukus laukiama saulės užtemimo. Bus puiki proga tiksliai nustatyti šio pakrantės miesto vietą. Paskui bus galima įsteigti matavimo punktų tinklą iki tolimiausio kanalo krašto.

– Bet kanalą dengia neįžengiamos girios!

– Stipriai pasakyta, – atsiliepė Humboltas. – Tai neturėtų baiminti. Neįžengiama giria tėra tik giria. Gamta visur kalba ta pačia kalba.

Jis rašė broliui laišką. Kelionė esanti nuostabi, gausybė atradimų. Kasdien aptinkama naujų augalų, žemės drebėjimų stebėjimai duoda medžiagos naujai žemės plutos teorijai. Nepalyginamai daugiau turime žinių apie galvinių utėlių prigimtį. „Visada Tavo, įdėk šią žinią į laikraštį!"

Pasitikrino, ar nevirpa ranka. Tada ėmė rašyti laišką Kantui. Formuojasi nauji fizinės geografijos metmenys. Skirtinguose aukščiuose, bet esant panašiai temperatūrai visoje planetoje auga panašūs augalai, vadinasi, klimatinės zonos driekiasi ne tik į plotį, bet ir į aukštį: žemės paviršius vienoje vietoje gali pereiti visas stadijas – nuo tropinės iki arktinės. Sujungę tas zonas linijomis, turėsime didelių klimatinių srovių žemėlapį. Dėkingas už visus patarimus, lieką̨s su viltimi, kad profesorius jaučiasi gerai... Užsimerkė, giliai atsikvėpė ir pasirašė plačiu mostu, kaip buvo pratęs.

Saulės užtemimo išvakarėse nutiko nemalonus įvykis. Kai juodu su Bonplanu jūros pakrantėje atlikinėjo matavimus, iš krūmų su medine kuoka iššoko sambas, pusiau juodukas, pusiau indėnas. Suurzgė, atsitūpė ir spokso. Paskui puolė. Nelaimingu atsitikimu pavadino Humboltas tą įvykį, kai po kelių dienų plaukė laivu smarkiai banguojančia jūra į Karabasą ir plaksnojančios žvakės šviesoje apie trečią valandą ryto rašė dienoraštį. Smūgio jis pats išvengęs pasisukdamas į kairę, o Bonplanui, stovėjusiam iš dešinės, pasisekę prasčiau. Bet kai Bonplanas, patiestas ant žemės, gulėjo paslikas, sambas praleido progą: užuot smogęs dar kartą, ėmė vytis nuo Bonplano galvos nukritusią skrybėlę, užsidėjo ją ant galvos ir dideliais žingsniais nudūmė.

Bent instrumentai nenukentėjo, Bonplanas po dvidešimties sekundžių atsipeikėjo: veidas sutinęs, vienas dantis išmuštas, nosies forma kiek pakitusi, sukrešęs kraujas burnoje ir pasmakrėje. Humboltas visą tą vakarą, naktį ir ilgas kitos dienos valandas sėdėjo prie jo lovos, girdė vandeniu. Bonplanas mazgojosi veidą, spjaudė kraujais ir nepatikliai vis žiūrėjo į veidrodį.

– Netrukus prasidės saulės užtemimas, – tarė Humboltas. – Ar galėsi padėti?

Bonplanas linktelėjo galva.

– Tikrai?

Bonplanas vėl nusispjovė ir švebeldžiuodamas patikino, kad gali neabejoti.

Artėja nepaprastos dienos, – toliau kalbėjo Humboltas. – Laukia kelionė nuo Orinoko iki Amazonės. Į pačią krašto gilumą. Duok ranką!

Sunkiai, lyg kovodamas su pasipriešinimu, Bonplanas ištiesė ranką.

Numatytą popiečio valandą saulė užgeso. Šviesa ėmė blankti, klykdamas pakilo paukščių būrys ir nuplasnojo

pavėjui, daiktai susiurbė ryškumą, atskriejo šešėlis, saulės apskritimas virto tamsiu skrituliu. Bonplanas apraišiota galva laikė dirbtinio horizonto projekcinį ekraną. Humboltas nustatė sekstantą, o kita akimi stebėjo chronometrą. Laikas sustojo.

Ir vėl pajudėjo. Šviesa pamažu grįžo: saulės apskritimas vėl ėmė šviesėti, šešėlis atsiskyrė nuo kalvų, žemės, horizonto. Sukliko paukščiai, kažkur kažkas paleido šūvį. Bonplanas suvyniojo ekraną.

– Na, kaip? – paklausė Humboltas.

Bonplanas pažvelgė nieko nesuprasdamas.

– Aš nemačiau, – aiškinosi Humboltas. – Tik projekciją. Sekstante reikėjo fiksuoti žvaigždyną ir dar neišleisti iš akių laikrodžio. Žiūrėti nebuvo kada.

– Antro sykio nebebus, – kimiu balsu atsakė Bonplanas. – Ar iš tikrųjų nepakėlėte akių?

– Vieta dabar visiems laikams nustatyta pasaulio žemėlapiuose. Tik keli akimirksniai suteikia galimybę ištaisyti laikrodžių klaidas pasinaudojant dangumi. Kai kas savo darbą laiko rimtesniu nei kiti!

– Galimas daiktas, bet... – Bonplanas atsiduso.

– Kas? – Humboltas sklaidė žvaigždynų katalogą, paėmė pieštuką ir pradėjo skaičiuoti. – Kas bet?

– Ar visada reikia elgtis taip vokiškai?

SKAIČIAI

Tą dieną, kuri viską pakeitė, Gausui taip ėmė gelti dantį, kad manė išeisiąs iš proto. Naktį praleido gulėdamas aukštielninkas ir klausydamasis, kaip gretimame kambaryje knarkia šeimininkė. Prieš pusę septynių, kai pervargęs žvelgė į ryto žarą, staiga rado vienos seniausių pasaulio problemų sprendimą.

Atsikėlęs kaip girtas nusvirduliavo per kambarį. Reikėjo tučtuojau užrašyti, kol neišėjo iš galvos. Stalčiai nesidavė atidaromi, nei iš šio, nei iš to kažkur pasidėjo popierius, lūžo plunksna, negana to, po kojomis dar pasipainiojo pilnas naktinis puodas. Tačiau po pusvalandžio viskas buvo surašyta – ant sugniaužytų popieriaus lapų, ant graikų kalbos vadovėlio paraščių, ant stalo. Padėjo į šalį plunksną. Sunkiai atsiduso. Tik dabar susivokė, kad yra nuogas, stebėjosi, jog kambarys pridvokęs, pritaškytas išmatų. Krėtė šaltis. Danties skausmas nepakeliamas.

Jis skaitė. Pergalvojo eilutę po eilutės, tikrino įrodymą, ieškojo klaidų, bet jų nerado. Braukė ranka lygindamas paskutinį puslapį ir žiūrėjo į kreivą, aptrintą septyniolikakampį. Daugiau nei du tūkstančius metų su liniuote ir skriestuvu buvo braižomi taisyklingieji trikampiai ir penkiakampiai. Nubraižyti kvadratą arba padvigubinti daugiakampio kampų skaičių buvo vieni niekai. Kombinuojant trikampį ir penkiakampį galima padaryti penkiolikakampį. Čia ir viskas, daugiau – nė krust.

O dabar – septyniolika. Jis jautė, kad yra metodas, kuriuo naudojantis būtų galima žengti toliau, bet jį dar reikėjo atrasti.

Jis nuskubėjo pas barzdaskutį. Tas surišo jam rankas, sakė, kad čia nieko baisaus, ir kaipmat įkišo į burną reples. Jau pats danties palietimas, skaudus dygtelėjimas vos neaptemdė sąmonės. Dar mėgino susivokti, kas čia dedasi, bet replės sugriebė, ir galvoje kažkas trakštelėjo; tik šilto kraujo skonis burnoje ir tvinksniai ausyse sugrąžino į kambarį ir pas vyriškį su prijuoste, o tas klausia:

– Juk nieko baisaus, ar ne?

Pėdindamas namo turėjo ramstytis į namų sienas, keliai linko, kojos neklausė, svaigo galva. Po metų kitų bus dantų gydytojų, tada tokius skausmus bus galima maldyti ir nebereikės dėl kiekvieno uždegimo traukti danties. Greit ateis metas, kai pasaulis nebebus pilnas bedančių žmonių. Taip pat nebesimatys rauplėtų veidų ir niekam nebeslinks plaukai. Negalėjo atsistebti, kad niekas, išskyrus jį, apie tai negalvojo. Žmonėms viskas buvo taip, kaip buvo, savaime suprantama. Dar stiklinėmis akimis jis nukiūtino pas Cimermaną.

Nepasibeldęs įžengė į vidų ir paklojo jam po nosim ant valgomojo stalo savo lapus.

– Ajai jai! Dantys, nėra nieko blogiau, – kalbėjo atjausdamas profesorius. Jam pačiam pasisekę – neturįs tik penkių, profesorius Lichtenbergas beturi dar kokią porą, ne daugiau, o Kestneris jau seniai esąs bedantis. Pirštų galais – dėl kraujo dėmės – paėmė pirmąjį lapą. Suraukė antakius. Ėmė judinti lūpas. Tai tęsėsi taip ilgai, kad Gausui buvo sunku patikėti. Tokio lėto galvojimo paieškoti reikia!

– Tai didelis dalykas, – pagaliau tarė Cimermanas.

Gausas paprašė stiklinės vandens.

– Tiesiog norisi melstis. Reikia išspausdinti, geriausiai kokio nors profesoriaus vardu. Neįprasta, kad studentai publikuotų.

Gausas norėjo atsakyti, bet kai Cimermanas atnešė vandens, negalėjo nei kalbėti, nei gerti. Atsiprašė nusilenkdamas, nušlitino namo, dribo į lovą ir prisiminė motiną, gyvenančią tenai, Braunšveige. Buvo padaryta klaida keltis studijuoti į Getingeną. Čia geresnis universitetas, bet ilgėjosi motinos, o susirgus jos trūko kaip niekad. Prieš vidurnaktį, kai skruostas dar labiau ištino ir su kiekvienu krustelėjimu suskausdavo visą kūną, suprato, – barzdaskutys ištraukė ne tą dantį.

Laimė, ankstyvą rytą gatvės dar buvo tuščios. Tad niekas nematė, kaip jis kas keli žingsniai sustodavo, atremdavo galvą į namų mūro sienas ir dejavo. Būtų nepagailėjęs sielos už galimybę gyventi po šimto metų, kai bus vaistų skausmui malšinti ir gydytojų, vertų šio vardo. O juk čia nėra nieko sunkaus: tik reikia tinkamoje vietoje apmarinti nervus, geriausiai mažomis nuodų dozėmis. Tokį gydymo būdą reikėtų atidžiau ištirti! Chemijos institute yra butelis nuodų, reikės kada nors pasižiūrėti. Tačiau mintys neklausė, labiau girdėjo save patį dejuojant.

– Taip pasitaiko, – atsakė linksmai barzdaskutys. – Skausmas toli pasklinda, bet gamta yra išmintinga – žmogus turi dantų į valias.

Tą akimirką, kai barzdaskutys pakėlė reples, Gausui aptemo akys.

Nutiko taip, tarsi skausmas tą įvykį būtų ištrynęs iš atminties arba iš laiko: po kelių valandų, o gal ir dienų – iš kur žinoti! – Gausas pasijuto gulįs sujauktoje lovoje, ant naktinio staliuko stovėjo pusė butelio degtinės, kojūgalyje mėtėsi laikraščio *Allgemeine Literaturzeitung* priedas *Intelligenzblatt der Allgemeinen Literaturzeitung*, kur rūmų patarėjas Cimer-

manas skelbė naujausią metodą taisyklingajam septyniolikakampiui konstruoti. Prie lovos sėdėjo Bartelsas, atėjęs jį pasveikinti.

Gausas patapšnojo jam per skruostą.

– Ak, Bartelsai!

Šiam vaikinui juk buvo aišku: pats kilęs iš varganos šeimos, laikomas vunderkindu, manė esąs pašauktas būti dideliu žmogumi. Tada sutiko jį, Gausą. Šis dabar jau žinojo, kad Bartelsas pirmąsias dvi naktis po susitikimo nesudėjo akių svarstydamas, ar negrįžti į kaimą karvių melžti ir tvartų mėžti. Trečią naktį suvokė, kad esama tik vienos išeities – jis turi draugauti su Gausu, jam visokeriopai padėti. Nuo tada jis iš visų jėgų stengėsi bendradarbiauti, kalbėjosi su Cimermanu, rašė laiškus hercogui ir vieną vakarą – tikrai buvo nelengva – įkalbinėjo Gauso tėvą, net grasindamas – apie tai vėliau nei Gausas, nei Bartelsas nenorėjo prisiminti – leisti sūnų į gimnaziją. Per paskutiniąją vasarą Bartelsas palydėjo Gausą pas tėvus į Braunšveigą. Motina, smulkaus veido moterėlė, netikėtai pasivedė jį į šalį ir paklausė, ar jos sūnus ten, universitete, tarp visų tų mokytų žmonių, turi kokią ateitį. Bartelsas nesuprato. Ji abejojanti, ar iš jo gali kas nors išeiti, iš Karlo kaip mokslininko. Klausianti prie keturių akių, prisiekia niekam nesakyti. Motinai vaikas juk visada rūpi. Bartelsas ilgokai tylėjo ir su panieka, dėl kurios paskui gėdijosi, atsakė klausimu:

– Nejaugi nežinote, kad jūsų sūnus yra didžiausias mokslininkas pasaulyje?

Ji paskui labai verkė, buvo baisiai nemalonu. Gausui beveik niekada nepavyko už tai Bartelsui iki galo atleisti.

– Dabar apsisprendžiau, – tarė Gausas.

– Dėl ko? – Bartelsas pasižiūrėjo sutrikęs.

Gausas nerimastingai atsiduso.

– Dėl matematikos. Iki šiol maniau imti klasikinę filologiją, vis dar traukia mintis rašyti Vergilijaus komentarus, ypač apie Enėjaus nusileidimą į požemio pasaulį. Man atrodo, niekas to skyriaus nesuvokė teisingai. Bet tam dar yra laiko, esu vos devyniolikos. Galiausiai supratau, kad matematikoje galiu daugiau padaryti. Jeigu jau kartą gyveni pasaulyje – to juk niekas neklausė, – galima pabandyti šį tą nuveikti. Pavyzdžiui, atsakyti į klausimą, kas yra skaičius. Pagrįsti aritmetiką.

– Darbo visam gyvenimui, – tarė Bartelsas.

Gausas linktelėjo galva.

– Jei kiek seksis, per penkerius metus susitvarkysiu.

Tačiau netrukus paaiškėjo, kad eis greičiau. Vieną kartą pradėjus – negirdėtas daiktas! – idėjos tiesiog plūste plūdo. Mažai miegojo, beveik nebėjo į universitetą, valgė, kad nemirtų badu, retai bevažiuodavo pas motiną. Kai pusbalsiu kalbėdamas žingsniuodavo gatve, jausdavosi žvalesnis nei kada nors iki tol. Nežiūrėdamas pasitraukdavo žmonėms iš kelio, niekada kojos už nieko neužkliūdavo; vieną kartą be reikalo stryktelėjo į šalį ir net nenustebo, kad tą akimirką šalia jo tėkštelėjo nuo stogo nukritusi čerpė. Skaičiai nuo tikrovės ne tolino, o, priešingai, artino, darė ją tokią ryškią ir aiškią, kaip dar nėra buvę.

Dabar skaičiai lydėjo jį visur. Nepamiršdavo jų net nuėjęs pas prostitutes. Getingene jų buvo nedaug, visos jį pažinojo, sveikindavo vardu ir kai kada nuleisdavo kainą, nes buvo jaunas, gerai atrodė ir elgėsi mandagiai. Toji, kuri jam labiausiai patiko, vadinosi Nina ir buvo kilusi iš tolimojo Sibiro. Gyveno ji netoli gimdymo namų, juodaplaukė, su giliomis duobutėmis skruostuose, pečiai kvepėjo žeme. Tomis minutėmis, kai ją apglėbdavo, įsmeigdavo akis į lubas ir jautė ant savęs siūbuojančius judesius, žadėdavo ją vesti ir

išmokti jos kalbą. Ji tik šypsodavosi, o kai jis imdavo prisiekinėti, atsakydavo, kad esąs dar labai jaunas.

Daktaro egzaminą prižiūrėjo profesorius Pfafas. Šiam raštiškai tarpininkavus, Gausą atleido nuo žodinio egzamino – būtų buvę pernelyg juokinga. Kai šis atėjo atsiimti diplomo, turėjo koridoriuje palaukti. Kramtydamas sudžiūvusio pyrago kriaukšlę, laikraštyje *Getingener Gelehrten Anzeigen* skaitė vieno Prūsijos diplomato pranešimą apie brolio įspūdžius Naujojoje Andalūzijoje. Baltas namas miesto pakraštyje, vakarais gaivinasi upėje, dažnai pas jį ateina moterys – kad suskaičiuotų jų galvose utėles. Gausas neaiškiai jaudindamasis pervertė puslapį. Nuogi indėnai kapucinų misijoje, olose gyvena paukščiai, kurie mato ne akimis kaip kiti, o savo leidžiamais garsais. Visiškas saulės užtemimas, paskui kelionė į Orinoką. To žmogaus laiškas ėjo dvejus metus, Dievas žino, ar jis dar gyvas. Gausas nuleido laikraštį – priešais stovėjo Cimermanas ir Pfafas. Jie nedrįso jam trukdyti.

– Šitas žmogus, – tarė Gausas, – įstabus! Bet ir nesuprantamas: tarsi tiesa būtų kažkur, o ne čia. Arba tarsi galėtum pats nuo savęs pabėgti.

Pfafas neskubėdamas padavė diplomą: išlaikyta, *summa cum laude*, aiškus daiktas.

– Girdėjau, – įsiterpė Cimermanas, – rašomas didelis darbas. Džiaugiuosi, kad Gausas vis dėlto rado tai, kas patraukė jo dėmesį ir gali išblaškyti melancholiją.

– Taip ir yra, – pripažino Gausas, – kai baigsiu, brauksiu iš čia.

Abu profesoriai susižvalgė.

Iš Hanoverio kunigaikštystės? Gal taip nebus.

– Ne, – atsakė Gausas, – galite nesirūpinti. Labai toli, bet ne iš Hanoverio kunigaikštystės.

Darbas judėjo spėriai. Kvadratinė sangrąžinė lygtis jau buvo išvesta, pirminių skaičių dažnio mįslė bemaž įminta. Pirmuosius tris skyrius baigė, priėjo prie pagrindinio. Tačiau dažnai mesdavo plunksną, pasiremdavo rankomis galvą ir klausdavo savęs, ar tai, ką darė, apskritai leidžiama. Ar nesiskverbia per daug giliai? Fizikos pamatas – taisyklės, taisyklės remiasi dėsniais, o jie grindžiami skaičiais; atidžiai į juos įsižiūrėjus, galima pastebėti giminiškumų, vieni stumia, kiti traukia. Kai kas jų sandaroje atrodė neužbaigta, padaryta keistai skubotai; ne kartą kildavo įspūdis, kad aptinka prastai paslėptų klaidų – tarsi Dievas leido sau būti aplaidus tikėdamasis, kad niekas nepastebės.

Atėjo diena, kai kišenėje neliko pinigų. Kadangi nebestudijavo, stipendija nutrūko. Hercogui niekada nepatiko, kad studijuoti jis išvyko į Getingeną, tad apie stipendijos pratęsimą negalėjo būti nė kalbos.

– Yra išeitis, – tarė Cimermanas. – Proginis darbas: reikia sumanaus jauno vyruko, galinčio pagelbėti matuoti teritoriją.

Gausas purtė galvą.

– Truks neilgai, – motyvavo Cimermanas. – O šviežio oro įkvėpti niekam dar nepakenkė.

Taip Gausui netyčia teko klampoti permirkusiais laukais. Apniukęs dangus kybojo pažemiais, prie kojų lipo molis. Užsiropštė ant gyvatvorės: vos atgaudamas kvapą, visas suprakaitavęs, apibiręs eglių spygliais, o čia – dvi merginos bestovinčios. Paklaustas, ką čia veikia, nervingai aiškino trianguliacijos techniką: jei žinomas vienos trikampio kraštinės ilgis ir du kampai, galima nustatyti kitų kraštinių ilgį ir nežinomą kampą. Taigi čionai, Dievo žemėje, pasirenki kokį nors trikampį, išmatuoji kraštinę, prie kurios lengviausiai prieiti, ir šiuo prietaisu nustatai kampus trečio taško atžvilgiu. Gausas paėmė į rankas teodolitą, ėmė jį sukioti, štai

taip, matote, va – sukiojo negrabiai, tarsi darytų pirmą kartą. Tada seriją tokių trikampių dedi vieną prie kito. Vienas prūsas, tyrėjas, šiuo metu kaip tik tą ir daro, visą šią akciją pavadinęs pasakišku Naujojo pasaulio vardu.

– Bet vietovė juk nėra plokštuma? – nesuprato vyresnioji.

Gausas žiūrėjo į ją nieko nesakydamas. Dar trūko šio trikdžio. Tarsi negalėjo pati pagalvoti. Žinoma, ne, – nusišypsojo mintyse.

– Trikampio kampų suma sudaro šimtą aštuoniasdešimt laipsnių tik plokštumoje, – tarė ji, – o rutulio paviršiuje ne. Štai ką turiu galvoje.

Gausas įsmeigė į ją akis, tarsi tik dabar būtų pamatęs. Į jo žvilgsnį ji atsakė pakeldama antakius.

– Taip, – tarė jis.– Teisingai. Norint tai išlyginti, po matavimų trikampius būtina susmulkinti į be galo mažus dydžius. Iš principo – tai paprasta diferencialinio skaičiavimo operacija. Tačiau šitaip...

Jis atsisėdo ant žemės ir išsitraukė bloknotą. „Šitaip, – murmėjo sau po nosimi, – iki šiol niekas nedarė.“ Kai pakėlė akis, pamatė, kad sėdi vienas.

Dar porą savaičių jis bastėsi su tais geodezijos prietaisais po laukus, kalinėjo į žemę kuolus, matavo tarp jų atstumus. Vieną kartą nuriedėjo atšlaite ir stipriai užsigavo petį, ne sykį buvo įkritęs į dilgėlyną, o neseniai po pietų, – jau artinosi žiema, – būrys vaikų apmėtė purvinomis sniego gniūžtėmis. Kai iš miško staiga išniro aviganis šuo, parbloškė jį ant žemės, ne per švelniausiai suleido dantis į blauzdą ir lyg vaiduoklis kaipmat dingo, nutarė to darbo atsisakyti. Tokie pavojai ne jo nosiai.

Tačiau Johaną dabar matydavo dažniau. Atrodė, kad ji visada sukiojosi netoliese ir tik būdavo pasislėpusi ar dėl to, kad rodė jai mažai dėmesio, nepakliūdavo jam į akiratį. Ji tripendavo gatve priešais, o įspūdis būdavo toks, tarsi žings-

nius lėtina pagal tai, kaip jis nori. Arba bažnyčioje sėdėdavo trečioje eilėje jam už nugaros nuvargusia veido išraiška, bet susikaupusi, kai tuo metu pastorius visiems grasindavo amžinu prakeiksmu už tai, jei Kristaus kančių nepriims kaip savų, jo sielvarto nepavers savu, jo kraujo nepajus srovenant savo pačių gyslomis. Gausas jau seniai liovėsi savęs klausti, ką visa tai turėtų reikšti, ir žinojo, kokiu ironišku žvilgsniu ji pasižiūrėtų, jei dabar jis atsigręžtų.

Vieną kartą su ja ir jos kvaila, be perstojo kikenančia drauge Mina išėjo į užmiestį pasivaikščioti. Merginos pasakojo apie naujas knygas, kurių Gausas nebuvo skaitęs, šnekėjo apie dažną lietų, Direktorijos Paryžiuje ateitį. Dažnai, jam nebaigus ko nors sakyti, iškart atsiliepdavo Johana. Gausui vis sukosi galvoje mintis apkabinti ją per liemenį ir paguldyti ant žemės; jis puikiausiai žinojo, kad Johanai tai buvo aišku kaip dieną. Ar iš tikrųjų reikia šitaip apsimetinėti? Žinoma, reikia; o kai jis netyčia palietė jos ranką ir žemai nusilenkė, kaip daro aristokratai, ji grakščiai linktelėjo keliais. Grįždamas namo Gausas klausė savęs, ar ateis kada nors diena, kai žmonės bendraus vieni su kitais nemeluodami. Tačiau kol dar nieko gero nesugalvojo, staiga suprato, kaip kiekvieną skaičių galima pavaizduoti kaip trijų trikampio skaičių sumą. Virpančiomis rankomis apčiupinėjo kišenes ieškodamas bloknoto, bet jį buvo pamiršęs namie, todėl dabar turėjo žingsniuoti šią formulę patyliukais murmėdamas po nosimi iki artimiausios smuklės, kur kelneriui išplėšė iš nagų grifelį ir užrašė ją ištepliodamas staltiesės kraštą.

Nuo tada nebekėlė iš namų kojos. Dienos virsdavo vakarais, šie – naktimis, kurios ankstų rytą tol siurbdavo blausią šviesą, kol vėl prasidėdavo diena, tarsi viskas būtų savaime suprantama. Tačiau taip nebuvo: atsisveikinti su pasauliu galima greitai, todėl būtina skubėti. Kai kada užsukdavo Bartelsas ir atnešdavo maisto. Retsykiais aplankydavo moti-

na. Ji glostydavo jam galvą, žvelgdavo meilės ašarų pilnomis akimis ir parausdavo iš džiaugsmo, kai jis pabučiuodavo ją į skruostą. Paskui pasirodydavo Cimermanas, pasiteiraudavo, ar nereikia kuo nors darbe padėti, bet išvydęs jo žvilgsnį sutrikdavo, pamykdavo kelis kartus „mhm" ir pėdindavo savais keliais. Gavo laiškų: rašė Kestneris, Lichtenbergas, Biutneris ir hercogo sekretorius, bet nė vieno neskaitė. Du kartus paleido vidurius, tris kartus gėlė dantį, o vieną naktį taip surėmė diegliai, kad pamanė, ar jau neprisistatė giltinė. Dievas neleis, kad šiuo metu ateitų galas. Kitą naktį staiga ėmė rodytis, kad mokslas, jo darbas, visas gyvenimas yra nemielas ir niekam nereikalingas, nes neturi draugo ir, išskyrus motiną, nė vieno, kuriam jis ką nors reikštų. Tačiau ir tai, kaip ir viskas, praėjo.

Vieną lietingą dieną darbą baigė. Padėjo į šalį plunksną, nusišnypštė kaip reikiant nosį ir ėmė trinti delnu kaktą. Tą akimirką nuslinko į praeitį pastarųjų mėnesių prisiminimai, visi tie negalavimai, sprendimai ir svarstymai. Tai patyrė ne jis, o kažkas, tas, kuris jau kelios sekundės yra kitas. Prieš akis gulėjo rankraštis, kurį paliko tas anas, – keli šimtai smulkiai prirašytų puslapių. Vartė tuos lapus klausdamas savęs, kaip įstengė tai padaryti. Negalėjo prisiminti jokio įkvėpimo, jokių prašviesėjimų – vien tik darbą.

Pinigų spausdinimo išlaidoms teko skolintis iš Bartelso, kuris ir pats beveik nieko neturėjo. Paskui kilo sunkumų, kai prireikė skaityti korektūras: kvailys knygininkas paprasčiausiai neįstengė suprasti, kad niekas kitas to nepadarys. Cimermanas parašė hercogui, tas šiek tiek parėmė, ir veikalas *Disquisitiones Arithmeticae** buvo išleistas. Autoriui ėjo vos dvidešimt ketvirti, o gyvenimo darbas jau nuveiktas. Jis žinojo: kad ir kiek dar gyvens, nieko panašaus nebepajėgs padaryti.

* Aritmetiniai tyrimai (čia ir toliau – *vert. past.).*

Viename laiške paprašė Johanos rankos, bet jos negavo. Tai neturį nieko bendra su juo, rašė ji, tik abejojanti, ar gyventi kartu bus įmanoma. Jai atrodo, kad energiją ir jėgas jis imąs iš savo aplinkos panašiai kaip žemė ją gauna iš saulės, o jūra – iš upių, kad arti jo būsianti pasmerkta blankiai vaiduokliškos būties pusiau tikrovei.

Jis sutiko. Tą patį manė ir pats, nors ir nesitikėjo, kad ji taip gerai motyvuos. Dabar ypač reikėjo ko nors kita.

Kelionė buvo siaubinga. Motina atsisveikindama liejo ašaras, tarsi jis vyktų į Kiniją, o paskui, nors tvirtai buvo nusprendęs nesigraudinti, pravirko ir pats. Karieta pajudėjo. Iš pradžių ji buvo pilna dvokiančių žmonių: viena moteris valgė žalius kiaušinius su visais lukštais, kažkoks vyriškis be perstojo pasakojo bedieviškus anekdotus, kurie vis tiek nebuvo juokingi. Gausas stengėsi viso to nematyti – pradėjo sklaidyti paskutinį žurnalo *Monatliche Korrespondenz zur Beförderung von Erd- und Himmelskunde** numerį. Astronomo Piaco teleskope kelias naktis iš eilės buvo pasirodžiusi kažkokia planeta vaiduoklis: kol stengtasi apskaičiuoti jos orbitą, toji dingo. Gal tai klaida, o gal ir planeta – viena iš vidinių ar išorinių planetų. Tačiau netrukus Gausui teko žurnalą dėti į šalį, nes nusileido saulė, pernelyg siūbavo karieta, o kiaušinius ryjanti moteris ėmė stebeilyti pro petį. Jis užsimerkė. Kurį laiką regėjo žygiuojančius kareivius, paskui magnetinėmis linijomis išraižytą dangaus skliautą, paskui Johaną, paskui atsibudo. Iš apsiniaukusio rytmečio dangaus krito dulksna, bet dar nebuvo išaušę. Tai, kad šitaip dar teks praleisti ne vieną dieną ir ne vieną naktį, vienuolika, kartu sudėjus – dvidešimt dvi, sunku įsivaizduoti. Koks siaubas buvo keliauti!

Kai atvyko į Karaliaučių, jautėsi taip pavargęs, taip skaudėjo nugarą ir tiek buvo nusibodę, kad tiesiog svaigo galva.

* Mėnesinis geologijos ir astronomijos žurnalas.

Viešbučiui neturėjo pinigų, todėl iškart patraukė į universitetą, kur buko žvilgsnio durininkas nupasakojo, kur ieškoti jo pageidaujamo žmogaus. Durininkas kaip ir visi čionykščiai šnekėjo keista tarme, gatvės atrodė nejaukios, krautuvių iškabos – nesuprantamos, o valgiai iš smuklių skleidė ne į maistą panašų kvapą. Dar niekada nebuvo taip toli nusidanginęs iš namų.

Pagaliau rado nurodytą adresą. Pasibeldė, ir tik ilgai palaukus duris atidarė senas dulkėtais drabužiais vyras, kuris, Gausui nė nespėjus prisistatyti, pareiškė, kad maloningasis ponas nepriima. Gausas mėgino paaiškinti, kas jis ir iš kur atvyko.

– Maloningasis ponas nepriima, – pakartojo tarnas. – Dirbu čia ilgiau, nei kam galėtų atrodyti, ir niekada nesu nusižengęs nė vienam jo potvarkiui.

Gausas ištraukė rekomendacinius Cimermano, Kestnerio, Lichtenbergo ir Pfafo laiškus.

– Kategoriškai reikalauju šiuos raštus įteikti!

Tarnas nieko neatsakė. Jis laikė popierius atvirkščius, net neužmetęs į juos akies.

– Tiesiog reikalauju, – pakartojo Gausas. – Galiu įsivaizduoti, kad ateina daug lankytojų ir kad reikia tam tikros saugos. Tačiau sakau aiškių aiškiausiai, aš nesu bet kas.

Tarnas svarstė. Lūpos krutėjo, bet balso nesigirdėjo, atrodė, nežino, ką daryti.

– Aha, – sumurmėjo jis pagaliau, įėjo į vidų palikdamas duris atdaras.

Gausas nusekė iš paskos neilgu tamsiu koridoriumi į nediduką kambarėlį. Reikėjo šiek tiek laiko, kol akys priprato prie prieblandos ir kol galėjo įžvelgti užuolaida užtrauktą langą, stalą, krėslą ir jame sėdintį į vilnonę antklodę susisupusį, nejudantį nykštuką: putlios lūpos, atsikišusi kakta, smaila, plona nosis. Oras buvo toks priplėkęs, kad

vos įmanoma kvėpuoti. Kimus balsas paklausė, ar čia esąs profesorius.

– Kas gi kitas, – atsakė tarnas.

Gausas priėjo prie krėslo ir neryžtingai ištraukė vieną knygos *Disquisitiones* egzempliorių, kurio pirmajame puslapyje buvo parašęs kažką panašaus į reiškiamą pagarbą ir dėkingumą. Jis laikė atkišęs knygą žmogučiui, bet šio ranka nė nekrustelėjo. Tarnas pašnibždėjo į ausį, kad knygą dėtų ant stalo.

Prislopintu balsu Gausas dėstė savo reikalą. Turįs idėjų, kurių dar niekam negalėjęs patikėti. Jam atrodą, kad Euklido erdvė nėra, kaip teigiama grynojo proto kritikoje, mūsų pačių požiūrio forma ir todėl visos galimos patirties sąlygota, o, priešingai, tai yra fikcija, graži svajonė. Tiesa esanti tiesiog siaubinga: teiginio, kad dvi lygiagretės niekada nesusikerta, nėra įrodęs nei Euklidas, nei kas nors kitas. Tačiau tai anaiptol ne akivaizdus dalykas, kaip visą laiką manyta. Tad jis, Gausas, darąs prielaidą, kad šitas teiginys neteisingas. Galimas daiktas – išvis nėra lygiagrečių. Galbūt erdvė neprieštarauja tam, kad per tašką, esantį šalia tiesės, galima nubrėžti be galo daug įvairių lygiagrečių. Aišku esą tik viena: erdvė yra nelygi, kreiva ir labai keista.

Buvo gera visa tai pirmą kartą atvirai iškloti. Greičiau ateidavo žodžiai, sakiniai rezgėsi patys. Čia visai ne išsigalvojimai! Jis, pavyzdžiui, teigiąs... Gausas norėjo prieiti prie lango, bet išgąstingas žmogiuko cyptelėjimas privertė sustoti. Jis, pavyzdžiui, teigiąs, kad ganėtinai didelio trikampio, įsivaizduojamo, tarkim, tarp trijų žvaigždžių, kampų suma, jei tiksliai išmatuotume, bus ne šimtas aštuoniasdešimt laipsnių, kaip tikimasi, o kitokia, vadinasi, tai būtų sferinis kūnas. Kai mostiguodamas rankomis Gausas pakėlė akis, palubyje pamatė voratinklius, kelis jų sluoksnius, virtusius veltiniu. Kada nors tokius matavimus bus galima atlikti! Ta-

čiau dar negreit, o dabar norįs išgirsti nuomonę to vienintelio, kuris negali laikyti jo išprotėjusiu, kuris turi jį suprasti. Išgirsti nuomonę to, kuris apie erdvę ir laiką pasauliui yra aiškinęs daugiau nei kas nors kitas. Gausas pasilenkė, todėl jo ir žmogiuko veidai dabar buvo vienodame aukštyje. Jis laukė. Mažos akutės žvelgė į jį.

– *Wurst**, – tarė Kantas.

– Kaip sakėte?

– Tegu Lampas nuperka dešros, – tarė Kantas. – Dešros ir žvaigždžių. Jų irgi tegu nuperka.

Gausas atsitiesė.

– Kultūra manęs dar nėra visai apleidusi, – tarė Kantas. – Mano ponai!

Seilių lašas riedėjo jam barzda į pasmakrę.

– Maloningasis ponas pavargo, – pareiškė tarnas.

Gausas linktelėjo galva. Tarnas pridėjo pirštus Kantui prie skruosto. Žmogutis vos šyptelėjo. Juodu išėjo, tarnas atsisveikino nusilenkdamas ir netardamas nė žodžio. Gausas mielai būtų jam davęs pinigų, bet paties kišenėse švilpavo vėjai. Iš tolo jis išgirdo žemus vyriškus balsus traukiant dainą.

– Kalinių choras, – paaiškino tarnas. – Maloningajam ponui jis visuomet labai trukdo.

Karietoje, įspraustas tarp pastoriaus ir apkūnaus leitenanto, beviltiškai mėginusio bendrakeleivius įtraukti į pokalbį, Gausas trečią kartą skaitė straipsnį apie paslaptingąją planetą. Žinoma, buvo galima jos orbitą apskaičiuoti! Tik aproksimaciją reikėjo pradėti nuo elipsės, o ne nuo apskritimo, ir veikti mikliau, nei tie pusgalviai darė. Pora dienų darbo, ir jau būtų buvę galima numatyti, kada ji vėl pasirodys. Kai leitenantas jo paklausė, ką manąs apie Ispanijos ir Prancūzijos sąjungą, negalėjo nieko atsakyti.

---

* Šis vok. k. žodis yra dviprasmiškas, reiškia „niekai" ir „dešra".

– Ar jums neatrodo, – klausė leitenantas, – kad Austrijai tai reiškia galą?

Gausas gūžtelėjo pečiais.

– O tas Bonapartas!

– Kas toks? – perklausė Gausas.

Grįžęs į Braunšveigą, Gausas parašę Johanai dar vieną laišką siūlydamas už jo tekėti. Paskui nuėjo į chemijos institutą, iš nuodų spintos ištraukė buteliuką su nuodingu skysčiu, vadinamu kurare. Kažkoks tyrėjas neseniai buvo jį atsiuntęs iš anapus vandenyno kartu su augalų ir akmenų rinkiniu bei prirašytais popieriais, o vienas chemikas jį atvežė iš Berlyno; nuo to laiko buteliukas stovėjo spintoje, ir niekas nežinojo, ką su juo daryti. Ko gero, keli lašai galėjo būti mirtini. Motinai būsią pasakyta, kad ištiko širdies smūgis, nebuvo jokių požymių, niekas negalėjo pagelbėti, tokia Dievo valia. Pašaukė iš gatvės pasiuntinį, užantspaudavo laišką ir užmokėjo paskutinius pinigus. Paskui spoksojo pro langą ir laukė.

Gausas atkimšo buteliuką. Skystis buvo bekvapis. Gal veiks ne taip greitai? Ko gero. Juk niekas nežinojo, kol nepabandė. Tačiau jis stebėjosi, kad visai nejaučia baimės. Pasiuntinys atneš neigiamą atsakymą, o tada jo mirtis bus naujas šachmatų ėjimas, tai, ko dangus nebuvo numatęs. Į pasaulį jis pasiuntė jį su intelektu, kuriam visa, kas žmogiška, darėsi neįmanoma, – tokiais laikais, kai kiekvienas užmojis dar tebebuvo sunkus, kupinas vargų, nešvarus. Norėta iš jo pasijuokti.

Kita galimybė – ar nedėti taško dabar, kai veikalas jau parašytas? Kas laukia: metų metai vidutinybės, žeminanti kova dėl duonos kąsnio, kompromisai, baimė ir pykčiai, kūno ir sielos kančios, galiausiai lėta visų gebėjimų degradacija – kol ateis bejėgė senatvė. Ne!

Stebėtinai aiškiai suvokė, kaip visas virpa. Girdėjo, kaip ošia ausyse, matė, kaip trūkčioja rankos, klausėsi savo tankaus kvėpavimo. Beveik tuo mėgavosi.

Kažkas pasibeldė į duris. Balsas, panašus į jo paties, sušuko:

– Įeikite!

Pasirodė pasiuntinys, įspraudė jam į delną raštelį ir įžūlia veido išraiška ėmė laukti arbatpinigių. Apatinio stalčiaus dugne aptiko dar vieną monetą. Pasiuntinys švystelėjo ją į orą, pasisuko šonu ir pagavo ją už nugaros. Po kelių akimirkų Gausas išvydo jį žingsniuojant gatve.

Gausas galvojo apie Paskutinįjį teismą, nors netikėjo, kad kas nors panašaus būtų rengiama. Kaltinamieji galėtų gintis, kai kurie atsikertamieji klausimai Dievui nebūtų malonūs. Dėl vabzdžių, purvo, skausmo. Apstu visokiausių trūkumų. Net su erdve ir laiku pasielgta aplaidžiai. Jeigu tektų stoti prieš teismą, kelis dalykus ketino išdėstyti atvirai.

Apmirusiomis rankomis atplėšė Johannos laišką, padėjo jį į šalį ir čiupo buteliuką. Staiga pajuto, kad kažką praleido. Ėmė mąstyti. Įvyko kažkas netikėta. Buteliuką užkimšo, susikaupė, bet niekas neatėjo į galvą. Tik dabar toptelėjo, kad perskaitytas atsakymas buvo teigiamas.

UPĖ

Dienos Karakase prabėgo greitai. Į Silos kalną teko kopti be vedlių, nes paaiškėjo, kad niekas iš vietinių gyventojų nebuvo į tą dviejų viršūnių kalną įlipęs. Netrukus Bonplano nosis ėmė nesulaikomai kraujuoti, o jų brangiausias barometras iškritęs nutarškėjo žemyn ir sudužo į šipulius. Netoli viršūnės aptiko suakmenėjusių kriauklių.

– Keista, – tarė Humboltas, – taip aukštai vandens lygis niekada negalėjo būti pakilęs, tai rodo, kad žemės paviršius raukšlėjosi, kad žemėje esama vidinių jėgų.

Viršūnėje juos užpuolė kailinės bitės. Bonplanas krito ant žemės kniūbsčias, o Humboltas stovėjo stačias su sekstantu rankose, žiūrėjo pro okuliarą, o jo veidą dengė daugybė vabzdžių. Bitės ropojo kakta, nosimi, smakru, lindo už apykaklės. Gubernatorius buvo įspėjęs: svarbiausia nejudėti. Nekvėpuoti. Laukti.

Bonplanas klausė, ar jau gali pakelti galvą.

– Geriau ne, – atsakė Humboltas nekrutindamas lūpų.

Po ketvirčio valandos sparnuoti vabzdžiai, tamsus jų spiečius, pakilo ir nuzvimbė vakarės saulės kryptimi. Humboltas prisipažino, kad ramiai stovėti nebuvę taip lengva. Vieną ar du kartus jau norėjęs garsiai sušukti. Dabar atsisėdo ir ėmė trinti kaktą. Nervai jau nebe tokie kaip anksčiau.

Atsisveikinimo su Humboltu ir jo padėjėju garbei Karakase surengė koncertą po atviru dangumi. Gliuko akordai kilo į tamsą, naktis buvo didinga, dangus – žvaigždėtas, Bonplano akys – pilnos ašarų.

– Nežinau, – kuždėjo Humboltas jam į ausį, – muzika manęs niekada nejaudino.

Su keletu mulų jie patraukė Orinoko link. Aplink sostinę plytėjo lygumos, tūkstančiai mylių – nei medelio, nei krūmo, nei kalvos. Buvo taip šviesu, kad atrodė, jog jie slenka spindinčiu veidrodžiu: jų šešėliai – apačioje, tuščias dangus – viršuje, arba jautėsi taip, tarsi būtų dviejų būtybių iš kito pasaulio atspindžiai. Vieną kartą Bonplanas net pasidomėjo, ar jie dar gyvi.

– Ir aš nežinau, – atsakė Humboltas, – kas bus tas, nieko dabar nepadarysi, reikia krapštytis toliau.

Kai pirmą kartą vėl išvydo medžius, pelkes ir žolę, nebežinojo, kiek laiko buvo praėję nuo kelionės pradžios. Humboltui nelengvai sekėsi apskaičiuoti pagal savo du chronometrus – atprato jausti laiką. Pradėjo rodytis trobesių, sutiko žmonių ir tik kai keletą kartų pasiteiravo, kokia dabar data, įsitikino, kad keliauja jau dvi savaites.

Kalabose sutiko senį, kuris dar niekada nebuvo iškėlęs kojos iš savo kaimo. Tačiau turėjo laboratoriją, kurioje buvo visokių stiklinių indų ir butelių, metalinių prietaisų žemės drebėjimui, oro drėgmei ir magnetizmui matuoti. Turėjo ir primityvią mašiną, kurios rodyklės išsiskleisdavo, jei kas nors čia pat imdavo meluoti arba niekus taukšti; rodė taip pat aparatą, kuris, kai pradėdavo braškėdami ir zyzdami suktis daugybė ratukų, laidė ryškias kibirkštis.

– Šią keistą jėgą atradau pats, – gyrėsi senis. – Todėl esu nepralenkiamas tyrėjas!

– Be jokios abejonės, – pripažino Humboltas, – tačiau...

Bonplanas kumštelėjo Humboltui į pašonę. Senis ėmė sukti rankeną greičiau, kibirkštys spragsėjo vis garsiau, įtampa tiek sustiprėjo, kad jiems plaukai ėmė stotis piestu.

– Įspūdinga, – tarė Humboltas, – tačiau tas reiškinys vadinasi galvanizmu ir žinomas visame pasaulyje. Pats turiu vieną daikčiuką, kuris daro tą patį, bet kur kas stipriau.

Jis parodė seniui Leideno stiklines ir kaip, patrynus kailiu, trenkia plonyčiai kaip plaukas žaibai.

Senis tylėdamas krapštė pakaušį. Humboltas patapšnojo jam per petį ir palinkėjo tolesnės sėkmės. Bonplanas norėjo įkišti pinigų, bet senis nieko neėmė.

– Juk aš negalėjau to žinoti, – teisinosi jis. – Gyvenu taip toli nuo visko.

– Suprantama, – pritarė Bonplanas.

Senis nusišnypštė nosį ir vėl pakartojo, kad to negalėjęs žinoti. Jis stovėjo prie savo trobelės susikūprinęs ir žiūrėjo jiems iš paskos, kol tuodu išnyko iš akių.

Kelias ėjo pro nedidelį ežerą. Bonplanas nusimetė drabužius ir šoko maudytis; staiga sustojo, sudejavo ir visu ūgiu virto ant šono. Ežere gyveno elektriniai unguriai.

Po trijų dienų Humboltas jautrumo dar neatgavusia ranka užrašė tyrimų rezultatus. Tie gyvūnai galėjo smogti ir iš tolo. Smūgio metu nesimatė jokių kibirkščių, elektrometras nieko nerodė, nekrustelėdavo ir magnetinė adata, trumpiau sakant, požymių jokių – tik skausmas. Jei ungurį paimi abiem rankomis arba jeigu jį laikai viena ranka, o kita – gabaliuką metalo, poveikis sustiprėja. Tas pat įvyksta, jei du žmonės susiima rankomis, o gyvūną paliečia tik vienas. Šiuo atveju abu pajaučia vienodai stiprų smūgį. Pavojų ungurys kelia tik iš priekio, iškrovoms tarp savęs jie yra atsparūs. Pats skausmas – siaubingas, toks stiprus, kad negali suprasti, kas tau darosi: visai apkursti, sutrinka mąstymas ir ima svaigti galva, tik pamažu susivoki ir pradedi atsiminti; įspūdis toks, kad tas poveikis yra labiau išoriškas, nei priklauso tavo paties kūnui.

Patenkinti juodu keliavo toliau.

– Koks laimingas atsitikimas! Kokia dovana! – vis kartojo Humboltas.

Bonplanas šlūbčiojo, jo rankos buvo apmirusios. Dar keletą dienų Humboltui, kai tik užsimerkdavo, šokinėjo kibirkštys akyse. O keliai – kaip senio, ir taip truko ganėtinai ilgai.

Aukštoje žolėje aptiko sąmonės netekusią mergaitę, maždaug trylikos metų, sudraskytais drabužiais. Bonplanas įvarvino jai į burną vaistų, ji spjaudėsi, kosėjo ir ėmė rėkti. Kol jis ramindamas ją šnekino, Humboltas nekantraudamas vaikščiojo ten ir atgal. Mergaitė išgąstingomis akimis žvelgė tai į vieną, tai į kitą. Bonplanas glostė jai galvą, ji pradėjo raudoti. Kažkas pasielgė su ja siaubingai!

– Ką padarė? – klausė Humboltas.

Bonplanas pažiūrėjo į jį ilgokai, bet nieko neatsakė.

– Kad ir kas būtų, – kalbėjo Humboltas, – turime judėti toliau.

Bonplanas davė mergaitei atsigerti vandens, ji rijo godžiai. Valgyti nenorėjo. Jis padėjo jai atsistoti. Nė nemanydama padėkoti ji ištrūko ir pasileido bėgti.

– Ko gero, karštis, – samprotavo Humboltas. – Vaikai pasiklysta ir nualpsta.

Bonplanas vėl įsmeigė į jį akis.

– Taip, – atsakė jis. – Ko gero.

San Fernando mieste keliautojai pardavė savo mulus ir nusipirko plačių bortų burinę valtį su lentine būda įgulai, apsirūpino maistu vienam mėnesiui ir įsigijo kelis gerus šautuvus. Humboltas teiravosi žmonių, turinčių patirties plaukti upe. Jam patarė kreiptis į keturis prie smuklės sėdinčius vyrus. Vienas buvo su cilindru ant galvos, kitas kramsnojo į burnos kampą įspraustą smilgą, trečiojo krūtinė buvo apkarstyta daugybe žalvarinių papuošalų, ketvirtas atrodė išblyškęs ir arogantiškas, netarė nė žodžio.

Humboltas pasidomėjo, ar jiems pažįstamas kanalas tarp Orinoko ir Amazonės.

– Žinoma, – atsakė tas su cilindru.

– Esu jau ten keliavęs, – patvirtino vyras su papuošalais.

– Aš irgi, – pritarė vyras su cilindru. – Bet jokio kanalo ten nėra. Viskas – tik gandai.

Humboltas sutrikęs pritilo.

– Kad ir kaip būtų, – pagaliau tarė jis, – noriu tą kanalą išmatuoti, man reikia patyrusių irklininkų.

Tas su cilindru norėjo žinoti, ką uždirbs ir kokia iš to nauda.

– Pinigų ir daug sužinos.

Antrasis dviem pirštais išėmė iš burnos smilgą.

– Pinigai, – pareiškė jis, – vertesni už žinojimą.

– Nepalyginamai vertesni, – pritarė vyras su cilindru. – Beje, gyvenimas velniškai trumpas, kam juo rizikuoti?

– Kadangi jis trumpas, – įsiterpė Bonplanas.

Ketvertas vyrų susižvalgė, paskui nukreipė akis į Humboltą.

– Mūsų vardai, – kalbėjo vyras su cilindru, – Karlosas, Gabrielis, Marijus ir Chulijus, mes tą dalyką išmanome, bet nesame pigūs.

– Sutarta, – baigė pošnekį Humboltas.

Pakeliui į nakvynės namus iš kažkur prisistatė pasišiaušęs aviganis šuo. Humboltas sustojo. Šuo prislinko arčiau ir glaudė snukį prie jo batų. Kai Humboltas glostydamas kasė jam už ausų, šis suinkštė, ėmė patenkintas vizginti uodega, atsitraukė ir suurzgė ant Bonplano.

– Jis man patinka, – tarė Humboltas. – Tikriausiai neturi šeimininko. Aš jį veduosi.

– Mūsų valtis per maža, – nepritarė Bonplanas. – Šuva piktas ir kvepia nekaip.

– Kaip nors sutarsite, – pasakė Humboltas.

Nakčiai jis pasiėmė šunį į savo kambarį. Kai kitą rytą abu

atėjo prie valties, jau buvo taip prie vienas kito pripratę, tarsi visą laiką būtų gyvenę kartu.

– Dėl šunų mes nesitarėme, – prašneko Chulijus.

– Toliau pietuose, – ėmė aiškinti taisydamasis cilindrą Marijus, – kur žmonės bepročiai ir kalba atbulai, yra nykštukinių šunų su sparnais. Mačiau savo akimis.

– Ir aš mačiau, – pritarė Chulijus. – Bet dabar jie išnaikinti. Suėdė kalbančios žuvys.

Atsidusęs Humboltas sekstantu ir chronometru išmatavo miesto vietą – ir vėl žemėlapiai pasirodė netikslūs. Tada visi išplaukė.

Netrukus pradingo paskutiniai gyvenvietės pėdsakai. Visur knibždėte knibždėjo krokodilų: gyvūnai plaukiojo vandenyje lyg rąstgaliai, spoksojo pakrantėse, kiti plačiai atplėšdavo nasrus, jų nugaromis tripeno mažyčiai garniukai. Šuo stryktelėjo į vandenį, ir tučtuojau priplaukė krokodilas, o kai Bonplanas šunį įtempė į valtį, viena letena kraujavo – buvo įkandusi piranija. Lianos kabėjo liesdamos vandens paviršių, medžių kamienai sviro į upę.

Jie pririšo valtį prie kranto, ir kol Bonplanas rinko augalų pavyzdžius, Humboltas nusprendė pasidairyti po gilumą. Jis ropštėsi per kelmus, spraudėsi pro medžių kamienus, braukė nuo veido voratinklius, barstė nuo užkliudytų krūmų žiedus, įgudusia ranka sučiupo ypač gražų drugelį, perlaužė jam stuburą ir labai atsargiai įdėjo į herbarą. Tik tada pastebėjo, kad stovi priešais jaguarą.

Žvėris pakėlė galvą ir ėmė į jį žiūrėti. Humboltas žingtelėjo į šoną. Žvėris patraukė vieną šnervę, Humboltas sustingo. Ilgai truko, kol jaguaras vėl padėjo galvą ant priekinių letenų. Humboltas žengė žingsnį atgal. Paskui dar vieną. Jaguaras jį atidžiai stebėjo nekeldamas galvos. Uodega nubaidė musę. Humboltas apsigręžė. Klausėsi ausis ištempęs,

bet nieko už nugaros negirdėjo. Sulaikęs kvapą, prie kūno prispaudęs rankas, panarinęs galvą ir įbedęs akis į kojas, pradėjo eiti. Pamažu, žingsnis po žingsnio, paskui vis sparčiau. Negalima suklupti, nevalia atsigręžti. Ir galiausiai – nebuvo kitos išeities – pasileido bėgti. Šakos plakė veidą, vienas vabzdys atsitrenkė į kaktą, užkliuvo koja, sugriebė lianą, rankovė įsipainiojo ir perplyšo, sklaidė iš kelio šakas. Suprakaitavęs ir dusdamas atsirado prie valties.

– Tučtuojau pasirengti! – sukomandavo sunkiai alsuodamas.

Bonplanas čiupo šautuvą, irkluotojai pašoko.

– Ne, pasirengti plaukti, sakau!

– Bet mūsų ginklai geri, – nenorėjo paklusti Bonplanas. – Žvėrį galima nudėti, bus puikus trofėjus.

Humboltas purtė galva.

– Kodėl ne?

– Jaguaras mane paleido.

Bonplanas atrišdamas virves murmėjo kažką panašaus į prietarus. Irkluotojai kreivai šypsojosi. Upės viduryje Humboltas nebesuprato, ko taip buvo išsigandęs. Nusprendė tą nuotykį dienoraštyje pavaizduoti taip, kaip viskas būtų turėję vykti: sakys, kad grįžę į girią su užtaisytais šautuvais, bet žvėries neberadę.

Vos baigė rašyti, kaip kiurte prakiuro dangus. Į valtį ėmė plūsti vanduo, nieko nelaukdami jie pasuko prie kranto. O ten pasitiko nuogas, barzdotas ir purvais apskretęs vyriškis. Tai esanti jo plantacija ir jei užmokės, gaus nakvynę.

Humboltas užmokėjo ir pasiteiravo, kur jo namas.

– Neturiu jokio namo, – atsakė vyriškis. – Esu donas Ignacijus, Kastilijos aristokratas, mano namas – visas pasaulis. Beje, štai mano žmona ir duktė.

Humboltas nusilenkė todviem nuogoms moterims neži-

nodamas, kur dėti akis. Irkluotojai ištiesė brezentą, pritvirtino prie medžių ir sutūpė po juo.

Donas Ignacijus paklausė, ar jiems ko netrūksta.

– Tuo tarpu nieko, – atsakė pavargęs Humboltas.

– Niekam iš mano svečių nieko nestigs, – tarė donas Ignacijus, išdidžiai apsisuko ir nuėjo. Lietaus lašai varvėjo Humboltui nuo galvos ir pečių. Kvepėjo žiedais, drėgna žeme ir puvėsiais.

– Kai kada, – kalbėjo susimąstęs Bonplanas, – man atrodo lyg kokia mįslė, kad esu čia. Be galo toli nuo namų, niekieno nesiųstas, tik todėl, kad ant namo laiptų sutikau kažkokį prūsą.

Humboltas ilgai negalėjo užmigti. Irkluotojai be paliovos šnibždėjosi pasakodami visokias padrikas istorijas, kurias fiksavo jo sąmonė. Ir kiekvieną kartą, kai vis dėlto pasisekdavo atsikratyti vaizdų – skrendančių namų, grėsmingų į moteris panašių gyvačių ir žūtbūtinių grumtynių, – išvysdavo jaguaro akis. Atidžias, išmintingas ir negailestingas. Tada vėl atgydavo sąmonė, vėl girdėdavo lyjant lietų, vyrų šnibždesius ir kaip baimingai urzgia šuo. Kažkuriuo metu parėjo Bonplanas, susisupo į antklodę ir kaipmat užmigo. Humboltas neprisiminė girdėjęs, kad jis būtų išėjęs.

Kitą rytą, kai saulė jau buvo aukštai pakilusi ir atrodė, kad lietaus kaip nebūta, donas Ignacijus atsisveikino tokiu gestu, tarsi būtų rūmų savininkas. Visada mus maloniai priimsiąs. Jo žmona lyg dvaro dama padarė kniksą, o duktė glostė Bonplanui ranką. Jis apkabino ją per pečius ir nubraukė jai nuo kaktos plaukų sruogą.

Dvelkė karštas vėjas, atrodė, tarsi jis eitų iš krosnies. Pakrantės augmenija buvo sutankėjusi. Po medžiais gulėjo daugybė vėžlių sudėtų baltų kiaušinių, o valties bortai buvo aplipę driežais lyg mediniais papuošalais. Vandens pavir-

šiumi vis šmėkščiojo paukščių šešėliai, net ir kai padangėje nieko nebuvo matyti.

– Keistas optinis reiškinys, – tarė Humboltas.

– Tai neturi nieko bendra su optika, – aiškino Marijus. – Paukščiai miršta be paliovos, kiekvieną akimirką, iš tikrųjų jie nieko kita ir neveikia. Jų dvasios toliau gyvena atspindžiuose. Juk kažkur joms reikia pasidėti, danguje jų niekas nepageidauja.

– O vabzdžiai? – paklausė Bonplanas.

– Jie nemiršta. Tai ir yra bėda.

Ir iš tikrųjų radosi vis daugiau moskitų. Jie skrido nuo medžių, iš oro ir iš vandens. Iš visų pusių plūdo zyzdami pripildė orą, gėlė, siurbė, o vietoj vieno užmušto tūpdavo šimtai kitų. Keliautojų veidai nuolat kraujavo. Net ir ant galvos užsimestas storas audeklas neką tepadėjo – vabzdžiai paprasčiausiai smeigdavo kiaurai per medžiagą.

– Upė nepakenčia žmonių, – toliau kalbėjo Marijus. – Kol Agiras čia neatsikraustė, tol buvo sveiko proto. Tiktai čia jam šovė į galvą pasiskelbti imperatoriumi.

– Išprotėjęs žudikas, – pritarė Bonplanas, – pirmasis Orinoko tyrėjas! Tai šį tą sako.

– Tas liūdno likimo žmogus nieko neištyrė, – įsiterpė Humboltas. – Tiek kiek paukštis ištiria orą arba žuvis vandenį.

– Arba vokietis humorą, – pridūrė Bonplanas.

Humboltas pasižiūrėjo į jį susiraukęs.

– Tai tik pokštas, – pasitaisė Bonplanas.

– Tačiau nevykęs. Prūsas puikiausiai moka juokauti. Prūsijoje labai daug pokštaujama. Užtenka prisiminti Vylando romanus arba nuostabias Grifijuso komedijas. Ir Herderiui nesvetimas geras humoras.

– Dėl to neabejoju, – pripažino pavargęs Bonplanas.

– Na, ir gerai, – užbaigė ginčą Humboltas glostydamas vabzdžių kruvinai sukapotą šuns kailį.

Jie įplaukė į Orinoką. Upė buvo tokia plati, kad atrodė, jog atsidūrė jūroje: kažkur tolumoje tarsi miražas matėsi kito kranto atogrąžų girių ruoželis. Beveik neliko vandeninių paukščių. Dangus nuo karščio tiesiog mirguliavo.

Po kelių valandų Humboltas pastebėjo, kad į jo kojų pirštus prisisiurbę blusų. Kelionę teko stabdyti; Bonplanas ėmė tvarkyti augalus, o Humboltas sėdėjo sudedamojoje kėdelėje įmerkęs kojas į actu parūgštinto vandens vonelę ir braižė žemėlapyje upės vagos kontūrus. *Pulex penetrans*, įprastinė smėlio blusa. Ją aprašys, bet dienoraštyje neužsimins, kad jos buvo jį patį apnikusios.

– Čia juk nieko blogo, – tarė Bonplanas.

– Nemažai esu mąstęs apie šlovę, jos taisykles, – atsiliepė Humboltas. – Į žmogų, kurio kojų pirštų panagėse buvo įsitaisiusios blusos, niekas nebežiūrės rimtai. Visai nesvarbu, ką jis išvis bus nuveikęs.

Kitą dieną atsitiko nelaimė. Vienoje labai plačioje upės vietoje, kur nesimatė nei kairiojo, nei dešiniojo kranto, vėjas staiga ėmė ir apsuko burę prieš plaukimo kryptį: valtis pasviro, per bortą šliūkštelėjo banga, kelios dešimtys popieriaus lapų paplūdo upėje. Valtis dar labiau pakrypo, vandens jau buvo iki kelių, vyrai norėjo gelbėtis. Humboltas pašoko, žaibiškai nusisegė diržą su chronometru ir karininko balsu sukomandavo, kad niekas nejudėtų iš vietos. Upės srovė suko valtį aplinkui, burė beviltiškai plaikstėsi į vieną ir kitą pusę, keletas pilkų krokodilų nugarų artėjo prie valties.

Bonplanas siūlė plaukti prie kranto ir ieškoti pagalbos.

– Nėra jokios pagalbos, – tarė Humboltas laikydamas diržą virš galvos. – Turėjote pastebėti, kad čia visur plyti neįžengiamos džiunglės. Reikia tik laukti.

Ir iš tikrųjų: paskutinę akimirką vėjas ištempė burę, ir valtis pamažu ėmė tiestis.

– Semti vandenį! – suriko Humboltas.

Bardamiesi irkluotojai darbavosi puodais, kepurėmis ir lėkštėmis. Netrukus valtis visai atsitiesė. Popieriaus lapai, rašymo plunksnos ir knygos plaukė upe. Tolumoje, tarsi stengdamasis kuo skubiau dingti iš akių, bangavo cilindras.

– Kai kada imu abejoti, ar bepamatysiu gimtąjį kraštą, – samprotavo Bonplanas.

– Jokių abejonių, – guodė Humboltas tikrindamas, ar tebeina laikrodžiai.

Jie priartėjo prie liūdnai pagarsėjusių Orinoko slenksčių. Upė buvo pilna uolų, vanduo putojo taip smarkiai, kad atrodė lyg virtų. Toliau plaukti tokia prikrauta valtimi buvo neįmanoma. Vietinės misijos jėzuitai, ginkluoti iki dantų, pečiūkai ir panašūs labiau į kareivius nei į dvasininkus, sutiko juos įtariai. Humboltas susirado misijos vadovą, prakaulų vyriškį liguistai geltonu veidu, ir parodė savo pasą.

– Gerai, – tarė tėvas Zea, iškišo galvą pro langą ir paskelbė įsakymą; netrukus šeši dvasininkai įvedė du vietinius gyventojus.

– Šiedu nusipelnę vyrai, – paaiškino Zea, – pažįsta slenksčius kaip niekas kitas, jie patys pasisiūlė pro visas kliūtis išvairuoti tam reikalui tinkamą valtį. Svečiams teks palaukti, kol valtis bus parengta.

Tėvas Zea mostelėjo ranka, jo žmonės išvedė abu vietinius vyrus lauk ir juos supančiojo.

– Labai dėkoju, – tarė Humboltas atsargiai. – Bet tokiam elgesiui negaliu pritarti.

– Ką jūs, – gyvai reagavo tėvas Zea, – tai nieko neturi reikšti, taip daroma tik todėl, kad tie žmonės yra labai nepa-

tikimi. Jie pasisiūlo savanoriais, o paskui jų niekur neberasi. Be to, jie tokie panašūs.

Valtį, skirtą tolesnei kelionei, atnešė ant pečių. Ji buvo tokia siaura, kad keliautojams reikės sėdėti vienas už kito ant savo dėžių su instrumentais.

– Verčiau jau vieną mėnesį pragare, – pareiškė Bonplanas, – negu visa šita kankynė!

– Gausi ir viena, ir kita, – pažadėjo tėvas Zea, – pragarą ir valtį.

Vakare Humboltas ir jo padėjėjas pirmą kartą per pastarąsias savaites buvo pavaišinti gera vakariene, netrūko net ispaniško vyno. Už lango girdėjo pramaišiui sklindančius irkluotojų balsus, niekaip nesusitariančius dėl kažkokios istorijos.

– Man susidaro įspūdis, – kalbėjo Humboltas, – kad čia be perstojo vis pasakojama ir pasakojama. Kam taip ištisai malti liežuviais apie visokius nebūtus žmonių gyvenimus, kuriuose net nieko pamokoma nerasi?

– Visokiausių būdų buvo išmėginta, – teisinosi tėvas Zea. – Užrašinėti pramanytas istorijas draudžiama visose kolonijose. Tačiau žmonės yra kietasprandžiai, net bažnyčios šventoji galia – ir ta yra ribota. Priklauso nuo krašto. Norėčiau baroną paklausti, ar teko matyti garsųjį Kondaminą?

Humboltas purtė galva.

– O man teko, – pasigyrė Bonplanas. – Senas žmogus, kuris karališkuosiuose rūmuose susibarė su stalo serviruotojais.

– Tas pats, – patvirtino tėvas Zea. – Čia pas mus dar galima aptikti vieną kitą senį, prisimenantį jį. Yra ir viena paskutines dienas skaičiuojanti moteris, kurios gyvybę palaiko prasto daktaro milteliai ir kuri vis negali atsisveikinti su

šiuo gyvenimu, beje, siaubingas vaizdas. Jos istorijų verta paklausyti. Gal vieną galėčiau papasakoti?

Humboltas atsiduso.

– Tada, – pradėjo tėvas Zea, – Akademija buvo atsiuntusi tris geriausius matuotojus – Kondaminą Bugerą ir Godeną – nustatyti ekvatoriaus meridiano ilgį. Norėta, pirmiausia estetiniais sumetimais, paneigti negražią Niutono tezę, kad Žemė sukdamasi plokštėja.

Tėvas Zea kelias sekundes žvelgė susikaupęs į stalą. Didžiulis vabzdys nutūpė jam ant kaktos. Bonplanas instinktyviai ištiesė ranką, sustojo ir vėl ją atitraukė.

– Matuoti ekvatoriaus, – tęsė tėvas Zea. – Kitaip sakant, išvesti liniją ten, kur jos niekada nėra buvę. Ar jie ten lauke kaip reikiant apsidairė? Linijų yra visai kitur.

Savo kaulėta ranka jis parodė į langą, į krūmus, vabzdžių apspistus augalus.

– Tik ne čia!

– Linijų yra visur, – prieštaravo Humboltas. – Tai abstrakcijos. Kur erdvė, ten ir linijos.

– Erdvė pati savaime yra kitur, – nepasidavė tėvas Zea.

– Erdvė yra visur!

– Visur – tai išsigalvojimas. Erdvė pati savaime yra ten, kur žemės matininkai ją pažymi.

Tėvas Zea užsimerkė, pakėlė vyno taurę, bet vėl pastatė, nepridėjęs prie lūpų.

– Tie trys vyrai dirbo neapsakomai tiksliai. Ir vis tiek jų duomenys niekada nesutapo. Kondamino prietaisas rodė dvi lanko minutes, o Bugero – tris, pusę laipsnio objektyve matė Godas, o pusantro – Kondaminas. Kad pažymėtų savo liniją, jiems reikėjo atlikti astronominius matavimus, o tokių naudingų nešiojamų laikrodžių – tėvas Zea įbedė pašaipų žvilgsnį į chronometrą, pritvirtintą prie Humbolto diržo, – dar nebuvo. Tokius dalykus matuoti irgi nebuvo įprasta. Trys

akmenys ir trys lapai dar nebuvo lygiai tiek pat, o penkiolika gramų žirnių ir penkiolika gramų žemės – tokio pat svorio. Prisideda karštis, drėgmė, moskitai, nepaliaujamas gyvūnų kovos triukšmas. Tuos vyrus apėmė pyktis – be reikalo ir be tikslo. Toks puikiai išauklėtas žmogus kaip Kondaminas sugadino Bugero matavimo prietaisus, šis savo ruožtu sulaužė Godeno pieštukus. Kiekvieną mielą dieną begaliniai ginčai, kol Godenas neapsikentęs pasitraukė į džiungles. Tas pat po kelių savaičių nutiko su Bugeru ir Kondaminu.

Tėvas Zea sudėjo rankas, lyg rengtųsi melstis.

– Tik įsivaizduokite. Tokie civilizuoti ponai su dideliais garbanotais perukais, lornetais ir kvepiančiomis nosinėmis! Ilgiausiai ištvėrė Kondaminas. Aštuonerius metus atogrąžų girioje, saugomas tik saujelės pasiligojusių kareivių. Jis kirto proskynas, kurios užželdavo vos spėjus nusigręžti, guldė medžius, kurie jau kitą naktį vėl rėmė dangų; nepaisydamas to, su didžiausiu užsispyrimu jis dieną naktį rezgė skaičių tinklą ir spraudė į jį besipriešinančią gamtą. Jis sužymėdavo ant žemės trikampius, kurių kampų suma pamažu artėjo prie šimto aštuoniasdešimt laipsnių, trianguliavo lankus, kurių kreivumas galų gale atlaikė net oro virpesius. Paskui gavo iš Akademijos laišką. Mūšis esąs pralaimėtas, įrodyta, kad Niutonas teisus, Žemė esanti paplokščia, visas darbas nuėjęs per nieką.

Bonplanas užsivertė vyno butelį ir truktelėjo gerą gurkšnį. Jis, atrodo, pamiršo, kad ant stalo stovėjo taurės ir taip nederėjo daryti. Humboltas metė smerkiamą žvilgsnį.

– Visai prislėgtas, – toliau pasakojo tėvas Zea, – Kondaminas išvyko namo. Keturis mėnesius išbuvo kelionėje, plaukė tada vis dar bevarde upe, kurią paskui pavadino Amazone. Pakeliui braižė žemėlapius, matavo temperatūrą, registravo žuvų, vabzdžių, gyvačių ir žmonių padermes. Ne todėl, kad jį tai būtų dominę, o kad išsaugotų intelektą. Pas-

kui Paryžiuje niekada nekalbėjo apie tuos dalykus, kuriuos dar prisimindavo vienas kitas jo buvęs kareivis: iš pomiškio krūmų girdėtus gomurinius garsus ir taikliai paleistas užnuodytas strėles, naktinius šviesos reiškinius, bet labiausiai tuos vos pastebimus neatitikimus tikrovėje, kai pasaulis trumpam žengdavo žingsnį į nerealybę. Nors tada medžiai vis dar atrodę kaip medžiai, tingūs vandens sūkuriai – kaip vanduo, bet visa tai buvo baimingai suvokiama ir kaip tam tikros svetimybės mimikrija. Tuo metu Kondaminas atrado ir kanalą, apie kurį kalbėjo pakvaišėlis Agiras, tą dviejų didžiausių žemyno upių jungtį.

– Aš įrodysiu, kad jis egzistuoja, – tarė Humboltas. – Visos didelės upės yra susijusios. Gamta – tai visuma.

– Ką jūs sakote? – tėvas Zea abejodamas kraipė galvą. – Prabėgo nemažai metų – Kondaminas seniai buvo Akademijos narys, sulaukęs žilo plauko, plačiai pagarsėjęs žmogus, – neretai naktimis šaukdamas pašokdavo iš lovos ir, kaip pasakojama, net vėl ėmęs tikėti Dievu, taigi jis pats kanalą pavadino nesąmone. „Tarp didelių upių, – teigė jis, – žemyno viduje nėra ryšio. Tai žemyną visai sujauktų, o to jis nenusipelnė."

Tėvas Zea kiek patylėjo, paskui atsistojo ir nusilenkdamas tarė:

– Labanakt. Saldžių sapnų, barone. Linkiu gerai išsimiegoti!

Tačiau ankstų rytą juos pažadino skausmingi žmogaus aikčiojimai. Du dvasininkai kapojo odiniais bizūnais vieną iš kieme grandinėmis pririštų vyrų. Humboltas pribėgo klausti, kas čia darosi.

– Nieko, – atsakė vienas dvasininkas.

– Kaip tat nieko?

– Visai paprastas dalykas, – paaiškino kitas. – Tai neturi nieko bendra su jūsų tolesne kelione.

Jis spyrė indėnui į užpakalį, o tam reikėjo laiko susivokti, kad prasta ispanų kalba patvirtintų, jog tai senas reikalas ir su kelione neturi nieko bendra.

Humboltas nežinojo, ką daryti. Atskubėjęs Bonplanas priekaištingai žvelgė į Humboltą.

– Mums reikia keliauti toliau, – tarė Humboltas pašnibždomis. – Ką aš galiu padaryti?

Tėvas Zea pakvietė juodu į savo būstą ir parodė didžiausią brangenybę – apšiurusią papūgą, kuri mokėjo pasakyti kelis sakinius vienos išmirusios genties kalba. Prieš dvidešimt metų tų žmonių dar buvę, dabar nebėra gyvo nė vieno, ir niekas nesupranta, ką tas paukštis tauškia.

Humboltas ištiesė ranką, papūga kepštelėjo į ją snapu, žiūrėjo žemyn tarsi galvodama, suplasnojo sparnais ir pasakė kažką nesuprantama.

Bonplanas pasidomėjo, kodėl gentis išnyko.

– Taip būna, – atsakė tėvas Zea.

– Kaip tai?

Tėvas Zea įdėmiai pasižiūrėjo į jį prisimerkęs. Girdi, taip esą lengva ir paprasta. Ateini ir atjauti kiekvieną, kuris apgailėtinai atrodo, o parvažiavęs gali pasakoti baisias istorijas. O tas, kuriam su penkiasdešimt vyrų reikia valdyti dešimt tūkstančių laukinių, kuris kiekvieną naktį savęs klausia, ką reiškia tie balsai girioje, ir kas rytą nustemba, kad dar gyvas, galbūt mano kitaip.

– Nesusipratimas, – tarė Humboltas. – Niekas nenorėjo nieko kritikuoti.

– Galbūt vis dėlto, – nenusileido Bonplanas. – Šį tą norėčiau sužinoti.

Jis staiga nutilo negalėdamas patikėti, kad Humboltas mynė jam koją. Paukštis žvelgė tai į vieną, tai į kitą, kažką burbtelėjo ir viltingai spoksojo į abu.

– Teisingai, – pasakė Humboltas nenorėdamas būti nemandagus.

Papūga, atrodė, susimąstė, o paskui ištarškino ilgą sakinį.

Humboltas ištiesė ranką, paukštis kirstelėjo į ją ir įsižeidęs nusigręžė.

Kol anuodu indėnai vairavo jų laivą pro slenksčius, Humboltas ir Bonplanas kopė į netoli nuo misijos stūksančius granito kalnus. Viename iš jų, aukštai, turėjo būti sena laidojimo ola. Lipant beveik nebuvo kur kojos dėti – tik ant išsikišusių lauko špato kristalų. Užkopus jiems į viršų, Humboltas, didžiai susikaupęs ir tik retsykiais baidydamas moskitus, parašė puikų prozos tekstą apie tai, kaip atrodo upės slenksčiai, kaip ją gaubia vaivorykštė ir sidabru mirguliuoja vandenys. Paskui balansuodami ant keteros juodu nusigavo prie antrosios viršūnės ir olos angos.

Galėjo būti koks šimtas lavonų, kiekvienas atskiroje palmių lapų pintinėje, rankų kaulai apkabinę kelius, galva nukniubusi ant krūtinės. Seniausieji buvo jau visai virtę skeletais, kiti – skirtingose trūnijimo stadijose: karojo į pergamentą panašios odos atplaišos, žarnynai sudžiūvę į gabalą, o akys – juodos ir mažos kaip vaisių sėklos. Tolumoje ošė upė, o aplinkui buvo visiškai tylu; jie girdėjo savo pačių alsavimą.

– Čia – taika ir ramybė, – prašneko Bonplanas, – visai ne taip, kaip anoje oloje. Ten mirusieji gyveno, o čia – tik jų kūnai.

Humboltas ištraukė kelis lavonus iš pintinių, atskyrė kaukoles nuo stuburo, iš žandikaulių išlaužė dantis ir nuo pirštų numovė žiedus. Vieną vaiko ir du suaugusiųjų lavonus susupo į audeklus ir tvirtai surišo virvėmis taip, kad dviese būtų galima nešti.

– Ar tikrai juos nešimės? – paklausė Bonplanas.

– Čiupk, – paliepė Humboltas nekantraudamas, – vienas nenutempsiu iki mulų!

Į misiją grįžo sutemus. Dangus buvo giedras, žvaigždės mirgėjo ypač ryškiai, vabzdžių spiečiai skleidė rausvą šviesą, kvepėjo vanile. Indėnai tylėdami traukėsi iš kelio. Senės stebeilijo pro langus, vaikai juos pamatę dūmė šalin. Vienas vyras išdažytu veidu vis dėlto sustojo priešais ir paklausė, kas yra audekluose.

– Visokie daiktai, – atsakė Humboltas. – Šis bei tas.

– Akmenų pavyzdžiai, – patikslino Bonplanas. – Augalai.

Vyriškis sunėrė ant krūtinės rankas.

– Kaulai, – tarė Humboltas.

Bonplanas krūptelėjo.

– Kaulai?

– Krokodilų ir jūrų kiaulyčių, – paaiškino Bonplanas.

– Jūrų kiaulyčių, – pakartojo vyras.

Humboltas pasiūlė, gal norįs pats pasižiūrėti.

– Geriau ne. – Vyras neskubėdamas pasitraukė. – Verčiau patikėsiu, ką sakote.

Kitos dvi dienos buvo ganėtinai sunkios. Nepavyko rasti indėnų vedlių, kurie sutiktų parodyti apylinkes, ir net patys jėzuitai visada kažkur skubėdavo, kai Humboltas to paprašydavo. „Šie žmonės, visi aliai vieno, nepaprastai prietaringi, – rašė Humboltas broliui, – aiškiai matyti, koks dar tolimas kelias į laisvę ir protą.“ Bent pavykę pagauti porą beždžionėlių, kurių dar nėra aprašęs nė vienas biologas.

Trečią dieną anuodu savanoriai, šiek tiek apsibrozdinę, valtį saugiai praplukdė pro slenksčius. Humboltas jiems davė pinigų ir kelis stiklo rutuliukus, liepė į valtį krauti dėžes su instrumentais, narvus su beždžionėmis ir į audeklus suvyniotus lavonus; atsisveikindamas su tėvu Zea žadėjo būti dėkingas iki grabo lentos.

– Reikia saugotis, – patarė tėvas Zea, – kitaip, ką gali žinoti.

Viena bėda – ne bėda: dar prisidėjo nesutarimai su keturiais irkluotojais; įsiplieskė karšti ginčai dėl krovinio. Iš pradžių nebuvo sutarta dėl šuns, paskui šitas! Chulijus pirštu rodė į ryšulį su lavonais.

Humboltas klausė, gal jie bijo.

– Aiškus daiktas, – atsakė Marijus.

– Bet ko? – įtikinėjo Bonplanas. – Kad jie staiga atsibus?

– Taip, – atsakė Chulijus.

– Bent jau, – pridūrė Karlosas, – į gera tai neišeis.

Upė už slenksčių buvo dar labai siaura, povandeniniai akmenys valtį mėtė į šonus. Vandens purslai pripildė orą kaip lietus, pavojingai arti pralėkdavo pro šalį uolos. Moskitai kapojo be gailesčio: per juos, atrodė, nematyti dangaus – vien tik vabzdžiai. Vyrai netrukus liovėsi su jais kovoję – priprato visą laiką būti kruvini.

Kitoje misijoje juos pavaišino skruzdėlių paštetu. Bonplanas neėmė nė į burną, o Humboltas paragavo. Tačiau greitai visų atsiprašė ir kuriam laikui dingo už medžių.

– Gan įdomu, – tarė grįžęs. – Šiaip ar taip – vis galimybė spręsti maisto stokos problemą.

– Bet čia juk žmonių negyvenamos vietos, – samprotavo Bonplanas. – Vienintelis dalykas, ko čia yra per akis, tai maisto!

Kaimo vyresnysis domėjosi, kas yra į audinius susuptuose ryšuliuose. Jam baisiai įtartina.

– Jūrų kiaulyčių kaulai, – paaiškino Bonplanas.

– Būtų kitoks kvapas, – atsakė vyresnysis.

– Na, gerai, – pasidavė Humboltas, – pripažįstu, tai numirėliai. Bet jie tokie seni, kad jų iš tikrųjų nebegalima vadinti lavonais. Galiausiai visas pasaulis yra pilnas negyvų kūnų! Kiekviena rieškutė žemės kitados buvo žmogus, o

anksčiau – dar kitas žmogus, kiekvieną oro kruopelytę per tą laiką tūkstančius kartų žmonės buvo įkvėpę ir iškvėpę. Kas jums iš viso to, kokia čia bėda?

– Aš tik paklausiau, – droviai teisinosi vyresnysis.

Gintis nuo moskitų kaimo gyventojai buvo pasistatę molio trobeles su uždaromomis angomis. Viduje užkurdavo ugnį, kuri moskitus išbaidydavo, tada sulįsdavo patys, sandariai užtaisydavo angą, užgesindavo ugnį ir kelias valandas galėdavo ramiai, vabzdžių nekamuojami, praleisti karštame ore. Vienoje iš tokių trobelių Bonplanas tvarkė surinktus augalus, kol, prisiuostęs smalkių, neteko sąmonės. Šalimais, kosėdamas ir pusiau apžlibęs, Humboltas rašė broliui laišką. Kai abu mirkčiodami, dvokiančiais drabužiais ir norėdami pakvėpuoti grynu oru išlindo lauk, prisistatė vyras siūlydamasis paburti iš rankos. Jis buvo nuogas, kūnas visas išmargintas, į plaukus prisismaigstęs plunksnų. Humboltas atsisakė, o Bonplanas susidomėjo. Būrėjas sugriebė jo pirštus, pakėlė antakius ir patenkintas ėmė žiūrėti į ranką.

– Aha, – tarė lyg šnekėdamasis su savimi. – Taip, aha.

– Taip?

Burtininkas kraipė galvą.

– Garantuotai juk niekas nieko nežino. Gali būti ir taip, ir kitaip. Kiekvienas savo laimės šeimininkas. Kas gali nuspėti ateitį!

– Tai ką čia matai? – susinervinęs klausė Bonplanas.

– Ilgą gyvenimą. – Burtininkas gūžtelėjo pečiais. – Jokios abejonės.

– O kaip sveikata?

– Apskritai gera.

– Po velnių! – sušuko Bonplanas. – Noriu žinoti, ką reiškia šitas žvilgsnis?

– Koks žvilgsnis? Ilgą gyvenimą ir sveikatą, tą aš sakiau. Ar ponui patinka šis žemynas?

– Kodėl turi patikti?

– Čia teks būti labai ilgai.

Bonplanas šypsojosi. Dėl to abejojąs. Ilgas gyvenimas ir dar kaip tik čia? Tikrai ne. Nebent kas nors priverstų.

Burtininkas atsiduso ir, tarsi norėdamas jam įteigti drąsos, dar kiek palaikė jo ranką. Tada atsisuko į Humboltą. Šis purtė galvą.

– Beveik už dyką!

– Ne, – atsakė Humboltas.

Burtininkas staiga sugriebė Humbolto ranką. Šis norėjo ją ištraukti, bet burtininkas buvo stipresnis. Priverstas dalyvauti žaidime, Humboltas kreivai nusišypsojo. Burtininkas suraukė kaktą ir prisitraukė delną arčiau. Ėmė linkčioti pirmyn ir atgal. Prisimerkė. Išpūtė žandus.

– Na, sakyk, sakyk jau, – drąsino Humboltas. – Turiu užtektinai ir kito darbo. Jei matai ką nors bloga, man į tai nusispjauti, vis tiek netikiu nė vienu žodžiu.

– Blogo nėra.

– O kas yra?

– Nieko. – Burtininkas paleido Humbolto ranką. – Atsiprašau, nereikia ir užmokesčio. Nieko neišeina.

– Nesuprantu, – atsakė Humboltas.

– Ir aš nesuprantu. Delnas nieko nerodo. Nei praeities, nei dabarties, nei ateities. Kitaip sakant, čia niekas nieko neįžiūrės. – Burtininkas atidžiai žvelgė Humboltui į akis. – Niekas!

Humboltas spoksojo į savo delną.

– Aišku, kad tai nesąmonė. Be jokios abejonės, tai mano kaltė. Galbūt netenku savo gebėjimo.

Burtininkas sutraiškė ant pilvo nutūpusį uodą.

– Gal niekada jo ir neturėjau.

Vakare Humboltas ir Bonplanas šunį paliko pririštą pas irkluotojus – kad galėtų praleisti naktį dūminėse trobelėse

be vabzdžių. Tik paryčiais Humboltas užsnūdo visas išprakaitavęs, perštinčiomis akimis ir negalėdamas atsikratyti smalkių keliamų padrikų minčių.

Jį pažadino šlamesys. Kažkas įlindo į trobelę ir atsigulė šalimais. „Vėl neduoda ramybės“, – murmėdamas vos ne vos uždegė žvakigalį ir pamatė, kad tai buvo mažas berniukas.

– Ko čia ieškai? – klausė jis. – Kas yra, ką tai reiškia?

Berniukas žvelgė į jį siauromis gyvūno akimis.

– Ko nori, ko reikia? – dar kartą paklausė Humboltas.

Berniukas nenuleido nuo jo akių. Jis buvo visai nuogas. Nors žvakė švietė prie pat jo veido, bet akys nemirksėjo.

– Na, ko nori? – šnibždėjo Humboltas. – Ko tau reikia, vaikeli?

Berniukas šypsojosi. Humbolto ranka taip virpėjo, kad žvakigalis iškrito ant žemės. Tamsoje girdėjo abiejų alsavimą. Norėjo berniuką atstumti ranka, bet pajutęs jo drėgną odą, staiga atšoko lyg smūgio ištiktas.

– Šalin! – sukuždėjo jis.

Berniukas nesijudino iš vietos. Tada Humboltas pašoko, atsitrenkė galva į lubas ir spyrė jam koja. Tas sucypė ir susigūžė – mat po to atsitikimo su smėlio blusomis Humboltas eidavo miegoti nenusiavęs batų. Humboltas spyrė dar kartą ir pataikė į galvą, berniukas tyliai suinkštė ir nutilo. Humboltas jautė, kaip sunkiai kilnojasi krūtinė. Tarsi per miglą matė nejudantį kūną. Čiupo už pečių ir ištempė lauk.

Nakties oras paveikė gerai. Išėjus iš dūmais pridvisusios trobelės, jis atrodė vėsus ir gaivus. Kiek svirduliuodamas nukrypavo prie kitos trobelės, kur buvo Bonplanas. Tačiau, išgirdęs moters balsą, sustojo. Ėmė klausytis. Kai vėl jį išgirdo, apsisuko, įlindo atgal į trobelę ir uždarė angą. Pro praskleistą užuolaidą buvo prilindę uodų, virš galvos išgąsdintas praskrido šikšnosparnis. „Dievulėliau“, – sušnibždėjo jis. Visai netekęs jėgų užmigo nerimastingu miegu.

Pabudo visai išaušus, karštis buvo dar sustiprėjęs, šikšnosparnis – dingęs. Nepriekaištingai apsirengęs, su durklu prie šono ir skrybėle po pažastimi, jis išėjo į lauką. Kieme prie trobelės – nė gyvos dvasios. Veide iš kelių įpjovų buvo ištekėjęs kraujas.

– Kas nutiko? – pasidomėjo Bonplanas.

– Mėginau nusiskusti barzdą. Vien dėl moskitų negalima sulaukėti. Vis tiek esame civilizuoti žmonės.

Humboltas užsidėjo skrybėlę ir pasidomėjo, ar Bonplanas naktį nieko negirdėjo.

– Nieko ypatinga, – atsakė jis atsargiai. – Tamsoje garsų nestinga.

Humboltas linktelėjo galva.

– Ko tik žmogus neprisapnuoji.

– Nereikia į viską, ką išgirsti, kreipti dėmesio, – apibendrino Bonplanas.

– Galiausiai reikia miegoti, – užbaigė Humboltas.

Kitą dieną jie įplaukė į *Rio Negro*. Viršum tamsių šios upės vandenų moskitų sumažėjo. Ir oras atrodė geresnis. Tačiau irkluotojams nuotaiką gadino lavonai, net ir pats Humboltas buvo išblyškęs ir nekalbus. Bonplanas sėdėjo užsimerkęs.

– Bijau, – prasitarė jis, – ar tik nepradės vėl krėsti drugys.

Beždžionės šūkaliojo narvuose, purtė rankomis grotas ir rodė viena kitai grimasas. Vienai net pavyko atidaryti dureles, ji šokinėjo kūlvirsčiais, kabinėjosi prie irkluotojų, ropojo keturiomis išilgai valties borto, užšoko Humboltui ant peties ir spjaudė į urzgiantį šunį.

Marijus kreipėsi į Humboltą prašydamas, kad tas ką nors papasakotų.

– Jokių istorijų nežinau, – atsakė Humboltas taisydamasis skrybėlę, kurią beždžionė buvo pakreipusi į šoną. – Be to, nemėgstu pasakoti. Galiu tik padeklamuoti gražiausią

vokišką eilėraštį, kuriame, išvertus į ispanų kalbą, sakoma: „Viršum visų kalnų viršūnių ramu, medžiuose vos jaučiamas vėjo dvelksmas, tyli ir paukšteliai, palauk, netrukus ilsėsies ir tu."

Visi sužiuro į jį.

– Viskas, – tarė Humboltas.

– Kaip tat? – nesuprato Bonplanas.

Humboltas paėmė sekstantą.

– Atsiprašau, – įsiterpė ir Marijus. – Bet juk tai negali būti viskas.

– Aiškus daiktas, kad tai ne istorija apie liejamą kraują, kovas ir pasivertimus, – teisinosi suirzęs Humboltas. – Nėra čia burtų, niekas nepaverčiamas kokiu nors augalu, niekas negali skraidyti ir neėda vienas kito.

Staigiu judesiu jis sučiupo beždžionę, kuri kaip tik taikėsi nutraukti jam nuo kojos batą, ir uždarė į narvą. Mažylė cypė, kabinosi į jį, kaišiojo liežuvį, statinėjo ausis ir rodė užpakalį.

– Jei neklystu, šioje valtyje visiems darbo užtektinai! – pabaigė pasakojimą Humboltas.

Prie San Karloso magnetinė rodyklė staigia pakrypo žemyn, o kompaso rodyklė tik pamažu apsisprendė rodyti šiaurę. Humboltas žvelgė į instrumentus su pamaldžia veido išraiška. Magnetinis pusiaujas. Apie šią vietą svajojo jau būdamas vaikas.

Į vakarą jie pasiekė legendinio kanalo žiotis. Kaipmat plūstelėjo spiečiai uodų. Bet su karščiu išsisklaidė ir migla, dangus nusigiedrijo, ir Humboltas galėjo nustatyti ilgumos laipsnį. Plušo jis visą naktį. Išmatavo mėnulio trajektoriją prie Pietų Kryžiaus žvaigždyno, paskui, atlikdamas kontrolę, valandų valandas teleskopu fiksavo Jupiterio mėnulių įtariamas dėmes.

– Nieko nėra patikimo, – tarė jis atidžiai jį stebinčiam šuniui. – Nei lentelės, nei prietaisai, net ir pats dangus. Rei-

kia viską atlikti taip tiksliai, kad netvarka negalėtų daryti įtakos.

Darbus baigė tik paryčiais. Tada suplojo delnais.

– Keltis, negalima gaišti! Vienas kanalo kraštas jau nustatytas, reikia skubėti prie kito!

Bonplanas užsimiegojęs klausė, ar jis bijąs, kad kas nors gali jį aplenkti. Pasaulio pakraštyje, po visų tų šimtmečių, per kuriuos ta Dievo prakeikta upe nė vienas žmogus nesidomėjo.

– Niekada nežinosi, – atsakė Humboltas.

Toji sritis nebuvo pažymėta jokiame žemėlapyje. Tik buvo galima nujausti, kurlink juos nešė vandenys. Medžiai pakrantėse augo taip tankiai, kad ir pėdai padėti nebuvo vietos. Negana to, kas kelios valandos imdavo dulksnoti lietus, bet nei oro vėsino, nei vabzdžių išbaidė. Bonplanas kvėpavo švokšdamas.

– Nieko tokio, – teisinosi kosėdamas, – tik nežinau, ar karštis tūno manyje, ar ore. Kaip gydytojas patariu nekvėpuoti giliai. Man atrodo, kad džiunglės skleidžia nesveikus garus. Gal kalti ir lavonai.

– Nieko panašaus, – užprotestavo Humboltas. – Jie niekuo dėti.

Pagaliau rado vietelę prisišvartuoti. Mačetėmis ir kirviais iškapojo nedidelę aikštelę nakvynei. Laužo liepsnoje spragsėjo moskitai. Vienas šikšnosparnis įkando šuniui į nosį, smarkiai sruvo kraujas, šuo urgzdamas sukosi aplink save ir niekaip negalėjo nurimti. Pasislėpė po Humbolto hamaku, jo urzgimas ilgai neleido užmigti.

Kitą rytą Humboltui ir Bonplanui nepavyko nusiskusti barzdų – vabzdžių sukandžioti veidai buvo per daug ištinę. Kai norėjo upėje kiek atvėsinti savo gumbus, pastebėjo, kad nebėra šuns. Humboltas nieko nelaukdamas užtaisė šautuvą.

– Nieko iš to nebus, – pareiškė Karlosas. – Tankesnių džiunglių ir būti negali, oras ginklams pernelyg drėgnas. Šunį nusinešė jaguaras, ir nieko nepadarysi.

Netaręs nė žodžio Humboltas dingo už medžių kamienų. Ir po devynių valandų jie tebesėdėjo toje pačioje vietoje. Septynioliktą kartą Humboltas grįžo atgal, atsigėrė vandens, nusiprausė upėje ir vėl norėjo eiti. Bonplanas jį sulaikė.

– Tuščias darbas, šuns nebėra.

– Nesutinku, – atsakė Humboltas. – To aš neleisiu.

Bonplanas uždėjo jam ant peties ranką.

– Po šimts perkūnų, šuns nebėra gyvo!

– Jis absoliučiai negyvas, – pritarė Chulijus.

– Jo nė kaulų nebėra, – sakė ir Marijus.

– Jis, – kalbėjo Karlosas, – ko gero, pats negyviausias šuo pasaulyje.

Humboltas žiūrėjo į juos visus, paskui į kiekvieną atskirai. Pravėrė burną kažką sakyti, bet vėl užsičiaupė. Tada padėjo ginklą ant žemės.

Po kelių dienų keliautojai vėl išvydo gyvenvietę. Juos pasveikino nuo tylėjimo pakvaišęs mikčiojantis misionierius. Žmonės vaikščiojo nuogi, jų kūnai – išmarginti dažais: vieni buvo išsipaišę frakus, kiti – uniformas, kurių patys niekada negalėjo būti matę. Humbolto nuotaika kiek pragiedrėjo, kai sužinojo, kad šioje vietoje moka gaminti nuodus, vadinamus kurare.

Nuodų meistras buvo orus, dvasininką primenantis prakaulus vyras.

– Va taip, – aiškino jis, – nugramdomos šakos, taip žievė sutrinama ant akmens, šitaip atsargiai sultys supilamos į banano lapo piltuvėlį. Viskas priklauso nuo piltuvėlio. Abejoju, ar Europa yra ką nors panašaus sukūrusi.

– Na, taip, – nei pritardamas, nei nepritardamas atsakė Humboltas. – Piltuvėlis, be jokios abejonės, labai įspūdingas.

– O štai taip, – tęsė meistras, – skystis ataušinamas moliniame inde. Reikia saugotis – net žiūrėti pavojinga. Dabar pridedama sutirštinto lapų antpilo. Ir va, – jis laikė atkišęs Humboltui molinį dubenėlį, – yra stipriausi šio ir kito pasaulio nuodai. Jais net angelus galima nunuodyti!

Humboltas pasidomėjo, kas būtų jų išgėrus.

– Jais ištepami strėlių antgaliai, – toliau aiškino meistras. – Gerti dar niekas nebandė. Proto reikia turėti.

– O nugalabytus žvėris galima tuojau pat valgyti?

– Galima, – atsakė meistras. – Tas ir daiktas.

Humboltas pasižiūrėjo į savo smilių, pamirkė jį dubenėlyje ir nulaižė.

Meistras sušuko nesavu balsu.

– Ramiai, – tarė Humboltas. – Pirštas sveikas, burnos ertmė – irgi. Jei nesi sužeistas, skystis neturėtų būti toks pavojingas. Šią substanciją noriu ištirti, todėl turiu rizikuoti. Beje, atsiprašau, darosi šiek tiek silpna.

Jis susmuko ant kelių ir taip kurį laiką klūpojo. Paskui patrynė ranka kaktą ir ėmė po nosimi niūniuoti. Netrukus pamažu atsistojo ir iš meistro nupirko visas atsargas.

Kelionę teko vieną dieną atidėti. Humboltas ir Bonplanas sėdėjo kartu ant nulūžusio medžio kamieno. Humboltas spoksojo įsmeigęs žvilgsnį į savo batus, o Bonplanas vis kartojo pirmąjį vienos prancūziškos vaikų skaičiuotės posmelį. Dabar jie žinojo, kaip gaminami nuodai kurarė, abu įrodė, kad jų galima visai nemažai išgerti ir nepatirti nieko baisaus: šiek tiek svaigsta galva ir akyse rodosi haliucinacijos; tačiau mažytį lašelį įvarvinus į kraują, dingsta sąmonė; užtenka penktadalio gramo nedidelei beždžionei nunuodyti, bet ją galima atgaivinti dirbtiniu kvėpavimu – tol pūsti

į burną orą, kol atsileidžia raumenys. Po valandos nuodai nustoja veikę, pamažu grįžta gebėjimas judėti ir, išskyrus nekokią savijautą, nieko daugiau nelieka. Todėl jiems atrodė tarsi miražas, kai staiga prasiskleidė krūmai ir priešais išdygo ūsuotas, drobiniais marškiniais ir odine liemene vilkįs, suprakaitavęs, bet ramiai nusiteikęs vyras. Amžiaus galėjo būti maždaug įpusėjęs ketvirtą dešimtį, pavardė Brombacheris, kilęs iš Saksonijos.

– Neturiu jokių planų ir tikslų, – paaiškino jis, – paprasčiausiai noriu pažinti pasaulį.

Humboltas pasiūlė keliauti kartu, tačiau Brombacheris atsisakė. Vienam esą galima daugiau sužinoti, be to, vokiečių ir taip galima sutikti į valias.

Šiek tiek užsikirsdamas, nes seniai bekalbėjo gimtąja kalba, Humboltas domėjosi Brombacherio gimtuoju miestu, koks bažnyčios bokšto aukštis, kiek mieste gyventojų.

Brombacheris atsakinėjo ramiai ir mandagiai:

– Bad Kiurstingas, penkiasdešimt keturios pėdos, aštuoni šimtai trisdešimt dvi sielos.

Brombacheris pasiūlė jiems kelis nešvarius miltinius sklindžius, bet nei Humboltas, nei Bonplanas nepanoro jais pasivaišinti. Paskui Brombacheris papasakojo apie laukinius žmones, žvėris ir vienišas naktis džiunglėse. Ilgai nelaukęs atsistojo, nukėlė skrybėlę ir nupėdino, iš kur atėjęs – lapija užsiskleidė už jo nugaros. „Iš visų mano gyvenimo netikėtumų, – rašė Humboltas kitą dieną broliui, – šitas susitikimas buvo keisčiausias. Niekada negalėsiu garantuoti, ar jis tikrai įvyko, ar mudviejų vaizduotę dar tebeveikė nuodų likučiai."

Vakarop nuodai tiek atleido raumenis, kad abu vėl galėjo vaikščioti ir net pajuto alkį. Misijos gyventojai lauže ant iešmų kepė vaiko galvą, dvi nedideles rankutes ir keturias kojytes su aiškiai atpažįstamais pirštais.

– Čia ne žmonės, – paaiškino misionierius, – visomis išgalėmis stengiamės, kad kanibalizmo nebūtų. Tai tik beždžionytės iš miško.

Bonplanas atsisakė ragauti, o Humboltas neryžtingai paėmė vieną ranką ir atsikando. Skonis visai nieko, bet stringa gerklėje. Ar šeimininkai neįsižeis, jei nevalgys?

Misionierius kramtydamas pilna burna purtė galvą. Tai niekam neidomu.

Naktį gyvūnų triukšmas nedavė užmigti. Beždžionės narvuose trankė grotas ir nesiliovė šūkaliojusios. Humboltas pradėjo rašyti traktatą apie atogrąžų girių nakties garsus ir gyvūnų gyvenimą, kurį reikia suprasti kaip nepaliaujamą kovą už būvį, vadinasi, kaip rojaus priešingybę.

– Įtariu, – kalbėjo Bonplanas, – kad misionierius melavo.

Humboltas pakėlė akis.

– Tas žmogus čia įsikūręs jau seniai, – dėstė Bonplanas savo įtarimus. – Atogrąžų giria – tai didžiulė jėga. Man būtų buvę nesmagu jam įrodinėti, kad šiame krašte gyvena žmogėdros, tą sakė ir tėvas Zea, galų gale, žino visi. Ar vienas misionierius gali ką nors padaryti?

– Nesąmonė, – be kompromisų atkirto Humboltas.

– Ir vis dėlto Bonplanas kalba protingai, – reiškė savo nuomonę Chulijus.

Humboltas kiek patylėjęs tarė:

– Jūsų visų galvos smarkiai paveiktos. Gerai suprantu. Bet jei dar kartą išgirsiu priekaištą, kad Braunšveigo hercogo krikšto sūnus valgė žmogieną, be ginklo neišsiversiu.

Bonplanas nusijuokė.

– Sakau rimtai, – nenusileido Humboltas.

– Bet juk ne iš tikrųjų.

– Žinoma.

Visi tylėjo it musę kandę. Bonplanas atsikvėpė, bet nieko nebesakė. Vienas po kito jie atsigręžė į ugnį ir dėjosi miegantys.

Nuo šiol Bonplaną drugys kankino vis labiau. Vis dažniau pakildavo naktį ir žengęs kelis žingsnius kikendamas susmukdavo. Vieną kartą ir Humboltui pasirodė, tarsi kažkas prie jo pasilenkė. Lyg vaiduoklį atpažino Bonplano veidą, griežiantį dantimis, su mačete rankoje. Akimirksniu susivokė. Sapnai čia buvo keisti, tą puikiausiai žinojo. Bonplanas jam buvo reikalingas. Jis turėjo juo pasitikėti. Vadinasi, tai sapnas. Humboltas užsimerkė ir stengėsi gulėti nejudėdamas, bet staiga išgirdo šlamant žingsnius. Dar kartą dirstelėjęs išvydo šalia savęs gulint užsimerkusį Bonplaną.

Dieną valandos liejosi viena į kitą. Ugninga saulė kybojo viršum upės labai žemai, skaudėjo akis žiūrint į vandenį, moskitai puolė iš visų pusių, irklininkai pervargę nebepajėgė mojuoti irklais. Kurį laiką iš paskos sekė metalinis skritulys – tai skrido priekyje, tai vėl užpakalyje, be garso judėjo padange, išnykdavo ir vėl pasirodydavo, protarpiais taip priartėdavo, kad Humboltas pro žiūroną jo blizgančiame paviršiuje galėjo įžvelgti išlenktą upės atspindį, savo valtį ir net pačius plaukiančiuosius. Paskui skritulys nulėkė ir niekuomet nebepasirodė.

Buvo giedra, kai keliauninkai pasiekė kanalo galą. Šiaurėje kyšojo balto granito kalnai, o kitoje pusėje driekėsi žolingos lygumos. Humboltas sekstantu užfiksavo besileidžiančią saulę ir išmatavo kampą tarp Jupiterio ir pro šalį skriejančio mėnulio orbitų.

– Tik dabar, – tarė jis, – kanalas tikrai egzistuoja.

– Pasroviui, – tarė Marijo, – judėsime greičiau. Nebereikės saugotis sūkurių ir galėsime laikytis vidurio. Taip atsikratysime moskitų.

– Abejoju, – nesutiko Bonplanas. – Nebeįsivaizduoju vietos be jų. Net į prisiminimus jie įsibrovė. Kai pagalvoju apie La Rošelį, ir tą miestą regiu pilną vabzdžių.

– Tai, kad kanalas dabar bus pažymėtas žemėlapiuose, teigiamai atsilieps viso žemyno gerovei, – aiškino Humboltas. – Prekes bus galima gabenti per visą kontinentą, įsikurs naujų prekybos centrų, rasis įvairių dar nenuspėjamų verslų.

Bonplanas užsikosėjo. Skruostais plūdo ašaros, jis spjaudė kraujais.

– Nieko baisaus, – tarė jis sunkiai alsuodamas. – Čia karščiau nei pragare, viskas dvokia, visur vien moskitai ir gyvatės. Čia niekada nieko nebus ir tas purvinas kanalas nieko nepakeis. Ar ne laikas pagaliau sukti atgal?

Humboltas įdėmiai pasižiūrėjo į jį.

– To dar nenusprendžiau. Esmeraldos misija yra paskutinė krikščioniška gyvenvietė prie laukinio krašto. Iš tos vietos keliaujant neištirta sritimi per kelias savaites galima nukakti į Amazonę. Jos ištakų dar niekas nenustatė.

Marijus persižegnojo.

– Antra vertus, – svarstė Humboltas susimąstęs, – gal būtų ir neišmintinga. Pavojų per akis. Jei gaunu galą, dings visi radiniai ir rezultatai. Niekas apie tai nesužinos.

– Tuo negalima rizikuoti, – pritarė Bonplanas.

– Būtų tiesiog nutrūktgalviška, – parėmė jį Chulijus.

– O ką jau sakyti apie štai šituos! – Marijus parodė į suvyniotus lavonus. – Niekam jie nepateks į akis!

Humboltas pritariamai linktelėjo galva.

– Kai kada reikia mokėti susilaikyti.

Esmeraldos misija – tai šeši tarp milžiniškų bananų įsispraudę namai. Nebuvo net misionieriaus, tik vienas senas ispanų kareivis valdė penkiolika indėnų šeimų. Humboltas pasamdė kelis vyrus iš valties medžio termitams išgramdyti.

Sprendimas toliau neplaukti esąs teisingas, pritarė ir kareivis. Už misijos ribų tame laukiniame krašte gyvenantys

žmonės žudo be skrupulų. Jie turi po kelias galvas, yra nemirtingi ir šneka kačių kalbomis.

Humboltas atsiduso susirūpinęs; jį erzino mintis, kad Amazonės ištakas ras kitas. Norėdamas prasiblaškyti, jis nagrinėjo saulių, mėnulių ir visaip susirangiusių gyvačių atvaizdus, kurie buvo išraižyti uoloje beveik šimtą metrų viršum upės.

– Anksčiau vandens lygis turėjo būti aukštesnis, – manė kareivis.

– Ne toks aukštas, – samprotavo Humboltas. – Matyt, uolos buvo žemesnės. Vokietijoje turiu vieną mokytoją, kuriam vargiai drįsčiau tai pasakyti.

– Arba būta skraidančių žmonių, – svarstė kareivis.

Humboltas nusišypsojo.

– Daug būtybių skraido, – kalbėjo toliau kareivis, – ir tai visai nenuostabu. Bet juk niekas nėra matęs, kaip iškyla kalnas.

– Žmonės neskraido, – tvirtai pareiškė Humboltas. – Jei ir pats matyčiau, vis tiek netikėčiau.

– Ir tai yra mokslas?

– Taip, – atsakė Humboltas, – tai yra tikras mokslas.

Kai valtis buvo sutvarkyta ir Bonplanui krito karštis, keliautojai pasuko atgal. Atsisveikindamas kareivis prašė Humboltą užtarti jį geru žodžiu sostinėje, kad perkeltų kur nors kitur. Čia tiesiog nepakenčiama. Neseniai maiste radęs va tokį vorą – jis suglaudė įgaubtus delnus. Dvylika metų toje pačioje vietoje, to negalima iš vieno žmogaus reikalauti. Kupinas vilčių jis padovanojo Humboltui dvi papūgas ir ilgai mojavo išvykstantiems.

Marijus buvo teisus. Pasroviui plaukė greičiau, o vabzdžiai upės viduryje nepuolė taip įkyriai. Neilgai trukus jie pasiekė jėzuitų misiją, kur tėvas Zea juos pasitiko nustebęs.

– Nesitikėjau jūsų taip greitai vėl pamatyti. Stebiuosi ištverme! Kaip susitvarkėte su žmogėdromis?

– Nesutikome nė vieno, – atsakė Humboltas.

– Keista. Šiaip jau visos gentys ten yra žmogėdros, – kalbėjo tėvas Zea.

– Negaliu to patvirtinti, – tarė Humboltas suraukdamas kaktą.

– Po to, kai išvykote, misijos gyventojai negalėjo nurimti, – pasakojo tėvas Zea. – Jų dvasinį gyvenimą labai sujaukė tai, kad iš kapų buvo išgabenti protėviai. Gal būtų geriau, kad pasiimtumėte savo senąją valtį ir keliautumėte toliau.

– Panašu, kad bjūra oras, – argumentavo Humboltas.

– Negalima laukti, kol pasitaisys, – prieštaravo tėvas Zea. – Padėtis rimta, negaliu už nieką garantuoti.

Humboltas kiek pagalvojo ir pareiškė, kad vyresnybės dera klausyti.

Kitos dienos popietę ėmė kilti debesys. Per lygumą nugriaudėjo perkūnija, ir netrukus užgriuvo didžiausia audra, kokią kada nors teko patirti. Humboltas įsakė nuleisti bures, o dėžes, lavonus ir narvus su gyvūnais iškrauti uolingoje saloje.

– Turime, ko nusipelnėme, – pareiškė Chulijus.

– Lietus dar niekam nepakenkė, – atsakė Marijus.

– Lietus kenkia kiekvienam, – nesutiko Karlosas. – Jis gali nuskandinti. Ne vienas per jį yra atsisveikinęs su pasauliu.

– Nebepamatysime gimtųjų namų, – aimanavo Chulijus.

– Didelio čia daikto, ten man niekada nepatiko, – motyvavo Marijus.

– Ten laukia mirtis, – užbaigė ginčą Karlosas.

Humboltas liepė jiems prie kranto pririšti valtį. Jie nuėjo, ir tą akimirką upe atsirito didžiulė banga ir sugriebė valtį. Bonplanas ir Humboltas pažvelgė į viršų ir pamatė, kaip vieną iš irkluotojų nešė vanduo, paskui putojanti vandens

masė užstojo regėjimo lauką. Po kelių sekundžių valtis dar kartą švystelėjo tolumoje, o keturių irkluotojų kaip nebūta.

– Ką dabar darysim? – paklausė Humboltas.

– Jeigu jau esame čia, galėtume ištirti uolas, – patarė Bonplanas.

Vienas urvas vedė po upės slenksčiu. Virš galvų griaudėjo vandenys, kurie pro kelias skyles krito žemyn lyg platūs stulpai; tarp jų galėjai stovėti sausut sausutėlis. Kimiu balsu Bonplanas pasiūlė išmatuoti temperatūrą.

Humboltas atrodė pavargęs. Jis negalįs paaiškinti, bet užeina akimirkų, kada norisi viską mesti. Lėtais judesiais tvarkė instrumentus.

– O dabar kuo greičiau spaudžiam iš čia! Kiekvieną akimirką olą gali užlieti vanduo!

Jie išbėgo po atviru dangumi. Lijo dar smarkiau – pylė kaip iš kibiro, drabužiai kaipmat permirko, batai prisisėmė vandens, o žemė pasidarė tokia gliti, kad vos galėjai pastovėti. Abu susėdo ir ėmė laukti. Vandens pursluose protarpiais išnirdavo krokodilų galvos. Narvuose staugė beždžionės, daužė dureles, plėšė grotas. Dvi papūgos kabėjo ant savo strypų kaip iš vandens ištraukti rankšluosčiai. Viena nusiminusi spoksojo į vieną tašką, o kita nepatenkinta vis murmėjo prasta ispanų kalba.

– O kaip bus, jei valtis negrįš? – paklausė Humboltas.

– Bus kaip nors, – atsakė Bonplanas. – Tik ramybės.

Lietus, tarsi norėdamas juos nuplauti nuo salos, vis stiprėjo. Tolumojo be perstojo blykčiojo žaibai, o griaustinis trankėsi į uolas anapus upės taip, kad vieno trenksmo aidas susiliedavo su kitu.

– Nekokie popieriai, – kalbėjo Humboltas. – Iš visų pusių supa vanduo, mes sėdime aukščiausiame taške. Ko gero, šlubuoja pono Franklino žaibų teorija.

Bonplanas nieko neatsakė, išsitraukė butelį ir gurkštelėjo.

– Stebiuosi, – garsiai samprotavo Humboltas, – kad upės slenksčiuose esama tiek daug driežų. Tai prieštarauja zoologų prielaidoms.

Bonplanas truktelėjo iš butelio dar kartą.

– Antra vertus, juk žinoma žuvų, kurios peršoka net krioklius.

Bonplanas susiraukė. Griaustinis dabar jau virto ištisiniu gausmu. Kitame salos krašte, maždaug penkiasdešimt žingsnių nuo jų, ant akmens užsirito kažkas didelio ir tamsaus.

– Jei čia baigsime žemės vargus, – nerimavo Humboltas, – apie mus nė šuo nesulos.

– Ir jei taip nutiktų, – neprieštaravo Bonplanas numesdamas tuščią butelį, – ką padarysi – būsime negyvi.

Humboltas susirūpinęs žvelgė į krokodilą.

– Jei grįšime į krantą, viską pasiųsiu broliui – augalus, žemėlapius, dienoraščius ir rinkinius. Dviem atskirais laivais. Tik tada leisiuosis į Kordiljerus.

– Į Kordiljerus?

Humboltas linktelėjo galva. Noris pamatyti didžiuosius vulkanus. Neptūnizmo problemą reikia galų gale išspręsti.

Netrukus jie nebežinojo, kiek laiko praleido taip laukdami. Vieną kartą pamatė, kaip upės vandenys nešė negyvą karvę, kitą kartą – fortepijono dangtį, paskui išvydo šachmatų lentą, supamąjį krėslą. Humboltas atsargiai išsitraukė laikrodį, pridėjo prie ausies, paklausė, kaip tyliai tiksi Paryžiaus dirbinys, ir, praskleidęs vaškinį audeklą, pažvelgė į rodykles. Arba audra buvo prasidėjusi prieš kelias minutes, arba patys sėdėjo dvylika valandų, arba lietus sujaukė ne tik upę, atogrąžų girias ir dangų, bet ir patį laiką – keliolika valandų paprasčiausiai nuplukdė, tad kitos dienos pietų metas buvo susiliejęs su naktimi ir kitu rytu. Humboltas apglėbė kelius.

– Kai kada man darosi keista, – grimzdo jis į apmąstymus. – Po teisybei turėjau inspektuoti kalnakasybos įmones, gyventi Vokietijoje ištaiginguose rūmuose, gimdyti vaikus, sekmadieniais medžioti elnius ir vieną kartą per mėnesį lankytis Veimare. O dabar sėdžiu šičia, tvano apsemtas, po svetima padange, laukdamas laivo, kuris neatplauks.

Bonplanas pasidomėjo, ar visa tai jam atrodo klaida. Rūmai, vaikai, Veimaras. Tai juk ne juokai!

Humboltas nusiėmė skrybėlę, kurią lietus buvo pavertęs niekam tikusiu skuduru. Iš džiunglių pakilo šikšnosparnis ir blaškėsi audroje: lietus neleido pakilti, todėl, kelis kartus suplasnojęs, krito į plūstančius vandenis.

– Tokia mintis niekada nebuvo atėjusi į galvą.

– Nė vieno kartelio?

Humboltas pasilenkė ir žiūrėjo į krokodilą. Mąstė. Paskui papurtė galva.

ŽVAIGŽDĖS

Kai Gausas paskelbė, kur ir kada planeta pasirodys kitą kartą, ir, žinoma, niekas netikėjo, o nelemtasis akmens luitas paskui dienos ir valandos tikslumu išniro iš tamsos, tada tapo garsiu žmogumi. Astronomija tuo metu buvo populiarus mokslas. Juo domėjosi karaliai, generolai sekė naujienas, kunigaikščiai steigė premijas už atradimus, o laikraščiai apie tokius mokslininkus kaip Maskelinas, Masonas, Diksonas ir Piacis rašė tarsi apie didvyrius. Vienas toks, kuris amžiams išplėtė matematikos horizontą, atrodė keistuolis. Tačiau tam, kuris atrasdavo žvaigždę, jau būdavo garantuotas geras vardas visuomenėje.

– Na taip, – tarė hercogas, – akivaizdu. Vis dėlto savo pasiekei.

Nežinodamas, ką atsakyti, Gausas tylėdamas nusilenkė.

– O šiaip kaip? – po įprastinės pamąstymo pauzės pasiteiravo hercogas. – Kaip sekasi asmeniškai? Girdėjau, rengiesi vesti.

– Taigi, taigi, – atsakė Gausas, – taip.

Audiencijos salė buvo pasikeitusi. Lubų veidrodžiai, matyt, išėjo iš mados, todėl juos pakeitė auksuoti puošmenys, be to, degė mažiau žvakių. Ir hercogas atrodė kitoks – šiek tiek pasenęs. Vienos akies vokas karojo suglebęs, skruostai paburkę, o sunkus kūnas, aiškiai matyti, skausmingai slėgė kelių sąnarius.

– Girdėjau, kailiadirbio dukterį?

– Teisingai, jūsų didenybe, – atsakė Gausas. Šį kreipinį pridūrė šypsodamasis. Koks kreipinys! Kokia vieta! Jis turėjo suimti save į nagą, kad nepasielgtų netaktiškai. Antra vertus, hercogą jis mėgo. Tas žmogus nebuvo blogas, stengėsi reikalus tvarkyti teisingai, o palyginti su daugeliu kitų, net nekvailas.

– Šeimą reikės išlaikyti, – samprotavo hercogas.

– Visiškai teisingai, – pritarė Gausas. – Todėl ir ėmiausi Cereros.

Hercogas pažvelgė į jį suraukęs kaktą. Gausas atsiduso.

– Cereros vardu, – tarė jis pabrėžtinai iš lėto, – pakrikštijo planetoidą, kurį pirmas pastebėjo Piacis, o orbitą turėjau garbės apskaičiuoti aš. Tos problemos ėmiausi tik dėl vestuvių. Žinojau, kad dabar turiu padaryti šį tą praktiška, kad suprastų ir tie, kurie ne tiek... – Jis padarė pauzę. – Galėtų suprasti ir žmonės, kurie nesidomi matematika.

Hercogas linktelėjo galva. Gausas prisiminė, kad į hercogą nedera žiūrėti tiesiai, todėl nuleido akis. Širdyje galvojo, kada pagaliau išgirs pasiūlymą. Visą laiką tos ilgos šnekos, tie aplinkiniai keliai. Laikas prarandamas tuščioms kalboms!

– Šiuo klausimu turiu idėją, – tarė hercogas.

Gausas išplėtė akis vaizduodamas susidomėjusį. Jis žinojo, kad idėjos autorius yra Cimermanas, kuris ne vieną valandą hercogą buvo įkalbinėjęs.

Gal Gausas pastebėjęs, kad Braunšveigas neturi observatorijos?

– Seniai, – atsakė Gausas.

– Kaip, nenugirdau?

– Yra kritę į akis.

– Tad ir klausiu savęs, ar miestui nereikėtų jos turėti. O daktaras Gausas, nepaisant jaunų metų, būtų pirmasis direktorius.

Hercogas įrėmė rankas į klubus. Veidas išsišiepė plačia šypsena.

– Staigmena, ar ne?

– Priedo norėčiau profesoriaus titulo, – pareiškė Gausas.

Hercogas tylėjo.

– Profesoriaus titulo, – pakartojo Gausas pabrėždamas kiekvieną skiemenį. – Tarnybos Helmšteto universitete. Su dviguba mėnesine alga.

Hercogas ėmė vaikščioti ten ir atgal, keliskart sau po nosimi ištarė „hm hm", žvilgčiojo į paauksuotas lubas. Gausas tą laiką panaudojo keliems pirminiams skaičiams dėlioti atsitiktine tvarka. Jis jų buvo jau dėliojęs ne vieną tūkstantį. Beveik neabejojo, kad niekada nebus rasta formulė jiems nustatyti. O jeigu imtume daug tūkstančių, būtų galima asimptotiškai apskaičiuoti jų pasirodymo tikimybę. Vieną akimirką taip susikaupė, kad krūptelėjo, kai hercogas pasakė, jog su krašto tėvu nesiderama.

– Tokia mintis man visai svetima, – atsakė Gausas. – Priešingai, laikau būtina pranešti, kad esu gavęs pasiūlymą iš Berlyno ir iš Sankt Peterburgo Mokslų akademijos. Rusija mane visada domino. Jau ne vieną kartą žadėjau mokytis rusų kalbos.

– Peterburgas, – kalbėjo hercogas, – yra toli. Ir Berlynas ne per arčiausiai. Gerai pagalvojus, arčiausia vieta yra čia. Kiekviena kita – kažkur kitur. Net Getingenas. Nesu mokslininkas, prašau mane pataisyti, jei klystu.

– Neklystate, – atsakė Gausas, vis nudelbęs į žemę akis. – Tikra tiesa.

– Jei turėsime galvoje ne tik tėvynės meilę, reikia dar atsižvelgti bent ir į tai, kad kelionė reikalauja daug pastangų. Kitur reikia pirma įsikurti, persikraustyti nemažai kainuoja ir tai pragariškas darbas. Galimas daiktas, namie dar yra ir sena motina.

Gausas pajuto, kaip visas išraudo. Taip būdavo visada, kai kas nors paminėdavo motiną, – ne iš gėdos, o todėl, kad ją nepaprastai mylėjo.

– Vis dėlto, – Gausui reikėjo atsikrenkšti, – vis dėlto ne visada išeina taip, kaip nori. Kas turi šeimą, tam reikia pinigų ir privalo eiti ten, kur jų galima gauti.

– Susitarsime, – tarė hercogas. – Profesoriaus titulas galimas. Tačiau nebūtinai su dviguba alga.

– O jei titulo norima tik dėl algos?

– Tada profesūros siekiama negarbingai, – šaltai užbaigė hercogas.

Gausas suprato, kad gerokai persūdė. Jis nusilenkė, hercogas atleido jį rankos mostu, tarnas už jo nugaros tučtuojau atidarė duris.

Kol jis laukė dvaro raštiško pasiūlymo, gilinosi į orbitų apskaičiavimo meną.

– Žvaigždės orbita, – aiškino Johanai, – tai ne šiaip sau judėjimas, o neišvengiamas įtakų, kurias tuštumoje daro visi kūnai vienam kitam, rezultatas, vadinasi, tokia yra linija, kuri tiksliai vienodai išlenkta atsiranda popieriuje arba erdvėje, jei į ją laisvai paleidžiamas koks nors objektas. Gravitacijos mįslė. Visuotinė kūnų sąveika.

– Visuotinė kūnų sąveika, – pakartojo ji stuktelėdama vėduokle jam per petį. Jis norėjo ją pabučiuoti, bet ji šypsodamasi žengtelėjo atgal. Jis taip niekada ir nesuprato, kodėl Johana pakeitė nuomonę. Savo antruoju laišku ji pasielgė taip, tarsi viskas būtų savaime suprantama. Ir jam patiko, kad yra dalykų, kurių nesupranta.

Kai buvo likusios dvi dienos iki vestuvių, jis nujojo į Getingeną – paskutinį kartą aplankyti Ninos.

– Dabar tuokiesi, – tarė ji, – ir vedi, aiškus daiktas, ne mane.

– Ne, – atsakė jis, – tas daiktas ne toks jau aiškus.

Ji paklausė, ar jos taip visai ir nemylėjęs.

– Šiek tiek, – kalbėjo jis atvarstydamas suknelę ir negalėdamas patikėti, kad kaip tik poryt tą patį darys su Johana. Tačiau antrojo pažado ketinąs laikytis, kalbėti rusiškai tikrai mokysis. Ir nors Nina įtikinėjo, kad visa tai neturi reikšmės, bet jos amatas kai kada verčia būti sentimentalia; Gausą tai stebino ir jam dar nepatiko, kad ji ašarojo.

Arklys baisiausiai suprunkštė, kai grįždamas jį sustabdė atvirame lauke. Gausui staiga paaiškėjo, kaip iš Cereros orbitos iškraipymų galima apskaičiuoti Jupiterio masę. Užvertęs galvą tol žiūrėjo į nakties dangų, kol paskaudo sprandą. Prieš kelias minutes ten buvo vien švytintys taškai, o dabar jis skyrė jų formacijas, žinojo, kurie iš jų žymėjo svarbius orientavimuisi jūroje platumos laipsnius, tų taškų skriejimo kelius, kokią valandą dings ir vėl pasirodys. Tiesiog savaime, o iš tikrųjų tik todėl, kad reikėjo pinigų, jie tapo jo amatu, o jis pats – jų orbitų skaičiuotoju.

Į vestuves svečių atėjo nedaug: senas ir jau visai sukumpęs tėvas, vaikiškai raudanti motina, Martinas Bartelsas ir profesorius Cimermanas, be to, Johanos šeima, jos siaubingai negraži draugė Mina ir dvaro sekretorius, kuris, atrodo, taip ir nesuprato, ko jį čia pasiuntė. Per kuklias vaišes Gauso tėvas kalbėjo apie tai, kad niekada nereikia pasiduoti – niekados, niekam; paskui atsistojo Cimermanas, prasižiojo, visiems maloniai nusišypsojo ir vėl atsisėdo. Bartelsas nepastebimai paakino Gausą irgi ką nors pasakyti.

Jis atsistojo, nurijo kąsnį ir tarė:

– Nesitikėjau, kad rasiu ką panašaus į laimę, iš esmės ir dabar netikiu. Atrodo, tarsi įvyko skaičiavimo klaida, paklydimas; turiu vilčių, kad niekas tos klaidos nepastebės.

Jis atsisėdo ir stebėjosi, kodėl visi taip nesupratingai žvilgčioja. Patyliukais paklausė Johanos, gal ką nors ne taip pasakė.

– Visai ne, – atsakė ji, – kaip tik apie tokią kalbą per savo vestuves visada ir svajojau.

Po valandos svečiai jau buvo išsiskirstę, o jis su Johana vyko namo. Kalbėjosi mažai. Staiga pasijuto vienas antram svetimi.

Miegamajame jis užtraukė naktines užuolaidas, priėjo prie jos, jautė, kaip ji norėjo nepasiduoti, tačiau jis švelniai, bet tvirtai prisitraukė ją arčiau ir pradėjo atrišinėti suknelės raiščius. Tamsoje tai buvo ne taip paprasta; Nina visada nešiojo drabužius, su kuriais kur kas lengviau tvarkytis. Dabar viskas truko ilgai, audeklas pasišiaušęs, o tų raiščių raištelių tiek daug, kad pats nelabai betikėjo, jog kada nors juos atraišios. Tačiau vis dėlto pavyko: suknelė nusmuko, ir tamsoje pamatė, kokie balti jos nuogi pečiai. Jis apkabino ją per pečius, o ji instinktyviai rankomis pakėlė krūtis; jis jautė kaip vedama prie lovos ji priešinasi. Ėmė svarstyti, ką daryti su apatiniu sijonu, – tiek privargo su suknele! Kodėl moterys nenešioja drabužių, kuriuos būtų lengviau nuvilkti? „Be baimės", – širdyje drąsino save ir kaip nustebo, kai Johana pasakė, kad jokio apatinio sijono neturinti, ir vienu tikslingu rankos judesiu, – tam jis visai nebuvo pasirengęs, – atsegė liemenėlę.

– Ar tu jau esi taip dariusi?

– Kaip gali apie mane taip galvoti, – atsakė ji šypsodamasi, ir jau kitą akimirką jos apatiniai drabužiai nusmuko ant žemės; kadangi ji delsė, jis prisitraukė ją prie savęs, ir kaipmat abu gulėjo šalia vienas kito sunkiai kvėpuodami: kiekvienas laukė, kad aprimtų kito širdies dūžiai. Kai jis glostė jos krūtis, braukė ranką pilvu, o paskui – jis apsisprendė rizikuoti, nors jautė, tarsi turėtų už tai atsiprašyti – vis žemyn, už užuolaidų pasirodė blankus mėnulio skritulys, ir Gausui pasidarė gėda, kad kaip tik šią akimirką toptelėjo mintis, kaip galima aproksimacijos būdu pakoreguoti planetų or-

bitų matavimo klaidas. Mielai būtų užrašęs, bet dabar jos ranka slydo jo nugara žemyn.

– Taip aš neįsivaizdavau, – tarė ji pusiau išgąstingai, pusiau smalsiai, tarsi čia būtų dar kas nors trečias.

Jis užsirito ant jos, bet kadangi pajuto, kad ji išsigando, ėmė lūkuriuoti; paskui ji apkabino jį kojomis. Tada jos atsiprašė, atsistojo, klupčiodamas priėjo prie stalo, pamirkė plunksną ir, nedegdamas šviesos, užrašė: *Summe d. Quadr. d. Differenz zw. beob. u. berechn. → Min.** Tai buvo pernelyg svarbu, neturėjo teisės užmiršti. Jis girdėjo ją sakant, kad negalinti patikėti ir netikinti, net dabar, kai patirianti pati. Bet jis jau buvo užrašęs. Grįždamas atsitrenkė į lovos šoninę lentą, o netrukus vėl jautė ją po savimi, ir tik kai ji prisitraukė jį prie savęs, pastebėjo, koks jis iš tikrųjų nervingas, ir akimirką negalėjo atsistebėti, kad juodu, kurie beveik nieko nežinojo apie vienas kitą, atsidūrė tokioje padėtyje. Tačiau viskas ėmė keistis, jis nebejautė jokios gėdos, o paryčiais abu pažinojo vienas kitą taip puikiai, tarsi visada taip būtų darę ir visada kartu.

Gal tikrai laimė žmogų paikina? Kai per artimiausias savaites vartė savo veikalą *Disquisitiones Arithmeticae*, atrodė keista – tarsi jį būtų parašęs ne jis, o kas nors kitas. Teko gerokai susikaupti, kad suprastų visas lygtis, nejaugi protas degraduoja į vidutinybę. Astronomija buvo ne tokia subtili kaip matematika. Jos problemų negalima išspręsti vien mąstymu – kas nors turi spoksoti pro okuliarą, kol akys paskausta, o kitas privalo nepavargdamas matavimų rezultatus rašyti į ilgiausias lenteles. Už jį tą darbą dirbo Brėmene gyvenantis ponas Beselis, kurio vienintelis gebėjimas buvo tas, kad niekada neklysdavo. Kaip observatorijos direktorius, Gausas turėjo teisę samdytis pagalbininkų, nors į savos observatorijos pamatus dar nebuvo įmūrytas nė vienas akmuo.

---

* Stebėtų ir apskaičiuotų dydžių skirtumo kvadratų suma → minimumas.

Ne kartą prašėsi priimamas hercogo, bet tas niekada neturėjo laiko. Parašė piktą laišką – atsakymo jokio. Parašė dar vieną, o kai ir dabar niekas nereagavo, prie audiencijos kabineto durų laukė tol, kol susivėlusiais plaukais ir netvarkingą uniformą vilkintis sekretorius jį pasiuntė namo. Sutikęs gatvėje Cimermaną, ėmė nusivylęs skųstis.

Profesorius žvelgė į jį kaip į vaiduoklį, kaip iškritusį iš dangaus, ir paklausė, ar tikrai nežinąs, kad vyksta karas.

Gausas apsižvalgė. Saulės apšviesta gatvė buvo rami, praėjo kepėjas su duonos pintine, virš bažnyčios stogo blykčiojo skardinė vėtrungė. Kvepėjo alyvomis. Karas?

Iš tikrųjų jau kelios savaitės, kaip neskaitė laikraščių. Nuėjęs pas Bartelsą, kuris spaudos neišmesdavo, atsisėdo prie krūvos žurnalų. Suirzęs permetė akimis Aleksandro fon Humbolto pranešimą apie Kaksamarkos plokštikalnį. Kur tą vyruką nelabasis nėra nunešęs? Ir kaip tik šią akimirką, kai žadėjo skaityti karo pranešimus, lauke išgirdo vežimų vilkstinės ratų girgždesį. Durtuvai, raitelių šalmai ir ietys pusę valandos slinko pro langą. Vos atgaudamas kvapą parlėkė Bartelsas ir pranešė, kad viename iš vežimų guli hercogas, kulkos sužeistas prie Jenos, visas kruvinas, mirtimi vaduojasi. Viskas prarasta. Gausas sulankstė laikraščius. Dabar jau galįs kulniuoti namo.

Reikia laikyti liežuvį už dantų, bet tas Bonapartas jį domino. Kaip pasakojama, jis galįs diktuoti po šešis laiškus vienu metu. Kadaise yra parašęs puikų darbą apie apskritimo dalijimą skriestuvu. Moka laimėti mūšius, pirmas ir įtikinamiausiai praneša, kad laimėjo. Jis mąsto greičiau ir išsamiau už kitus – štai ir visa paslaptis. Gausas klausė savęs, ar Napoleonas gali būti apie jį girdėjęs.

– Su observatorija greitai nieko nebus, – kalbėjo per vakarienę Johanai.

Dangų vis dar stebėdavo iš savo namų, į ką tai panašu?! Turįs kvietimą į Getingeną. Ten norima irgi statyti obser-

vatoriją, nuo čia ne taip toli, iš ten galėtų kiekvieną savaitę aplankyti motiną. Persikraustyti būtų galima iki gimstant vaikui.

– Bet Getingenas dabar priklauso Prancūzijai, – paaiškino Johana.

– Getingenas Prancūzijai?

– Kaip galima būti tokiam aklam ir nematyti dalykų, kuriuos mato kiekvienas? – pakėlė ji balsą. – Getingenas priklausė Hanoveriui, kurio asmeninę uniją su Anglijos karūna nutraukė Prancūzijos pergalės, o Napoleonas Hanoverį prijungė prie naujosios Vestfalijos karalystės, kurią valdo Žeromas Bonapartas. Tad kam pavaldus Vestfalijos tarnautojas? Napoleonui!

Gausas krapštė pakaušį.

– Vestfalija, – pakartojo, tarsi būtų aiškiau dėl to, kad kartoja. – Žeromas. Ką bendra visa tai turi su mumis?

– Su Vokietija turi bendra, – atsakė ji, – ir su tuo, kieno pusėje esi.

Jis žvelgė į ją bejėgiškomis akimis.

– Žinau, ką dabar sakysi: kad ateities požiūriu abi pusės viena kitos vertos, kad netrukus nieko nebejaudins, dėl ko šiandien liejamas kraujas. Bet ką tai keičia? Plakdamasis prie ateities tik rodai, kad esi bailys. Ar tikrai manai, kad žmonės tada bus išmintingesni?

– Šiek tiek, – atsakė Gausas, įvarytas į kampą.

– Bet gyventi reikia dabar!

– Deja, – burbtelėjo jis, užpūtė žvakes, nuėjo prie teleskopo ir nukreipė jį į miglotą Jupiterio paviršių. Šią giedrią naktį jo mažyčius mėnulius matė ryškiau nei kada nors anksčiau.

Netrukus tą tolregį prietaisą padovanojo profesoriui Pfafui, ir abu iškeliavo į Getingeną. Čia irgi viešpatavo netvarka. Naktimis triukšmą kėlė prancūzų kareiviai, o toje vietoje, kur turėjo būti statoma observatorija, nė duobės pamatams

dar nebuvo iškasta – tik kelios avys pešiojo žolę. Stebėti žvaigždes buvo priverstas iš profesoriaus Lichtenbergo sename miesto gynybinės sienos bokšte įrengtos pašiūrės. Bet blogiausia, kad jis nori nenori turėjo skaityti paskaitas. Į namus ateidavo jauni vyrukai, susėdę linguodavo krėsluose ir ištaukuodavo sofos pagalvius tuo metu, kai pats iš kailio nerdavosi stengdamasis, kad jų galvos bent ką nors suprastų.

Iš visų žmonių, kuriuos teko sutikti gyvenime, jo studentai buvo kvailiausi. Jis kalbėdavo taip pamažu, kad sakinio baigoje nebeprisimindavo, kaip jį buvo pradėjęs. Tuščias darbas. Tai, kas sunkiausia, praleisdavo, – palikdavo tik pradmenis. Tie nesuprato. Nors verk. Kai kada savęs klausdavo, gal riboto proto žmonės turi kokią nors specialią tarmę, kurią būtų galima išmokti kaip svetimą kalbą. Jis mostiguodavo rankomis, rodydavo savo lūpas ir garsus tardavo perdėtai aiškiai, lyg kokiems kurčnebyliams. Tačiau egzaminą išlaikė tik vienas jaunuolis padėrusiomis akimis. Jo vardas – Moebijus, vienas vienintelis, kuris nebuvo pusgalvis. Kai ir antrą egzaminą išlaikė tiktai jis, po fakulteto susirinkimo dekanas pasivedė Gausą į šalį ir paprašė, kad nebūtų toks pernelyg griežtas. Namo ėjo kone braukdamas ašaras, o čia rado tik nekviestus svečius: gydytoją, pribuvėją ir uošvius.

– Viską pražiopsojai, – tarė uošvė. – Vėl visa galva buvai pasinėręs į žvaigždes!

– Net padoraus teleskopo neturiu, – atsakė nusiminęs. – Kas nutiko?

– Berniukas.

– Koks berniukas?

Tik kai pamatė uošvės žvilgsnį, suprato. Iškart suvokė ir tai, kad to ji niekada jam neatleis.

Jam buvo gaila, kad taip sunkiai sekėsi mažylį pamilti. Kai kas sakė, jog susitvarkys savaime. Bet praėjus ir kelioms savaitėms po gimimo, kai rankose laikė tą bejėgį padarą,

kuris, nežinia kodėl, vadinosi Jozefas, ir apžiūrinėjo jo mažą nosytę ir – keistas dalykas! – visus dešimt kojų pirštelių, ją apėmė tik užuojauta ir drovumas. Paėmusi iš jo vaiką, Johana su tam tikra susirūpinimo gaidele paklausė, ar jis laimingas.

– Na taip, žinoma, – atsakė ir nuėjo prie teleskopo.

Kai apsigyveno Getingene, vėl aplankė Niną. Ji jau buvo nebejauna moteris ir sutiko jį su ištekėjusioms moterims būdingu intymumu. Vis dar neišmokęs rusiškai, tarsi priekaištaudama kalbėjo ji, o Gausas atsiprašinėjo žadėdamas, kad netrukus to darbo imsis. Apie šiuos apsilankymus Johana niekuomet neturi sužinoti, – meluos net labiausiai kankinamas, tą pats sau prisiekė. Jo pareiga – jos neskaudinti, bet nebuvo įsipareigojęs sakyti tiesą. Žinojimas yra skausmingas. Nepraeidavo dienos, kai ir pats ne mažiau troško nebūti skaudinamas.

Jau buvo pradėjęs rašyti veikalą apie astronomiją. Nieko reikšmingo, tai ne knyga amžinybei, kokia buvo *Disquisitiones Arithmeticae*; po kiek laiko šioji bus pasenusi. Tačiau joje ketino išdėstyti metodus, kaip tiksliausiai apskaičiuoti dangaus kūnų orbitas, tokio veikalo iki šiol dar nebuvo. Reikėjo skubėti. Nors neseniai suėjo tik trisdešimt, bet pastebėjo, kad vis sunkiau susikaupti, o pauzės, kurias žmonės daro prieš atsakydami į klausimą, trumpėja. Iškrito dar keli dantys, ištisas savaites kankino diegliai. Gydytojas patarė kiekvieną rytą surūkyti po pypkę, o prieš einant miegoti išsimaudyti drungname vandenyje. Nė kiek neabejojo, kad senatvės nesulauks. Kai Johana pranešė, kad vėl pagausės šeimyna, negalėjo pasakyti, ar dėl to džiaugiasi. Tam vaikeliui teks augti be manęs, aišku kaip dieną. Nepaisant to, šį kartą padarė viską teisingai: nerimastavo per gimdymą ir lengviau atsiduso, kai viskas baigėsi laimingai; žmonos draugės, kvailės Minos, garbei mergaitę pavadino Vilhelmi-

na. Kai po kelių mėnesių mėgino ją mokyti skaičiuoti, Johana sakė, kad tai esą tikrai per anksti.

Nenoromis, kadangi Johana vėl pasijuto nėščia, važiavo į Brėmeną peržiūrėti su Beseliu Jupiterio lentelių. Savaitę prieš kelionę neramiai miegojo, sapnavo klaikius sapnus, dienomis būdavo piktas ir prislėgtas. Ši kelionė – dar sunkesnė nei į Karaliaučių, karieta – siauresnė, bendrakeleiviai – labiau nesiprausę, o kai sulūžo ratas, keturias valandas turėjo stovėti ant pažliugusio kelio, kol vežikas keikdamasis remontavo. Vos spėjo pervargęs, sunkia galva ir skaudama nugara išlipti iš karietos, tuoj pristojo Beselis klausinėti apie Jupiterio masės apskaičiavimą pagal Cereros orbitos iškraipymus. Norėjo žinoti, ar jau turi patikimą orbitą? Gausas išraudo.

– Neišeina, ką galiu padaryti! Šimtus valandų išsėdėjau prie to darbo. Dalykas be galo keblus. Tiesiog kančia, o aš, po velniais, nebesu jaunikiis, reikia nors kiek užuojautos turėti, ir šiaip mano dienos nebeilgos, padariau klaidą imdamasis šito šlamšto.

Beselis nedrąsiai pasiteiravo, ar nenorėtų pažiūrėti jūros.

– Jokių ekspedicijų, – nukirto trumpai.

– Bet tai visai netoli, – įkalbinėjo Beselis. – Tik speciali išvyka!

Iš tikrųjų kelionė buvo ganėtinai tolima ir varginanti. Karieta taip kratė, kad Gausą vėl surėmė diegliai. Lijo, langai nesandarūs, abu gerokai peršlapo.

– Vis tiek apsimoka, – be paliovos kartojo Beselis. – Jūrą reikia būti mačiusiam.

– Reikia? – klausė Gausas, – kur tai parašyta?

Krantas buvo užterštas, ir vanduo neką švaresnis. Horizontas atrodė arti, dangus žemai, o jūra per drumzliną miglą panaši į sriubą. Pūtė šaltas vėjas. Netoliese kažkas degė, todėl dūmai dusino. Bangose tai išnirdavo, tai pradingdavo kažkoks begalvis vištos kūnas.

– Na, gerai, – tarė Gausas žvelgdamas į miglą. – Dabar galime braukti namo.

Tačiau Beselio užmojų būta kur kas didesnių. Negana pamatyti jūrą, reikia dar apsilankyti teatre!

– Teatras brangus, – motyvavo Gausas.

Beselis nusijuokė. Ponas profesorius turįs jaustis kaip svečias, jam esanti didelė garbė jį priimti. Nusamdys privačią karietą – vienas du – ir jau vietoje!

Kelionė truko keturias kančių kupinas dienas, o lova Veimaro nedideliuose svečių namuose buvo tokia kieta, kad Gauso nugaros skausmai pasidarė nebepakenčiami. Negana to, Ulmo pakrančių krūmai vertė nuolat čiaudėti. Dvaro teatre buvo karšta, o ištisas valandas sėdėti – kankynė. Vaidino kažkokią Voltero pjesę. Vienas nužudė kitą. Moteris verkė. Kažkoks vyras skundėsi. Kita moteris puolė ant kelių. Buvo sakomi monologai. Vertimas – gražus ir melancholiškas, bet Gausas mieliau būtų juos paskaitęs pats. Žiovulys spaudė ašaras, kurios riedėjo skruostais.

– Už širdies griebia, ar ne! – kuždėjo į ausį Beselis.

Aktoriai kilnojo aukštyn rankas, be perstojo iššokdavo į priekį ir vėl atsitraukdavo, vartė akis.

– Man atrodo, – šnibždėjo Beselis, – kad šiandien savo ložėje sėdi pats Gėtė.

Gausas pasitikslino, ar tas asilas, kuris pasišovęs koreguoti Niutono šviesos teoriją?

Į juos ėmė atsigręžinėti žmonės. Beselis susigūžė ir, kol nusileido scenos uždanga, nebetarė nė žodžio.

Išeinant juos užkalbino kažkoks liesas vyriškis.

– Turiu garbės pasveikinti astronomą Gausą.

– Astronomą ir matematiką, – patikslino Gausas.

Tas žmogus prisistatė esąs Prūsijos diplomatas, šiuo metu gyvenantis Romoje, čia užsukęs pakeliui į Berlyną, kur pradės eiti Vidaus reikalų ministerijos Švietimo sekcijos direk-

toriaus pareigas. Darbo per akis, reikia iš esmės pertvarkyti vokiečių mokyklų sistemą. Pats gavęs puikų išsilavinimą, dabar atsiveria galimybė nuveikti šį tą daugiau. Beje, abu gyvenę to paties universiteto internate ir turį bendrų pažįstamų. Tai, kad ponas Gausas dirbąs ir matematikos srityje, to nežinojęs.

– Įstabus dalykas, tiesa?

Gausas nesuprato.

– Pastatymas.

– Na, taip, – atsakė Gausas.

– Suprantu. Ne visai tinkama pjesė šiuo metu. Kas nors vokiška būtų buvę geriau. Bet su Gėte apie tokius dalykus sunku diskutuoti.

Gausas, kuris pokalbio pradžioje atidžiai nesiklausė, paprašė diplomato pakartoti pavardę.

Diplomatas tai padarė nusilenkdamas. Jis, beje, irgi esąs tyrinėtojas.

Susidomėjęs Gausas pasilenkė į priekį.

– Tyrinėju senąsias kalbas.

– Ak, štai kaip, – atsakė Gausas.

– Tai, – kalbėjo toliau diplomatas, – jus tikriausiai nuvylė.

– Kalbos mokslas, – Gausas lingavo galvą. – Bijau ką nors ne taip pasakyti.

– Nieko, nieko. Prašom ramiausiai sakyti.

Gausas truktelėjo pečiais.

– Toks dalykas tinka žmonėms, kurie linkę į matematinį pedantizmą, bet intelekto čia nereikia. Tai žmonės, patys susikuriantys šiokią tokią logiką.

Diplomatas nieko neatsakė.

Gausas pasiteiravo apie keliones. Tikrai turi būti buvęs kone visur.

– Tai, – atsakė diplomatas nepatenkintas, – yra mano brolis. Ne pirmą kartą pasitaiko, kad mus painioja.

Jis atsisveikino ir mažais žingsniukais nutapseno savais keliais.

Naktį nugaros ir pilvo skausmai Gausui neleido užmigti. Vartėsi nuo vieno šono ant kito, patyliukais keikė savo likimą, Veimarą, o labiausiai – Beselį. Ankstų rytą, – Beselis dar tebemiegojo, – liepė kinkyti arklius tučtuojau vežti jį į Getingeną.

Galiausiai parsikrapštęs, dar su kelionės lagaminėliu rankoje, protarpiais susiriesdamas dėl pilvo skausmų ir sunkiai atitiesdamas sustingusią nugarą, nukūprino į universitetą klausti, kada pradės statyti observatoriją.

Tarnautojas aiškino, kad šiuo metu iš ministerijos nedaug teateina žinių. Hanoveris toli. Nieko tikslesnio nežinoma. Gal ponas profesorius pamiršo, kad vyksta karas.

– Armija turi laivų, – kalbėjo Gausas, – jie turi plaukioti, tam reikia žvaigždėlapių, o jų namie virtuvėje neiškepsi.

Tarnautojas pažadėjo, kai tik ką nors žinos, nedelsdamas pranešti. Beje, dabar planuojama iš naujo kruopščiai permatuoti Vestfalijos karalystę. Ponas profesorius juk yra dirbęs geodezininku. Ieškoma dar vieno sumanaus skaičiuotojo, kuris galėtų tiems darbams vadovauti.

Gausas išsižiojo. Prireikė įtempti visas valios jėgas, kad ant šio žmogaus neimtų rėkti. Užsičiaupė ir išdūlino neatsisveikinęs.

Atplėšęs namų duris suriko, kad jau parvažiavo ir artimiausiu laiku niekur nekels kojos. Kai koridoriuje avėsi batus, iš miegamojo išėjo gydytojas, pribuvėja ir uošvė. Puiku, šį kartą nepadarys sau gėdos. Plačiai nusišypsojo ir šiek tiek perdėtai pakiliai paklausė, ar jau yra, berniukas ar mergaitė, o svarbiausia, kiek sveria.

– Berniukas, – atsakė gydytojas. – Mirtimi vaduojasi. Motina irgi.

Kas po to vyko, mintys ilgai negalėjo sutvarkyti. Atrodė, laikas nubėgo kažkur į priekį ir kaipmat vėl grįžo, tarsi būtų

atsivėrusios visokios galimybės ir pačios vėl susinaikinusios. Viename prisiminime jis sėdi prie Johanos lovos, ji trumpai prasimerkia, pažvelgia į jį, bet akys jo neatpažįsta. Plaukai prilipę prie kaktos, ranka drėgna ir suglebusi, pintinė su kūdikiu stovi šalia jo kėdės. Kitas prisiminimas prieštaravo šitam: kai įpuola į kambarį, ji jau guli be sąmonės; trečiame prisiminime šią akimirką ji jau mirusi, kūnas – išblyškęs, vaškinis; ketvirtame – siaubingai aiškiai prisimena pokalbį: ji klausia, ar jau atėjo mirtinoji, o jis, kiek padelsęs, linksi galva, ji kviečia jį ilgai neliūdėti – gyveni žmogus, paskui miršti, taip jau yra. Tik šeštą valandą po pietų viskas maždaug susitvarkė. Jis sėdėjo prie jos lovos. Žmonės šnibždėjosi prieangyje. Johana buvo amžinai užmerkusi akis.

Jis atstūmė kėdę ir mėgino taikytis su mintimi, kad teks vėl vesti. Vaikai maži. Kaip juos auginti, neturi jokio supratimo. Tvarkyti namų ūkį – nežinotų, nuo ko ir pradėti. Samdyti tarnaitę – brangu.

Patyliukais pravėrė duris. Štai kas, mąstė jis, iš visko išeina. Reikia gyventi, nors nieko nebėra. Tvarkyti, organizuoti: kiekvieną mielą dieną, valandą ir minutę. Tarsi tai dar turėtų kokią nors prasmę.

Šiek tiek apsiramino išgirdęs, kad atvažiavo motina. Atėjo mintis apie žvaigždes. Apie trumpą formulę, kuri visus jų judėjimus apibūdintų viena simbolių ir skaičių eilute. Pirmą kartą suprato, kad jos niekada neatras. Lauke pamažu temo. Neskubėdamas nuslinko prie teleskopo.

KALNAS

Aliejaus spingsulės šviesoje, kai vėjas nešė pro šalį vis daugiau snaigių, Emė Bonplanas mėgino rašyti į namus laišką. Kai pagalvojąs apie prabėgusius mėnesius, atrodo, kad yra pragyvenęs keliolika gyvenimų, visi panašūs, nė vienas nevertas pakartoti. Kelionė į Orinoką primenanti kažką panašaus, ką yra skaitęs knygose, Naujoji Andalūzija – tai legenda iš pirmykščių laikų, Ispanija – veikiau žodis nei kas nors kita. Savijauta pamažu gerėjanti – yra dienų, kai kūno temperatūra normali, o ir sapnai, kuriuose Humboltą smaugiu, kapoju, šaudau, deginu, nuodiju ir laidoju po akmenimis, darosi vis retesni.

Bonplanas susimąstė ir ėmė kramtyti plunksnos galą. Šiek tiek arčiau prie kalno tarp aplinkui sugulusių ir snaudžiančių mulų, pasišiaušusiais ir snieguotais plaukais Humboltas stengėsi apskaičiuoti poziciją pagal Jupiterio mėnulius. Atsiklaupęs balansavo stiklinį barometro cilindrą. Šalimais, susisupę į vilnones antklodes, miegojo trys vedliai.

Rytoj, toliau rašė Bonplanas, žadame kopti į Cvimboraso kalną. Gali nutikti, kad nusisuksime sprandus, todėl baronas Humboltas įsakmiai patarė parašyti atsisveikinimo laišką: esą neoru gauti galą šiaip be niekur nieko, netarus jokio baigiamojo žodžio. Pakeliui rinksime akmenų ir augalų pavyzdžius. Net čia aukštai yra nežinomų egzempliorių, per pastaruosius mėnesius esu supjaustęs jų devynias galybes. Baronas įsitikinęs, kad esama tik šešiolika pagrindinių tipų – jis puikiai atpažįsta tipus, – bet man atrodo, kad jų begalė.

Didžiąją dalį surinktos medžiagos, taip pat tris labai senus lavonus, Havanoje pakrovėme į Prancūziją plaukiantį laivą, o kitu laivu pasiuntėme barono Humbolto broliui herbarus ir visus užrašus. Prieš tris, o gal ir šešias savaites, – dienos lekia taip greitai, kad jau sunku tiksliai susigaudyti, – sužinojome, kad vienas iš tų laivų nuskendo. Baronui Humboltui tai buvo juodos dienos, bet paskui jis pasakė, kad čia tiktai visko pradžia. Jam, Bonplanui, tas nuostolis nebuvęs toks skaudus, nes tada taip smarkiai karščiavęs, kad tik kaip per miglą beprisimenąs, kur buvęs, kodėl ir su kuo. Kliedėdamas daugiausia kovojau su musėmis ir mechaniniais vorais. Stengiuosi apie tai negalvoti ir tikiuosi, kad nuskendo ne tas laivas, kuriame buvo lavonai. Su jais kartu praleidome tiek daug valandų, kad kelionės upe pabaigoje juos laikiau nebe kroviniu, o tylinčiais draugais.

Bonplanas nubraukė nuo kaktos prakaitą ir siurbtelėjo gerą gurkšnį iš žalvarinio butelio. Anksčiau turėjo sidabrinį, bet per visas peripetijas, kurių nebeprisimena, jis kažkur dingo. Dabar, rašė jis toliau, esanti tik visko pradžia. Kai pastebėjo, kad tą sakinį parašė antrą kartą, iškart išbraukė. Dabar tiktai visko pradžia! Pyktelėjęs išbraukė antrą kartą. Gaila, kad negaliu smulkiai nupasakoti kelionės maršruto, viskas susilieja į viena, matau tik kelis vaizdus, kuriuos nelengva susieti. Pavyzdžiui, Havanoje baronas liepė sugauti pora krokodilų ir uždaryti vienoje patalpoje su ruja šunų – kad galėtų tirti, kaip krokodilai elgiasi medžiodami. Šunų cypimą buvo sunku ištverti, jie klykė kaip maži vaikai. Po visko sienos buvo taip nutaškytos krauju, kad salę teko perdažyti barono Humbolto lėšomis.

Bonplanas užsimerkė, bet tuoj pat vėl atplėšė akis ir ėmė dairytis, tarsi užsimiršęs, kur šiuo metu yra. Jis nusikosėjo ir vėl truktelėjo iš žalvarinio butelio nemažą gurkšnį. Prie Kartagenos kone apsivertė mūsų laivas, Magdalenos upėje

moskitai kankino labiau nei plaukiant Orinoku, galiausiai kopėme daugiau nei tūkstančiu laiptų, kuriuos Kordiljeruose kadaise pastatė išnykusi inkų tauta. Įprasta, kad atvykėlius laiptais užneša nešėjai, bet baronas Humboltas atsisakė. Nenorėjo žeminti žmogaus orumo. Nešėjai taip įsižeidė, kad vos mudviejų neprilupo. Bonplanas giliai atsiduso, nevalingai patyliukais sudejavo. Kai atvykome į Bogotą, miestas mus iškilmingai pagerbė, – garsas apie mus, matyt, sklido greičiau, nei patys čia atsiradome: keista, visi šnekėjo apie baroną, bet niekas nebuvo girdėjęs Emė Bonplano. Gal dėl to kaltas drugys. Bonplanas stabtelėjo, šis sakinys atrodė nelogiškas, svarstė, ar jo neišbraukus, bet nusprendė palikti. Priėmime dalyvavo daug kilmingų žmonių, visi kvatojo, kai baronas nesutiko paleisti iš rankų barometro, kai kas stebėjosi, kad toks žymus žmogus yra tokio mažo ūgio. Gyvenome pas biologą Mutį. Per priėmimą baronas norėjo kalbėti apie augalus, o Mutis vis sakė, kad tokios temos kompanijoje netinka. Šiaip ar taip, jis, Bonplanas, Mučio žolelėmis numušęs temperatūrą. Mutis turėjo jauną tarnaitę, indėnę iš kalnyno, su kuria – čia Bonplanas liovėsi rašęs, vėl užsivertė butelį ir prisimerkęs mėgino prietemoje įžvelgti vos matomą Humbolto siluetą – buvo galima puikiai pasikalbėti apie šį bei tą ir dar kai ką. Paskui baronas lankėsi kalnakasybos įmonėse ir braižė žemėlapius. Puikius žemėlapius. Tuo nė kiek neabejoju.

Bonplanas nevalingai porą kartų knabtelėjo, bet susikaupė ir rašė toliau. Su vienuolika mulų keliavome pirmyn, kirtome upę, traukėme kalnų perėjos keliu. Smarkiai lijo. Žemė pelkėta ir pilna dyglių, o kadangi baronas Humboltas nebuvo linkęs būti kieno nors nešamas, buvome priversti eiti basomis – kad nesudraskytume apavo. Kojos kraujavo. Ir mulai nuolat spyriojosi. Kopimą į Pičinčą teko nutraukti, kai

man pasidarė bloga ir ėmė svaigti galva. Iš pradžių baronas Humboltas žadėjo toliau kopti vienas, bet ir jis neteko sąmonės. Šiaip taip grįžome į slėnį. Netrukus baronas pabandė kopti iš naujo, su vienu vedliu, kuris ten, viršuje, žinoma, niekada nebuvo buvęs: šiuose kraštuose žmonės niekuomet nelipa į kalnus be reikalo. Pasisekė tik iš trečio karto, ir dabar tiksliai žinome, koks kalno aukštis, kokia dūmų temperatūra, kokio pobūdžio uolienos. Baronas Humboltas ypač domisi vulkanais, labiau už viską; tai susiję su jo mokytojais Vokietijoje ir vienu žmogumi Veimare, kurį tiesiog dievina. O dabar laukia didžiausias žygis – kopimas į Čimborasą.

Bonplanas gurkštelėjo paskutinį kartą, tvirčiau susisupo į antklodę ir pažvelgė į Humboltą, kurį vos ne vos dar galėjo įžiūrėti; tas atsiklaupęs ir prisidėjęs prie ausies žalvarinį piltuvėlį klausėsi, kas dedasi žemėje.

– Girdėjau dundesį, – sušuko jis. – Pasislinkimai žemės plutoje! Jei mums kiek seksis, galime tikėtis vulkano išsiveržimo.

– Būtų puiku, – atsakė Bonplanas, sulankstė laišką, įkišo į užantį ir išsitiesė ant žemės. Skruostu jautė, kokia ji šalta. Atrodė, tarsi žemė slopina kūno karštį.

Kaip visada užmigo greitai ir, kaip dažniausiai būdavo, sapnavo esąs Paryžiuje, vieną rudens rytą, kai į lango stiklą švelniai barbena lietus. Moteris, kurios aiškiai nemato, klausia, ar iš tikrųjų tikėjęs, kad keliaus per atogrąžas, o jis atsako – nelabai, bet jei ir tikėjo, tai ne daugiau kaip vieną akimirką. Jaučia, kaip pabunda, nes Humboltas purto už peties ir klausia, ko laukia, – jau praėjusios keturios valandos. Atsistoja, o kai Humboltas nusigręžia, čiumpa jį, stumia prie bedugnės krašto ir iš visų jėgų grūda žemyn nuo uolos. Kažkas purto už peties ir klausia, ko laukia, jau ketvirta valanda, reikia judėti. Bonplanas prasitrynė akis, išpurtė iš plaukų sniegą ir atsistojo.

Vedliai indėnai žvelgė užmiegotomis akimis, o Humboltas jiems įteikė antspauduotą voką. Atsisveikinimo laiškas broliui. Ilgai šlifavęs tekstą. Jei negrįš, labai prašo niekur nenudaigoti ir perduoti artimiausiai jėzuitų misijai.

Vedliai žiovaudami pažadėjo.

– O štai manasis, – tarė Bonplanas. – Jis neužklijuotas, galite sau skaityti į sveikatą; jei misijai ir neįteiksite, man visai vis tiek.

Humboltas vedliams nurodė laukti mažiausiai tris dienas. Tie linkčiojo galvomis ir, neturėdami ką veikti, pešiojo savo vilnonius pončus. Kuo kruopščiausiai patikrinęs chronometrą ir teleskopą, Humboltas sunėrė rankas ant krūtinės ir kurį laiką spoksojo nieko nematančiu žvilgsniu. Paskui staiga pasileido eiti. Bonplanas iš karto čiupo augalų dėklą, lazdą ir nužingsniavo iš paskos.

Kaip niekad gerai nusiteikęs, Humboltas pasakojo apie savo vaikystę, kaip rengė žaibolaidį, kaip vienui vienas klajodavo po miškus ir paskui parengė savo pirmąjį vabzdžių rinkinį, prisiminė apsilankymus Henrietės Herc salone. Užjautė kiekvieną, kuriam neteko patirti tokio emocinio ugdymo.

– O aš emocinio ugdymo mokyklą ėjau su viena gretimo kaimo mergaite, – įsiterpė į pasakojimą Bonplanas. – Ji leido daryti viską. Tik reikėjo saugotis jos brolių.

– Niekaip neišeina iš galvos šuo, – kalbėjo toliau Humboltas. – Vis dar negaliu atsikratyti kaltės jausmo. Atsakomybė už tą gyvūną vis dėlto tenka man!

– Toji mergina buvo nuostabi. Neturėjo nė keturiolikos, o kiek visko mokėjo, sunku patikėti.

– Šunys Havanoje – visai kitas dalykas. Suprantama, jų buvo irgi gaila. Tačiau to reikalavo mokslas, dabar daugiau žinoma, kaip krokodilai elgiasi medžiodami. Antra vertus, tie šunys buvo mišrūnai, negrynakraujai ir ganėtinai nususę.

Toje vietoje, kuria dabar juodu ėjo, augmenijos nebesimatė – tik rudai geltonos kerpės ant iš po sniego kyšančių akmenų. Bonplanas aiškiai girdėjo, kaip krūtinėje daužosi širdis ir sniego danga švilpia vėjas. Kai pro pat nosį praskrido drugelis, krūptelėjo.

Sunkiai alsuodamas Humboltas prašneko apie žinią, kad nuverstas Ispanijos ministras Manuelis de Urkijas. Iš to nieko gero. Nors kol kas sklido tik gandai, bet pamažu daugėjo požymių, kad ministras praranda karaliaus malonę. Vadinasi, – dar keli dešimtmečiai vergovės. Grįžęs parašys keletą dalykėlių, kurie tų žmonių nepradžiugins.

Sniego sluoksnis storėjo. Bonplanas paslydo ir nušliuožė į pakalnę, netrukus tas pat nutiko ir Humboltui. Kad apsaugotų nuo šalčio sužvarbusias rankas, apsivyniojo jas šalikais. Humbotas, apžiūrėdamas savo batų odinius padus, susimąstęs tarė:

– Vinių, perkaltų per padus iš vidaus į išorę. Štai ko dabar reikėtų.

Dar kiek palypėjus aukštyn sniego buvo jau iki kelių. Staiga užslinko migla. Humboltas išmatavo magneto adatėlės polinkio kampą, barometru nustatė aukštį, į kurį buvo pakilę. Jei neklystąs, trumpiausias kelias į viršūnę eina šiaurės rytų kryptimi plokščia atšlaite, paskui – šiek tiek į kairę, dar vėliau – stačiai aukštyn.

– Šiaurės rytų kryptimi, – pakartojo Bonplanas. – Migloje net nežinia, kur viršūnė, o kur slėnis!

– Ten, – atsakė Humboltas ir ryžtingai parodė kažin kur.

Susikūprinę brido pro stulpais stovinčias uolas. Į viršūnę vedė aukštai viršum galvų nusidriekusi apsnigta ketera, kurią protarpiais buvo galima įžiūrėti, protarpiais ji visai dingdavo iš akių. Instinktyviai juodu linko į kairę, į tą pusę, kur žemyn driekėsi apledėjęs šlaitas. Iš dešinės žiojėjo sta-

ti bedugnė. Iš pradžių Bonplanas buvo visai nepastebėjęs tamsiai apsirengusio pono, kuris liūdnu veidu klampojo šalimais. Tik kai jis virto geometrine figūra, savotišku silpnai pulsuojančiu koriu, pasidarė nejauku.

– Ten kairėje, ar yra kas nors? – paklausė Bonplanas.

Humboltas dirstelėjo į šoną.

– Ne.

– Gerai, – atsakė Bonplanas.

Siauroje įduboje teko sustoti, nes Bonplanui pradėjo varvėti iš nosies kraujas. Sunerimęs jis žvelgė šnairomis į pamažu atplevenantį korį. Atsikrenkštė, paskui gurkštelėjo iš savo žalvarinio butelio. Kai kraujavimas liovėsi ir galėjo judėti toliau, lengviau atsikvėpė. Humbolto laikrodis rodė, kad kelionė trunka tik kelias valandas. Migla buvo tokia tiršta, kad negalėjai atskirti viršaus nuo apačios: kur pažvelgsi – visur ištisai balta.

Dabar sniego danga jau iki juosmens. Humboltas staiga sušuko ir dingo pusnyje. Bonplanas šoko rausti rankomis, sučiupo apsiausto skverną ir ištraukė baroną iš kiaurymės. Humboltas nusipurtė nuo drabužių sniegą ir patikrino, ar sveiki instrumentai. Vienoje uolos iškyšoje teko palūkėti, kol kiek prasisklaidys migla ir prašviesės. Netrukus gal ir saulės spindulėlis švystels.

– Ištikimas bičiuli, – kreipėsi Humboltas į Bonplaną. – Nenoriu pasirodyti sentimentalus, bet, sukorus tokį ilgą kelią, šią didingą akimirką turiu vis dėlto pareikšti.

Bonplanas sukluso. Tyla. Humboltas, atrodo, vėl pamiršo, kas buvo užėję ant liežuvio.

– Nesu iš tų, – kalbėjo Bonplanas, – kurie gadina reikalą, bet čia kažkas ne taip. Ten toliau, dešinėje, ne, kairėje, teisingai, tenai. Tas daiktas, kuris atrodo kaip žvaigždė iš vatos. Arba kaip namas. Nežinau, tačiau darau prielaidą, kad man, ko gero, vaidenasi.

Humboltas pritariamai linktelėjo galva.

Bonplanas sunerimo, gal turįs susirūpinti?

– Pažiūrų dalykas, – atsakė Humboltas. – Priklauso, matyt, nuo sumažėjusio slėgio ir nuo pasikeitusios oro sudėties. Negerų miazmų neturėtų būti. Beje, čia ne aš esu gydytojas.

– O kas?

– Nepaprastai įdomu, – tęsė Humboltas, – kaip, kylant aukštyn, pamažu krinta oro masių slėgis. Būtų galima apskaičiuoti, kokiame taške prasideda tuštuma. Arba, jei turėsime galvoje virimo temperatūrą, kada gyslose užvirs kraujas. O apie save galiu pasakyti, kad, pavyzdžiui, jau kuris laikas akyse stovi mūsų dingęs šuva. Atrodo jis suvargęs, be vienos kojos ir vienos ausies. Be to, jis neklimpsta į sniegą, o akys – juodos juodžiausios ir negyvos. Vaizdas nekoks, turiu tvirtai suimti save į nagą, kad nepradėčiau visa gerkle rėkti. Be paliovos kankina mintis, kodėl pražiopsojome gyvūnui duoti vardą. Antra vertus, nebuvo reikalo, juk šuns būta vieno, ar ne?

– Kito šuns nežinau, – atsakė Bonplanas.

Humboltas aprimęs palinksėjo galva, ir juodu kopė toliau. Kad neįkristų į sniego užpustytą plyšį, turėjo judėti neskubėdami. Staiga kelioms sekundėms migla prasisklaidė, išdygo čia pat žiojinti praraja, ir vėl viskas susiliejo į viena. „Tas dantenų kraujavimas, – murmėjo priekaištaudamas sau Humboltas, – nėra jokia būsena, gėdos reikia turėti!"

Bonplanui iš nosies vėl ėmė lašėti kraujas, o rankų, nors ir apmuturiuotų, visai nebejautė. Atsiprašė Humbolto, susmuko ant kelių, nes pasidarė bloga.

Atsargiai kapanojosi jie stačia atšlaite. Bonplanui staiga šovė į galvą anoji diena, kai per lietų buvo įstrigę Orinoko saloje. Kaip po galais iš jos ištrūkome? Niekaip negalėjo prisiminti. O tą akimirką, kai norėjo paklausti Humbolto, iš po

šio kojų atitrūko akmuo ir pataikė Bonplanui į petį. Skausmo būta tokio veriančio, kad vos nenugarmėjo nuo šlaito. Užsimerkė ir ėmė sniegu trinti veidą. Šiek tiek atleido, bet pulsuojantis korys vis dar tebekybojo čia pat, o stačioji atšlaitė, kai norėjo į ją įsikibti, – dar baisesnis dalykas, – traukėsi tolyn. Tai vienur, tai kitur iš uolyno žvelgė veidai, išvagoti raukšlių, su paniekos arba nuobodulio išraiška. Laimė, per miglą negalėjo pamatyti, kaip gilu po kojomis.

– Tada saloje, – sušuko Bonplanas. – Kokiu būdu iš jos ištrūkome?

Atsakymo nesulaukė tiek ilgai, kad jau seniai buvo pamiršęs, ko klausė, kai Humboltas pagaliau atgręžė į jo pusę galvą.

– Neatsimenu, nors pjauk. Kaip ten buvo iš tikrųjų?

Viršum atšlaitės migla pratrūko. Abu pamatė mėlyno dangaus lopinėlį ir kalno viršūnės smaigalį. Šaltas oras buvo labai retas: kad ir kaip giliai stengėsi įkvėpti, į plaučius ne kas tepakliūdavo. Bonplanas mėgino tikrinti savo pulsą, bet vis pamesdavo skaičių, kol netekęs kantrybės liovėsi skaičiavęs. Jie užsikapanojo ant siauros snieguotos keteros, kuri driekėsi virš raguvos.

– Žiūrėti tik į viršų, – komandavo Humboltas. – Jokiu būdu ne žemyn!

Bonplanas tučtuojau pažvelgė į apačią. Jam ėmė rodytis, kad tolsta perspektyva, kad artėja prarajos dugnas, o ketera šauna žemyn. Persigandęs kabinosi už savo lazdos.

– Tiltas, – lemeno mikčiodamas.

– Į priekį, – komandavo Humboltas.

– Nėra uolos, – atsiliepė Bonplanas.

Humboltas sustojo. Tikrai: po jais nebuvo uolienų. Jie stovėjo ant laisvai kybančios sniego arkos. Humboltas spoksojo į apačią.

– Nėra ko svarstyti, – sušuko jis. – Pirmyn!

Humboltas vėl pajudėjo. Bonplanas kėblino jo pėdomis iš paskos. Atrodė, kad valandų valandas girdi, kaip po kojomis girgžda sniegas; iš galvos neina mintis, jog nuo bedugnės skiria tik vandens kristalai. Atsidūręs be jokių išgyvenimo priemonių Paragvajaus vienatvėje, paskui galėjo tuos vaizdus kuo smulkiausiai prisiminti iki gyvenimo pabaigos: miglos debesėlių draikalai, šviesus oras, praraja apačioje. Mėgino niūniuoti dainą, bet balsas, kurį girdėjo, buvo ne jo, todėl koncerto atsisakė. Bedugnė, viršūnė, dangus ir girgždantis sniegas: o jis vis dar klampoja, vis dar neperėjęs arkos. Galų gale – jau: Humboltas laukė, ištiesė ranką, kitas kraštas pasiektas.

– Bonplanai, – tarė Humboltas. – Atrodai mažas, pilkas ir staiga pasenęs.

– Humboltai, – atsiliepė Bonplanas.

Kurį laiką jie stovėjo vienas šalia kito netardami nė žodžio. Bonplanas spaudė nosinę prie kraujuojančios nosies. Pamažėle, iš pradžių tik kaip kažkas permatoma, paskui vis aiškiau grįžo pulsuojantis korys. Sniego tilto ilgis – kokia dešimt, daugiausiai penkiolika pėdų, pereiti galėjo trukti vos kelias sekundes.

Tikrindami kiekvieną žingsnį jie slinko uolos ketera. Bonplanas nustatė, kad jį iš tikrųjų sudaro trys asmenys: vienas – kuris eina, antras – kuris einantįjį stebi, trečias – kuris niekam nesuprantama kalba nuolat viską komentuoja. Pamėgino trinktelėti sau per žandą. Šiek tiek padėjo, nes kelias minutes mąstė blaiviau. Tiktai nepasikeitė vaizdas: ten, kur turėjo būti dangus, dabar kybojo žemė, o juodu nuo kalno leidžiasi atbulai, vadinasi, galva žemyn.

– Bet juk tai logiška! – sušuko jis garsiai. – Galų gale esame kitoje žemės pusėje.

Ką atsakė Humboltas, Bonplanas negalėjo suprasti, nes jo žodžius nustelbė komentuojančiojo palydovo murmesys.

Bonplanas pradėjo dainuoti. Iš pradžių pritarė pirmasis, paskui ir antrasis palydovas. Tą dainą buvo išmokęs mokykloje, tad be jokios abejonės, tame žemės pusrutulyje jos nemokėjo niekas. Tai įrodymas, kad tuodu gretimais buvo tikri, o ne apgavikai, nes kas tos dainos juos galėjo išmokyti? Tiesa, toje mintyje ne visi galai suėjo, bet neįstengė suvokti, kas čia nedera. Antra vertus, koks skirtumas, nes vis tiek negalėjo įrodyti, kad tas, kuris mąsto, yra jis pats, o ne vienas iš anųdviejų. Kvėpavo gaudydamas orą ir švokšdamas, širdis daužėsi.

Humboltas staiga sustojo.

– Kas? – sušuko Bonplanas nepatenkintas.

Humboltas klausė, ar ir jis tenai mato.

– Taip, kuo puikiausiai, – atsakė Bonplanas nežinodamas, apie ką anas kalba.

– Turiu pasitikslinti, – teisinosi Humboltas, – nes negaliu tikėti juslėmis. Be to, nuolat maišo šuo.

– Šuns niekada negalėjau pakęsti.

– Šitas tarpeklis, – klausė Humboltas, – ar tikrai tarpeklis, o gal?

Bonplanas pažvelgė į apačią. Prie jų kojų žiojėjo kokių keturių šimtų pėdų raguva. Viršūnė anapus atrodė visai netoli.

– Ten mes niekuomet nenukaksime!

Bonplanas išsigando, nes tai pasakė ne jis, o žmogus iš dešinės. Kad teiginys vis dėlto galiotų, turėjo jį pakartoti.

– Ten niekuomet nenukaksime!

– Niekuomet, – patvirtino žmogus iš kairės. – Nebent turėtume sparnus.

Pamažu, tarsi įveikdamas pasipriešinimą, Humboltas atsiklaupė ir atidarė futliarą su barometru. Rankos taip drebėjo, kad vos neišmetė prietaiso. Jam po nosimi irgi pakibo kraujo lašas, kuris nukrito ant apsiausto.

– Dabar nepadaryti klaidos, – tarė lyg užkeikimo žodžius.

– Labai malonu, – atsakė Bonplanas.

Vargais negalais Humboltui pavyko įžiebti ugnį ir užkaisti mažą indelį su vandeniu. Negalįs pasitikėti barometru, – aiškino, – taip pat ir savo galva, aukštį turįs nustatyti pagal virimo tašką. Jo akys buvo susiaurėjusios, lūpos virpėjo dėl dvasinės įtampos. Kai vanduo užvirė, išmatavo temperatūrą ir pažiūrėjo, kiek laiko. Tada išsitraukė bloknotą. Teko sumaigyti penkis ar šešis lapus, kol ranka tiek aprimo, kad galėjo užrašyti skaičius.

Bonplanas nepatikliai žvelgė į prarają. Dangus kybojo giliai po jais ir atrodė nelygus. Šiaip taip galima buvo priprasti stovėti ant galvos, bet jokiu būdu ne prie to, kad Humboltas taip lėtai skaičiuotų. Bonplanas paklausė, ar šiandien baigs.

– Atsiprašau, – atsakė Humboltas. – Negaliu susikaupti. Gal kas nors palaikytų už pavadžio šunį!

– Šuns niekada negalėjau pakęsti. – Bonplanas iškart susigėdo, nes tai ką tik buvo sakęs. Jautėsi taip nesmagiai, kad pasidarė bloga. Jis pasilenkė ir ėmė vemti.

– Ar baigei? – paklausė Humboltas. – Tada galiu pranešti, kad esame aštuoniolikos tūkstančių devyniasdešimt šešių pėdų aukštyje.

– O, Viešpatie! – sušuko Bonplanas.

– Esame tie, kurie įkopėme aukščiausiai. Nė vienas žmogus dar nėra tiek pakilęs virš jūros lygio.

– O viršūnė?

– Su viršūne, ar be jos, vis tiek tai yra pasaulio rekordas.

– Noriu pasiekti viršūnę, – pareiškė Bonplanas.

– Ar nematai bedugnės?! – užriko Humboltas. – Abu esame pusiau netekę sąmonės. Jei nesileisime žemyn, negrįšime niekada.

– Galėtume paprasčiausiai sakyti, kad viršūnę buvome pasiekę.

– Mano ausys šito negirdėjo, – atkirto Humboltas.

– To aš ir nesakiau. Tai buvo kitas!

– Patikrinti juk negalės niekas, – mąstė Humboltas.

– Taigi, – pritarė Bonplanas.

– Aš to nesakiau, – sušuko Humboltas.

– Ko nesakiau? – klausė Bonplanas.

Juodu žvelgė vienas į kitą nieko nesuprasdami.

Nusileidimas truko ilgai. Tarpeklį, kur pirma buvo nusigavę į kitą pusę sniego tiltu, reikėjo apeiti dideliu lankstu. Tačiau matomumas dabar buvo geras, ir kelią atgal Humboltas rado nesunkiai. Bonplanas klebekščiavo pavymui. Keliai, atrodo, nenori paklusti. Ne kartą vis pasijusdavo lyg bristų tekančiu vandeniu, optinė iliuzija baisiausiai iškreipė kojas. Taip pat ir lazda rankoje elgėsi nei šiaip, nei taip: užsimoja, bado sniegą, stuksena į uolienų luitus, o jam, Bonplanui, nelieka nieko kita kaip daryti tą patį. Saulė jau leidosi. Humboltas nudardėjo gargždine atšlaite žemyn. Susibraižė veidą ir rankas, drabužiai suplyšo, bet barometras liko sveikas.

– Skausmas irgi naudingas, – tarė jis sukandęs dantis. – Šią akimirką vėl matau aiškiai. Ir šuo dingo iš akių.

– Šuns tikrai niekada negalėjau pakęsti.

–Turime grįžti dar šiandien, – kalbėjo Humboltas. – Naktis bus šalta. Neištversime.

Jis nusispjovė krauju.

– O šuns man gaila. Aš jį mylėjau.

– Kadangi visada kalbame atvirai, – tarė Bonplanas, – o rytoj viską bus galima suversti aukštikalnių ligai, norėčiau žinoti, ką ponas Humboltas mąstė tada, kai buvome atsidūrę ant sniego tilto.

– Buvau sau įsakęs nieko negalvoti, vadinasi, nieko ir negalvojau.

– Tikrai nieko?

– Ničnieko.

Bonplanas dirstelėjo į pamažu blėstantį korį. Du jo palydovai jau buvo pasitraukę. Vieno dar reikėjo atsikratyti. O gal tai ir nebūtina. Įtarė, kad tas yra jis pats.

– Mudu įkopėme į aukščiausią kalną pasaulyje, – dar kartą konstatavo Humboltas. – Tai liks visam laikui, nesvarbu, kas mūsų gyvenime dar nutiks.

– Ne visai įkopėme, – paprieštaravo Bonplanas.

– Nesąmonė!

– Kas įkopia į kalną, pasiekia viršūnę. Kas nepasiekia viršūnės, tas į kalną nėra įkopęs.

Humboltas tylėdamas apžiūrinėjo sukruvintas rankas.

– Tenai ant sniego tilto, – tęsė Bonplanas, – nejučia ėmiau apgailestauti, kad turiu eiti antrasis.

– Tai visai žmogiška, – nesiginčijo Humboltas.

– Ne tik, nes pirmasis anksčiau ištrūksta iš pavojaus. Tada galvoje sukosi keistos mintys. Jei būčiau buvęs pirmas, negarantuoju, kad sieloje nebūtų kilusi pagunda, atsidūrus anoje pusėje, tiltą kojomis nugrūsti žemyn. Noro būta stipraus.

Humboltas nieko neatsakė. Atrodė, yra paskendęs savosiose mintyse.

Bonplanui skaudėjo galvą, be to, vėl ėmė jausti kylant temperatūrą. Buvo mirtinai pavargęs. Truks ilgai, kol po šios dienos atgaus jėgas.

– Kas toli keliauja, – tarė jis, – daug visko sužino. Kai ką ir apie save.

Humboltas prašė atleisti. Ne viską girdėjęs. Vėjas! O Bonplanas, kiek patylėjęs ir lengviau atsikvėpęs, tarė:

– Nieko rimto. Plepalai.

– Na, tada, – paliepė Humboltas rimtu veidu, – nėra ko be reikalo delsti.

Po dviejų valandų jie susitiko su laukiančiais palydovais. Humboltas pareikalavo grąžinti laišką ir iškart suplėšė į skutelius.

– Tokiais dalykais nejuokaujama. Nėra nieko nemalonesnio už atsisveikinimo laišką, kurio autorius dar gyvas.

– O man visai vis tiek, – pareiškė Bonplanas susiėmęs už geliančios galvos. – Manąjį galite pasilaikyti sau arba išmesti, jei norite, galite ir išsiųsti.

Naktį, susisupęs į antklodę, nes lauke siautė pūga, Humboltas parašė pluoštą laiškų, kuriuose pranešė Europai, kad iš visų mirtingųjų jis buvo pakilęs aukščiausiai. Kiekvieną laišką užantspaudavo labai rūpestingai. Tik tada kietai užmigo.

SODAS

Vėlų vakarą profesorius pasibeldė į pono namus. Duris atidarė jaunas prakaulus tarnas ir pasakė, kad grafas fon der Oė cur Oė nepriima. Gausas paprašė pakartoti grafo pavardę. Tarnas pakartojo:

– Grafas Hinrichas fon der Oė cur Oė.

Gausas nusikvatojo. Tarnas pažvelgė į jį su tokia veido išraiška, tarsi būtų įlipęs į karvamėšlį. Maloningojo pono šeima jau tūkstantis metų taip vadinasi.

– Vokietija – tikrai juokinga šalis, – tarė Gausas. – Nesvarbu, atėjau dėl krašto matavimų. Reikia pašalinti vieną kitą kliūtį, valstybei reikia iš pono... – Gausas šyptelėjo. – Valstybei reikia iš pono grafo atpirkti kelis medžius ir vieną menkavertį sandėliuką. Grynai formalus reikalas, kurį galima greitai sutvarkyti.

– Gal ir galima, – atsakė tarnas. – Bet, aiškus daiktas, ne šiandien.

Gausas pasižiūrėjo į savo purvinus batus.

– To ir baiminausi. Gerai, tada nakvosiu, prašom parengti kambarį.

– Nemanau, kad būtų vietos, – atsakė tarnas.

Gausas nusiėmė aksominę kepurę, nusišluostė nuo kaktos prakaitą ir atlankstė apsiausto apykaklę. Jautėsi prastai ir sukaitęs. Maudė vidurius.

– Tai nesusipratimas. Ateinu ne kaip prašytojas. Esu valstybinės matavimų komisijos vadovas ir jei būsiu neįsileistas, grįšiu su palyda. Ar aišku?

Tarnas žengė žingsnį atgal.

– Ar aišku?

– Taip, – atsakė tarnas.

– Taip, pone profesoriau!

– Taip, pone profesoriau, – pakartojo tarnas.

– O dabar norėčiau pakalbėti su grafu.

Tarnas taip suraukė antakius, kad kakta tapo panaši į suglamžytą laikraštį.

– Tikriausiai nelabai aiškiai pasakiau. Maloningasis ponas jau nuėjo į savo kambarius. Jis miega!

– Tik trumpam, – reikalavo Gausas.

Tarnas purtė galvą.

– Miegas – ne lemtis. Tą, kuris miega, galima pažadinti. Juo ilgiau čia stovėsiu, juo vėliau grafas grįš į patalą. Ir mano paties nuotaika negerėja. Esu visai nusivaręs nuo kojų.

Kimiu balsu tarnas paprašė eiti iš paskos. Žvakidę jis nešė atkišęs taip greitai, tarsi tikėdamasis nuo Gauso pabėgti. Tai nebūtų buvę sunku padaryti: Gausui skaudėjo kojas, batų oda buvo sukietėjusi, vilnoniai marškiniai kėlė niežulį, o karštis nugaroje reiškė, kad vėl nusisvilino saulėje. Jie ėjo žemu koridoriumi su išblukusiais tapetais. Dailios figūros tarnaitė praėjo nešina naktiniu puodu. Gausas nulydėjo ją liūdnu žvilgsniu. Jie lipo laiptais žemyn, kilo aukštyn, paskui vėl leidosi žemyn. Patalpų išdėstymas, matyt, turėjo klaidinti lankytojus, ir daugelį, kurie stokojo geometrinės vaizduotės, tai, ko gero, puikiai veikė. Gausas sumetė, kad dabar jie yra maždaug dvylika pėdų virš ir keturiasdešimt pėdų į vakarus nuo pagrindinių vartų, o dabar juda pietvakarių kryptimi. Tarnas pabeldė į kažkokias duris, atidarė, viduje pasakė kelis žodžius ir paprašė Gausą įeiti. Supamojoje kėdėje sėdėjo senis su chalatu, įsispyręs į šlepetes mediniais padais. Ūgio buvo aukštas, įdubusiais skruostais ir skvarbiu žvilgsniu.

– Fon der Oė cur Oė, labai malonu. Kodėl juokiatės?

– Nesijuokiu, – atsakė Gausas. – Esu valstybinis krašto matuotojas. Niekada nesijuokiu, norėjau tik prisistatyti ir padėkoti už svetingumą.

Grafas paklausė, ar vien dėl to turėjęs būti pažadintas.

– Kaip tik dėl to, – patvirtino Gausas. – Dabar linkiu labos nakties!

Patenkintas nusekė paskui tarną dar laiptais žemyn ir nepaprastai tvankiu koridoriumi. Tie žmonės su juo daugiau nesielgs kaip su patarnautoju!

Triumfas truko neilgai. Tarnas atvedė jį į siaubingą urvą. Dvokė, ant žemės mėtėsi apipuvusių šiaudų likučiai, medinė lenta turėjo atstoti lovą, nusiprausti stovėjo surūdijęs kibiras su ne visai švariu vandeniu, tualeto nematyti.

– Teko jau šio bei to patirti, – tarė Gausas. – Prieš porą savaičių vienas valstietis pasiūlė šuns būdą. Toji buvo kur kas puikesnė už šitą landynę.

– Galimas daiktas, – atsakė tarnas išeidamas. – Nieko kita nėra.

Stenėdamas Gausas įsiropštė į medinį gultą. Pagalvė buvo kieta, jos kvapas – nekoks. Pasikišo kepurę, bet iš to nieko gero. Ilgai nelindo miegas. Gėlė nugarą, oras pridvisęs, bijojo vaiduoklių ir, kaip kas vakarą, ilgėjosi Johanos. Kažkurią akimirką pasielgė žioplai, ir štai dabar turi tarnybą, kai reikia brautis pro miškus ir derėtis su kaimo žmonėmis dėl kokio nors jų sukrypusio medžio. Šiandien po pietų užmokėjo penkiagubą kainą už persenusį beržą. Reikėjo laukti ištisą amžinybę, kol pagalbininkai vargais negalais perzulino kamieną, trukdžiusį Eugenui pasiųsti šviesos signalą, kad jį teodolitu galėtų užpelenguoti. Aišku, tas asilas iš pradžių blyksėjo ne į tą pusę! Rytoj susitiksim, turiu rūpintis, kaip iš tos vietos bent dviem tiesiosiomis būtų galima susisiekti su artimiausio mazgo tašku. Toks dabar mano darbas. Astronomijos

knyga jau seniai išėjusi, iš universiteto atleido. Šiaip jau už šį darbą neblogai moka. Jei turi galvą ant pečių, gali dar šiek tiek papildomai uždirbti. Su šia mintimis ir užsnūdo.

Anksti pabudino slogus sapnas. Regėjo save išsitiesusį ant gulto ir sapnuojantį, kad drybso ant gulto ir sapnuoja, kad drybso ant gulto ir sapnuoja. Atsisėdo sunkia galva ir iškart suprato, kad dar nėra atsibudęs. Paskui per kelias akimirkas peršoko iš vienos tikrovės į kitą ir dar į kitą, tačiau nė viena nieko geresnio nepateikė, kaip tą patį šiaudų prišnerkštą kambarį su vandens kibiru kampe. Vienu metu pasirodė, kad tarpduryje stypso aukšta, į šešėlį panaši žmogysta, kitu – kad kampe mato kojas pakračiusį šunį, vėl nei iš šio, nei iš to prieš akis išdygsta vaikas su medine kauke, bet kol gerai įsižiūri, jo kaip nebūta. Kai pagaliau nusikamavęs suvokė sėdįs ant guolio krašto ir pažvelgė į saulės nutviekstą rytmečio padangę, negalėjo atsikratyti jausmo, kad į tą tikrovę, kuriai priklausė, žengė pro šalį – per vieną žingsnį. Suvilgė šaltu vandeniu veidą ir pagalvojo apie Eugeną, su kuriuo susitiks po pietų. Nuotaika paprastai pasitaisydavo tada, kai galėdavo jį aprėkti. Dabar apsirengė, nusižiovavo ir trinktelėjo durimis.

Ėjo iš kambario į kambarį. Ant sienų kabėjo laiko gerokai apgadinti paveikslai – rimti vyrai, negrabiai nutapyti, per daug storai užtepliotos spalvos. Baldai – dėmėti, šūsniai dulkių. Susimąstęs stabtelėjo prie vieno veidrodžio. Tai, ką matė, nepatiko. Ištraukė kelis stalčius, jie buvo tušti. Lengviau atsikvėpė išvydęs grotuotas duris į sodą.

Šis buvo be galo rūpestingai įrengtas: palmės, orchidėjos, apelsinmedžiai, keistų formų kaktusai ir gausybė visokiausių augalų, kokių net paveiksluose nebuvo matęs. Po kojomis gergždė žvyras, viena liana nubraukė nuo galvos kepurę. Nosį kuteno salsvas kvapas, ant žemės gulėjo persprogę vaisiai. Augalija tankėjo, keliukas siaurėjo, reikėjo eiti pa-

silenkus. Koks išlaidavimas! Dar pagalvojo, ar nebus čia ir nematytų neregėtų vabzdžių. Kai spraudėsi pro du palmių kamienus, įstrigo apsiaustas, o pats beveik įvirto į dygliuotą krūmą. Nejučia atsidūrė pievoje. Krėsle, vis dar su chalatu, pasišiaušusiais plaukais ir nuogomis kojomis sėdėjo grafas ir gėrė arbatą.

– Įspūdinga, – tarė Gausas.

– Anksčiau buvo nepalyginamai gražiau, – atsakė grafas. – Išlaikyti sodo personalą šiais laikais brangu, daug suniokojo apgyvendinti prancūzai. Grįžau visai neseniai. Buvau apsistojęs Šveicarijoje, kaip išeivis, dabar situacija pamažu keičiasi į gera. Gal ponas geodezininkas prisėstų?

Gausas apsidairė. Kėdė buvo tik viena, o joje sėdėjo grafas.

– Nebūtina, – atsakė kone skiemenuodamas tą žodį.

– Na, gerai, – tarė grafas. – Tada galime iš karto tartis.

– Formalus dalykas, – ėmė aiškinti Gausas. – Kad būtų galima turėti laisvą žvilgsnį į Šarnhorsto matavimo tašką, reikia nukirsti tris grafo girios medžius ir nugriauti vieną tuščią, kaip atrodo, metų metais nenaudojamą sandėliuką.

– Į Šarnhorstą? Tiek toli negali matyti joks žmogus!

– Gali, – atsakė Gausas, – jei panaudos pluoštinį šviesos spindulį. Esu sukūręs instrumentą, kuris gali dideliais atstumais siųsti šviesos signalus. Pirmą kartą atsirado galimybė užmegzti ryšį tarp žemės ir mėnulio.

– Tarp žemės ir mėnulio, – pakartojo grafas.

Gausas šypsodamasis linktelėjo galva. Jis puikiausiai matė, kas dedasi to kvailio galvoje.

– Dėl medžių ir sandėlio galiu pasakyti, kad vertinama visiškai klaidingai. Sandėlis verkiant reikalingas, o medžiai – didžiai vertingi.

Gausas atsiduso. Būtų mielai atsisėdęs. Kiek tokių derybų jam jau teko vesti!

– Žinoma, – atsakė jis jausdamas kojose nuovargį, – bet nereikia perdėti. Gerai žinau, ko verta krūvelė medienos ir nedidelis statinėlis. Kaip tik tokiais laikais nederėtų valstybei užkrauti pernelyg sunkios naštos.

– Patriotizmas, – košė pro dantis grafas. – Įdomu. Ypač, kai jo laikytis kviečia tas, kuris neseniai buvo prancūzų tarnautojas.

Gausas įdelbė į jį akis.

Grafas sriubsnojo savo arbatą ir prašė, kad nebūtų klaidingai suprastas. Niekam nepriekaištaująs. Buvo sunkus metas, kiekvienas elgėsi, kaip išmanė.

– Dėl manęs, jei norite žinoti, Napoleonas davė įsakymą neapšaudyti Getingeno!

Grafas linktelėjo galva. Neatrodė, kad būtų nustebęs.

– Ne kiekvienam teko laimė būti korsikiečio vertinamam.

– Ir ne kiekvienas nusipelnė, – atkirto Gausas.

Susimąstęs grafas žvelgė į savo puodelį. Derybose ponas geodezininkas nesąs jau toks nepatyręs, kaip vaizduoja.

– Kaip tai suprasti?

– Galiu numanyti, kad ponas geodezininkas mokės įprastiniais šiam kraštui pinigais?

– Savaime suprantama, – atsakė Gausas.

– Tada kyla klausimas, ar šių išlaidų valstybė ponui geodezininkui negrąžins auksu? Jei taip, tada galima puikiai pasipelnyti iš kurso skirtumo. Norint tai suprasti, nereikia būti matematiku.

Gausas visas išraudo.

– Bent jau vadinamuoju matematikos kunigaikščiu, – tęsė grafas, – kuris tokį dalyką taip paprastai išleistų iš akių.

Gausas, sunėręs rankas už nugaros, apžiūrinėjo ant palmių kamienų augančias orchidėjas.

– Nieko čia nėra antiįstatymiška, – prislopintu balsu tarė Gausas.

– Be jokios abejonės, – atsakė grafas. – Nemanau, kad ponas geodezininkas to nebūtų pasitikrinęs. Beje, nepaprastai žaviuosi matininko darbu. Nuostabus užsiėmimas ištisus mėnesius keliauti su instrumentais.

– Tik jei tai darai Vokietijoje. O tas, kuris tą patį darytų Kordiljeruose, būtų laikomas atradėju.

Grafas kraipė galvą. Nelengva turėtų būti, ypač jei namie laukia šeima. Juk ponas geodezininkas turi šeimą? Gerą žmoną?

Gausas linktelėjo. Saulė atrodė per šviesi, augalija kiek nervino. Jis paklausė, ar galį tęsti pokalbį dėl medžių pirkimo. Reikia judėti toliau, nėra laiko!

– Kur taip lėkti, – atsakė grafas. – Parašius veikalą *Disquisitiones Arithmeticae*, iš tikrųjų nebereikėtų niekur skubėti.

Gausas spoksojo netekęs amo.

– Prašom be reikalo nesikuklinti, – porino toliau grafas. – Skyrius apie apskritimo dalijimą yra įstabiausias iš viso, ką iki šiol teko skaityti. Čia radau minčių, iš kurių net pats galėjau dar pasimokyti.

Gausas nusijuokė.

– Taip, taip, sakau visai rimtai.

– Stebiuosi, – kalbėjo Gausas, – čia sutikęs tokių plačių interesų žmogų.

– Verčiau kalbėtumėte apie žinojimą, – tikslino grafas. – Mano interesai labai riboti. Tačiau visada laikiau būtina savo žinojimą plėsti – stengiausi žinoti kur kas daugiau, nei šiaip gyvenime reikia. Kadangi įsišnekėjome: girdėjau, ponas geodezininkas nori man kažką pasakyti.

– Nesupratau?

– Praėjo jau šiek tiek laiko. Nepasitenkinimai. Pykčiai. Net skundas.

Gausas krapštė pakaušį. Pamažu darėsi karšta. Neturėjo žalio supratimo, apie ką tas žmogus kalba.

– Tikrai ne?

Gausas žiūrėjo į jį nežinodamas, ką sakyti.

– Jei ne, tai ne, – tarė grafas. – Medžius, juos atiduodu už dyką.

– O sandėliuką?

– Jį irgi.

– Bet kodėl, – nesuvokė Gausas ir išsigando savo paties žodžių. – Būtų paprasčiausia klaida!

– Ar visada reikia motyvų? Iš meilės valstybei, kaip dera piliečiui. Iš didžios pagarbos ponui geodezininkui.

Gausas padėkojo nusilenkdamas. Turįs eiti, laukia niekam tikęs sūnus, šiandien reikia nukakti ilgą kelią iki Kalbslo.

Grafas atsakė mostelėdamas plona ranka.

Kai apsigręžė, Gausas kelias akimirkas jautėsi, lyg būtų praradęs orientaciją. Susikaupė, pasuko į dešinę, paskui – į kairę ir vėl į dešinę, įėjo pro grotuotas duris, dar du kartus pasuko į dešinę, paskui prasmuko dar pro vienas duris ir atsidūrė vestibiulyje, kaip vakar. Tarnas jau laukė, atidarė laukujes duris, atsiprašė už kambarį. Nežinojęs, su kuo turėjęs reikalą. Tai buvusi tik arklininkams skirta patalpa, dabar čia apnakvydinami valkatos ir perėjūnai. Ten ne taip jau siaubinga. Yra veidrodis, praustuvas ir net patalynė.

– Valkatos ir perėjūnai, – pakartojo Gausas.

– Taip, padugnės ir visokia žemesnė padermė, – atsakė tarnas nė nemirktelėjęs ir atsargiai uždarė duris.

Gausas giliai atsikvėpė. Jautė palengvėjimą ištrūkęs iš tų namų. Reikėjo skubėti, kol tas kvaiša nesiėmė gailėtis dėl savo sprendimo. Vadinasi, jis buvo skaitęs *Disquisitiones*! Gausas vis dar negalėjo priprasti, kad yra žinomas. Net tada, pačiais sunkiausiais karo metais, kai adjutantas perdavė Napoleono linkėjimus, visa tai laikė esant nesusipratimą. Gal tokio ir būta, to niekada nesužinos. Sparčiais žingsniais leidosi į pakalnę miško link.

Nors sprok iš pykčio, – vakar pažymėtieji medžiai slapstyte išsislapstė. Oras buvo tvankus, prakaitas žliaugė nuo

kaktos, negalėjai atsiginti musių. Kiekvieną medį, kurį reikėjo pašalinti, buvo kreida paženklinęs kryželiu. Dabar turėjo pridėti dar vieną, rodantį, kad kirsti leidimas gautas. Eugenas klausė, ar negaila tų medžių, jie tokie seni ir aukšti, teikia tiek pavėsio ir tiek ilgai gyveno. Berniukas buvo ne tik jausmingas, bet ir nelabai supratingas. Tiesiog bėda. Gausas degė ryžtu ugdyti savo vaikų gebėjimus, daryti viską, kad jiems būtų lengva mokytis, kad lavintų tai, kas juose nepaprasta. Tačiau nieko nepaprasta juose nerado. Jie net nebuvo itin protingi. Jozefas aiškiai pretendavo į karininkus, tą polinkį paveldėjo iš Johanos. Vilhelmina buvo klusni ir gerai prižiūrėjo namus. Bet Eugenas?

Sandėliuką galiausiai rado ir pažymėjo. Galima manyti, kad truks kelias dienas, kol pagalbininkai jį nugriaus. Tada galės nustatyti kampą su pagrindine linija, ir tinklas išsiplės dar vienu trikampiu. Taip žingsnis po žingsnio turėjo judėti į priekį – iki pat sienos su Danija.

Praeis kiek laiko, ir visa tai bus juokų darbas. Bus galima pakilti balionais ir atstumus nustatyti pagal magnetinės skalės parodymus. Pasiųsi galvaninius signalus iš vieno matavimų taško į kitą, o atstumą parodys elektrinio intensyvumo susilpnėjimas. Tačiau dabar jam iš to jokios naudos, viską turėjo matuoti rulete, sekstantu ir teodolitu, klampoti purvynais; negana to, reikėjo sugalvoti grynai matematinius būdus, kaip ištaisyti matavimų netikslumus: net mažyčiai nuokrypiai sumuojasi išaugdami iki katastrofiško masto. Nėra dar nė vienos apylinkės tikslaus žemėlapio.

Panižo nosis, tiesiai į ją įgėlė uodas. Nubraukė prakaitą. Prisiminė Humbolto pranešimą apie moskitus plaukiant Orinoku: žmonės ir vabzdžiai negalės ilgai tverti vieni šalia kitų, kartu gyventi visą laiką – per amžių amžius. Prieš savaitę Eugeną įgėlė širšė. Manoma, kad vienam žmogui tenka milijonas vabzdžių. Kad ir kaip stengsies, vis tiek visų neišgalabysi. Atsisėdo ant medžio kamieno, išsitrau-

kė iš kišenės kietos duonos kriaukšlę ir atsargiai atsikando. Po kelių akimirkų aplink galvą ėmė zvimbčioti pirmosios vapsvos. Blaiviai pagalvojus, reikėjo daryti prielaidą, kad tame kare nugalės vabzdžiai.

Prisiminė savo žmoną Miną. Jis niekada nebuvo jai pamelavęs. Iš pradžių ketino vesti Niną, bet Bartelsas, parašęs ilgą laišką, įtikino, kad taip neturįs daryti. Tada pareiškė Minai, kad jam reikia moteriškų rankų vaikams, namų ūkiui ir motinai, kad ir šiaip negali gyventi vienas, be to, juk buvo geriausia Johanos draugė. Sužadėtuvės su kažkokiu avigalviu neseniai iširusios, o ir pati jau nebe pirmos jaunystės, šansų ištekėti nelabai matyti. Ji begėdiškai kikeno, išėjo iš kambario ir vėl grįžo, tampė savo suknelę. Paskui kiek paverkšleno ir sutiko. Gausas prisiminė, kaip šventė vestuves, kaip jį apėmė siaubas, kai ją pamatė baltu nuotakos apdaru, didelius dantis, kuriuos rodė jos laiminga šypsena. Tada suvokė padaręs klaidą. Bėda buvo ne ta, kad jos nemylėjo, o ta, kad negalėjo jos pakęsti, kad jau pats šios moters artumas jį erzino ir darė nelaimingą, kad jos balsas atrodė panašus į grifelio skrebenimą šiferio lentelėje, kad jautėsi vienišas vos iš tolo pamatęs jos veidą ir užtekdavo vien ją prisiminti, kad pagalvotų, jog verčiau būtų kur galą gavęs. Kodėl ėmė dirbti krašto matininku? Kad nereikėtų būti namie.

Pastebėjo, kad ir vėl prarado orientaciją. Pakėlė akis į viršų. Medžių viršūnės kyšojo apniukusio dangaus fone. Miško paklotė buvo puri. Reikėjo saugotis – ant drėgnų šaknų galėjai lengvai paslysti. Pietauti teks galbūt pas kokį nors valstietį ir kaip visuomet nuo duonos sriubos ir riebaus pieno ims raižyti vidurius. O kad prakaitavimas reiškė nesveikatą, pasakys kiekvienas gydytojas.

Po kelių valandų Eugenas aptiko jį besibastantį po mišką ir siunčiantį jam keiksmus.

– Kodėl tik dabar pasirodai? – užriko Gausas.

Eugenas teisinosi, kad vėluoja ne dėl savo kaltės. Vienas kaimietis pasiuntė ne į tą pusę, paskui – ant sandėliuko sienos nepastebėjo žymos, nes ji išbrėžta per žemai, be to, ten gulėjo ožka, o kai kryžiuką vis dėlto pamatė, toji ėmė pulti. Niekada iki tol nebuvęs ožkos puolamas. Kad taip gali nutikti, nežinojęs.

Gausas atsiduso ir užsimojo ranka, o berniukas, manydamas, kad gaus antausį, atšoko atgal. Gausas norėjo tik patapšnoti jam per petį. Tačiau suėmė pyktis, nes dabar nebegalėjo šio judesio sulaikyti neapsijuokęs. Vadinasi, neliko nieko kita kaip pliaukštelėti per skruostą. Kadangi užtvojo kiek per stipriai, Eugenas žvelgė į tėvą išpūtęs akis.

– Kaip stovi, – sušuko Gausas, nes savo veiksmą turėjo kaip nors pagrįsti. – Nesikūprink!

Gausas paėmė iš Eugeno dėklą su helioskopu. Jokių abejonių, berniuko intelektas – kaip Minos, o iš tėvo turi polinkį į melancholiją. Atsargiai šluostė Gausas krištolinius veidrodėlius, skales ir sudedamąjį teleskopą. Šiuo išradimu žmonės naudosis ilgai!

– Būtų buvę gerai, jei šį prietaisą būčiau galėjęs pademonstruoti grafui.

– Kokiam grafui?

Gausas suvaitojo. Nuo vaikystės buvo pratęs, kad žmonės mąsto lėtai. Tačiau niekaip nenorėjo to pripažinti savo paties sūnui.

– Asilas, – pasakė jis ir nuėjo.

Pagalvojus, kiek dar laukia darbų, akys ėmė raibti. Vokietija – ne miestų kraštas, dauguma gyventojų – valstiečiai ir vienas kitas keistas aristokratas, tūkstančiai miškų ir kaimų. Apėmė jausmas, tarsi turėtų juos visus aplankyti.

SOSTINĖ

Naujojoje Ispanijoje jų laukė pirmas reporteris.

Nedaug trūko, kad išvis nebūtų atvykę, nes vienintelio į Verakrusą plaukiančio laivo kapitonas nenorėjo imti svetimšalių. Pats esąs iš Naujosios Granados, Ispanija jo nedominanti, taip pat ir pasai, leidžiantys vienur ar kitur keliauti; Urkijo antspaudas nieko nereiškia, čia – savaime suprantama, o dabar – ir tenai. Duoti kyšį Humboltas nenorėjo iš principo. Galų gale problemą išsprendė taip, kad pinigus padavė Bonplanui, o tas juos įdėjo į kišenę kapitonui.

Kelionės metu išsiveržęs Kotopaksio vulkanas sukėlė audrą, o kadangi kapitonas nepaisė Humbolto patarimų, – plaukiojąs daug metų, jūrų teisė neleidžianti kritikuoti navigatoriaus, tai gali sukelti ir įgulos nepasitenkinimą, – todėl gerokai nukrypo nuo kurso. Kad audra nepraeitų tuščiai, Humboltas pasiprašė virvėmis pririšamas laivo pirmgalyje penkis metrus viršum vandens – norėjo išmatuoti atviros jūros bangų aukštį. Ten kybojo kiaurą dieną, nuo ryto iki vakaro, pridėjęs akį prie sekstanto okuliaro. Paskui buvo šiek tiek sutrikęs, bet visas įraudęs, guvus ir linksmas, tik niekaip negalėjo suprasti, kodėl jūreiviai nuo šiol ėmė jį laikyti velniu.

Taigi prie pontoninio liepto juos pasitiko ūsuotas vyriškis. Prisistatė esąs Gomesas, rašąs daugeliui žurnalų: ir Naujojoje Ispanijoje, ir tėvynėje. Nuolankiausiai prašąs leisti poną grafą lydėti.

– Ne grafą, – pataisė Humboltas. – Tik baroną.

– Kadangi savo kelionę aprašysiu pats, nematau reikalo to daryti, – atsakė Humboltas priekaištingai žvelgdamas į Bonplaną.

Gomesas pažadėjo būti tik šešėliu, beveik nematomu vaiduokliu, noris stebėti viską, kas reikalauja paliudijimo.

Iš pradžių Humboltas nustatė uostamiesčio geografinę padėtį.

– Tikslus Naujosios Ispanijos žemėlapis, – diktavo jis Gomesui gulėdamas ant nugaros ir kreipdamas teleskopą į nakties dangų, – gali padėti koloniją apgyvendinti, spartinti gamtos pajungimą, kreipti krašto likimą teigiama kryptimi. Neseniai vienas vokiečių astronomas apskaičiavo naujos planetos orbitą. Deja, neįmanoma sužinoti ką nors tikslesnio, žurnalai čia tokie atsilikę. Kai kada apima noras grįžti.

Jis nuleido tolregį ir paprašė Gomesą pastaruosius du sakinius iš savo užrašų išbraukti.

Jie patraukė į kalnus. Bonplanas kiek atsigavo nuo karščiavimų, tačiau atrodė sulysęs ir, nors saulės netrūko, pablyškęs; veide įsirėžė pirmosios raukšlės ir gerokai sumažėjo plaukų ant galvos – palyginus su pernykščiais ar užpernykščiais metais. Nauja buvo tai, kad ėmė kramtyti pirštų nagus; iš įpročio dar retsykiais nusikosėdavo. Bet blogiausia, buvo praradęs tiek dantų, kad ir valgyti darėsi nelengva.

O Humboltas, priešingai, – kaip niekur nieko. Senu įpročiu uoliai rengė kontūrinį kontinento žemėlapį. Jame žymėjo augalijos zonas, mažėjantį oro slėgį kylant aukštyn, uolienų struktūrų sąveiką kalnų viduje. Norėdamas atskirti uolienų formacijas, lįsdavo į tokius siaurus urvus, kad neretai įstrigdavo, ir Bonplanui tekdavo jį traukti už kojų. Įsiropštė į medį, bet lūžo šaka, ir nudribo tiesiai ant rašančio Gomeso.

Šis ėmė Bonplaną klausinėti, kas Humboltas per žmogus?

– Pažįstu jį geriau už ką nors kitą, – atsakė Bonplanas. – Geriau už motiną ir tėvą, už save patį. Aš nesirinkau, taip išėjo.

– Na ir?

Bonplanas atsiduso. Neturįs jokio supratimo. Gomesas norėjo sužinoti, kiek laiko jie taip kartu keliauja.

– Nežinau. Gal ištisą gyvenimą. Gal ilgiau.

– Kodėl užsikrovei visą tą naštą?

Bonplanas žvelgė į jį paraudusiomis akimis.

– Kodėl užsivertei ant savęs visą tą naštą? – pakartojo klausimą Gomesas. – Kodėl esi asistentas...

– Ne asistentas, – pertraukė klausimą Bonplanas. – Bendradarbis.

– Taigi, kodėl likai šio žmogaus bendradarbiu? Nepaisant visų vargų, per visus tuos metus?

Bonplanas susimąstė.

– Dėl daugelio priežasčių.

– Pavyzdžiui?

– Iš tikrųjų, – aiškino Bonplanas, – nepaprastai norėjau ištrūkti iš La Rošelio. Nutiko taip, kad susitikome. Laikas bėga taip absurdiškai greitai.

– Tai joks atsakymas, – neatlyžo Gomesas.

– Dabar turiu pripjauti kaktusų.

Bonplanas nusigręžė ir mitriai įkopė į artimiausią kalvą.

Tuo metu Humboltas lankėsi Taksko kasyklose. Kelias dienas iš eilės stebėjo, kaip kasamas sidabras, apžiūrinėjo štolnių sutvirtinimus, plaktuku barškino uolienas, kalbėjosi su darbų prižiūrėtojais. Su kvėpavimo kauke ir šachtininko lempa rankoje atrodė lyg koks demonas. Kur tik pasirodydavo, darbininkai puldavo ant kelių ir meldė Dievo pagalbos. Kai kada pamainos meistrams tekdavo jį saugoti, kad kas nors nepaleistų akmens į galvą.

Humboltą labiausiai stebino darbininkų išradingumas vogti. Niekas negalėjo įžengti į keltuvą kuo kruopščiausiai

nepatikrintas. Jie vis tiek rasdavo būdų pasiimti rūdos gabaliukų. Motyvuodamas mokslo interesais, Humboltas paprašė leidžiamas dalyvauti darbininkų tikrinimuose. Sidabro trupinių jis aptikdavo plaukuose, pažastyse, burnoje ir net užpakalyje.

– Toks darbas man atrodo šlykštus, – pareiškė kasyklos vadovui, donui Fernandui Garsijai Utilai, kuris nuobodžiaudamas žiūrėjo, kaip jis apčiupinėja berniuko bambą.

– Taip, bet to reikalauja ekonomika ir valstybės gerovė, – aiškino tas.

– Žemės gelmių turtų neįmanoma tvarkingai išgauti, neatsižvelgiant į darbininkų asmeninius interesus.

Tą sakinį Humboltas pakartojo, kad Gomesas spėtų užsirašyti. Be to, patartina atnaujinti įrenginius. Pernelyg daug nelaimingų atsitikimų.

– Žmonių netrūksta, – atsakė donas Fernandas. – Kas nusibaigia, galima pakeisti.

Humboltas paklausė, ar donas Fernandas yra skaitęs Kantą.

– Šiek tiek, – atsakė tas. – Su Kantu daug kur nesutinku, man artimesnis Leibnicas. Mano protėviai – vokiečiai, todėl žinau visus tuos gražius išsigalvojimus.

Tą dieną, kai Humboltas su Bonplanu rengėsi keliauti toliau, saulėtoje padangėje išvydo du apvalius blizgančius balionus.

– Tai dabar madinga, – paaiškino Gomesas. – Kiekvienas pasiturintis drąsuolis nori būti paskraidęs.

– Prieš keletą metų mačiau pirmą Vokietijoje pakilusį balioną. Laimingas tas, kuris tada skrido. O dabar – joks stebuklas, net žemiškas. Kaip ir naujos žvaigždės atradimas.

Ties Kuernavaka juos užkalbino kažkoks rafinuotai raityta barzda jaunuolis iš Šiaurės Amerikos. Vardas – Vilsonas, rašąs žurnalui *Philadephia Chronicle*.

– To man jau tikrai per daug, – atsakė Humboltas.

– Suprantama, Jungtinės Valstijos yra didžiojo kaimyno šešėlyje, – teisinosi Vilsonas. – Tačiau ir mūsų jaunos valstybės visuomenė vis labiau domisi generolo Humbolto žygdarbiais.

– Kalnakasybos asesoriaus, – pataisė Humboltas norėdamas užbėgti už akių Bonplanui. – Ne generolo!

Netoli sostinės Humboltas persivilko šventine uniforma. Ant vienos kalvos su miesto raktu jau laukė karaliaus vietininko vadovaujama delegacija. Nuo to laiko, kai Humboltas išvyko iš Paryžiaus, nebeteko būti nė vienoje tokio dydžio metropolijoje. Čia veikė universitetas, viešoji biblioteka, botanikos sodas, menų akademija ir Prūsijos pavyzdžio kalnakasybos akademija, kuriai vadovavo Humbolto studijų Freiburge draugas Andresas del Rio. Pasimatymu tas, atrodo, nelaikė būtina džiaugtis. Uždėjo Humboltui ištiestą ranką ant peties ir tokiu atstumu prisimerkęs žvelgė į jį.

– Vadinasi, teisybė, – tarė tas laužyta vokiečių kalba. – Nepaisant visų paskalų.

– Kokių paskalų?

Nuo susitikimo su Brombacheriu Humboltas nebebuvo kalbėjęs vokiškai. Jo gimtoji kalba skambėjo neužtikrintai, lyg medinė, vis reikėjo ieškoti žodžių.

– Sklido visokių gandų, – tęsė mintį Andresas. – Pavyzdžiui, kad Humboltas esąs Jungtinių Valstijų šnipas. Arba Ispanijos.

Humboltas nusijuokė. Ispanijos šnipas Ispanijos kolonijoje?!

– Taigi, – patvirtino Andresas. – Ilgai tas kraštas kolonija nebus. Anapus vandenyno tai supranta, o čia – juo labiau.

Prie didžiosios aikštės buvo pradėta atkasinėti Fernando Korteso kariuomenės sugriauta šventykla. Katedros pavėsyje stoviniavo žiovaujantys darbininkai, ore tvyrojo aitrus

kukurūzų mėšlo kvapas. Ant žemės mėtėsi kaukolės su brangakmenių akimis, daugybė vulkaninio stiklo peilių, akmens luitų su meniškai išraižytais žmonių skerdimo vaizdais, mažų molio statulėlių su atviromis krūtinės ląstomis. Buvo ir akmens altorius iš negrabiai ištašytų kaukolių. Dvokas Humboltui pykino širdį. Kai nusigręžė, pamatė Vilsoną ir Gomesą su bloknotais rankose. Humboltas paprašė palikti jį vieną:

– Noriu susikaupti.

– Taip dirba didis tyrėjas, – tarė Vilsonas.

– Būti vienas, noriu susikaupti, – kartojo Gomesas. – Tą turi sužinoti pasaulis!

Humboltas stovėjo prie didžiulio akmens rato. Jame pavaizduota daug visokiausių driežų, gyvačių galvų ir geometrinių žmogaus kūno dalių. Viduryje – veidas su iškištu liežuviu ir vokų neturinčiomis akimis. Ilgai įdėmiai į jį žiūrėjo. Chaosas pamažu įgavo tvarką: ėmė įžvelgti atitikmenų, vienas kitą papildančių vaizdų, simbolių, kurie, kartodamiesi pagal tam tikrus dėsningumus, slėpė skaičius. Tai buvo kalendorius. Mėgino jį perpiešti, bet nieko neišėjo – kažkaip kliudė viduryje esantis veidas. „Kur tą žvilgsnį jau esu matęs?“ – klausė savęs. Į galvą atėjo jaguaras, paskui – berniukas molio trobelėje. Susirūpinęs žiūrėjo jis į savo bloknotą. Čia reikia profesionalaus piešėjo. Negalėjo atitraukti akių nuo veido; tik, matyt, karštis ir kukurūzų mėšlo tvaikas privertė staiga nusigręžti.

– Dvidešimt tūkstančių, – su pasitenkinimu tarė darbininkas. – Šventyklos atidarymo garbei paaukota dvidešimt tūkstančių žmonių. Vienas po kito: širdį lauk, galvą šalin. Laukiančiųjų eilės driekėsi iki miesto pakraščio.

– Gerbiamasis, nekalbėkite nesąmonių! – įsiterpė į jo kalbą Humboltas.

Darbininkas pažvelgė į jį įsižeidęs.

– Dvidešimt tūkstančių vienoje vietoje ir per vieną dieną – neįsivaizduojama. Nei aukos, nei žiūrovai nebūtų ištvėrę. Negana to, pati pasaulio tvarka to nepakęstų. Jei tokie dalykai dėtųsi, visatai ateitų galas.

– Visatai į tai nusispjauti, – atsakė darbininkas.

Vakarienei Humboltą pakvietė karaliaus vietininkas. Dalyvavo Andresas del Rio ir dauguma vyriausybės narių, vieno muziejaus direktorius, keletas karininkų ir vienas neaukšto ūgio nekalbus tamsiaodis ponas, vilkintis nepaprastai elegantiškais drabužiais, – grafas de Moktesuma, paskutiniojo dieviškojo karaliaus provaikaitis ir Ispanijos karalystės grandas. Kastilijoje jis turi rūmus, o dabar porai mėnesių buvo atvykęs su reikalais į koloniją. Jo žmona, aukštaūgė gražuolė, su neslepiamu susidomėjimu žiūrėjo į Humboltą.

– Dvidešimt tūkstančių nėra perdėtas skaičius, – kalbėjo karaliaus vietininkas. – Galėjo būti ir daugiau, vertinimai skiriasi. Valdant Tlakaeleliui, paskutiniam vyriausiajam dvasininkui, visa karalystė skendėjo kraujyje.

– Ir tai ne vien vyriausiojo dvasininko užgaida, – pritarė Andresas. – Žmonės nuolat turėjo žalotis ir patys. Pavyzdžiui, atsiprašau damų, svarbių švenčių garbei buvo iš vyriškojo pasididžiavimo nuleidžiama kraujo.

Humboltas atsikrenkštė ir ėmė kalbėti apie Gėtę, taip pat apie savo vyresnįjį brolį, jųdviejų bendrą domėjimąsi visų tautų kalbomis. Šias jie laiką savotiškai geresne lotynų kalba, grynesnėmis ir artesnėmis pasaulio pradžiai.

– Man kyla klausimas, ar tai tinka ir actekų kalbai?

Karaliaus vietininkas nukreipė klausiamą žvilgsnį į grafą de Moktesumą.

– Nieko negaliu apie tai pasakyti, – atsakė tas nepakeldamas akių nuo lėkštės. – Aš kalbu tik ispaniškai.

Norėdamas pakeisti pokalbio temą, karaliaus vietininkas pasiteiravo Humbolto nuomonės apie sidabro kasyklas.

– Neefektyvu, – atsakė Humboltas abejingai, – kur žiūrėsi, vien diletantizmas ir aplaidumas.

Humboltas trumpam užsimerkė ir iškart prieš akis išdygo anas akmenyje iškaltas veidas. Kažkas jį pamatė ir nebepaleis. Tą sakė nuojauta.

– Tik nepaprastas rūdos sidabringumas, – girdėjo save sakant, – kelia efektyvumo iliuziją. Gamybos priemonės – pasenusios, vagysčių nuošimtis – didžiulis, personalui trūksta kvalifikacijos.

Kelias akimirkas įsiviešpatavo tyla. Karaliaus vietininkas įsmeigė akis į išbalusį kaip drobė Andresą del Rio.

– Žinoma, šiek tiek per stipriai pasakiau, – išsigandęs savo žodžių pasitaisė Humboltas. – Daug kas paliko gerą įspūdį.

Grafas de Moktesuma žvelgė į jį su vos pastebima šypsenėle.

– Naujajai Ispanijai reikia gabaus kalnakasybos inžinieriaus, – pareiškė karaliaus vietininkas.

Humboltas paklausė, ką tas turįs galvoje. Karaliaus vietininkas tylėjo.

– Neįmanoma, – atsakė Humboltas keldamas aukštyn rankas. – Esu prūsas, negaliu tarnauti kitai valstybei.

Tik vakarui einant į pabaigą, Humboltui pavyko persimesti keliais žodžiais su grafu de Moktesuma. Patyliukais Humboltas paklausė jį, kas jam žinoma apie tą milžinišką akmeninį kalendorių.

– Ar tą, kurio spindulys maždaug penki uolekčiai?

Humboltas linktelėjo galva.

– Tą, kur vaizduojamos plunksnuotos gyvatės, kur viduryje sustingęs veidas?

– Taip! – sušuko Humboltas.

– Apie jį neturiu jokio supratimo, – atsakė grafas de Moktesuma. – Esu ne indėnas, o Ispanijos grandas.

Humboltas pasidomėjo, ar neišlikę šeimos tradicijų.

Grafas de Moktesuma atsistojo visu ūgiu, bet Humboltui siekė vos iki krūtinės. Jo ainis leidęsis Fernando Korteso pagrobiamas, kaip kokia moteris maldavęs dėl savo gyvybės, vaitojęs ir ašarojęs, kol pagaliau, išbuvęs keletą savaičių nelaisvėje, perėjęs į ano pusę.

– Actekai būtų jį akmenimis užmėtę. Jei aš, grafas de Moktesuma, dabar išeičiau į didžiąją aikštę, neišbūčiau gyvas nė penkių minučių.

Kiek pagalvojęs pridūrė:

– Gal ir nieko neatsitiktų. Viskas buvo seniai, žmonės vargiai beatsimena.

Jis įsikibo žmonai į alkūnę ir, užvertęs galvą, prisimerkęs žiūrėjo į Humboltą.

– Kiekvienas, kuris mane sutinka, veide ieško dieviškojo karaliaus bruožų. Kiekvienas, kuris sužino mano vardą, žvelgia per mane į praeitį. Ar galite įsivaizduoti, ką reiškia gyventi kaip didžios giminės šešėliui?

– Kai kada galiu, – atsakė Humboltas.

– Šeimos tradicija, – pakartojo grafas de Moktesuma su panieka ir neatsisveikinęs kartu su žmona išėjo.

Rytą Humboltas pastebėjo, kad nėra Bonplano. Nieko nelaukdamas patraukė į miestą jo ieškoti. Gatvės buvo pilnos prekeivių: vienas pardavinėjo džiovintus vaisius, kitas – stebuklingus vaistus nuo visų ligų, išskyrus podagrą, trečias kirviu nusikirto kairiąją ranką, kurią perdavė miniai apžiūrėti, ir skausmo perkreiptu veidu laukė, kol ją grąžins. Pridėjo ją prie bukos alkūnės ir apvarvino tinktūra. Išbalęs dėl kraujo netekties porą kartų trinktelėjo ranka į stalą norėdamas parodyti, kad ji prigijo. Aplinkui stovėję žmonės ėmė ploti ir išpirko visą tinktūrą. Ketvirtas turėjo stebuklingą vaistą nuo podagros, penktas – pigių iliustruotų brošiūrų. Vienoje iš jų pasakojama kažkokio stebukladario kunigo

istorija, kitoje – apie Amerikos indėnų berniuko gyvenimą, trečioje atskleidžiami nuotykiai vieno vokiečių barono, kuris išvairavo valtį per Orinoko pragarą ir įkopė į aukščiausią pasaulyje kalną. Iliustracijos buvo visai neblogos, ypač gerai pavaizduota Humbolto uniforma.

Bonplaną rado ten, kur ir numanė jį galint būti. Namas – gausiai išpuoštas, fasadas nuklotas kiniškomis koklinėmis plytelėmis. Durininkas prašė palaukti. Po kelių minučių pasirodė Bonplanas paskubomis užsitemptais drabužiais.

Humboltas norėjo sužinoti, kiek kartų dar turės priminti susitarimą.

Bonplanas aiškino, kad čia esąs paprasčiausias viešbutis, kaip ir daugelis kitų, o susitarimas – neteisingas reikalavimas, kuriam niekada nepritaręs.

– Šiaip ar taip, vis tiek susitarimas, – nenusileido Humboltas.

Bonplanas prašė susilaikyti nuo pamokslavimo.

Kitą dieną buvo kopiama į Popokatepetlio vulkaną. Žingsniavo taku beveik iki pat viršūnės: Gomesas ir Vilsonas, sostinės burmistras, trys piešėjai ir kone šimtas norėjusių pažiūrėti. Vos tik Bonplanas nupjaudavo kokį nors augalą, turėdavo visiems parodyti. Dažniausiai jį grąžindavo tokį nučiupinėtą, kad nebetikdavo dėti į herbarą. O kai prie vieno urvo Humboltas dirželiais prisisagstė kvėpavimo kaukę, kilo aplodismentai. Per tą laiką, kol jis barometru nustatė viršūnės aukštį ir leido į kraterį termometrą, prekeivos pardavinėjo gaiviuosius gėrimus.

Leidžiantis žemyn užkalbino vienas prancūzas. Vadinasi Diupré, rašąs keliems Paryžiaus žurnalams. Iš tikrųjų atvykęs dėl Akademijos suorganizuotos Bodeno vadovaujamos ekspedicijos. Tačiau Bodenas taip ir nepasirodęs. Be galo nudžiugęs, kai sužinojo, kad krašte dirbąs kur kas žymesnis tyrėjas.

Humboltui sunkiai sekėsi nuslėpti pasitenkinimo šypsnį. Jis vis dar tikėjosi prisidėti prie Bodeno ir kartu vykti į Filipinus.

– Vis dar neišeina iš galvos mintis sutikti kapitoną Akapulke ir paskui kartu tirti palaimingąsias salas.

– Kartu, – kalbėjo iš paskos Diuprė, – palaimingąsias salas.

– Tirti palaimingąsias salas!

Diuprė perbraukė ir užrašė iš naujo, padėkojo už pataisymą.

Paskui vyko apžiūrėti Teotiuakano griuvėsių. Šie atrodė pernelyg dideli, kad viską būtų galėjusios pastatyti žmogaus rankos. Tiesiu akmenimis grįstu keliu pakliuvo į šventyklų apstatytą aikštę. Humboltas atsisėdo ant žemės ir ėmė skaičiuoti, o minia stebėjo jį iš tolo. Netrukus pirmuosius apniko nuobodis, kai kas pradėjo keiksnoti, po valandos dauguma išsiskirstė, o po pusantros nebebuvo nė vieno. Liko tik trys žurnalistai. Bonplanas suprakaitavęs grįžo nuo didžiausios piramidės viršūnės.

– Neįsivaizdavau, kad bus taip aukštai!

Humboltas, laikydamas rankose sekstantą, pritariamai linkčiojo galva.

Praslinko keturios valandos, seniai sutemo, bet Humboltas vis toje pačioje pozoje tebesėdėjo palinkęs prie savo popierių; Bonplanas ir žurnalistai sužvarbę užsnūdo. Kai Humboltas ėmė krautis instrumentus, jau žinojo, kad saulėgrįžos dieną, žvelgiant nuo kelio, saulė tekėjo ties didžiausios piramidės viršūne, o leidosi ties antros pagal dydį piramidės smaigaliu. Visas tas miestas buvo kalendorius. Kas tai sugalvojo? Kaip gerai žmonės orientavosi žvaigždėtame danguje ir ką norėjo tuo pasakyti? Po daugiau nei tūkstančio metų jis buvo pirmas, sugebėjęs šią žinią perskaityti.

– Kodėl toks be nuotaikos? – paklausė Bonplanas, kurį pažadino instrumentų barškėjimas.

– Tokia civilizacija ir tiek daug žiaurumo! – atsakė Humboltas. – Ir viena, ir kita – kartu! Tarsi priešingybė viskam, už ką pasisako Vokietija.

– Gal laikas grįžti, – pasiūlė Bonplanas.

– Į miestą?

– Ne į šitą.

Humboltas dar vis neatitraukė akių nuo žvaigždėto dangaus.

– Gerai, – tarė pagaliau. – Šituos kraupiai išmintingai sudėliotus akmenis traktuosiu kaip gamtos elementą. Antra, tegu Bodenas keliauja į Filipinus vienas, o aš sėsiu į pirmą pasitaikiusį laivą, kuris plaukia į Šiaurės Ameriką. Iš ten grįšime į Europą.

Tačiau pirma jie nukeliavo prie Chorulo vulkano, kuris prieš penkiasdešimt metų su trenksmais, ugnimi ir pelenų lietumi buvo išsiveržęs lygumoje. Kai vulkanas pasirodė tolumoje, Humboltas suplojo delnais.

– Į jį dar turiu įkopti, – diktavo jis žurnalistams, – iš to galima tikėtis galutinai paneigti neptūnistų teiginius. Kai prisimenu didįjį Abrahamą Vernerį, – vardą ir pavardę jis susakė paraidžiui, – man beveik jo gaila.

Vulkano papėdėje juos pasitiko Guanachuato provincijos gubernatorius su gausia palyda, kurioje buvo ir senyvas ponas, vardu donas Ramonas Espeldė, pirmasis, įkopęs į šį vulkaną. Jis tiesiog primygtinai siūlėsi vadovauti ekspedicijai. Esą pernelyg pavojinga, kad viskas būtų palikta mėgėjams. Humboltas įtikinėjo, kad jis įkopęs į daugiau kalnų nei kas nors kitas.

Nesijaudindamas donas Ramonas patarinėjo, kad nežiūrėtų tiesiai į saulę ir sulig kiekvienu dešiniosios kojos dėjimu melstų Gvadelupės madoną.

Krapštėsi į viršų pamažu. Nuolat reikėjo laukti vieno ar kito palydovo; ypač dažnai griuvinėjo donas Ramonas arba,

netekęs jėgų, turėjo ilsėtis. Reguliariais protarpiais Humboltas, visiems negalint atsistebėti, parkrisdavo ant keturių ir su stetoskopu klausydavosi, kas girdėti po žeme. Kai pasiekė viršūnę, virvėmis nusileido į kraterį.

– Tam žmogui galva pasimaišė, – pareiškė donas Ramonas, – to dar niekada neteko matyti.

Ištrauktas iš kraterio Humboltas buvo visas pažaliavęs, baisiai kosėjo, drabužiai apsvilę.

– Neptūnizmas, – sušuko jis, – nuo šios dienos palaidotas!

– Iš tikrųjų gaila, – tarė Bonplanas. – Jame buvo poezijos.

Iš Verakruso jie išplaukė pirmuoju laivu atgal į Havaną. Kai migloje ištirpo krantai, Humboltas tarė:

– Turiu prisipažinti, kad džiaugiuosi, jog kelionė eina į pabaigą.

Jis atsirėmė į turėklus ir prisimerkęs žvelgė į dangų. Bonplanas pirmą kartą pastebėjo, kad Humboltas nebeatrodo jaunas žmogus.

Jiems pasisekė. Kaip tik tuo metu vienas laivas rengėsi plaukti aukštyn palei žemyną, o paskui Delavaro upe į Filadelfiją. Humboltas kreipėsi į kapitoną, parodė savo ispanišką pasą ir prašė keleivio vietos.

– Dievulėliau! – sušuko kapitonas. – Jūs!

– O, dangau! – tuo pačiu atsakė Humboltas.

Abu žiūrėjo vienas į kitą nežinodami, ką ir sakyti.

– Tai ne per geriausia idėja, – pagaliau tarė kapitonas.

– Verkiant reikia ten nukakti, – aiškino Humboltas, žadėjo kelionės metu nenustatinėti pozicijų. Pasitikįs juo šimtu procentų. Plaukimą per vandenyną anąkart prisimenąs kaip jūreivystės šedevrą. Nepaisant gydytojo paieškų ir neteisingų skaičiavimų.

– Ir dar kaip tik į Filadelfiją, – negalėjo nurimti kapitonas. – Dėl manęs tegu galą gauna visi sukilę kolonizatoriai, tenai ir čia.

– Turiu keturiolika dėžių su uolienų ir augalų pavyzdžiais, – aiškino Humboltas, – dar dvidešimt keturis narvus su beždžionėmis ir paukščiais, keletą stiklinių dėžučių su vabzdžiais bei voragyviais, kuriuos reikia deramai prižiūrėti. Jei viskas tvarkoj, galime iškart pradėti krauti.

– Čia yra judrus uostas, – spyriojosi kapitonas. – Be jokios abejonės, netrukus bus kitas laivas.

– Man ne taip jau ir svarbu, – derėjosi Humboltas. – Bet, va, turiu tokį pasą, o katalikiškosios didenybės laukia, verčia skubintis.

Humboltas laikėsi pažado ir į navigaciją nesikišo. Jei iš narvo nebūtų ištrūkusi beždžionė, kuri pati viena sušveitė pusę gyvūnams skirto maisto, paleido du tarantulus, o kapitono kajutėje viską sudraskė į skutelius, kelionė būtų praėjusi be nesklandumų. Humboltas visą laiką sėdėjo škancuose, miegojo ilgiau nei paprastai, rašė laiškus Gėtei, broliui ir prezidentui Tomui Džefersonui. Kai Filadelfijoje buvo iškraunamos dėžės, jis ir kapitonas atsisveikino dar kartą.

– Labai tikiuosi dar pasimatyti, – šaltai tarė Humboltas.

– Ne mažiau ir aš, – atsakė kapitonas, kurio uniforma buvo šiaip taip suadyta.

Abu, kaip kareiviai, atidavė pagarbą.

Laukė karieta, turėjusi juos nuvežti į sostinę. Pasiuntinys perdavė oficialų kvietimą: prezidentas turįs garbę juos apgyvendinti naujai pastatytoje vyriausybės rezidencijoje; nekantraująs viską smulkiau sužinoti apie pono fon Humbolto jau legendine tapusią kelionę.

– Prakilnu, – tarė Diuprė.

– Per menkas žodis, – atsiliepė Vilsonas. – Humboltas ir Džefersonas! Ir aš galėsiu dalyvauti!

– Kaip tai? Pono fon Humbolto kelionė? – įsiterpė Bonplanas. – Kodėl išties niekada nesakoma Humbolto ir Bonpla-

no kelionė? Arba Bonplano ir Humbolto kelionė? Bonplano ekspedicija? Gal kas nors man kada paaiškins?

– Prezidentas yra prastuolis, – tarė Humboltas. – Kam jau taip įdomu, ką jis mano!

Vašingtonas išgyveno statybų įkarštį; visur vien pastoliai, grioviai ir plytų kalnai, girdėti vien džergždžiantys pjūklai ir plaktukų kalimas. Vyriausybės rezidencija, ką tik pastatyta ir dar nebaigta dažyti, buvo klasicistinis kupolinės statybos rūmas su kolonų fasadu.

– Džiaugiuosi, – tarė Humboltas lipdamas iš karietos, – kad vėl galiu savo akimis paliudyti didžiojo Vinkelmano įtaką!

Špaleriais išsirikiavo nevykusiai pagarbą atiduodantys kareiviai, suskambo trimito signalas, suplevėsavo vėliava. Humboltas stovėjo visas pasitempęs, prie uniforminio galvos apdangalo snapo pridėjęs ranką. Nuo rūmų artėjo tamsiais surdutais vilkintys vyrai; priekyje – prezidentas, už jo – užsienio reikalų ministras Madisonas. Humboltas pasakė kažką panašaus į garbę būti čia, pagarbą liberaliai idėjai, džiaugsmą ištrūkus iš slegiančios despotijos aplinkos.

– Ar jau valgėte ką nors? – pasiteiravo prezidentas dėdamas jam ranką ant pečių. – Juk reikia šiek tiek užkąsti, barone!

Iškilmingi pietūs buvo nekokie, bet susirinko visi žymūs respublikos žmonės. Humboltas kalbėjo apie ledinį šaltį Kordiljeruose ir uodų spiečius Orinoke. Pasakotojo jo būta gero, tik nuolat paskęsdavo faktuose: jis taip smulkiai aiškino apie upes ir oro slėgio svyravimus, apie aukščio ir augmenijos tankio santykį, apie subtilius vabzdžių rūšių skirtumus, kad daugelis damų ėmė žiovauti. O kai išsitraukė užrašų knygutę ir pradėjo cituoti matavimų duomenis, Bonplanas po stalu jam mynė koją. Humboltas gurkštelėjo vyno ir pradėjo kalbėti apie despotizmo naštą ir žemės turtų naudojimą:

šie krauną gryną turtą, bet krašto ekonomikai iš to jokios naudos. Kalbėjo apie vergovės slogutį. Vėl pajuto lipant ant kojos. Rūsčiai pažvelgė į Bonplaną, tačiau tik dabar suprato, kad tai darė užsienio reikalų ministras.

– Džefersonas turi žemės valdų, – šnibždėjo Medisonas Humboltui į ausį.

– O kas?

– Su viskuo, kas ten gyvena.

Humboltas pakeitė temą. Pasakojo apie purviną Havanos uostą, apie Kaksamarko aukštikalnę, Ataualpo prasmegusį aukso sodą, tūkstančius mylių akmenimis grįstų kelių, kuriais inkai sujungė nesuskaičiuojamą daugybę kalvų. Šįkart jis išgėrė daugiau, negu buvo pratęs, veidas įraudo, judesiai pasidarė laisvesni. Keliaująs visą gyvenimą, nuo aštuonerių metų. Vienoje vietoje niekuomet neišbuvęs ilgiau nei pusmetį. Pažįstąs visus žemynus ir matęs pasakiškų būtybių – skraidančių šunų, daugiagalvių gyvačių ir itin poliglotiškų papūgų. Su vos pastebima šypsenėle nuėjo miegoti.

Kitą dieną, nors ir skaudėjo galvą, ilgai kalbėjosi su prezidentu ovaliniame darbo kambaryje. Džefersonas atsilošė krėsle ir nusiėmė akinius.

– Dviejų židinių stiklai, – aiškino jis, – vienas iš daugelio mano bičiulio Franklino išradimų. Atvirai sakant, tas žmogus man visuomet atrodė nejaukus, niekuomet jo nesupratau. Na, žinoma, mielai. Štai!

Kol Humboltas apžiūrinėjo akinius, Džefersonas sunėrė ant krūtinės rankas ir ėmė klausinėti. Kai Humboltas nukrypdavo nuo tiesioginio atsakymo, Džefersonas pamažu purtydavo galvą, pertraukdavo jį ir klausdavo iš naujo. Ant stalo tarsi atsitiktinai gulėjo Vidurio Amerikos žemėlapis. Džefersonas norėjo viską žinoti apie Naująją Ispaniją, jos transporto kelius ir kalnakasybos įmones. Jį domino, kaip dirba administracija, kaip perduodami įsakymai krašto vi-

duje ir per vandenyną, kokios yra diduomenės nuotaikos, kokio dydžio armija, kaip apginkluota, kaip parengta. Turint kaimynuose didelę valstybę, informacijos niekuomet nesą per daug. Nepaisant to, vis dėlto atkreipiąs pono barono dėmesį į tai, kad kelionėn išvykęs Ispanijos karūnos pavedimu. Galbūt tai įpareigoja ne viską sakyti.

– Nieko panašaus, kam tai gali pakenkti?

Jis pasilenkė prie žemėlapio ir akimirksniu ištaisęs daugybę klaidų kryžiukais tiksliai pažymėjo svarbiausių garnizonų dislokacijos vietas.

Džefersonas dūsaudamas dėkojo:

– Ką žmogus čia gali žinoti? Esame maža protestantų bendruomenė pasaulio pakraštyje. Be galo toli nuo visko.

Humboltas pažvelgė pro langą. Du darbininkai tempė kopėčias, trečias kasė žvyro duobę.

– Atvirai sakant, negaliu sulaukti, kada vėl grįšiu namo.

– Į Berlyną?

Humboltas nusišypsojo.

– Nė vienas normalus žmogus negali šio šlykštaus miesto vadinti savo namais. Galvoje turiu, žinoma, Paryžių. Berlyne – tai aišku kaip dieną – niekada nebegyvensiu.

SŪNUS

Gausas nepatenkintas padėjo į šalį servetėlę. Valgis visai nepatiko. O kadangi nelabai kam buvo pasiskųsti, ėmė peikti miestą. Kaip galima čia ištverti?

– Yra ir pranašumų, – atsakė Humboltas aptakiai.

– Kokių?

Humboltas kelias akimirkas tylėdamas žvelgė į vieną tašką.

– Neišeina iš galvos mintis, – tarė jis, – visame žemės rutulyje įrengti tam tikrą skaičių magnetinio stebėjimo stočių. Norėčiau išaiškinti, ar žemės gelmėse glūdi vienas, du ar nesuskaičiuojama daugybė magnetų. *Royal Society** jau pritarė, bet man reikia matematikos kunigaikščio paramos.

– Čia nereikia jokio ypatingo matematiko, – atsakė Gausas. – Magnetizmu domiuosi nuo penkiolikos metų. Niekai. Ar čia galima gauti arbatos?

Suglumęs Humboltas barbeno pirštais į stalą. Buvo jau po pietų, profesorius po kelionės buvo išmiegojęs šešiolika valandų. O Humboltas kaip ir kiekvieną dieną atsikėlė penktą ryto, nepusryčiavo, atliko kelis bandymus stebėdamas žemės magnetinio lauko fliuktuacijas, padiktavo memorandumą apie ruonių veisimo Varnemiundėje išlaidas ir galimą naudą, parašė keturis laiškus dviem mokslų akademijoms, aptarė su Dageru, ko gero, neišsprendžiamą cheminio vaizdų fiksavimo vario plokštėje problemą, išgėrė du puodelius arbatos, dešimt minučių pailsėjo ir parašė išnašas trims savo kelionės veikalo skyriams apie Kordiljerų florą. Su gamtoty-

* Karališkoji draugija *(angl.)*.

rininkų draugijos sekretoriumi suderino vakarui numatyto priėmimo scenarijų, raštu išdėstė naujam Meksikos ministrui pirmininkui samprotavimus apie vandens iš šachtų šalinimą ir atsakė į dviejų biografų raštiškus paklausimus. Tada iš svečių kambario, užsimiegojęs ir blogai nusiteikęs, pasirodė Gausas ir pareikalavo pusryčių.

– O dėl Berlyno, – tarė Humboltas, – beveik neturėjau pasirinkimo. Išgyvenus ilgus metus Paryžiuje...

Jis nubraukė nuo veido žilus plaukus, išsitraukė nosinę, patyliukais nusišnypštė, sulankstė ją, glostydamas išlygino ir įsikišo atgal į kišenę.

– Kaip čia pasakius?

– Pasibaigė pinigai?

– Formuluotė pernelyg tiesmuka. Tačiau kelionės dokumentavimas vienaip ar kitaip pareikalavo daug lėšų. Trisdešimt keturi tomai. Visos tos lentelės ir raižiniai, žemėlapiai ir iliustracijos. Ir dar karo metais, trūkstant medžiagų ir smarkiai kylant atlygiams. Pats vienas turėjau būti ištisa akademija. O dabar esu kamerheras, pietauju karaliaus rūmuose ir kiekvieną dieną matau karalių. Būna ir blogiau.

– Be abejonės, – atsakė Gausas.

– Vis dėlto Frydrichas Vilhelmas tyrimus vertina! Napoleonas manęs ir Bonplano niekada nemėgo, nes trys šimtai jo mokslininkų Egipte nuveikė mažiau nei mes dviese Pietų Amerikoje. Mums grįžus, mėnesių mėnesiais kalbėjo visas miestas. Napoleonui tai visai nepatiko. Diupré savo knygoje *Humboldt – Grand voyageur** pateikė labai gražių reminiscencijų. Joje faktai ne taip prievartaujami kaip Vilsono knygoje *Scientist and Traveller: My Juorneys with Count Humboldt in Central America***.

* Humboltas – didysis keliautojas *(pranc.)*.

** Mokslininkas ir keliautojas: mano kelionės su grafu Humboltu į Centrinę Ameriką *(angl.)*.

Eugenas pasiteiravo, koks pono Bonplano likimas. Buvo matyti, kad jaunikaitis prastai miegojo. Jam teko nakvoti su dviem tarnais tvankiame gretimo namo kambaryje. Jis nežinojęs, kad žmonės gali taip garsiai knarkti.

– Per vienintelę Bonplanui skirtą audienciją, – pasakojo Humboltas, – kaizeris jo paklausė, ar renkąs augalus. Tas atsakė teigiamai. „Visai kaip moteris", – tarė kaizeris ir šiurkščiai nusigręžė.

– O dėl manęs, – gyrėsi Gausas, – Bonapartas atsisakė apšaudyti Getingeną.

– Apie tai esu girdėjęs, – atsakė Humboltas, – bet abejoju, matyt, turėjo strateginių priežasčių. Kaip ten buvo ar nebuvo, tačiau vėliau Napoleonas norėjo mane ištremti iš šalies kaip Prūsijos šnipą. Visa Akademija turėjo suvienyti pastangas, kad tam užmojui sukliudytų. O aš nenorėjau nieko, – Humboltas pažvelgė į sekretorių, o tas kaipmat atsivertė bloknotą, – aš nenorėjau nieko kvosti, vien tik gamtą, nerinkau jokių paslapčių – tik atvirai matomas kūrinijos tiesas.

– Atvirai matomas kūrinijos tiesas, – kartojo sekretorius atkišęs lūpas.

– Kurios taip atvirai visiems matomos!

Sekretorius linktelėjo galva. Tarnas atnešė padėklą su sidabriniais puodeliais.

– O Bonplanas? – priminė klausimą Eugenas.

– Nekoks likimas, – Humboltas atsiduso. – Labai liūdna istorija. Bet pagaliau turime arbatą. Tie indai – caro dovana; jo finansų ministras pakartotinai kvietė į Rusiją. Suprantama, atsisakiau, politiniais sumetimais, taip pat, savaime aišku, ir dėl amžiaus.

– Teisingas sprendimas. Klaikiausias despotizmas pasaulyje! – pareiškė Eugenas ir visas paraudo išsigandęs.

Gausas pasilenkė, stenėdamas pakėlė gumbuotą lazdą, nusitaikė ir dūrė po stalu Eugenui į koją. Nepataikė. Dūrė dar kartą, ir Eugenas susigūžė.

– Neimčiau tam besąlygiškai prieštarauti, – tęsė Humboltas. Jis mostelėjo ranka, ir sekretorius liovėsi rašęs. – Restauracija apėmusi Europą kaip miltligė. Dėl to kaltas, negaliu nutylėti, ir mano brolis. O mano jaunystės viltys nutolo ir pasidarė nerealios. Vienoje pusėje tironija, kitoje – laisvė kvailiams. Jei gatvėje stovi trys vyrai – pats matėte, – jau sambūris. Jei kokiame nuošaliame kambaryje trisdešimt žmonių šaukiasi dvasių, neužkliūna niekam. Dešimtys pusgalvių bastosi po šalį, skelbia laisvę leisdamiesi įtaigojami geraširdžių idiotų. Europa virto košmaru, iš kurio niekas nebeįstengia pabusti. Prieš keletą metų rengiau kelionę į Indiją, jau turėjau sukaupęs lėšų, pasirūpinęs instrumentų, sudaręs planą. Ji būtų galėjusi tapti mano žemiškosios kelionės apvainikavimu. Anglai ėmė ir uždraudė. Niekas nenorėjo į savo kraštą įsileisti vergijos priešininko. Lotynų Amerikoje savo ruožtu radosi keliolika naujų valstybių, be tikslo ir prasmės. Iš mano bičiulio Bolķvaro gyvenimo pastangų išėjo šnipštas. Beje, ar ponai žinote, kaip tas didis kovotojas už laisvę mane vadino?

Humboltas nutilo. Tik po kiek laiko paaiškėjo, kad jis laukė atsakymo.

– Na kaip? – paklausė Gausas.

– Tikruoju Pietų Amerikos atradėju! Apie tai galima paskaityti Gomeso knygoje *El Barón Humboldt*. Nepakankamai vertinama knyga. Beje, girdėjau, kad ponas profesorius dabar gvildena tikimybių skaičiavimo problemas.

– Mirimo statistika, – atsakė Gausas. Išgėrė gurkšnį arbatos, baisiausiai susiraukė ir pastūmė puodelį kuo toliau nuo savęs. – Žmogus mąstai, lemi savo būtį pats. Kuri ir atradinėji, įgyji turto, gimdai vaikus, gal išmintingus, gal ir idiotus, matai, kaip miršta mylimas žmogus, sensti ir kvailėji, susergi ir lendi į žemę. Esi įsitikinęs, kad viską nulėmei pats. Tik matematika parodo, kad visą laiką eini pramintu taku.

Despotizmas, jeigu jau girdžiu jį minint savo ausimis! Kunigaikščiai – ir jie tėra tik vargšės kiaulės: gyvena, kankinasi ir miršta kaip ir visi kiti. Tikrieji tironai – gamtos dėsniai.

– Tačiau dėsnius formuoja intelektas! – nenorėjo sutikti Humboltas.

– Sena Kanto nesąmonė, – Gausas purtė galvą. – Intelektas nieko neformuoja ir ne ką tenutuokia. Erdvė yra išlenkta, o laikas – tąsus. Jei brėšime tiesę, vis toliau ir toliau, kada nors vėl pasieksime išeities tašką.

Jis parodė pro langą į besileidžiančią saulę.

– Net šios baigiančios degti žvaigždės spinduliai nekrinta tiesiomis linijomis. Pasaulį galima apskaičiuoti tik labai apytikriai, tačiau tai anaiptol nereiškia, jog ką nors suprantame.

Humboltas sunėrė ant krūtinės rankas.

– Pirma, saulė nebaigia degti, ji atnaujina savo flogistoną ir švies amžinai. Antra, kas per kalbos apie erdvę? Plaukdamas Orinoku turėjau irkluotojų, kurie panašiai pokštavo. Tokių plepalų niekuomet negalėjau suprasti. Dažnai tai nei šis, nei tas.

Gausas įdomavosi, ką veikia kamerheras.

– Daug ką. Bent aš kaip kamerheras patarinėju karaliui priimant svarbiausius sprendimus, išdėstau savo patirtį – visada, kai ji gali būti naudinga. Dažnai mano nuomonės klausia per diplomatinius pokalbius. Karalius pageidauja, kad būčiau beveik per kiekvienus pietus. Jis be galo domisi pasakojimais apie Naująjį pasaulį.

– Vadinasi, už valgymą ir plepėjimą moka?

Sekretorius sukikeno, išbalo ir atsiprašė, kad negali susilaikyti nekosėjęs.

– Tikrieji tironai, – nutraukė tylą Eugenas, – yra ne gamtos dėsniai. Visoje šalyje plečiasi judėjimas, laisvė – ne vien Šilerio žodis.

– Asilų judėjimas, – trumpai drūtai nukirto Gausas.

– Aš visuomet geriau sutariau su Gėte, – tarė Humboltas. – Šileris buvo artimesnis mano broliui.

– Asilų, – neatlyžo Gausas, – kurie niekuomet prie gero neprives, kurie gal uždirbs kiek pinigų ir nusipelnys gero vardo, bet proto neįgis.

– Mano brolis, – tęsė Humboltas, – visai neseniai parašė giliamintišką studiją apie Šilerį. O man literatūra nedaug ką tesako. Knygos, kuriose nėra skaičių, kelia nerimą. Teatre man visada nuobodu.

– Visiškai teisingai, – sušuko Gausas.

– Menininkai pernelyg lengvai pamiršta savo priedermę – vaizduoti tai, kas yra. Nuokrypius nuo tikrovės jie laiko savo stiprybe, bet pramanai trikdo žmones, stilizacija iškraipo pasaulį. Prie to priklauso dekoracijos, net nesirengiama slėpti, kad yra padarytos iš kieto popieriaus, angliški paveikslai, kurių fonas ištirpsta aliejaus padaže, romanai, kurie paskęsta melaginguose postringavimuose, nes autoriai savo nesąmones susieja su istorinių asmenybių vardais.

– Šlykštu, – pritarė Gausas.

– Dabar sudarinėju augalų ir jų požymių katalogą, kurio laikytis menininkus reikėtų įpareigoti įstatymu. Panašūs dalykai rekomenduotini ir dramaturgijai. Galvoju apie svarbių istorinių asmenybių savybių sąrašus, nuo kurių nuklysti autoriai nebegalėtų kaip panorėję. Jei ponui Dageriui vieną gražią dieną pavyktų maksimaliai patobulinti savo išradimą, tapyba savaime pasidarytų nebereikalinga.

– Tasai, va, rašo eilėraščius. – Gausas galvos mostelėjimu parodė į Eugeną.

– Tikrai? – paklausė Humboltas.

Eugenas išraudo kaip burokas.

– Eilėraščius ir visokias kvailystes, – atviravo Gausas. – Jau nuo mažens. Jis nerodo jų, bet kai kada neužtenka proto

tuos popiergalius paslėpti, taip jie ir mėtosi aplinkui. Mokslininkas jis yra nekoks, bet dar prastesnis literatas.

– Jums pasisekė orai, – stengėsi nukreipti kalbą Humboltas. – Pastarąjį mėnesį daug lijo. Dabar galima tikėtis gero rudens.

– Rudenį galima ištverti. Jo brolis, – toliau priekaištavo Gausas, – bent tarnauja kariuomenėje. O tas – nieko nemoka, nieko negali. Mat jam rūpi eilėraščiai!

– Studijuoju teisę, – tarė patyliukais Eugenas. – Ir dar matematiką!

– Bet kaip? – piktinosi Gausas. – Matematikas, kuris diferencialinę lygtį atpažįsta tik tada, kai ją ir aklas jau mato. Tai, kad studijos dar ne viskas, žino kiekvienas: per dešimtmečius prisižiūrėjau idiotiškų jaunikaičių veidų. Iš savo tikro sūnaus tikėjaus kur kas daugiau. Kodėl būtinai matematiką?

– Aš juk ir nenorėjau, – teisinosi Eugenas. – Buvau verčiamas!

– Ak štai kaip! Ir kas tave vertė?

– Orų ir metų laikų kaita, – tęsė savo temą Humboltas, – sudaro tikrąjį šių platumų žavesį. Atogrąžų floros įvairovę Europoje atsveria kasmetinis atbundančios kūrinijos reginys.

– Kas, kas! – sušuko Eugenas. – Kam reikėjo matavimams padėjėjo?

– Nuostabus padėjėjas. Mylių mylias turėjau po du kartus matuoti dėl daugybės visokių klaidų.

– Penkto ženklo po kablelio klaidos! Bendram rezultatui jos neturi jokios reikšmės.

– Atsiprašau, – įsiterpė Humboltas. – Matavimų klaidos niekada nebūna bereikšmės.

– O sudaužytas heliotropas? Tas irgi niekai?

– Matavimas – didžiulis menas, – reiškė savo nuomonę Humboltas. – Tai atsakomybė, į kurią negalima žiūrėti pro pirštus.

– Iš tiesų net du heliotropai. Antrasis man pačiam išsprūdo iš rankų, bet tik todėl, kad vienas stuobrys nurodė klaidingą kelią.

Eugenas pašoko, čiupo savo gumbinę, raudoną kepurę ir movė pro duris. Šios trenkė, kad langai sudrebėjo.

– Štai tokios tokelės, – tarė Gausas. – Dėkingumas tapo svetimžodžiu.

– Žinoma, su jaunais žmonėmis nėra taip paprasta, – guodė Humboltas. – Bet nereikia būti ir pernelyg griežtam, padrąsinimas kai kada padeda daugiau už visokius priekaištus.

– Tuščioje vietoje niekas neauga. O dėl magnetizmo galiu pasakyti, kad klausimas keliamas klaidingai: čia ne tai, kiek magnetų esama žemėje. Šiaip ar taip, yra du poliai ir vienas laukas, kurį galima apibūdinti magnetinės jėgos stiprumu ir rodyklės pokrypio kampu.

– Visada vežiojausi magnetinę rodyklę, – aiškino Humboltas. – Turiu per dešimt tūkstančių matavimo rezultatų.

– Dieve mano, – atsakė Gausas. – Vežiotis nepakanka, reikia ir galvoti. Magnetinės jėgos horizontaliąją komponentę galima atvaizduoti kaip geografinės platumos ir ilgumos funkciją. Vertikaliąją komponentę geriausia atspindėti potencine eilute pagal Žemės atvirkštinį spindulį. Paprastos rutulio funkcijos.

Gausas vos pastebimai šypsojosi.

– Rutulio funkcijos. – Humboltas irgi šypsojosi. – Ničnieko nesupratau.

– Priklauso nuo įgudimo. Kai buvau dvidešimties, tokiems vaikiškiems dalykams užteko pusdienio, o dabar reikėtų ištisos savaitės. – Gausas pridėjo pirštą prie kaktos. –

Tas dalykėlis nebeveikia kaip anksčiau. Būtų buvę geriau, jei tada būčiau išgėręs kurarės. Žmogaus smegenys kasdien pamažu miršta.

– Tų nuodų gali gerti, kiek nori, – paaiškino Humboltas. – Kad jie veiktų mirtinai, reikia įlašinti į kraują.

Gausas spoksojo įsmeigęs akis.

– Tikrai?

– Garantuotai, – atsakė Humboltas. – Išbandžiau tą skystimėlį savo kailiu.

Gausas nieko neatsakė. Po kiek laiko vis dėlto pasidomėjo, kas iš tikrųjų nutiko Bonplanui.

– Bus dar laiko apie tai pakalbėti! Susirinkimas nelaukia. Po atidarymo kalbos rengiamas nedidelis priėmimas svečio garbei!

– Atsiprašau, nenugirdau?

– Bonplanui Paragvajuje uždėtas namų areštas. Kai grįžome, Paryžiuje jis nebegebėjo susitvarkyti. Šlovė. Alkoholis. Moterys. Jo gyvenimas neteko aiškumo ir krypties. Vienintelis dalykas, ko niekam nelinkėčiau. Kurį laiką buvo karališkųjų parkų valdybos pirmininkas ir puikus orchidėjų augintojas. Nuvertus Napoleoną, vėl išvyko už vandenyno. Ten turi dvarą ir šeimą, bet viename iš pilietinių karų susidėjo su ne tais žmonėmis, o gal ir tais, šiaip ar taip su pralaimėtojais. Vienas kvailys diktatorius, vardu Fransia, beje, dar ir daktaras, įkalino jį jo paties dvare ir nuolat grasina mirties bausme. Net Simonas Bolivaras negalėjo jam nieko padėti.

– Baisu, – atsakė Gausas. – Bet kas iš tikrųjų yra šis vyrukas? Nieko nesu apie jį girdėjęs.

TĖVAS

Eugenas Gausas klaidžiojo po Berlyną. Elgeta laikė atkišęs delną, po kojomis inkšdamas painiojosi šuo, vežimo arklys suprunkštė tiesiai į veidą, policininkas užrėkė, kad neslampinėtų po gatves. Ties vienu kampu sušneko su jaunu kunigu, iš provincijos kaip ir jis, taip pat labai įbaugintas.

– Matematika, – pakartojo kunigėlis, – įdomu!

– Ak, – atsakė Eugenas.

– Mano vardas Julianas, – prisistatė kunigėlis.

Jie palinkėjo vienas kitam laimės ir nuėjo kas sau. Už kelių žingsnių šūktelėjo kažkokia moteris. Iš baimės ėmė linkti keliai, nes apie panašius dalykus jau buvo girdėjęs. Jis paspartino žingsnius, neapsigręžė net ir tada, kai toji ėmė bėgti iš paskos; jis taip niekada ir nesužinojo, kad ta moteris tik norėjo pasakyti, jog pametė kepurę. Vienuose užeigos namuose išgėrė porą bokalų alaus. Sunėręs ant krūtinės rankas, žiūrėjo į šlapio stalo paviršių. Dar niekada nebuvo taip liūdna. Ne dėl tėvo – jis beveik visada toks, ir ne dėl vienatvės. Kaltas buvo pats miestas: žmonių minios, aukšti namai, purvinas dangus. Užsirašė kelias eilėraščio eilutes. Jos nepatiko. Spoksojo nieko nematančiu žvilgsniu, kol prie jo stalo prisėdo du studentai plačiomis apdribusiomis kelnėmis ir madingais ilgais plaukais.

– Iš Getingeno? – paklausė vienas. – Liūdnai pagarsėjusi vieta. Ten gerai įsisiūbuota!

Eugenas sąmokslininkiškai linktelėjo galva, nors ničnieko apie tai nežinojo.

– Bet ji ateis, – tarė antrasis studentas, – laisvė, nepaisant nieko.

– Tikrai ateis, – pritarė Eugenas.

– Nieko nelaukdama, kaip plėšikas naktį, – pridūrė pirmasis.

Dabar jie žinojo, kas juos vienija.

Po valandos jie jau traukė ta pačia kryptimi. Kaip studentams įprasta, Eugenas ėjo susikibęs su vienu iš jų, o antrasis, atsilikęs maždaug trisdešimt žingsnių, sekė iš paskos – kad nesulaikytų koks žandaras. Eugenas negalėjo suprasti, kad norint kur nors nukakti, reikia tiek ilgai gaišti: vis kitos gatvės, vis nematyti sankryžos, o žmonių atsargos atrodė neišsenkamos. Kur jie visi skuba, kaip įmanoma taip gyventi?

– Humbolto naujasis universitetas, – pasakojo su Eugenu einantis studentas, – geriausias pasaulyje, tvarka – kaip niekur kitur, dėsto rinktiniai šalies profesoriui. Valstybė jo bijo kaip velnias kryžiaus.

– Ar Humboltas įsteigė universitetą?

– Vyresnysis, – aiškino studentas. – Tas padorusis. Ne anas prancūzų pakalikas, visą karą ištupėjęs Paryžiuje. Jo brolis viešai kvietė jį imtis ginklo, o tas pasielgė, tarsi tėvynė būtų niekas. Per okupaciją liepė prie savo pilies Berlyne pritvirtinti skydą su užrašu, kad nevalia plėšti, nes šeimininkas yra Paryžiaus Akademijos narys. Šlykštu!

Gatvė staigiai kilo į kalną, o paskui įstrižai leidosi žemyn. Prie vieno namo durų stovėję du vyrukai paklausė slaptažodžio.

– Į laisvę per kovą.

– Tai paskutiniojo karto slaptažodis.

Priėjo antrasis studentas. Tuodu pasišnibždėjo tarpusavyje.

– Germanija?

– Jau seniai nebe tas.

– Laisva Vokietija?

– O, ne. – Sargybiniai susižvalgė. Galiausiai įleido ir taip.

Laiptais nulipo į pelėsiais pridvisusį rūsį. Ant žemės – daugybė dėžių, kampuose prikrauta vyno statinių. Abu studentai atvertė savo apsiaustų atlapus, kur buvo matyti prisegtos juodõs ir raudonos spalvos, geltonais siūlais išsiuvinėtos kokardos. Juodu atvožė grindyse angą. Siauri laiptai vedė į kitą, dar žemiau esantį rūsį.

Čia buvo sustatytos šešios kėdžių eilės, priešais – sukrypęs pultas kalbėtojui. Ant sienų – juodos ir raudonos gairelės, apie dvidešimt studentų jau laukė. Visų rankose lazdos, kai kas užsidėję lenkiškas kepures, kiti – senoviškas vokiškas skrybėles. Keletas vilkėjo pačių siūtomis pliuškiomis kelnėmis su plačiais viduramžiškais diržais. Prie sienų pritvirtinti deglai mėtė šokinėjančius šešėlius. Eugenas atsisėdo, jam svaigo galva nuo blogo oro ir susijaudinimo.

– Sako, – kuždėjo kažkas patyliukais, – kad žada atvykti jis pats. Jis arba kas nors, kaip jis; pats neturįs teisės išvykti iš Freiburgo prie Instruto, tačiau, sako, protarpiais slapta važinėja po šalį. Neįsivaizduoju, kad tikrai būtų jis. Širdis neišlaikytų pamačius jį patį.

Studentų rinkosi vis daugiau, po du, vis susikibę, dažniausiai diskutuodami dėl slaptažodžio, kurio, atrodo, niekas tiksliai ir nežinojo. Vienas kitas sklaidė eilėraščių tomelį ar žurnalą *Deutsche Turnkunst**. Kai kurie krutino lūpas lyg melsdamiesi. Eugenas smilkiniuose juto, kaip širdis daužosi. Visos kėdės jau seniai buvo užimtos; kas dabar atvykdydavo, turėjo spraustis į kampą.

Kažkoks vyras sunkiais žingsniais nusileido į rūsį, ir visi nutilo. Jis buvo lieknas ir labai aukštas, nuplikęs, ilga žila barzda. Eugeną keistai nustebino, kad šis žmogus buvo tas

* Vokiečių gimnastika.

pats stalo kaimynas, kuris anądien pasienio užeigos namuose buvo įsipainiojęs į ginčą su policininku. Pamažu, mosuodamas rankomis, jis priėjo prie pulto. Ten išsitiesė visu ūgiu, palaukė, kol vienas studentas virpančiomis rankomis – šiam kelis kartus nepavyko įbrėžti degtuko – uždegė žvakę, ir sausu, aukštu balsu prabilo:

– Mano vardo jums nereikia žinoti!

Vienas studentas rūsio gale sudejavo. Šiaip buvo tylu.

Barzdočius pakėlė ranką, sulenkė per alkūnę, kita rodė į ją klausdamas:

– Ar žinote, kas tai yra?

Niekas neatsakė, visi laukė užėmę kvapą. Tada atsakė pats:

– Raumenys.

– Jūs, drąsuoliai, – tęsė jis po ilgos pauzės, – jauni žmonės, tikrai tvirti, bet jūs turite dar stiprėti! – Jis atsikrenkštė. – Nes tas, kuris nori mąstyti, giliai ir iš esmės, iki pat pamatų, privalo grūdinti kūną. Mąstymas be raumenų yra silpnas ir neaiškus, prėska prancūziška pliurzė. Vaikas meldžiasi už Vokietiją, jaunuolis svajoja, o vyras kaunasi ir kenčia.

Jis pasilenkė ir ritmiškais judesiais ėmė raitoti kelnės klešnę.

– Štai čia! – Jis pamušinėjo kumščiu į blauzdą. – Gryna ir stipru, kieta, nes nuolat treniruojama – pirmyn ir atgal, kas nori, gali pačiupinėti.

Jis atsitiesė ir kelias sekundes spoksojo į erdvę, paskui sugriaudėjo lyg perkūno balsu:

– Kaip šita blauzda, tokia turi tapti Vokietija!

Eugenas neatsilaikė pagundai apsigręžti. Daugelis klausytojų sėdėjo nukarusiais smakrais, kitiems skruostais riedėjo ašaros, vienas virpėdamas kiurksojo užsimerkęs, o šalimais sėdintysis iš susijaudinimo kando į pirštą. Eugenas mirksėjo. Oras pasidarė dar tvankesnis. Dėl deglų šešėlių

žaismo jam atrodė, tarsi būtų virtęs kur kas didesnės minios dalimi. Eugenas stengėsi susitvardyti, kad nepradėtų kūkčioti.

– Korporanto neturi niekas palaužti. Kaktą atsukti bičiuliui, krūtinę – priešui. Tai, kas slegia liaudį, yra ne priešo galia, o sava silpnybė.

Jis plojo delnu sau į krūtinę.

– Sunku kvėpuoti, negaliu pajudėti, nežinau, kur panaudoti įgimtą valią ir dorą dievobaimingumą. Liaudimi manipuliavo kunigaikščiai, prancūzai, juodaskverniai – svetimšališkais lepinimais ir liūliavimais, migdymu įbrukus nykštį į burną. O būti buršu – tai vienybė, skaistumas ir dievobaimingumas. Mąstymas!

Kalbėtojas sulenkė pirštus į kumštį ir krumpliais pastukseno į kaktą.

– Mąstymas turi būti toks, kad jo šventų santarvės saitų nesutraukytų joks velnias. Galų gale vis tiek bus prieita prie tikros vokiečių bažnyčios, prie sutvarkytos būties. Bet ką tai reiškia, korporantai?

Jis ištiesė į priekį rankas, pamažu pritūpė ir vėl atsistojo.

– Tai reiškia suimti kūną į nagą, jį treniruoti: pritūpti – atsistoti, prisispausti – atsistumti, kol pasijusi kaip ąžuolas. O kur esame šiandien? Slaptai važinėdamas po šalį neseniai mačiau, kaip senelį ir studentą, du ištikimus vyrus, ėmė šantažuoti policija vien dėl to, kad tie nebuvo pasiėmę kažkokių popiergalių. Ryžtingai stojau jų ginti, kaip dera kiekvienam vokiečiui, ačiū Dievui, nuo šito tironų tarno paspruka. Kiekvieną mielą dieną tokių neteisybių pamatysi per akis, kiekviename žingsnyje ir visur; kas turi tam užkirsti kelią, jei ne puikioji studentija, atsisakiusi alkoholio ir moterų, pasiryžusi kaupti jėgas, toji Vokietijos vienuolija, guvi ir dievobaiminga, linksma ir laisva? Prancūzą išvijome, dabar eilė kunigaikščiui, Nešventoji Sąjunga ilgai nebetvers, filosofija turi sugriebti tikrovę ir ją apkulti, šalin tironiją!

Kalbėtojas trenkė ranka į pultą, ir Eugenas išgirdo save bei kitus šaukiant valio. Barzdočius stovėjo ramus, tiesus, įdelbęs į būrį skvarbias akis. Staiga jo veido išraiška pasikeitė, ir jis pasišalino.

Eugenas pajuto skersvėjį. Šūksmai apmirė. Į patalpą įžengė penki vyrai: vienas žemaūgis senis ir keturi žandarai.

– O, Dieve brangus! – sušuko Eugeno kaimynas. – Universiteto durininkas!

– Aš juk žinojau, – tarė senis žandarams. – Reikėjo tik pažiūrėti, kaip jie po du išžygiavo. Laimė, proto neturi nė per nago juodymą.

Trys žandarai stojo prie laiptų, vienas žengė prie pulto. Barzdočius staiga susigūžė ir nebeatrodė toks aukštas. Jis iškėlė ranką virš galvos, bet pagrūmoti nepavyko. Kaipmat jam buvo uždėti antrankiai.

– Nesitrauksiu nė žingsnio! – šaukė jis policininko vedamas prie laiptų. – Nepasiduosiu prievartai ir įkalbinėjimams! Narsūs buršai neleis! Štai toji akimirka, kai prasideda audra!

Paskui, stumiamas laiptais aukštyn, jis kalbėjo:

– Visa tai – nesusipratimas, galiu paaiškinti.

Sulig tais žodžiais jis išnyko iš akių.

– Einu pakviesti pastiprinimo, – tarė durininkas ir skubiai užlipo laiptais.

– Jokių kalbų! – sukomandavo vienas žandaras. – Kad negirdėčiau nė žodžio! Jei ne, išbarškinsiu visiems kaukoles!

Eugenas pradėjo raudoti. Jis nebuvo vienintelis. Daugelis vyrukų kūkčiojo be perstojo. Keli, kurie buvo pašokę, vėl atsisėdo. „Penkiasdešimt studentų su gumbinėmis, – mąstė Eugenas, – ir trys policininkai. Jei vienas pultų, kiti šoktų iš paskos. O jei tai būčiau aš?" Kelias akimirkas taip galvojo. Tada suprato, kad yra per didelis bailys. Nusišluostė ašaras ir sėdėjo kaip pamelžtas, kol grįžo durininkas vedinas dvi-

dešimčia žandarų, kuriems vadovavo aukštaūgis karininkas ruonio ūsais.

– Suimti, – davė komandą karininkas, – pirma apklausa areštinėje situacijai nustatyti, rytoj – perdavimas vyresnybei!

Smulkaus sudėjimo jaunuolis krito ant kelių, apkabino jo aulinius batus prašydamas pasigailėti. Karininkas mostelėjo galva lubų link, ir vienas žandaras nutempė jį laiptais aukštyn. Eugenas pasinaudojo proga išplėšti iš užrašų knygutės lapelį ir parašyti žinią tėvui. Kol jam uždėjo antrankius, spėjo tą popieriaus skiautę sugniaužti ir paslėpti kumštyje.

Gatvėje laukė policijos vežimai. Suimtieji sėdėjo sugrūsti ant ilgų suolų, už jų stovėjo žandarai. Atsitiktinai Eugenui kliuvo atsisėsti beveik priešais abejingai į vieną tašką žvelgiantį barzdočių.

– Gal sprunkam, – pašnibždomis tarė vienas studentas.

– Tai nesusipratimas, – atsakė barzdočius, – mano pavardė Keselryderis, esu iš Silezijos, ten kažkur įsipainiojau.

Vienas žandaras trenkė jam geležine lazda per pečius, ir jis patyliukais niurnėdamas susirietė.

– Dar kas nori? – paklausė žandaras.

Niekas nė nekrustelėjo. Durys su trenksmu užsidarė, ir visi pajudėjo.

ETERIS

Pusiau prisimerkęs Humboltas kalbėjo apie žvaigždes ir didžiules upes. Nors balsas nestiprus, bet visoje salėje buvo puikiai girdėti. Oratorius stovėjo priešais milžinišką scenovaizdį, kuriame koncentriški apskritimai rodė besisukančias žvaigždes – Šinkelio dekoracija operai „Užburtoji fleita"; šiam renginiui ją dar kartą išskleidė. Tarp žvaigždžių buvo surašyti vokiečių tyrėjų vardai: Bušas, Savinji, Hufelandas, Beselis, Klaprotas, Humboltas ir Gausas. Salė buvo pilnutėlė – nė vienos laisvos vietos: monokliai ir akiniai, labai daug uniformų, pamažu judinamų vėduoklių, centrinėje ložėje – dvi sustingusios figūros: sosto įpėdinio ir jo žmonos. Gausas sėdėjo pirmoje eilėje.

– Ak, kur ten, – šnibždėjo jam į ausį gerai nusiteikęs Dageras, – truks dar metų metus, kol išeis gera nuotrauka. Su apšvietimu kada nors susitvarkysiu, bet nei aš, nei mano kompanionas neturime supratimo, kaip fiksuoti sidabro jodidą.

Gausas pridėjo prie lūpų pirštą, Dageras gūžtelėjo pečiais ir nutilo.

– Kas nukreipia žvilgsnį į naktinį dangų, nelabai įsivaizduoja, kokie milžiniški atstumai driekiasi tame skliaute. Šviesūs Magelano Debesys pietiniame žemės pusrutulyje – tai ne amorfinė substancija, ne ūkas ir ne dujos; juos sudaro saulės, kurių šviesą tik didžiuliai atstumai optiškai sulieja į viena. Paukščių Tako dviejų laipsnių ilgumos ir penkiolikos laipsnių platumos ruože, kurią matome teleskopo okuliare,

yra per penkiasdešimt tūkstančių suskaičiuojamų žvaigždžių ir apie šimtas tūkstančių kitų, kurių dėl silpnos šviesos negalima atskirti. Vadinasi, Paukščių Taką sudaro maždaug dvidešimt milijonų saulių, kurias per vieną jų pačių skersmenį atitolusį šviesulį akis besuvokia tik kaip blankų mirgėjimą, kaip ūkų dėmę, o šių astronomai priskaičiavo daugiau kaip tris tūkstančius. Tad kyla klausimas, kodėl esant tokiai daugybei žvaigždžių visas dangus nėra nuolat apšviestas, kodėl tenai tiek daug tamsos? Tenka daryti prielaidą apie šviesumui priešingą principą, apie tarpinėse erdvėse egzistuojantį šviesai kliudantį, šviesą slopinantį eterį. Tuo dar kartą būtų įrodyta protinga gamtos sandara, nes stebint dangaus kūnų orbitas galiausiai tobulėja žmonių kultūra.

Humboltas pirmą kartą plačiai atmerkė akis.

– Vienas iš tų juodame eteryje plaukiojančių kūnų yra Žemė: ugnies branduolys, gaubiamas trijų apvalkalų: kieto, skysto ir elastinio, – visi trys teikia prieglobstį gyvybei. Net giliuose požemiuose aptikau be šviesos išsiverčiančią augmeniją. Ugniniam žemės branduoliui natūralūs ventiliai yra vulkanai, o akmeninę plutą savo ruožtu dengia dvi jūros: viena vandens, kita – oro. Abiejose nuolat teka srovės: viena, pavyzdžiui, yra garsioji Golfo srovė, varanti Atlanto vandenis pro Nikaragvos ir Jukatano sąsiaurį, paskui Bahamų kanalu į šiaurę Niufaundlendo bankos, o nuo ten į šiaurės rytus Azorų link; galima manyti, kad ji sudaro sąlygas palmių augmenijai, skraidančioms žuvims ir net baidarėmis plaukiojantiems eskimams, neretai sutinkamiems ties Airijos krantais. Aš pats Ramiajame vandenyne atradau ne mažiau svarbią srovę, varančią šaltus šiaurės vandenis palei Čilę ir Peru į atogrąžas. Kad ir kiek prašiau, – jis šyptelėjo pusiau išdidžiai, pusiau droviai, – nepajėgiau jūrininkų perkalbėti, kad tos tėkmės nepavadintų Humbolto srove. Panašiai veikia ir oro vandenyno srovės, kurių srautus palaiko saulės

šilumos svyravimai, o jų kryptį keičia nuožulnūs didelių akmens masyvų šlaitai, todėl augmenijos rūšys pasiskirsto ne pagal platumų laipsnius, o pagal izotermines linijas. Šitos srovių sistemos sieja žemynus į veiksmingą visumą.

Humboltas kelias akimirkas nutilo, tarsi būsima mintis jį itin jaudintų.

– Kaip žemės urvuose, taip ir jūroje, taip ir ore, – visur pilna gyvasties. Augalija – tai atvira, tyliai klestinti gyvybės rūšis. Augalai neturi vidinės saugos, nieko paslėpta – viskas juose išoriška. Palikti likimo valiai, niekieno nesaugomi, priklausomi nuo žemės ir jos sąlygų, jie gyveno ir išgyvena. O vabzdžiai ir gyvūnai, kaip ir žmonės, yra apsaugoti, turi šarvus. Jų pastovi vidinė temperatūra padeda išverti sąlygų pokyčius. Žvelgdamas į gyvūną, dar nieko nežinai, o augalas žvilgsniui atveria savo esmę.

– Dabar jis darosi sentimentalus, – pašnibždėjo Dageras.

– Taip gyvybė žengia per savo sąrangos didėjančio slėpiningumo stadijas, kol padaro tą šuolį, kurį ramiai galima pavadinti didžiausiu iš visų – proto žaibo trenksmu. Iki tos stadijos nėra raidos tiesia linija. Antras pagal dydį žmogaus įžeidimas yra vergovė, didžiausias – idėja, kad žmogus atsiradęs iš beždžionės.

– Žmogus ir beždžionė! – Dageras kvatojo.

Humboltas užvertė galvą tarsi įsiklausydamas į savo paties žodžius.

– Kosmoso pažinimas toli pažengė į priekį. Teleskopais žvalgomasi po visatą, žinoma Žemės sandara, jos svoris ir orbita, nustatytas šviesos greitis, suprantamos vandenynų srovės ir gyvybės sąlygos, netrukus bus įminta ir didžiausia mįslė – magnetizmas. Kelio galas jau matyti, pasaulio matavimas beveik baigtas. Bus suvoktas kosmosas, visi žmonijos pradžios sunkumai, tokie kaip baimė, karai ir išnaudojimas, nueis į praeitį, prie to turi prisidėti pirmiausia Vokietija ir

visų labiausiai – šiame susirinkime dalyvaujantys tyrėjai. Mokslas priartins gerovės amžių, ir kas gali žinoti, ar jis vieną gražią dieną neišspręs ir mirties problemos.

Kelias akimirkas Humboltas stovėjo nejudėdamas. Tada nusilenkė.

– Kai grįžo į Paryžių, – pusbalsiu tarė Dageras salei plojant, – baronas nebe toks kaip anksčiau. Jam sunku susikaupti. Pradeda kartoti tą patį.

Gausas pasiteiravo, ar tiesa, kad jis parvažiavęs todėl, kad pristigo pinigų.

– Pirmiausia paklusdamas įsakymui, – atsakė Dageras. – Karalius nebegalėjo pakęsti, kad jo žymiausias valdinys gyvena užsienyje. Į visus dvaro laiškus Humboltas atsakinėjo išsisukinėdamas, bet paskutiniajame buvo duotas toks aiškus nurodymas, kad nepaklusti būtų reiškę viešą santykių nutraukimą. O tam, – Dageras nusišypsojo, – senajam ponui būtų neužtekę lėšų. Seniai lauktas jo kelionės aprašymas publiką nuvylė: šimtai puslapių pripildyti matavimų rezultatų, beveik nieko asmeniška, iš tikrųjų – jokie nuotykiai. Tai yra ta tragiška aplinkybė, kuri sumenkins jo šlovę. Garsiu keliautoju tampa tik tas, kuris papasakoja įdomių istorijų. O šis vargšas žmogus paprasčiausiai neturi supratimo, kaip rašyti knygą! Dabar sėdi Berlyne, stato observatoriją, turi tūkstantį projektų ir tiesiog varo iš kantrybės visą miesto tarybą. Jaunesnieji mokslininkai iš jo šaiposi.

– Nežinau, kaip yra Berlyne. – Gausas atsistojo. – Bet Getingene nesutikau nė vieno jauno mokslininko, kuris nebūtų asilas.

– Net ir su aukščiausiu kalnu išėjo nei šis, nei tas, – toliau pasakojo Dageras lydėdamas Gausą pro duris. – Netrukus paaiškėjo, kad Himalajuose esama kur kas aukštesnių kalnų. Stiprus smūgis nebejaunam ponui. Kelerius metus to nenorėjo pripažinti. Be to, niekaip negalėjo susitaikyti su mintimi, kad jo ekspedicija į Indiją žlugo.

Koridoriuje Gausas stumtelėjo vieną moterį, užmynė kažkokiam vyrui ant kojos ir du kartus taip garsiai nusišnypštė, kad keletas karininkų pasižiūrėjo į jį su panieka. Jis nebuvo pratęs judėti tokioje žmonių minioje. Norėdamas pagelbėti Dageras paėmė jį už parankės, bet Gausas pastatė ragus.

– To dar betrūko! – Jis šiek tiek pagalvojo, paskui tarė: – Druskos tirpalas.

– Taip, taip, – atsakė užuojautos kupinu balsu Dageras.

– Nežiūrėk taip kvailai išpūtęs akis. Sidabro jodidą galima fiksuoti paprastu druskos tirpalu.

Dageras sustojo kaip įbestas. Gausas, pamatęs Humboltą stovint koridoriaus tarpduryje, spraudėsi per žmones prie jo.

– Druskos tirpalu? – šūktelėjo Dageras jam įkandin. – Kaip tai?

– Čia nereikia būti chemiku, – visu balsu atsakė jam pro petį Gausas, – užtenka tik šiek tiek nusimanyti.

Neskubėdamas jis įžengė į vestibiulį ir, jei Humboltas nebūtų jo tuojau sugriebęs už alkūnės ir stūmęs į priekį, būtų iš čia pasprukęs. Trys šimtai žmonių laukė jo.

Kitas pusvalandis buvo tikra kankynė. Pro jį judėjo viena galva po kitos, viena ranka po kitos stengėsi paimti jo ranką, perduoti kitai rankai, o Humboltas patyliukais kuždėjo į ausį beprasmes pavardžių virtines. Gausas mintyse sumetė, kad namie sutikti tiek daug žmonių jam būtų reikėję, gana tiksliai skaičiuojant, metų ir septynių mėnesių. Pusė vyrų nešiojo uniformą, trečdalis buvo su ūsais. Tik septintadalis iš visų buvo moterys, tik ketvirtadalis iš jų – jaunesnės nei trisdešimties, tik dvi – nebaisios, ir tik vieną būtų mielai palytėjęs, bet toji, vos padariusi kniksą, už kelių akimirkų pasišalino. Vienas vyriškis su trisdešimt dviem ordinų juostelėmis laikė Gauso ranką aplaidžiai trimis pirštais; Gausas mechaniškai nusilenkė, o sosto įpėdinis, linktelėjęs galva, nuėjo toliau.

– Man bloga, – tarė Gausas, – noriu į lovą.

Jis pastebėjo, kad nebeturi aksominės kepurės; kažkas ją nuėmė, tad nežinojo, ar taip pridera, ar kas nors nugvelbė. Vienas vyras tapšnojo jam per petį, lyg juodu būtų metų metais pažįstami, ir, galimas daiktas, taip galėjo būti. Kol vienas uniformuotas vyriškis stuktelėjo kulnais, o kitas surdutu vilkintis akiniuotis įtikinėjo, kad tai esanti didžiausia jo gyvenimo akimirka, Humboltas pajuto akyse ašaras. Jis prisiminė motiną.

Staiga stojo tyla. Įėjo senas ponas vaško spalvos veidu ir nenatūraliai tiesia laikysena. Mažais žingsniukais, lyg nejudindamas kojų, jis plaukė Humbolto link. Abu išskėtė rankas, apsikabino per pečius, vos pastebimai linktelėjo galvomis ir atsitraukė per žingsnį atgal.

– Koks džiaugsmas, – tarė Humboltas.

– Iš tikrųjų, – atsakė antrasis.

Aplinkui stovintieji plojo. Abu palaukė, kol plojimai nuščiuvo, ir atsigręžė į Gausą.

– Tai, – tarė Humboltas, – yra mano mielas brolis, ministras.

– Žinau, – atsakė Gausas, – prieš keletą metų susipažinome Veimare.

– Prūsijos auklėtojas, – pridūrė Humboltas, – padovanojęs Vokietijai savo universitetą, o pasauliui – įžvalgią kalbos teoriją.

– Pasauliui, – papildė ministras, – kurio sąrangą padėjo mums geriau suvokti ne kas kitas kaip mano brolis.

Humbolto, ministro, ranka atrodė šalta ir negyva, žvilgsnis – sustingęs kaip lėlės.

– Seniai nebesu joks auklėtojas. Tik privatus asmuo ir poetas.

– Poetas? – Gausas apsidžiaugė galėdamas paleisti jo ranką.

– Kiekvieną dieną tarp septynių ir pusės aštuonių vakaro savo sekretoriui diktuoju sonetą. Taip darau jau dvylika metų ir tęsiu, kol užmerksiu akis.

Gausas pasidomėjo, ar sonetai išeina geri.

– Tikiuosi, – atsakė ministras. – Bet dabar jau metas atsisveikinti.

– Labai gaila, – tarė Humboltas.

– Man irgi, – kalbėjo ministras, – nuostabus vakaras, didelis malonumas.

Abu išskėtė rankas ir pakartojo aną ritualą. Ministras pasuko durų link ir taisyklingais mažais žingsniukais ištrepsėjo pro jas.

– Netikėtas džiaugsmas, – pakartojo Humboltas. Staiga atrodė prislėgtas.

– Juk jis norėjo namo, – guodė Gausas.

– Atsiprašau dar truputį, – tarė Humboltas. – Štai čia žandarmerijos komendantas Fogtas, kuriam mokslas labai dėkingas. Jis ketina visiems Berlyno žandarams įtaisyti kompasus: taip bus galima gauti naujų duomenų apie magnetinio lauko fliuktuacijas sostinėje.

Ūgio žandarmerijos komendantas buvo dviejų metrų, ūsai – kaip ruonio, rankos spūstelėjimas – siaubingas.

– O štai čia, – tęsė Humboltas supažindinimą, – yra zoologas Malcacheris, čia – chemikas Roteris, o čia – fizikas Vėberis iš Halės su žmona.

– Džiaugiuosi, – atsakinėjo Gausas, – džiaugiuosi.

Nedaug trūko, kad Gausas būtų pravirkęs. Tiek jau to, ši jauna moteris buvo mažo taisyklingo veido, tamsių akių, vilkėjo suknelę su gilia iškirpte. Jis nukreipė žvilgsnį į ją tikėdamasis, kad tai jam praskaidrins nuotaiką.

– Esu fizikas eksperimentininkas, – tarė Vėberis. – Tiriu elektros jėgas. Jos stengiasi slėptis, bet iš to joms nieko neišeis.

– Taip dariau ir aš, – atsakė Gausas nenuleisdamas akių nuo dailiosios moters. – Su skaičiais. Prieš daugel metų.

– Žinau. *Disquisitiones Arithmeticae* išstudijavau atidžiau už Bibliją. Šią irgi studijavau, bet ne taip atidžiai.

Moters ploni antakiai buvo labai išgaubti, pečiai – apnuoginti. Gausas mintyse svarstė, kaip jaustųsi prispaudęs lūpas prie šių pečių.

– Svajoju apie tai, – girdėjo Gausas toliau kalbant daktarą Vėberį iš Halės, – kad toks protas kaip pono profesoriaus, vadinasi, ne specialiai matematinis, o universalus, sprendžiantis problemas, kur tik jos pasitaiko, kada nors imtųsi eksperimentinių pasaulio tyrimų. Turiu begalę klausimų. Mano didžiausias noras – išdėstyti juos profesoriui Gausui.

– Neturiu laiko, – atsakė Gausas.

– Be jokios abejonės, – nesiginčijo Vėberis, – bet labai kukliai tariant, tai būtina, juk esu ne bet kas.

Gausas pirmą kartą pažvelgė į jį. Priešais stovėjo jaunas vyras pailgu veidu ir šviesiomis akimis.

– Tai sakau paties reikalo dėlei, – aiškino šypsodamasis Vėberis. – Tyriau elektros laukų bangavimus. Mano raštus plačiai skaito.

Gausas pasidomėjo, kiek jam metų.

– Dvidešimt ketveri, – Vėberis išraudo.

– Turite gražią žmoną, – pagyrė Gausas.

Vėberis padėkojo. Žmona padarė kniksą, bet neatrodė sutrikusi.

– Jos tėvai ja didžiuojasi, ar ne?

– Tikriausiai, – atsakė Vėberis.

– Užeik rytoj po pietų, – tarė Gausas. – Duodu valandą, o paskui keliauk sau sveikas.

– Tiek užteks, – sutiko Vėberis.

Gausas linktelėjo galva ir pasuko prie durų. Humboltas šaukė iš paskos, kad pasiliktų, nes laukiama karaliaus, bet Gausas daugiau nebeištvėrė, jautėsi visai nusivaręs. Ūsuotasis žandarmerijos komendantas bandė jam pastoti kelią, kiti spraudinėjosi vienas pro kitą: į dešinę, į kairę, vėl į dešinę, ir prireikė nemažai vargo, kol išsiskirstė. Prie drabužinės,

apsuptas studentų, stovėjo kažkoks žmogus karpuotu veidu ir keikėsi sodria švabų tarme:

– Gamtotyrininkas, gudruolis atsirado, nebežino, ką šneka, nei į tvorą, nei į mietą, nesąmonės, žvaigždės mat irgi tik materija!

Gausui raižė vidurius. Ar tiesa, kad didmiestyje būna vežimų, kuriuos galima paprasčiausiai sustabdyti, ir tave parveža namo? Tačiau čia nebuvo nė vieno. Sklido tvaikas. Namie jau seniai gulėtų lovoje, ir nors Minos nelabai norėjo matyti, nepakentė jos balso ir niekas taip neerzino, kaip jos buvimas, pasigedo jos vien dėl įpročio. Jis pasitrynė akis. Kaip taip paseno? Eisena nebe ta, matymas nebe tas, svarbiausia – mąstymas toks lėtas. Senėjimas, nieko čia tragiška. Stačiai juokinga.

Jis susikaupė ir prisiminė visas pakeliui pastebėtas smulkmenas, kai Humbolto vežimas juos vežė nuo Pakhofo numeris keturi iki dainininkų draugijos namų. Nebeįstengė teisingai sudėlioti visų posūkių, bet kryptis nekėlė abejonių: skersai į kairę, taigi į šiaurės rytus. Namie viską būtų išsiaiškinęs vos pakėlęs akis į dangaus skliautą, o toje kloakoje žvaigždės nepamatysi. Šviesą gesinantis eteris. Tik čia gyvenančiam galėjo ateiti į galvą tokia nesąmonė!

Kas keli žingsniai vis dairėsi aplinkui. Bijojo plėšikų, šunų ir purvinų balų. Darėsi nejauku, kad tokiame dideliame mieste niekada nebesusigaudys, jog įstrigs jo labirinte, kuris nebepaleis namo. Bet ne, nereikia nukabinti nosies! Miestas, kas jis – tik namai. Po šimto metų patys mažiausi bus kur kas didesni už šiuos, o po trijų šimtų, – jis suraukė kaktą, nes nebuvo lengva mintyse nubrėžti eksponentinę augimo kreivę, kai esi susinervinęs ir tau skauda pilvą, – taigi po trijų šimtų metų daugelyje miestų gyvens daugiau žmonių nei dabar visose vokiečių kunigaikštijose kartu. Žmonių bus kaip vabzdžių, tūnančių koriuose, dirbančių paprasčiausius

darbus, gimdančių vaikus ir mirštančių. Aiškus daiktas, lavonus reikės deginti, netilps į jokias kapines. O visos tos išmatos? Jis nusičiaudėjo: ar tik kartais neserga?

Po poros valandų parsiradęs šeimininkas Gausą rado sėdintį didžiajame fotelyje, rūkantį pypkę, kojas susikėlusį ant iš Meksikos atsivežto akmens staliuko.

– Kur taip staiga dingai? – sušuko Humboltas. – Visur tavęs ieškojo, kilo labai negerų įtarimų, puikiai pasivaišinome! Karalius buvo nusivylęs.

– Dėl vaišių gaila, – atsakė Gausas.

– Tai nemandagu. Daug žmonių specialiai atvyko. Taip elgtis nedera!

– Tas Vėberis man patinka, – į priekaištus atsakė Gausas. – Bet šviesą ryjantis eteris. Kokia nesąmonė!

Humboltas sunėrė ant krūtinės rankas.

– *Occam's razor**, – tęsė savo mintį Gausas. – Paaiškinimui reikalingų prielaidų skaičius turi būti kuo mažesnis. Beje, nors erdvė ir tuščia, bet ji kreiva. Žvaigždės keliauja itin nepaprastu skliautu.

– Jau vėl, – susierzino Humboltas, – astralinė geometrija. Stebiuosi, kad toks žmogus kaip Gausas laikosi tokios keistos pažiūros.

– Tai joks laikymasis, – atsakė Gausas. – Jau iš pat pradžių buvau nusprendęs apie tai nieko neskelbti. Pernelyg daug žmonių įsitikinę, kad jų įpročiai sudaro pagrindines pasaulio taisykles.

Jis paleido du dūmų debesėlius, kurie pamažu kilo į palubę.

– Koks vakaras! Nedaug tetrūko, kad būčiau neradęs kelio atgal, o kol tingus personalas atidarė duris, turėjau tiek

---

* Pažodžiui: „Okamo skustuvas", lotyniškai *lex parsimoniae* – taupumo (ekonomijos) principas: medievistikoje paplitusi mokslinių teorijų vertinimo koncepcija. Jos esmę nusako pats Gausas kitame sakinyje.

skambinti, kad visi namai sukilo ant kojų. Tokių purvinų gatvių niekur kitur nerasi.

– Tikriausiai nusukai šiek tiek į šalį, – net nemėgino teisintis Humboltas. – Garantuoju, yra purvinesnių. Ir didžiulė klaida yra taip be niekur nieko pasišalinti, kai susirenka tiek daug žmonių, su kuriais galima įgyvendinti svarbių projektų.

– Projektų, – nepasidavė Gausas. – Kalbos, planai, intrigos. Tušti plepalai su dešimčia kunigaikščių ir šimtu akademijų, kol gausi leidimą kur nors pastatyti barometrą. Tai nėra mokslas.

– Ak, – sušuko Humboltas, – kas tada yra mokslas?

Gausas traukė savo pypkę.

– Žmogus vienas prie rašomojo stalo. Popieriaus lapas po nosimi, dėl viso pikto – teleskopas, o už lango – giedras dangus. Jei tas žmogus nepasiduoda tol, kol supranta. Tai galbūt yra mokslas.

– Jei tas žmogus išsirengia į keliones?

Gausas gūžtelėjo pečiais.

– Tai, kas tolumoje slypi – urvuose, vulkanuose, kalnakasybos įmonėse – yra atsitiktinumai ir neturi reikšmės. Dėl to pasaulis netampa aiškesnis.

– Tam žmogui prie rašomojo stalo, – toliau dėstė Humboltas, – reikia, žinoma, rūpestingos žmonos, kuri jam sušildytų kojas ir virtų valgį, taip pat paklusnių vaikų, kurie valytų jo instrumentus, ir tėvų, kurie rūpintųsi juo kaip mažu vaiku. Ir saugaus namo su geru stogu nuo lietaus. Ir kepurės, kad niekada neskaudėtų ausų.

Gausas paklausė Humboltą, ką jis turi galvoje.

– Nieko, kalbu apskritai.

– Tokiu atveju: taip, viso to jam reikia. Kaip vyras tada išvis galėtų išverti?

Įėjo tarnas, jau su chalatu. Humboltas jį iškart užsipuolė:

– Kas per manieros? Ar negali pasibelsti?

Tarnas padavė jam popieriaus lapą. Ką tik atnešęs gatvės berniukas. Atrodo, svarbu.

– Neįdomu, – atsakė Humboltas. – Aš nepriimu naktinių laiškų iš bet ko. Lyg kokioje Kocebu pjesėje!

Nepatenkintas Humboltas išlankstė lapą ir ėmė skaityti.

– Keista, – nusistebėjo jis. – Eilėraštis. Rimas klaikus. Kažkas apie medžius, vėją ir jūrą. Minimas ir paukštis plėšrūnas, ir viduramžių karalius. Čia eilės nutrūksta. Matyt, nerado rimo žodžiui *sidabras*.

Tarnas paprašė apversti kitą lapo pusę. Humboltas apvertė.

– O, Dievuliau, – tarė jis patyliukais.

Gausas atsisėdo tiesiai.

– Akivaizdu, jaunasis ponas Eugenas pakliuvo į bėdą. Šį raštelį jis slapta perdavė iš policijos areštinės.

Gausas nejudėdamas žvelgė į lubas.

– Tai iš tikrųjų nemalonu, – kalbėjo Humboltas. – Šiaip ar taip, esu valdininkas.

Gausas linktelėjo galva.

– Padėti irgi negaliu. Reikalai susitvarkys patys. Beje, prūsų teisėtvarka galima pasitikėti, ji nieko nenuskriaus. Kas nekaltas, gali nesijaudinti.

Gausas apžiūrinėjo savo pypkę.

– Tiesiog gėda, – ėmė piktintis Humboltas, – labai nemalonu. Vis dėlto tai mano svečias.

– Su tuo bernioku amžinai: jei ne tas, tai tas, – tarė Gausas įsikąsdamas pypkę.

Stojo tyla. Humboltas priėjo prie lango ir žvelgė į tamsų kiemą.

– Ką čia žmogus padarysi?

– Taigi, – pritarė Gausas.

– Būta ilgõs dienos. Abu nusivarėme nuo kojų, – baigė kalbą Humboltas.

– Ir nebesame jaunikliai, – dar kartą pritarė Gausas.

Humboltas nuėjo prie durų ir palinkėjo geros nakties.

– Aš dar baigsiu rūkyti pypkę, – atsakė Gausas.

Humboltas pasiėmė žvakidę ir išėjo pro duris. Gausas susidėjo rankas už galvos. Vienintelė šviesa dabar buvo smilkstanti pypkė. Gatve pravažiavo skardomis barškėdamas vežimas. Gausas išsiėmė iš burnos pypkę ir ėmė ją sukinėti tarp pirštų. Suspaudęs lūpas įsiklausė į tylą. Išgirdo artėjant žingsnius, staiga atsidarė durys.

– Taip nieko nebus! – sušuko Humboltas. – Negaliu palikti nieko nedaręs!

– Taigi, – pritarė Gausas.

– Bet laiko labai maža. Šią naktį Eugenas dar praleis žandarmerijos daboklėje. Rytoj iš ryto jį ims tardyti saugumo policija, o tada nebesustabdysi. Jei norime jį ištraukti, reikia veikti tučtuojau.

– O ar žinote, kiek dabar valandų? – paklausė Gausas.

Humboltas spoksojo į jį netardamas nė žodžio.

– Neatsimenu metų, kad tokiu laiku būčiau kur nors baladojęsis! Dabar manau – išvis nėra niekad taip buvę.

Humboltas abejingai pastatė žvakidę.

– Na, gerai. – Gausas atsidusęs padėjo į šalį pypkę ir atsistojo. – Tai, be abejonės, dar labiau sugadins sveikatą.

– Mano poveikis ganėtinai teigiamas, – atsakė Humboltas.

– Dabar užteks, – sušuko Gausas. – Iš taip jau viskas negerai. Betrūksta, kad dar įsižeisčiau!

VAIDUOKLIAI

Žandarmerijos komendanto Fogto nebuvo namie. Jo žmona, įsisupusi į vilnonį chalatą, prikelta iš miego, padrikais plaukais ir kiek sutrikusi aiškino, kad jis po priėmimo dainavimo akademijoje buvo trumpam parvykęs ir paskui iškviestas, tikriausiai yra areštuotų. Prieš vidurnaktį grįžo dar kartą, persirengė civiliais drabužiais ir vėl išvažiavo. Taip daro vieną kartą per savaitę. Ne, kur nežinanti.

– Matyt, čia nieko nepadarysi, – tarė Humboltas, nusilenkė ir jau norėjo eiti.

– O aš manau, kad padarysi, – nesutiko Gausas.

Abu pasižiūrėjo vienas į kitą.

– Aš manau, kad šį bei tą galima padaryti. Pone Humboltai, niekada nebuvote vedęs, todėl nežinote, kaip būna. Moteris, kurios vyras vieną kartą per savaitę naktį išeina, kuo puikiausiai žino, kur jis yra; nors ir nepasakytų, ji vis tiek neliks neišsiaiškinusi. Dviem seniems ponams galėtumėte padaryti didžiulį malonumą.

– Tikrai negaliu nieko pasakyti, – murmėjo ponia Fogt.

Gausas žengė žingsnį prie jos, padėjo savo ranką ant josios ir tarė:

– Kodėl taip apsunkinate mums gyvenimą? Ar aš ir mano bičiulis esame panašūs į išdavikus, kurie negalėtų išlaikyti paslapties?

Gausas nusilenkė ir nusišypsojo.

– Tikrai svarbu.

– Bet niekas neturi žinoti, kad aš sakiau.

– Savaime suprantama, – pritarė Gausas.

– Čia nėra nieko draudžiama. Ir tai vyksta nuo to laiko, kai mirė senelė. Esama įtarimų, kad liko jos paslėptų pinigų, bet niekas nežino kur. Darome viską, kas įmanoma.

Kai juodu lipo laiptais žemyn, Gausas kalbėjo:

– Dar vienas įrodymas, kad moterys neįstengia laikyti liežuvio už dantų. Jei žmona ką nors žino, sužinos visi. Gal galime trumpai stabtelėti prie policijos areštinės? Noriu pamatyti, kaip ten tas nenaudėlis.

– Neįmanomas daiktas, – atsakė Humboltas. – Ten negaliu rodytis.

– Ar Europos respublikonų lyderiui draudžiama užeiti į policijos areštinę?

– Kaip tik to nevalia respublikonų lyderiui, – atsakė Humboltas. – Mano padėtis keblesnė, nei iš pirmo žvilgsnio gali atrodyti. Ir šlovė ne visada padeda. Susivokti Orinoke buvo kur kas lengviau negu šitame mieste.

Jis prislopino balsą:

– Policijos areštinėje suimtuosius iš pradžių suskirsto pagal luomą, o slaptoji policija ima tardyti tik kitą dieną. Jei Fogtas sutiktų jaunuolį paleisti tuojau pat, nė šuo nesulotų.

– Tas jaunuolis visai beviltiškas, – atsakė Gausas, – Vėberis man labiau patinka.

– Juk nepasirinksi, – guodė Humboltas.

– Tikriausiai ne, – pritarė Gausas ir nieko nebesakė, kol vežimas sustojo.

Perėję purviną kiemą, lipo laiptais aukštyn. Du kartus teko sustoti, – kad Gausas atsikvėptų. Humboltas pabeldė į buto duris. Jas atidarė blyškaus veido vyras su smaila barzdele ir paraitytais ūsais. Vilkėjo jis auksu siuvinėtais marškiniais, aksominėmis kelnėmis, avėjo nudėvėtomis šlepetėmis.

– Lorencis, – tarė jis.

Svečiai ne iš karto suprato, kad jis prisistatė. Humboltas pasiteiravo, ar yra žandarmerijos komendantas.

– Jis čia yra, – atsakė Lorencis kapota vokiečių kalba. – Yra dar ir kitų. Kas nori įeiti, turi sėsti prie kitų į ratą.

– Na, gerai, – tarė Gausas.

– Rato negalima pertraukti, – paaiškino Lorencis, – kad šis pasaulis nesusijauktų su mirusiųjų karalyste. Kitaip sakant, reikia pinigų.

Gausas purtė galvą, bet Humboltas įspraudė Lorenciui į delną porą auksinių monetų, ir tas žemai nusilenkdamas pasitraukė į šalį.

Prieškambaris buvo išklotas nutryptais kilimais. Pro pusiau praviras duris girdėjosi aimanuojantis moters balsas. Abu įėjo vidų.

Kambaryje spingsėjo viena vienintelė žvakė. Aplink apvalų stalą sėdėjo žmonės. Aimanavo maždaug septyniolikos metų mergaitė. Ji buvo baltais naktiniais marškiniais, veidas prakaituotas, plaukai sukibę ant kaktos. Jai iš kairės užsimerkęs sėdėjo žandarmerijos komendantas Fogtas, šalia jo – nuplikęs vyras, dar trys senesnės damos, moteris juodais drabužiais, keletas ponų tamsiais kostiumais. Mergaitė suko galvą ratais ir aimanavo. Humboltas norėjo apsigręžti ir nešdintis lauk. Gausas jį sulaikė, o Lorencis pristūmė dvi kėdes. Neskubėdami juodu atsisėdo prie stalo.

– O dabar, – paliepė Lorencis, – turite visi susikibti už rankų!

– Niekados gyvenime, – stojo piestu Humboltas.

– Čia nieko baisaus, – ramino Gausas stverdamas Lorencį už rankos. – Jei mus išmes, tikrai nebus geriau.

– Nebus, – pritarė Humboltas.

– Kitos išeities nėra, – patvirtino Lorencis.

Gausas atsiduso ir čiupo Humbolto kairę ranką, nieko nelaukdamas sugriebė artimiausios moters dešinę; tai damai

galėjo būti apie šešiasdešimt, o atrodė ji kaip statula. Humboltas nustėro.

Mergaitė garsiai šaukdama atmetė galvą. Dėl rangymosi nuo pečių nusmuko naktiniai. Gausas žiūrėjo išpūtęs akis. Jos kūnas kilo aukštyn, tarsi norėtų atsistoti, bet du vyrai tvirtai laikė ją suėmę iš abiejų pusių; ji išsišiepė, vartė akis, mėtėsi į šonus.

– Mačiau karalių Saliamoną, – stenėjo ji, – bet tas nenorėjo ateiti. Dabar siunčia ženklus kitas.

– Nebegaliu, – tarė Humboltas.

– Bet juk čia gan linksma, – nesutiko Gausas. – Ir toji mažylė visai nieko.

Ji staiga konvulsingai vėl atmetė galvą; jeigu aniedu vyrai nebūtų jos laikę, būtų aukštielninka apvirtusi su visa kėde. Paskui nurimo, pakreipė galvą į šoną ir įsmeigė akis į stalo plokštumą.

– Vienas yra tarp mūsų, – ėmė ji kalbėti. – Jam dėdė perduoda, kad už viską atleidžia. Vienas sūnus laukia motinos. Dar matau Bonapartą, velnią žmogaus pavidalu, matau, kaip jis dega pragare. Baisiai keikiasi ir nenori atgailauti.

Ji pasuko galvą įsiklausydama. Marškiniai buvo prasiskleidę iki krūtų apačios. Išprakaitavęs kūnas blizgėjo.

– Dabar matau kito brolį, – kalbėjo ji toliau, – jo mirtis buvusi natūrali ir tvarkinga, nebereikią daugiau aiškintis. Dar matau kito motiną. Ji esanti labai nusivylusi. Sūnaus darbai neturėsią reikšmės, dabar ji žinanti, kad jis laukęs jos mirties norėdamas ištrūkti iš namų kaip bastūnas, ir oloje jis tada vaizdavęs, kad jos nemato. O štai vaikas, kuris prašo pasakyti tėvams, kad šiaip jau niekuo nesiskundžia, patalpa didelė, neretai skraidąs, jei saugojasi, neužsigaunąs. Ir viena sena moteris liepia pasakyti, kad jokių pinigų nepaslėpusi ir niekuo negalinti padėti.

Mergaitė sudejavo, visi pasilenkė į priekį, bet ji daugiau nebekalbėjo. Dar išleido kažkokį gerklinį garsą, pakėlė galvą, lengvu judesiu išsivadavo iš ją laikiusių vyrų parankės, susitvarkė naktinius ir kaip niekur nieko nusišypsojo.

– Na, gerai, – tarė Gausas.

Fogtas iš anapus stalo pažvelgė į jį išgąstingu žvilgsniu. Tik dabar jis juodu pamatė.

– Noriu sušnekti žodį, – kreipėsi Humboltas, visas išbalęs ir sustingusiu lyg kaukė veidu.

– Žavu, – tarė moteris juodais drabužiais.

– Nepakartojama bendravimo su pasauliais akimirka, – išreiškė savo nuomonę Lorencis.

Visi priekaištingai sužiuro į jį, nes tą sakinį ištarė be itališko akcento; tas tuojau pakartojo jį kaip pridera. Mergaitė droviai dairėsi aplinkui. Gausas atidžiai ją stebėjo.

Fogtas paklausė, ar juodu jam iš paskos ėję.

– Tam tikra prasme, – atsakė Humboltas. – Dėl vieno prašymėlio. Bet tai jau pokalbis prie keturių akių.

Jis davė Gausui ženklą, kad pasiliktų, o pats su Fogtu išėjo į koridorių.

– Esu čia dėl senelės, – pašnibždomis aiškino Fogtas. – Niekas nežino, kur jos pinigai. Mano padėtis kebli. Džentelmenas juk turi sumokėti skolas, trūks plyš. Darau, ką išmanau.

Humboltas atsikrenkštė, kelias sekundes pastovėjo užsimerkęs tarsi norėdamas susikaupti.

– Jaunas vyrukas, – prabilo jis, – tenai esančio astronomo sūnus, buvo suimtas kažkokiame kvailame susirinkime. Dar nevėlu jį iš ten paleisti namo.

Fogtas perbraukė pirštais per savo ūsus.

– Kraštui bus padaryta paslauga. Prūsijai labai svarbu su tuo žmogumi bendradarbiauti. Didžiausias interesas yra jo neatbaidyti.

– Didžiausias interesas, – pakartojo Fogtas.

– Kur nors kitur, – tęsė Humboltas, – už tokį poelgį būtų apdovanojama ordinu.

Fogtas atsirėmė į sieną.

– Tai, kuo tie žmonės kaltinami, ne juokai. Be galo abejotinas slaptas susirinkimas. Iš pradžių net manyta, kad susirinkime kalbėjo pats knygos *Deutsche Turnkunst* autorius, niekingiausia asmenybė. Ačiū Dievui, atrodo, kad kalbėtojas buvo tik vienas iš daugelio jo mėgdžiotojų, kurie jo vardu bastosi po šalį. Dėl viso pikto į Freiburgą šiuo metu skuba pasiuntinys, turintis praskaidrinti situaciją.

– Tikra imituojamų tapatybių epidemija, – piktinosi ir Humboltas. – Du mano bendradarbiai, Dageras ir Nypsė, tobulina išradimą, kuris tokiems dalykams tvarkyti bus nepaprastai naudingas. Viršininkai tada turės oficialias nuotraukas, ir niekas nebegalės apsimetinėti įžymybėmis. Tą problemą puikiausiai žinau: neseniai Tirolyje vienas vyras keletą mėnesių gyveno bendruomenės lėšomis, pasiskelbęs esąs Humboltas ir žinąs, kaip rasti aukso.

– Šiaip ar taip, – tarė Fogtas, – padėtis rimta. Nesakau, kad nieko negalima padaryti.

Jis viltingai pasižiūrėjo į Humboltą.

– Tačiau dalykas nelengvas.

– Juk užtenka jums nueiti į policijos areštinę ir jaunuolį pasiųsti namo, – patarė Humboltas. – Pavardė dar neužregistruota. Nė vėjas nepūs.

– Esama rizikos, – išsisukinėjo Fogtas.

– Bet nedidelės.

– Didelės ar nedidelės, civilizuoti žmonės tokiais atvejais kalba apie kompensaciją.

Humboltas žadėjo būti dėkingas.

– Dėkingumas gali įvairiai pasireikšti.

Humboltas garantavo, kad visada liks draugas. Taip pat bus pasirengęs bet kokiai paslaugai.

– Paslaugai.

Fogtas atsikvėpė.

– Jų būna vienokių ir kitokių.

Humboltas norėjo sužinoti, ką jis turi galvoje. Fogtas sudejavo. Beviltiškai žvelgė abudu vienas į kitą.

– Viešpatie, – prašneko čia pat Gauso balsas. – Ar tikrai nieko nesuprantate? Tas tipas nori kyšio.

Fogtas išbalo kaip drobė.

– Jis nori būti papirktas, – ramiai dėstė Gausas. – Pasigailėjimo vertas pienburnis. Mėšlius.

– Draudžiu su manimi taip kalbėti! – spiegiančiu balsu suriko Fogtas. – Aš neprivalau to klausytis!

Humboltas visaip rodė Gausui nutilti. Iš salono susidomėję pradėjo eiti žmonės. Plikagalvis vyras ir ponia juodais drabužiais kuždėjosi tarp savęs, o mergaitė naktiniais marškiniais žvelgė jiems pro pečius.

– Privalai, – atkirto Gausas. – Jei esi mėšlo krūva, garbės neturintis indų lokys, godus pašlemėkas, privalai iškęsti ir į akis sakomą tiesą.

– Užteks! – rėkė Fogtas.

– Toli gražu ne, – toliau drožė Gausas.

– Rytoj ankstų rytą atsiųsiu savo sekundantus!

– Dėl Dievo meilės! – sušuko Humboltas, – visa tai tėra nesusipratimas.

– Išgrūsiu juos pro duris, – nenusileido Gausas. – Puikūs tai turėtų būti nenaudėliai, jei leidžiasi tokio šūdvabalio siuntinėjami. Išspardysiu jiems subines ir dar kitas kūno vietas!

– Ar tai reiškia, – klausė Fogtas vos tramdydamas iš pykčio balsą, – kad tas ponas atsisako satisfakcijos?

– Na, žinoma. To dar betrūko, kad leisčiausi nušaunamas kažkokio susmirdusio varliagyvio!

Fogtas tai žiojosi, tai čiaupėsi, gniaužė kumščius, stebeilijo į lubas. Pasmakrys virpėjo.

– Jei teisingai supratau, pono profesoriaus sūnus turi nemalonumų. Ponas profesorius gali nesitikėti greitai pamatyti sūnaus.

Kone klupdamas Fogtas pripuolė prie kampe stovinčios drabužių kabyklos, čiupo savo apsiaustą, sugriebė kažkokią skrybėlę ir nėrė pro duris.

– Bet tai mano skrybėlė, – suriko plikagalvis ir pasileido jam iš paskos.

– Juk čia išties nieko nebuvo, – pagaliau nutraukė tylą Gausas. Dar kartą įdėmiai pasižiūrėjo į svarbiausią seanso dalyvę, susikišo rankas į kišenes ir išėjo.

– Siaubingas nesusipratimas, – kalbėjo Humboltas, kai pasivijo Gausą laiptinėje. – Juk tas žmogus jokių pinigų neprašė!

– Cha, – tarstelėjo Gausas.

– Aukštas Prūsijos valstybės pareigūnas nepaperkamas. To niekada nėra buvę.

– Cha!

– Galvą guldau!

Gausas nusijuokė. Išėję į gatvę pamatė, kad vežiko nebėra.

– Tada teks kulniuoti pėsčiomis, – konstatavo Humboltas. – Galiausiai čia ir ne taip toli, buvo metas, kai ne tokius atstumus sukardavau.

– Prašyčiau nepradėti vėl iš naujo, – atsiliepė Gausas. – Nebegaliu klausytis.

Piktai pasižiūrėjo jie vienas į kitą ir nupėdino gatve.

– Matyt, senatvė, – tarė Humboltas po kurio laiko. – Anksčiau galėdavau kiekvieną įtikinti. Įveikdavau kiekvie-

ną blokadą ir gaudavau pasą, kokį tik panorėdavau. Niekas neįstengdavo atsispirti.

Gausas nieko neatsakė. Tylėdami jie žingsniavo toliau.

– Gerai, – pagaliau tarė Gausas. – Pripažįstu. Ne itin išmintingai pasielgiau. Tačiau mane taip įsiutino!

– Tokiems seansams reikia padaryti galą, – kalbėjo Humboltas. – Prie mirusiųjų taip nesiartinama. Tai nepadoru, drastiška ir vulgaru! Aš išaugau namuose, kur vaidenosi, ir žinau, kaip elgtis su dvasiomis.

– Šitie žibintai, – Gausas nukreipė kalbą, – netrukus bus dujiniai, tada naktis turės trauktis. Mudu pasenome antrarūšiais laikais. Kas bus dabar su Eugenu?

– Pašalinimas iš universiteto. Tikriausiai kalėjimas. Palankiai susiklosčius aplinkybėms galima pasiekti, kad būtų ištremtas.

Gausas tylėjo.

– Kai kada tenka pripažinti, – tęsė Humboltas, – kad žmonėms negali padėti. Man prireikė ne vienų metų, kol apsipratau su mintimi, kad nieko gero neįstengiu padaryti Bonplanui. Juk nesigrauši dėl to kiekvieną dieną.

– Reikės kaip nors įtikinti Miną. Ji taip beprotiškai prie jo prisirišusi.

– Kas nori kristi, – mėgino apibendrinti Humboltas, – tegu krinta. Gražiai tie žodžiai neskamba, bet jie atspindi tik šiurkštesnę, tam tikru atžvilgiu brutalesnę sėkmingo gyvenimo pusę.

– Aš savo gyvenimą jau nugyvenau, – samprotavo Gausas. – Turiu namus, kurie man nieko nereiškia, dukterį, kurios niekas nenori, sūnų, kuris įklimpo į bėdą. Pastaruosius penkiolika metų matavau kalvas. Iš viso negaliu paaiškinti, kodėl širdyje taip lengva.

– Ir aš negaliu, – pritarė Humboltas. – Irgi jaučiuosi panašiai.

– Gal dar galima šį tą nuveikti. Magnetizmas. Erdvės geometrija. Galva nebe tokia kaip anksčiau, tačiau vis dėlto dar ne kopūstas.

– Niekada nesu buvęs Azijoje, – samprotavo ir Humboltas. – Taip toliau tęstis negali. Iš karto keliu sau klausimą, ar nedarau klaidos atsisakydamas kvietimo į Rusiją.

– Suprantama, neišsiversiu be naujų bendradarbių. Vienas nebegaliu. Vyresnysis sūnus – kariuomenėje, mažasis – dar per jaunas, o Eugenas iškrinta. Bet tas Vilhelmas Vėberis man patiko! Turi dar ir gražią žmoną. Getingene atsilaisvina fizikos profesoriaus vieta.

– Paprasta nebus, – kalbėjo Humboltas apie savo planus. – Vyriausybė norės kontroliuoti kiekvieną mano žingsnį. Bet jei kam atrodo, kad esu silpnas ir nuolankus, tas labai klysta. Kelionę į Indiją man sukliudė. Į Rusiją aš vyksiu.

– Eksperimentinė fizika, – mąstė Gausas, – tai naujas dalykas. Apie tai turiu pagalvoti.

– Jei kiek šypsotųsi laimė, – baigė Humboltas, – galėčiau nukakti iki Kinijos.

STEPĖ

– Kas, mano ponios ir ponai, yra mirtis? Iš tiesų – tai ne gyvybės užgesimas ir perėjimo akimirkos, o ilgas jėgų silpnėjimas, metų metus trunkantis glebimas; tai laikas, kai žmogus dar yra ir kartu žmogaus nebėra, metas, kai jo didybė seniai praėjusi, o jis dar gali vaizduoti, kad tebeegzistuoja. Taip apdairiai, mano ponios ir ponai, gamta yra sutvarkiusi mūsų mirtį!

Nors plojimai dar tęsėsi, bet Humbolto tribūnoje nebebuvo. Prie dainavimo akademijos laukė vežimas, kuris nugabeno jį į mirštančios brolienės namus. Ji skyrėsi su pasauliu tyliai ir be skausmų, mieguista, pusiau budėdama; dar kartą atmerkė akis, pažvelgė pirma į Humboltą, paskui šiek tiek išgąstingai – į savo vyrą, tarsi jai būtų buvę sunku juodu atskirti. Po kelių akimirkų baigė žemės vargus. Broliai sėdėjo šalia vienas kito, Humboltas laikė vyresnįjį už rankos, nes žinojo, kad to reikalauja situacija; tačiau kurį laiką abu pamiršo sėdėti tiesiai ir kalbėti klasikinius dalykus.

– Ar dar prisimeni tą vakarą, – galiausiai prabilo vyresnysis, – kai skaitėme istoriją apie Agerą, o tu nusprendei keliauti į Orinoką? Data kitoms kartoms yra paliudyta!

– Žinoma, prisimenu, – atsakė Humboltas. – Tačiau nebemanau, kad ateities kartas tai domintų, abejoju ir dėl pačios kelionės į Amazonę reikšmės. Kanalas neatnešė klestėjimo žemynui, kuris tebetūkso apleistas ir pilnas uodų, Bonplanas buvo teisus. Bent man gyvenimas prabėgo nenuobodžiaujant.

– Manęs nuobodulys niekada nekankino, – kalbėjo vyresnysis. – Tiktai nenorėdavau būti vienas.

– O aš visą laiką buvau vienas, – prisipažino Humboltas, – bet nuobodulio bijau kaip velnias kryžiaus.

– Nepaprastai sielojausi, – guodėsi vyresnysis, – kad netapau kancleriu, sukliudė Hardenbergas, o juk ta vieta buvo man skirta!

– Niekam niekas nėra skirta, – protino Humboltas brolį. – Žmogus tik nusprendžia ką nors vaidinti, kol galų gale pats tuo patiki. Tačiau daug kas sprendimui priešinasi, tenka save siaubingai prievartauti.

Vyresnysis atsilošė ir ilgai žiūrėjo į brolį.

– Mudu vis dar berniukai?

– Ar nežinojai?

– Žinojau.

Ilgai juodu nebetarė nė žodžio. Paskui Humboltas atsistojo ir kaip visada abu formaliai apsikabino.

– Ar dar pasimatysime?

– Tikriausiai. Gyvi arba aname pasaulyje.

Akademijoje laukė bendrakeleiviai – zoologas Erenburgas ir mineralogas Rozė. Erenburgas buvo žemo ūgio, storas ir su smaila barzdele, Rozė – daugiau nei dviejų metrų ilgšis, ir atrodė, kad jo plaukai visada drėgni. Abu nešiojo storus akinius. Valdžia juos paskyrė Humbolto asistentais. Dabar kartu patikrino instrumentus: cianometrą, teleskopą ir Leideno stiklines, likusias sveikas iš kelionės į atogrąžas, anglišką laikrodį, kuris ėjo tiksliau už senesnį prancūziškąjį, paties Gambėjaus pagamintą inklinatorių ir geležinių dalių neturinčią palapinę. Tada Humboltas nuvažiavo į Šarlotenburgo rūmus.

– Sveikinu kelionę į žento karalystę, – tarė karalius Frydrichas Vilhelmas. – Todėl kamerherą Humboltą skiriu ti-

kruoju slaptuoju patarėju, į kurį nuo šiol turi būti kreipiamasi ekscelencija.

Humboltui teko nusigręžti – taip smarkiai susijaudino.

– Kas jums, Aleksandrai?

– Nieko tokio, tai dėl brolienės mirties, – greitai sumetė atsakyti Humboltas.

– Aš pažįstu Rusiją, – kalbėjo karalius, – žinau ir Humbolto šlovę. Linkiu sėkmingos kelionės! Nėra reikalo dėl kiekvieno nelaimingo valstiečio prapliupti ašaromis.

– Carui garantavau, – pareiškė Humboltas tokiu tonu, tarsi sakytų atmintinai išmoktą tekstą, – kad tirsiu tik laukinę gamtą, o žemesniųjų klasių gyventojų santykiais nesidomėsiu. Šią mintį jau dusyk raštu pakartojau carui ir trissyk – Prūsijos valdininkams.

Namie laukė du laiškai. Vienas buvo vyresniojo brolio, kuris, padėkojęs už aplankymą ir paramą, rašė: „Nesvarbu, ar dar pasimatysime, ar ne, bet dabar vėl – kaip iš esmės ir visada – esame tik mudu. Nuo mažens mums įkalė į galvą, kad gyvenimui būtina publika. Abu manėme, kad mūsų publika – visas pasaulis. Tačiau pamažu mastai siaurėjo, ir turėjome suvokti, kad tikrasis mūsų pastangų tikslas buvo ne kosmosas, o mes vienas antram. Dėl Tavęs aš norėjau tapti ministru, dėl manęs Tu kopei į aukščiausius kalnus ir lindai į urvus, dėl Tavęs išradau geriausią universitetą, dėl manęs atradai Pietų Ameriką, ir tiktai bukapročiams, nesuprantantiems, ką reiškia gyvenimas dėl vienas kito, gali ateiti į galvą žodis varžytuvės: kadangi buvai Tu, aš turėjau tapti valstybės mokytoju, o kadangi aš egzistavau, Tau reikėjo tapti vieno žemyno tyrėju, visoks kitoks aiškinimas būtų netinkamas. O tam, kas tinkama, mes visada turėjome geriausią nuovoką. Prašau šį laišką ateičiai išsaugoti atskirai nuo kitos mūsų korespondencijos, nors, kaip man sakei, ateities nebevertini."

Kitą laišką atsiuntė Gausas. Jis irgi perdavė geriausius linkėjimus ir dar pridėjo kelias magnetizmo matavimams skirtas formules; Humboltas jose ničnieko nesusigaudė. Dar siūlė kelionės metu mokytis rusų kalbos. Jis pats ne vien dėl seniai duoto pažado taip pat pradėjęs. Jei Humboltui pasitaikytų sutikti tokį Puškiną, prašąs nepamiršti perduoti jo pagarbą.

Įėjęs tarnas pranešė, kad viskas parengta, arkliai pašerti, instrumentai sukrauti, auštant galima judėti.

Iš tikrųjų mokydamasis rusiškai, Gausas lengviau įveikė pykčius namie, iškentė amžinus Minos verkšlenimus ir priekaištus, ne taip erzino niūrus dukters veidas ir visi tie klausinėjimai apie Eugeną. Nina atsisveikindama buvo jam padovanojusi rusų kalbos žodyną: mat persikėlė gyventi pas seserį į Rytų Prūsiją, taigi iš Getingeno išsikraustė visam laikui. Staiga jam net kilo klausimas, gal ji, o ne Johana, buvo jo gyvenimo moteris.

Gausas kiek sušvelnėjo. Pastaruoju metu net pavykdavo žvelgti įMiną be antipatijos. Jei vieną gražią dieną jos neliktų, imtų ilgėtis to kažko, kas slypėjo jos pailgame, senstelėjusiame, nuolat kaltinančiame veide.

Dabar dažnai rašė Vėberis. Buvo panašu, kad netrukus jis gali atvykti į Getingeną. Profesoriaus vieta jau buvo laisva, o Gauso žodis čia šį tą reiškė.

– Tikra bėda, – drožė jis dukteriai be užuolankų, – kad esi panaši į baidyklę, o jis turi žmoną!

Grįžtant iš Berlyno, kai supanti karieta jam pykdė širdį kaip niekada gyvenime, mėgino gelbėtis iki smulkmenų pergalvodamas virpėjimo, supimo ir svyravimo santykius. Pamažu pavyko įsivaizduoti visų dėmenų sąveiką. Ne ką tai tepadėjo, užtat paaiškėjo mažiausio suvaržymo principas: kiekvienas judėjimas tol dera su visos sistemos judėjimu, kol įstengia. Vos atvykęs ankstų rytą į Getingeną, viską iš-

dėstė raštu ir pasiuntė Vėberiui, o tas šiuos samprotavimus grąžino su išmintingomis pastabomis. Po kelių mėnesių pasirodė straipsnis. Taip Gausas tapo fiziku.

Popiečiais eidavo ilgai pasivaikščioti į miškus. Netrukus ėmė nebepasiklysti: šias apylinkes dabar pažinojo geriau už bet ką, galiausiai viską sužymėjo žemėlapyje. Kai kada jam atrodydavo, kad šį ruožą ne tik išmatavo, bet ir išrado, tarsi tik per jį tas žemės plotas tapo tikrove. Ten, kur augo vien medžiai, samanos, tūnojo akmenys, kyšojo žolės kupstai, dabar driekėsi tiesių, kampų ir skaičių tinklas. Visa, ką kas nors kada nors išmatavo, nebebuvo ir nebegalėjo būti kaip anksčiau. Gausas abejojo, ar Humboltas tai supras. Užėjo lietus, jis atsistojo po medžiu. Žolė virpėjo, pakvipo šviežia žeme, ir niekur nenorėjo būti kitur – tiktai čia.

Humbolto gurguolė sunkiai slinko į priekį. Išvykimo laikas sutapo su pavasario polydžiu – planavimo klaida, kokios anksčiau nebūtų padaręs. Vežimai klimpo molyje ir vis nuslysdavo nuo permirkusių vieškelių, dažnai tekdavo sustoti ir laukti. Vilkstinė buvo per ilga, žmonių – per daug. Jau ir Karaliaučių pasiekė vėliau nei apskaičiuota. Profesorius Beselis sutiko nenutrūkstamomis kalbomis, aprodė naująją observatoriją, pasirūpino, kad svečiai pamatytų didžiausią krašto gintaro kolekciją.

Humboltas pasiteiravo, ar jis anksčiau nėra dirbęs su profesoriumi Gausu.

– Tai – mano gyvenimo viršūnė, – atsakė Beselis, – nors su juo ir nebuvo paprasta. Nuo tos akimirkos, kai tas matematikos kunigaikštis Brėmene man pasiūlė mesti mokslą ir mokytis virėjo arba kalvio amato, jei tai irgi nėra per daug, ilgai negalėjau atsikvošėti. Šiaip ar taip, man dar pasisekė, kur kas blogesni santykiai su tuo žmogumi susiklostė mano bičiuliui Bartelsui, kuris dabar gyvena Peterburge. Tokiam korifėjui gali atsispirti tik reikšdamas jam simpatiją.

Toliau krapštantis Tilžės link teko važiuoti apledijusiais keliais, ne kartą įlūžo pelkėse. Rusijos pasienyje pasitiko kazokų būrys, atsiųstas jų lydėti.

– Tai tikrai nėra būtina, – pareiškė Humboltas būrio vadui.

– Prašom manimi pasitikėti, – atsakė būrio vadas, – tai būtina.

– Ne vienus metus išgyvenau laukiniame krašte be jokios saugotojų palydos!

– Čia ne laukinis kraštas, o Rusija, – atsakė būrio vadas.

Dorpate laukė krūva žurnalistų, visas universiteto Gamtos fakultetas. Tučtuojau buvo pasišauta supažindinti su mineralogijos ir botanikos rinkiniais.

– Mielai, – atsakė Humboltas, – bet čia esu ne dėl muziejų, o dėl gamtos.

– Menka bėda, – įsiterpė rodydamas pareigingumą mineralogas Rozė, – tai mano sritis, tam aš ir keliauju kartu!

Kol Rozė matavo kalvas aplink miestą, burmistras, fakulteto dekanas ir du karininkai vedžiojo Humboltą po daugybę nejaukių, blogai vėdinamų kambarių, kimšte prikimštų gintaro pavyzdžių. Viename gabale tūnojo voras, kokio Humboltas dar niekada nebuvo matęs, kitame – keistas sparnuotas skorpionas, panašus į pasakišką būtybę. Humboltas prisikišęs visaip žiūrinėjo, bet negalėjo aiškiau įžvelgti, – regėjimas nebe tas.

– Reikėtų padaryti piešinį! – tarė jis.

– Savaime suprantama, – spontaniškai atsiliepė už nugaros stovintis zoologas Erenbergas, paėmė iš jo rankų gintarą ir nuėjo. Humboltas norėjo zoologą sugrąžinti, bet numojo ranka. Būtų nei šis, nei tas prieš visus tuos žmones. Piešinio taip ir negavo, nebeišvydo ir gintaro. Kai vėliau pasiteiravo Erenbergo, tas nieko negalėjo prisiminti.

Iš Dorpato vilkstinė patraukė į sostinę. Priekyje jojo karūnos kurjeris, prisidėjo dar du karininkai, trys profesoriai ir

vienas Peterburgo akademijos geologas, kažkoks Volodinas, kurį Humboltas vis pamiršdavo, kad jo esama, ir krūptelėdavo, kai tas savo tyliu, ramiu balsu ką nors pasakydavo. Įspūdis toks, tarsi šitoje blyškaus veido būtybėje kažkas nepasiduoda fiksuoti atmintyje, arba to žmogaus nepaprastai tobulai mokėta maskuotis. Prie Narvos upės buvo priversti dvi dienas laukti, kol atslūgs ledonešis. Nejučiomis žmonių tiek padaugėjo, kad persikelti prireikė didelio kelto, o tas galėjo plaukti tik tada, kai upėje nebebuvo ledų. Todėl į Peterburgą atvyko vėluodami.

Prūsijos pasiuntinys Humboltą lydėjo į audienciją. Caras, spausdamas ranką, teigė, kad jo apsilankymas Rusijai teikiantis garbę ir pasiteiravo, kaip sekasi vyresniajam broliui, kurį puikiai prisimenąs iš kongreso Vienoje.

– Puikiai?

– Na, taip, – atsakė caras, – atvirai sakant, aš visada jo privengdavau.

Kiekvienos Europos valstybės pasiuntinys Humbolto garbei rengė priėmimą. Ne kartą pietavo su caro šeima. Finansų ministras grafas Cancrinas padvigubino kelionės dotaciją.

– Labai dėkoju, – tarė Humboltas, – nors su širdgėla prisimenu tas dienas, kai keliones dar galėdavau pats finansuoti.

– Nėra ko sielotis, – atsakė Cancrinas, – jauskitės laisvas kaip paukštis padangėje, štai, – jis pakišo Humboltui popieriaus lapą, – yra patvirtintas kelionės maršrutas. Jus lydės apsauga, kiekvienoje sustojimo vietoje jūsų lauks, visų provincijų gubernatoriams duotas nurodymas rūpintis jūsų saugumu.

– Nežinau, ką ir sakyti, – lemeno Humboltas. – Noriu judėti nevaržomas. Tyrėjas turi improvizuoti.

– Nebent, jei blogai suplanavote. O šitas planas, garantuoju, yra visai puikus.

Prieš tolesnę kelionę į Maskvą Humboltas dar gavo laiškų: du parašė brolis, kuris dėl vienatvės darėsi plepus, vieną ilgą atsiuntė Beselis, o Gausas, iki ausų pasinėręs į eksperimentus su magnetizmu, pridėjo dar ir brėžinį. Dabar magnetizmą laikąs rimtu dalyku, jam tirti pastatydinęs belangį namelį, durys – hermetiškos, vinys – iš neįmagnetinamo vario. Iš pradžių miesto tarybos nariai laikę jį išprotėjusiu, bet tol juos plūdęs, jiems grasinęs ir ūžęs į ausis, prasimanęs visokių būtų ir nebūtų pranašumų prekyboje, kalbėjęs apie valstybės reputaciją ir ekonominę perspektyvą, kol jie galiausiai pritarė ir namelį surentė šalia observatorijos. Dabar kiauras dienas kiurksąs prie ilgos, stiprinimo ritėje kybančios geležinės adatos, kurios judesiai tokie silpni, kad plika akimi nepastebėsi; norint matyti silpnus judamos skalės judesius, reikėjo nukreipti žiūroną į virš adatos įtaisytą veidrodį. Humbolto prielaida pasitvirtinusi: Žemės magnetinis laukas fliuktuoja, jo stiprumas periodiškai kinta. Gausas juk matuoja trumpesniais intervalais, tiksliau ir, žinoma, skaičiuoja geriau; Gausui esą juokinga, kad Humboltui neatėjusi į galvą mintis atsižvelgti į siūlo, ant kurio pakabinta adata, tįsumą.

Valandų valandas aliejinės lempos šviesoje Gausas stebėjo, kaip toji adata svyruoja. Patalpoje – jokio garselio. Panašiai kaip kadaise skrydis balionu su Piliatru padėjo suprasti, kas yra erdvė, taip dabar skverbiasi į gamtos širdies nerimastį. Ir visai nereikia kopinėti į kalnus arba brautis per džiungles. Tas, kuris stebi šitą adatą, žvelgia į pasaulio vidų. Protarpiais mintys nuklysdavo į šeimą. Ilgėjosi Eugeno, ir Mina jautėsi nekaip, kai jis ne namie. Jaunėlis netrukus baigs mokyklą. Tas irgi nėra labai galvingas, matyt, nestudijuos. Reikia su tuo susitaikyti, negalima žmonių pervertinti. Bent su Vėberiu kaskart vis geriau sutaria, o neseniai vienas rusų matematikas atsiuntė straipsnį, kuriame daroma prielaida,

kad Euklido geometrija nesanti ta tikroji ir kad lygiagretės linijos susikerta. Nuo tada, kai parašė atsakymą, kad nė viena iš šių idėjų jam nesanti nauja, Rusijoje jį laikė pagyrūnu. Mintis, jog kiti paskelbs tai, ką jau taip seniai žinojo, skausmingai smeigė į paširdžius. Vadinasi, reikėjo tiek metų nugyventi, kad sužinotum, kas yra savimyla. Kiekvieną kartą, kai įdelbdavo akis į adatą ir sulaikydavo kvėpavimą nenorėdamas trikdyti jos begarsio šokio, jautėsi tarsi anų tamsių laikų burtininkas, kaip alchemikas sename vario raižinyje. O kodėl gi ne? Juk *Scientia nova** radosi iš magijos, kurios čia niekada nestigs.

Atsargiai Gausas išlankstė Rusijos žemėlapį. Tokių namelių, kaip šitas, reikėtų pristatyti visose Sibiro platybėse; juose turėtų gyventi patikimi žmonės, gebantys stebėti prietaisus, valandų valandas žiūrėti pro teleskopus ir ramiai, prasmingai leisti dienas. Humboltas mokėjo organizuoti; ko gero, ir tai. Gausas susimąstė. Kai jau buvo sudaręs tokiems stotiniams tinkamų vietų sąrašą, staiga atsidarė durys, ir jauniausias sūnus padavė laišką. Plūstelėjęs vėjo gūsis sukėlė į orą popieriaus lakštus, adata paniškai sumaskatavo, o Gausas mažyliui skėlė porą antausių, kurių tas greitai nepamirš. Tik pusvalandį ramiai pasėdėjus ir palaukus, kompasas tiek nurimo, kad Gausas drįso pajudėti ir atplėšti laišką. Reikią keisti planus, rašė Humboltas, to negalįs daryti savo nuožiūra, jam esąs nužymėtas maršrutas, kurio nepaisyti būtų neprotinga; nurodytoje trasoje matuoti galima, kitur – ne, todėl prašąs skaičiavimus pritaikyti prie maršruto. Liūdnai šypsodamasis Gausas padėjo laišką į šalį. Pirmą kartą jam pasidarė Humbolto gaila.

Maskvoje viskas sustojo.

– Visiškai neįmanoma, – pareiškė Maskvos burmistras, – kad mano garbės svečias kaip niekur nieko keliautų toliau.

---

* Naujasis mokslas *(lot.)*.

Palankus metų laikas šen ar ten, laukia visuomenė, Maskvai negalima atsakyti to, kas buvo suteikta Peterburgui.

Taigi ir čia Humboltas turėjo kiekvieną vakarą eiti į svečius, o Rozė ir Erenbergas apylinkėse rinko akmenų pavyzdžius. Frakuoti ponai su taurėmis rankose vis šūkaliojo valio, dūdų orkestrai išsiderinusiais instrumentais trenkė maršus, bet rasdavosi vienas kitas pobūvio dalyvis, kuris paklausdavo, ar jam nesą bloga.

– Ne, – atsakydavo Humboltas ir akimis ieškodavo besileidžiančios saulės; muzika jam niekada nebuvo labai prie širdies, negalėjo suprasti, ar tikrai ji turi būti tokia garsi?

Tik po kelių savaičių jam leido keliauti toliau į Uralą. Prisišliejo dar daugiau palydovų. Net visą dieną truko, kol parengė vežimus.

– Neįtikima, – skundėsi Humboltas Erenbergui, – to negalėsiu pakęsti, tai nebe ekspedicija!

– Ne visada išeina, kaip nori, – guodė Rozė.

– O, be to, – klausė Erenbergas, – kas čia taip bloga? Visi žmonės išmintingi, garbingi, jie galėtų perimti dalį darbų, kuriuos pačiam būtų sunku atlikti.

Humbolto veidą išmušė raudonis, bet nespėjus nė prasižioti vežimai pajudėjo, ir visą atsakymą nustelbė ratų girgždesys ir arklių kanopų kaukšėjimas.

Ties Nižnij Novgorodu sekstantu nustatė Volgos plotį. Pusę valandos spoksojo pro diopterio okuliarą, sukinėjo alidadę, murmėdamas po nosimi kažką skaičiavo. Kelionės dalyviai pagarbiai žiūrėjo.

– Jautiesi taip, – kalbėjo Volodinas Rozei, – tarsi keliautum per laikus, tarsi būtum atsidūręs istorijos knygoje – tokia pakili nuotaika. Tiesiog verkti norisi!

Galiausiai Humboltas paskelbė, kad upės plotis – du tūkstančiai du šimtai keturiasdešimt kablelis septynios pėdos.

– Visiškai teisinga, – pritarė Rozė ramindamas kitus.

– Du šimtai keturiasdešimt kablelis devyni, jei norime būti tikslūs, – įsiterpė Erenbergas. – Vis dėlto reikia pripažinti, kad, taikant tokį seną metodą, rezultatas ganėtinai geras.

Nižnij Novgorode Humboltą pasitiko su duona ir druska, padovanojo auksinį dubenį, suteikė miesto garbės piliečio vardą, jis turėjo išklausyti vaikų choro koncertą, dalyvauti keturiolikoje oficialių ir dvidešimt viename privačiame priėmime ir tik tada galėjo sargybiniu laivu leistis Volga žemyn. Prie Kazanės Humboltas pareikalavo, kad būtų leista atlikti magnetinius matavimus. Atviroje laukymėje liepė pastatyti geležinių dalių neturinčią palapinę, paprašė visų laikytis ramiai, įlindo į vidų ir kompasą pritvirtino prie parengtų laikiklių. Užtruko ilgiau nei paprastai, nes virpėjo rankos ir ėmė ašaroti vėjų išgairintos akys. Neskubėdama adata susvyravo, aprimo, kelias minutes išbuvo nejudėdama ir vėl pradėjo švytuoti. Humboltas prisiminė Gausą, kuris dabar šeštadalio žemės perimetro atstumu darė tą patį. Tas vargšas žmogus beveik nematęs pasaulio. Humboltas melancholiškai nusišypsojo ir staiga širdyje Gauso pagailo. Rozė ėmė barbenti į palapinės brezentą klausdamas, ar negalima viso to padaryti greičiau.

Keliaudami toliau sutiko raitų ietininkų lydimą moterų kalinių koloną. Humboltas panoro sustoti ir su jomis pasišnekėti.

– Jokių vilčių, – sulaikė jį Rozė.

– Absoliučiai neįmanoma, – pritarė Erenbergas. Jis pabeldė į vežimo stogą, ir ratai vėl ėmė dardėti. Po kelių minučių dulkių debesis prarijo kalinių koloną.

Permėje viskas vyko kaip įprasta: Erenbergas ir Rozė apylinkėse rinko akmenų pavyzdžius, Humboltas vakarieniavo pas gubernatorių. Šis turėjo keturis brolius, aštuonis sūnus, penkias dukteris, dvidešimt septynis vaikaičius ir neaiškų

skaičių pusbrolių ir pusseserių. Visi dalyvavo ir norėjo išgirsti pasakojimų apie kraštus anapus vandenyno.

– Nieko ypatinga ten nėra, – išsisukinėjo Humboltas, – sunkiai beprisimenu, esu labai pavargęs.

Kitą rytą davė nurodymą pavyzdžių rinkinį padalyti į dvi dalis: kiekvieno pavyzdžio reikia dviejų egzempliorių, kuriuos būtina gabenti atskirai.

– Jau seniai dirbama su atskirais rinkiniais, – raportavo Rozė.

– Visą laiką, – patvirtino Erenbergas.

– Joks protingas tyrėjas kitaip nedarytų, – tęsė Rozė. – Galiausiai kiekvienas esame skaitę Humbolto raštus.

Ekspedicija pasiekė Jekaterinburgą. Pirklys, pas kurį Humboltą apgyvendino, kaip ir visi čionykščiai vyrai, nešiojo barzdą, ilgą kaftaną ir perjuostę. Kai vėlų vakarą Humboltas grįžo iš priėmimo pas burmistrą, šeimininkas geidavo su juo išgerti. Humboltas atsisakė, o vyriškis ėmė raudoti kaip mažas vaikas, mušėsi į krūtinę ir laužyta prancūzų kalba lemeno, koks esąs nelaimingas, vargšas, paniekintas žmogus, verčiau jau mirti.

– Na, ką gi, – tarė Humboltas, – bet tik vieną taurelę!

Nuo degtinės Humboltui pasidarė taip bloga, kad teko dvi dienas gulėti lovoje. Dėl niekam nesuprantamų priežasčių vyriausybė prie namų pastatė kazokų sargybą, o dviejų karininkų jis niekaip negalėjo atkalbėti, kad nėra reikalo jo kambaryje visą naktį sėdėti kampe ir knarkti.

Kai Humboltas vėl galėjo vaikščioti, Erenbergas, Rozė ir Volodinas nuvedė jį į aukso kasyklą. Įmonės viršininkui, kurio pavardė Osipovas, ypač rūpėjo klausimas, ką daryti su štolnių vandeniu. Jis parodė Humboltui į vieną užlietą štolnę, kur vandens buvo iki juosmens ir dvokė pelėsiais. Svečias apmaudžiai žiūrėjo į savo peršlapusias kelnių klešnes.

– Reikia sparčiau siurbti!

– Neužtenka siurblių, – atsakė liūdnai Osipovas.

– Tada rečiau užliejinėti, – neskubėdamas kalbėjo Humboltas, – bus galima daugiau iškasti.

Osipovas žvelgė į jį nieko nesuprasdamas.

– Tokiu būdu siurbliai atsipirks patys, ar ne?

Osipovas kiek pagalvojo, paskui sugriebė Humboltą, apkabino ir spaudė prie krūtinės.

Keliaujant toliau Humboltas ėmė karščiuoti, skaudėjo gerklę, be perstojo varvėjo nosis.

– Persišaldžiau, – konstatavo jis tvirčiau vyniodamasis į vilnonę antklodę. – Ar negalima važiuoti lėčiau, visai nematau eglynų!

– Deja, – atsakė Rozė, – to negalima reikalauti iš rusų vežikų, taip jie yra išmokę ir kitaip nebus.

Sustojo tik tada, kai atvyko prie magnetinio kalno. Lygumos viduryje kyšojo kalnas *Vysokaja gora* – balkšvai geltono molio rūdos masė; visi kompasai prarado orientaciją, Humboltas ėmė kopti į kalną. Matyt, dėl to, kad buvo persišaldęs, jam dabar sekėsi sunkiau nei kada nors pirma: keliskart prireikė remtis į Erenbergą, o kai norėjo pasilenkti ir pakelti nuo žemės akmenuką, taip nudiegė nugarą, kad parinkti akmenukų prašė Rozę. Paaiškėjo, kad to net nereikėjo daryti, nes vietinės geležies liejyklos vadovybė jau laukė jo kalno viršūnėje norėdama įteikti dėžutę su kruopščiai sutvarkytais rūdos pavyzdžiais. Humboltas kimiu balsu padėkojo. Vėjas negailestingai plėšė šaliką.

– Ką gi, gal jau lipsime žemyn? – klausdamas pasiūlė Rozė.

Geležies liejykloje atvedė berniuką.

– Jo vardas Pavelas, – pristatė jį liejyklos viršininkas, – jam keturiolika, bet proto visai neturi. Tačiau rado štai šitą akmenį.

Mažylis atgniaužė purviną kumštį.

– Tikrų tikriausias deimantas, – tarė Humboltas kruopščiai apžiūrėjęs.

Pasigirdo neapsakomas džiūgavimas, šachtų prižiūrėtojai vieni kitiems plojo per pečius, darbininkai šoko, vyrų choras vėl užtraukė dainą, kai kurie kalnakasiai tapšnojo Pavelui per žandą – nors ir draugiškai, bet stipriai.

– Neblogai, – gyrė Volodinas Humboltą, – vos kelios savaitės šioje šalyje ir jau radote pirmą Rusijos deimantą, jaučiama meistro ranka.

– Aš juk neradau jo, – teisinosi Humboltas.

– Jei galiu patarti, – įsiterpė Rozė, – būtų geriau to sakinio nebekartoti.

– Esama paviršutinės ir gilesnės tiesos, – protino ir Erenbergas, – kam ne kam, o vokiečiui tai aišku kaip dieną.

– Ar gaila, – klausė Rozė, – suteikti tiems žmonėms akimirką pasijusti, kaip jie nori?

Po kelių dienų juos pasivijo visai išsekęs raitelis su caro padėkos raštu.

Po persišaldymo Humbolto sveikata nesitaisė. Jie važiavo taiga, kurioje zvimbė spiečiai uodų. Dangus buvo nepaprastai aukštas, o saulė, atrodo, nebežada nusileisti, tad naktis – vien blausus prisiminimas. Tolis su savo žolingomis pelkėmis, žemaūgiais medžiais ir kaip gyvatė vinguriuojančiais upeliais susiliejo į baltą miglą. Kai kada, kai Humboltas krūptelėjęs pabusdavo iš tarsi tik kelias sekundes trukusio snaudulio ir įsitikindavo, kad chronometro rodyklė vėl peršoko per vienos valandos padalą, dangus su savo pluoštiniais debesimis ir nepaliaujamai svilinančia saule atrodė suskirstytas segmentais ir išraižytas įtrūkiais, kurie, jei tik jis pajudindavo galvą, pasislinkdavo kartu su visu akiračiu.

Erenbergas paslaugiai paklausė, ar nereikia dar vienos antklodės.

– Niekada nesiklodavau dviem antklodėmis, – pasipriešino Humboltas.

Tačiau Erenbergas nejudėdamas laikė ją atkišęs, ir silpnumas nugalėjo susierzinimą: Humboltas sugriebė minkštą medvilninį audinį ir vyniodamasis į jį motyvavo:

– Nebent, kad lengviau būtų kovoti su snauduliu. Kiek dar iki Tobolsko?

– Labai toli, – atsakė Rozė.

– Bet ir ne taip toli, – švelnino padėtį Erenbergas. – Ši šalis yra tokia beprotiškai didelė, kad atstumai netenka prasmės. Jie ištirpsta abstrakčioje matematikoje.

Humboltui pasirodė, kad tame aiškinime nelabai sueina galai, tačiau jautėsi pernelyg pavargęs apie tai galvoti. Jis prisiminė, kad Gausas yra kalbėjęs apie absoliutų ilgį, tiesę, kuriai nieko nebegalima pridurti ir kuri, nors ir baigtinė, nutįsta tiek, kad bet kokia atkarpa tėra tik jos dalis. Tame pusiau miego ir pusiau budėjimo būvyje kelias akimirkas pajuto, kad toji tiesė kažkuo susijusi su jo gyvenimu ir viskas būtų šviesu bei aišku, jei tik suvoktų, kuo. Atsakymas tarsi sukosi ant liežuvio. Toptelėjo mintis parašyti Gausui, bet nejučia užsnūdo.

Gausas buvo apskaičiavęs, kad Humboltui liko gyventi nuo trejų iki penkerių metų. Neseniai jis vėl pradėjo gilintis į mirčių statistiką. Tai buvo valstybinės draudimo kasos užsakymas, gerai apmokamas, be to, matematikos požiūriu ir įdomus. Kaip tik pats neseniai buvo peržengęs visų savo pažįstamų gyvenimo trukmės tikimybę. Suskaičiavęs vieną valandą pro observatoriją praeinančius žmones, galėjo nustatyti, kiek iš jų atguls į kapus po vienų, trejų ar dešimties metų.

– Tai turėtų daryti astrologai! – prasitarė jis vieną kartą.

– Horoskopų nereikėtų visai sumenkinti, – paprieštaravo Vėberis, – mokslas išmoks panaudoti ir juos, kaip dabar

pradedama naudoti galvaninė srovė. Be to, varpo formos tikimybės kreivė niekuo nekeičia tos paprastos tiesos, kad niekas nenutuokia, kada amžinai užmerks akis; šiuo atveju kauliukas visada krinta pirmą kartą.

Gausas paprašė jo nekalbėti niekų. Jo žmona Mina, kuri dabar serga, mirs anksčiau už jį, tada atsisveikins su pasauliu motina, paskui – jis pats. Taip sakanti statistika, taip ir bus. Dar kurį laiką jis spoksojo pro žiūroną į veidrodinę skalę, bet adata nebekrutėjo, nieko nebesakė ir Vėberis. Tikriausiai impulsai vėl kur nors pakeliui pradingo.

Taip juodu pasišnekučiuodavo dažnai. Vėberis buvo įsitaisęs miesto centre fizikos kabinete prie kitos su tokia pat adata ritės. Sutartu laiku indukciniu prietaisu jie siuntinėjo vienas antram signalus. Kažką panašaus prieš nemažai metų Gausas buvo mėginęs daryti su Eugenu ir heliotropu, tačiau berniukas negalėjo išmokti dvejetainės abėcėlės. Vėberis dabartinį įrenginį laikė unikaliu išradimu, galinčiu profesorių plačiai išgarsinti, padaryti turtingu ir žinomu žmogumi.

– Esu jau žinomas, – atsakė Gausas, – išties ir ganėtinai turtingas. Ta idėja tokia akivaizdi, kad mielai atiduodu ją pusgalviams.

Kadangi iš Vėberio signalų nebesulaukė, atsistojo, pasitaisė aksominę besnapę kepurę ir išėjo pasivaikščioti. Dangus buvo aptrauktas permatomais debesimis, matyt, bus lietaus.

Kiek daug valandų jis praleido šitoje priėmimo stotyje laukdamas iš jos kokio nors ženklo?! Jeigu Johana buvo tenai, panašiai kaip Vėberis, tik toliau ir kitur, kodėl nesinaudojo proga? Jei mirusieji leidžiasi atgabenami ir pargabenami merginų su naktiniais marškiniais, kodėl jie atsisako pasinaudoti šituo puikiu įrenginiu? Gausas ėmė mirkčioti: kažkas negerai akims, dangaus skliautas atrodė išvagotas plyšių. Pajuto krintant pirmuosius lietaus lašus. Gal miru-

sieji nebekalba todėl, kad yra stipresnėje tikrovėje, kad ši jiems atrodo kaip sapnas ir pusiau tikrovė, kaip seniai įminta mįslė, į kurios pinkles, jei užsigeistų joje judėti ir reikštis, turėtų vėl įsipainioti. Kai kurie mėgino. Išmintingesnieji į tai nesileido. Gausas atsisėdo ant akmens, lietus čiurkšlėmis tekėjo galva ir pečiais. Mirtis, matyt, ateis kaip netikrovės pažinimas. Tada suvoktų, kas yra erdvė ir laikas, kokia tiesės prigimtis, kokia skaičiaus esmė. Galbūt ir tai, kodėl pats sau vis atrodė kaip ne visai pavykęs išradimas, kaip kopija ne visai tikro žmogaus, kurį silpnas išradėjas įmetė į keistą antrarūšę visatą. Kažkas perskrodė dangų – tiesia linija, labai aukštai. Priešais driekęsis vieškelis pasirodė platesnis, miesto mūro sienų nebesimatė, o tarp namų iškilo spindintys stiklo bokštai. Gatvėmis slinko metalinės kapsulės tarsi skruzdėlių voros; orą pripildė žemo garso dundėjimas, kuris kybojo padangėje, net atrodė, kad jis kyla nuo silpnai vibruojančios žemės. Burnoje jautėsi rūgštokas vėjo skonis. Dvokė degėsiais. Būta ir kažko nematomo: elektrinių virpesių, atpažįstamų iš ne per geriausios savijautos, iš virpesių pačioje tikrovėje. Gausas pasilenkė į priekį, ir viskas kaipmat dingo; pabudo išgąstingai šūktelėdamas. Atsistojo visas permirkęs nuo galvos iki kojų ir sparčiais žingsniais grįžo į observatoriją. Būti senam reiškė, kad gali sukniubti bet kurioje vietoje.

Humboltas jau buvo knapsojęs tokioje daugybėje vežimų, buvo tempiamas tokio arklių skaičiaus ir matęs tiek žolėmis apaugusių lygumų, kurios atrodė vis tokios pat, buvo regėjęs tiek horizontų, kurie vienas nuo kito niekuo nesiskyrė, kad ir pats nebesijautė esąs tikras. Palydovai nešiojo kaukes nuo uodų, bet jam šie vabzdžiai netrukdė: jie priminė jaunystę ir mėnesius, kai jautėsi nepaprastai žvalus. Eskortas dar padidėjo – dabar per taigą kartu jojo bemaž šimtas kareivių ir tokia sparta, kad apie kokius nors pavyz-

džių rinkimus ir matavimus negalėjo būti nė kalbos. Tik vieną kartą Tobolsko gubernijoje kilo sunkumų: Išimo gyvenvietėje, dideliam policijos nepasitenkinimui, Humboltas sušneko su lenkų kaliniais, paskui slapta pasišalino, užlipo ant kalvos ir pastatė savo teleskopą. Po kelių minučių jį apspito kareivių būrys. Ką jis čia darąs, kodėl į miesto pusę nukreipęs vamzdį? Palydovai jį išvadavo, bet Rozė visų akivaizdoje subarė:

– Reikia nesitraukti nuo eskorto, kas čia per išsigalvojimai?

Rinkiniai nuolat pasipildydavo. Visur laukė nemažai tyrėjų, kurie perduodavo visokių kruopščiai suklasifikuotų ir aprašytų akmenų ir augalų pavyzdžių. Vienas barzduotas nuplikusia galva universiteto profesorius su apvaliais akinių stiklais padovanojo nedidelį stiklinį butelį su kosminiu eteriu, kurį sudėtingu filtrų įrenginiu išskyręs iš oro. Butelis buvo toks sunkus, kad tik dviem rankomis galėjai pakelti, o turinys spinduliavo tokią tamsą, kad net per geroką atstumą daiktai darydavosi neryškūs.

– Su šia substancija reikia elgtis atsargiai, – patarinėjo profesorius šluostydamas aprasojusius akinius, – ji lengvai užsidega. Apie save galiu pasakyti, kad bandomąjį įrenginį išmontavau, iš jo neliko nieko, rekomenduoju butelį užkasti giliai į žemę. Be to, geriau ilgai jo neapžiūrinėti, nes gadina savijautą.

Vis dažniau pakeliui pasitaikydavo išvysti pagodų apvaliais stogais, žmonių akys siaurėjo, krašto platumose matėsi vis daugiau kirgizų klajoklių jurtų. Prie sienos pasitiko saliutuojantis kazokų pulkas, plaikstėsi vėliavos, skardėjo trimitas. Kelias minutes vilkstinė važiavo samanota niekieno žeme, paskui pagarbą atidavė kinų karininkas. Humboltas pasakė kalbą apie vakarą ir rytą, Vakarų ir Rytų pasaulius ir žmoniją apskritai. Po jo kalbėjo kinas. Vertėjo nebuvo.

– Turiu brolį, kuris net šitą kalbą yra studijavęs, – pašnibždomis kalbėjo Erenbergui į ausį Humboltas.

Kinas šypsodamasis iškėlė aukštyn abi rankas. Humboltas jam padovanojo rietimą mėlyno audeklo, kinas įteikė pergamento ritinį. Kai Humboltas jį išvyniojo, pamatė, kad yra prirašytas, ir nerimastingai spoksojo į šio rašto ženklus.

– Dabar turime grįžti, – kuždėjo jam Erenbergas, – visa tai gali labai pakenkti caro geranoriškumui, apie sienos perėjimą nėra ko ir galvoti.

Grįždami važiavo pro kalmukų šventyklą.

– Čia atliekamos labai savotiškos kulto apeigos, – aiškino Volodinas, – verta vieną kartą užeiti.

Į vidų juos įvedė geltona mantija vilkintis šventyklos tarnautojas. Auksinės statulos šypsojosi, kvepėjo žolelių smilkalais. Juos pasitiko raudonai geltonu drabužiu apsitaisęs lama. Su šventyklos tarnautoju jis kalbėjo kiniškai, tas laužyta rusų kalba – su Volodinu.

Jis jau girdėjęs, kad keliauja žmogus, kuris viską žino.

Humboltas protestavo:

– Aš nieko nežinau, tik visą gyvenimą paaukojau tam, kad toji aplinkybė pasikeistų. Žinių įgijau ir pasaulį apkeliavau, štai ir viskas.

Volodinas ir šventyklos tarnautojas jo žodžius išvertė. Lama šypsojosi. Jis beldė kumščiu į savo pilvą.

– Visada tas čia!

– Kaip sakėte? – paklausė Humboltas.

– Čia viduje stiprėti ir darytis didelis, – atsakė lama.

– Kaip tik to visada siekiau, – pritarė Humboltas.

Lama savo minkšta vaikiška ranka palietė Humbolto krūtinę. Tas, kuris to nesuprantąs, tampąs nerimastingas, lakstąs po pasaulį kaip vėtra po laukus, viską drebinąs ir nieko neveikiąs.

– Nieku aš netikiu, – atsakė Humboltas kimiu balsu. – Tikiu gamtos gausa ir įvairove.

– Gamta yra neišganyta, – aiškino lama, – ji kvėpuoja neviltimi.

Nežinodamas ką ir sakyti, Humboltas paklausė Volodino, ar tas teisingai išvertė lamos žodžius.

– Po velnių, – atkirto Volodinas, – iš kur man žinoti? Visa tai neturi prasmės!

Lama teiravosi, ar Humboltas galįs pažadinti jo šunį.

– Apgailestauju, bet šitos metaforos nesuprantu.

Volodinas pasitarė su šventyklos tarnautoju.

– Čia jokia metafora, – patikslino tas, – užvakar nugaišo lamos mylimas šuniukas, kažkas atsitiktinai jį sumindė. Lama tebeturi jo kūną ir prašo Humboltą, kurį laiko nepaprastai išmaningu, gyvūną pažadinti.

– To aš negaliu, – atsakė Humboltas.

Volodinas ir šventyklos tarnautojas išvertė, lama nusilenkė. Jis suprantąs, kad tas, kuris žino paslaptį, gali tai daryti tik retai, bet prašąs tos malonės, šunelį labai mylįs.

– Tikrai to negaliu, – pakartojo Humboltas, kuriam nuo žolelių smilkalų pamažu ėmė svaigti galva. – Nieko negaliu prikelti iš numirusių!

– Suprantu, ką išmintingas žmogus nori pasakyti, – atsakė lama.

– Nieko nenoriu pasakyti, – sušuko Humboltas, – paprasčiausiai negaliu!

– Suprantu, – kartojo lama. – Gal išmintingajam žmogui galiu pasiūlyti puodelį arbatos?

Volodinas patarė būti atsargiam, nes šituose kraštuose į arbatą įmeta apkartusio sviesto. Jei nesi pratęs, gali pasidaryti baisiai bloga.

Humboltas atsisakė.

– Suprantu ir šitą žinią, – nuolankiai kartojo lama.

– Čia nėra jokios žinios, – nebesitvardė Humboltas.

– Suprantu, – atsakė tas.

Humboltas neryžtingai nusilenkė, tą patį padarė ir lama, ir visi vėl leidosi į kelionę.

Prie Orenburgo prisidėjo dar viena šimtinė kazokų – saugoti, kad neužpultų kokia raitelių orda. Keliautojų buvo per penkiasdešimt, dvylika vežimų ir daugiau nei dviejų šimtų kareivių palyda. Visą laiką važiavo didžiausiu greičiu ir, nors Humboltas visaip prašė, neleido jokių tarpinių sustojimų.

– Pernelyg pavojinga, – motyvavo Rozė.

– Kelias tolimas, – pritarė Erenbergas.

– Daug dar visko reikia nuveikti, – giedojo tą pačią giesmę ir Volodinas.

Orenburge laukė trys sultonai, kurie su didžiule palyda buvo atvykę pamatyti viską žinančio žmogaus. Humboltas nedrąsiai pasiteiravo, gal galima užlipti ant vienos kitos kalvos, labai domina uolienos, ir oro slėgio seniai nematavęs.

– Vėliau, – atsakė Erenbergas, – dabar prasidės žaidimai!

Tolesnės kelionės išvakarėse Humboltui pasisekė savo miegamajame slaptai atlikti magnetizmo matavimus. Kitą dieną skaudėjo nugarą – nuo tada ėmė vaikščioti šiek tiek pasilenkęs. Rozė padėjo atsargiai įlipti į vežimą. Kai važiavo pro kalinių koloną, stengėsi nežiūrėti pro langelį.

Netoli Astrachanės Humboltas pirmą kartą gyvenime sėdo į garlaivį. Du motorai varė į orą dvokiančius dūmus, o plieninis laivo korpusas sunkiai ir nenoriai brovėsi į jūrą. Putojančios bangos ryto prieblandoje atrodė tarsi neryškiai švytėtų. Išlipo mažytėje saloje. Iš smėlio kyšojo tarantulų kojos. Kai Humboltas paliesdavo kokį vorą, tas staigiai atšokdavo, bet nebėgo. Kone laimingas padarė keletą jų eskizų. Šiam dalykui savo kelionės aprašyme skirsiąs nemaža vietos.

– Tuo nelabai tikiu, – norėjo patikslinti Rozė. – Kelionės aprašymas – mano sritis. Ponas Humboltas dėl to gali nesirūpinti.

– Tačiau tą aš noriu daryti pats, – atsakė Humboltas.

– Aš nesiveržiu, bet pavedimą esu gavęs iš karaliaus, – buvo Rozės atsakymas.

Laivas išplaukė į jūrą, sala netrukus dingo iš akių. Ją apgaubė tiršta migla, nebesiskyrė dangus nuo žemės. Tai šen, tai ten išnirdavo ūsuota ruonio galva. Humboltas stovėjo laivo pirmgalyje, žvelgė į tolį ir iš pradžių nereagavo, kai Rozė priminė, kad laikas grįžti.

– Kur grįžti?

Pirma į krantą, – atsakė Rozė, – paskui į Maskvą, paskui į Berlyną.

– Vadinasi, tuo viskas baigiasi, tai – viršūnė, galutinis posūkio taškas? – nusistebėjo Humboltas. – Toliau jau niekur?

– Ne šiame gyvenime, – neieškojo žodžio kišenėje Rozė.

Paaiškėjo, kad laivas nukrypo nuo kurso. Niekas nesitikėjo, kad bus tokia migla, kapitonas nebuvo pasiėmęs žemėlapių, visai nežinia, kurioje pusėje žemė. Jie plaukė aklai. Migla sugėrė visus garsus – išskyrus motorų puškavimą.

– Pamažu kyla pavojus, – prasitarė kapitonas, – kuro atsargos ne begalinės; jei per daug toli nukaksime, nebepagelbės nė ponas Dievas.

Volodinas ir kapitonas apsikabino, kai kurie profesoriai pradėjo gerti, visus apėmė nelinksma nuotaika.

Rozė nuėjo į laivo pirmgalį pas Humboltą. Reikią didžiojo navigatoriaus pagalbos, kitaip gausime galą.

– Ir niekada nebegrįšime? – paklausė Humboltas.

Rozė linktelėjo galva.

– Paprasčiausiai dingsime? – stebėjosi Humboltas. – Pačiame gyvenimo žydėjime išplaukti į Kaspijos jūrą ir niekada nebegrįžti?

– Visiškai taip, – atsakė Rozė.

– Susilieti su toliu, amžiams išnykti vietovėse, apie kurias nuo mažens svajojai, troškai pamatyti jų vaizdą, dabar pasišalinti ir niekada nebeparsirasti namo?

– Ko gero, – atsakė Rozė.

– Į tą pusę! – Humboltas parodė į kairę, kur pilkuma atrodė šiek tiek šviesesnė, išraižyta baltais dryžiais.

Rozė grįžo pas kapitoną, parodė kryptį, kuri buvo priešinga nei kapitono manyta. Po pusvalandžio laivas pasiekė krantą.

Maskvoje buvo surengtas didžiausias priėmimas, kokiame iki šiol Humboltui teko dalyvauti. Jis vilkėjo mėlynu fraku, visi stengėsi įtraukti į savo būrelį, karininkai atidavinėjo pagarbą, damos negailėjo kniksų, profesoriai nulenkinėjo prieš jį galvas. Paskui stojo tyla, ir karininkas Glinka ėmė deklamuoti eilėraštį, kuris prasidėjo Maskvos gaisru ir baigėsi posmu apie baroną fon Humboltą, naujųjų laikų Prometėjų. Plojimai truko ketvirtį valandos. Kai Humboltas šiek tiek kimiu ir neryžtingu balsu norėjo prabilti apie žemės magnetizmą, universiteto rektorius pertraukė jo kalbą – kad įteiktų pluoštelį plaukų iš Petro Didžiojo kasos.

– Vien šnekos ir malimas liežuviais, – kuždėjo Humboltas Erenbergui į ausį, – jokio mokslo. Reikės būtinai pasakyti Gausui, kad dabar jį geriau suprantu.

– Aš žinau, kad jūs suprantate, – atsakė Gausas. – Jūs visada supratote, vargšas bičiuli, daugiau nei žinojote.

Mina pasidomėjo, gal jam negera. Jis prašė duoti jam ramybę, tiktai garsiai pagalvojęs. Jautėsi sudirgintas, jau vien besišypsančio kino, kuris visą naktį į jį stebeilijo – tokia elgsena net sapne nepriimtina. Be to, vėl gavo paštu straipsnį apie astralinę erdvės geometriją, šį kartą atsiuntė ne kas kitas, o senas mokinys Martinas Bartelsas. „Vadinasi, per visus tuos metus jis mane vis tiek aplenkė," – vėl tarė sau

Gausas, ir jam atrodė, kad atsakė ne Mina, o jau sparčiai į Sankt Peterburgą dardantis Humboltas: daiktai yra tokie, kokie yra, ir jei mes juos pažįstame, jie lieka absoliučiai tokie pat, nesvarbu, ar juos kas nors tyrė, ar visai niekas nekišo nagų.

– Kaip tai įsivaizduojate? – paklausė caras, kuris buvo pradėjęs Humboltui kabinti Šventosios Onos ordiną, bet akimirką sustojo. Humboltas kaipmat sumetė ir paaiškino, kad tik sakęs, jog nereikia pervertinti mokslininko nuopelnų, mokslininkas – ne kūrėjas, jis nieko neišranda, neįgyja žemės, neaugina vaisių, nei sėja, nei pjauna, po jo ateina kiti, kurie žino daugiau, paskui – dar kiti, žinantys dar daugiau, kol galiausiai vėl viskas nugrimzta į tamsą. Caras, suraukęs kaktą, perjuosė per petį juostą, pasigirdo šūksmai „tegyvuoja" ir „bravo"; Humboltas stengėsi stovėti tiesiai. Pirma lipdamas ištaigingais laiptais buvo pastebėjęs, kad kelios jo frako marškinių sagos neužsegtos, todėl rausdamas turėjo prašyti Rozės jas užsegti – pirštai neseniai taip sugrubę. O dabar akyse raibo auksu tviskanti salė, sietynai švietė, tarsi šviesa kristų iš kažkur kitur, visi plojo, tamsiaodis švelniu balsu deklamavo poemą. Humboltas mielai būtų Gausui papasakojęs apie laišką, kuris daugiau nei metus, kol jis keliavo, laukė suglamžytas ir dėmėtas Peterburge. „Sunkiai ir pamažu, – rašė Bonplanas, – slenka mano dienos, žemę taip apkarpė, kad joje vos telpu aš pats, mano namas ir šioks toks laukas aplinkui, visa kita priklauso neskaidriam prezidento pasauliui, esu areštuotas, laukiu blogiausio ir, jei taip galima pasakyti, radau ramybę; ilgiuosi tavęs, senas bičiuli. Nesutikau daugiau nė vieno, kuris taip mėgtų augalus kaip Tu." Humboltas krūptelėjo, kai Rozė palietė jo alkūnę. Visi sėdintieji aplink didelį stalą sužiuro į jį. Humboltas atsistojo, tačiau per ne visai rišlią užstalės kalbą galvojo apie Gausą. „Tau, Bonplanai, – profesorius būtų jam tikriausiai

atsakęs, – be abejonės, žiauriai nepasisekė, bet ar galime skųstis? Joks kanibalas Tavęs nesuėdė, joks tamsuolis manęs nenugalabijo. Ar nekeista dėl to, kaip mums taip pasiutiškai sekėsi? O kas dabar dedasi, tėra tik tai, kas turėjo vieną kartą įvykti – savo išradėjui įgrisome iki gyvo kaulo."

Gausas padėjo į šalį pypkę, nusmaukė ant pakaušio aksominę kepurę, įsidėjo į lagaminėlį rusų kalbos žodyną ir ploną Puškino tomą ir išėjo iki vakarienės pasivaikščioti. Gėlė nugarą, raižė ir pilvą, ausyse ūžė. Sveikata vis dėlto nebuvo tokia bloga. „Kiti jau kapuose, o aš – dar čia", – pagalvojo jis. Vis dar galėjo mąstyti, žinoma, nebe itin sudėtingus dalykus, bet tam, kas būtiniausia, apgalvoti jėgų užteko. Virš galvos svyravo medžių viršūnės, tolumoje kyšojo jo observatorijos kupolas, o vidurnaktį eis prie teleskopo – labiau iš įpročio, nei norėdamas dar ką nors atrasti, stebėti Paukščių Tako juostą tolimųjų spiralinių ūkų kryptimi. Prisiminė Humboltą. Mielai būtų jam palinkėjęs sėkmingai grįžti, bet juk kiekvieną kartą žmogus parsirandi kiek silpnesnis, kol galiausiai ir visai pradingsti. O gal jis vis dėlto egzistuoja, tas šviesą ryjantis eteris? „Aiškus daiktas, egzistuoja, – mąstė Humboltas savo ratuose, – juk gabenuosi jį su savimi, viename iš vežimų, tik nebeprisimenu, katrame – šimtai dėžių, nebegali susigaudyti." Staiga jis kreipėsi į Erenbergą:

– Faktai!

– Taip, – atsakė Erenbergas.

– Faktai, – pakartojo Humboltas. Jie dar liko, visus surašys, bus milžiniškas veikalas – pilnas faktų, kiekvienas pasaulio faktas įdėtas į vieną vienintelę knygą, viskas faktai ir tik jie, dar kartą visas kosmosas, tik, žinoma, apvalytas nuo paklydimų, fantazijų, svajonių ir miglų.

– Faktai ir skaičiai, – kalbėjo jis netvirtu balsu, – jie galbūt galėtų žmogų išgelbėti. Kai, pavyzdžiui, pagalvoju, kad kelionėje praleidome dvidešimt tris savaites, sukorėme ketu-

riolika tūkstančių penkis šimtus varstų, pravažiavome šešis šimtus aštuoniasdešimt penkias pašto stotis ir, – jis padarė pauzę, – panaudojome dvylika tūkstančių du šimtus dvidešimt keturis arklius, tada visa toji faktų gausa darosi suvokiama ir įkvepia drąsos.

Tačiau kai pro šalį slinko Berlyno priemiesčiai ir Humboltas vaizdavosi, kaip dabar Gausas pro savo teleskopą žvelgia į dangaus kūnus, kurių orbitas mokėjo apibūdinti paprastomis formulėmis, staiga nebegalėjo pasakyti, katras iš jų buvo toli nukakęs, o katras likęs namie.

MEDIS

Kai Eugenas stebėjo, kaip horizonte tolsta krantas, pirmą kartą gyvenime užsikūrė pypkę. Skonis nekoks, bet galbūt galima priprasti. Dabar jis nešiojo barzdą ir pirmą kartą pasijuto nebesąs vaikas.

Tas rytmetis, kai buvo suimtas, atrodė seniai nugrimzdęs į praeitį. Į jo kamerą įsiveržė ūsuotas žandarmerijos komendantas ir du kartus užsimojęs taip tvojo į veidą, kad žandikaulis atvipo. Netrukus prasidėjo tardymas: surdutu vilkintis vyriškis kažkaip neįprastai mandagiai ir liūdnu balsu klausė, kodėl taip pasielgęs. Priešindamasis arešto metu pats save įstūmęs į velnio virtuvę – ar tai buvę būtina?

– Bet juk aš nesipriešinau! – sušuko Eugenas.

– Tai ką, nori Prūsijos policiją apkaltinti melu? – metė priekaištą slaptosios policijos tardytojas.

Eugenas prašė, kad policija susisiektų su jo tėvu.

Tardytojas atsiduso.

– Ar tikrai manai, kad tai nėra seniai padaryta?

Policininkas pasilenkė į priekį, atsargiai paėmė jį už abiejų ausų ir iš visų jėgų trenkė kaktą į stalo paviršių.

Kai Eugenas atsipeikėjo, pasijuto gulįs švarioje lovoje, ligoninės palatos su grotuotais langais pasienyje.

– Tai ne pati blogiausia vieta, – tarė senyvo amžiaus sesutė, – čia patenka tik aristokratai arba žmonės, kuriuos kas nors yra užtaręs, gali džiaugtis.

Pavakariais vėl pasirodė tas pats mandagus slaptosios policijos tardytojas ir pareiškė, kad viskas esą sutvarkyta, Eugenas ištremiamas iš šalies. Numatoma kelionė į užjūrį.

– Ne visai suprantu, – klausė Eugenas, – ar tai bus labai toli?

– Čia joks siūlymas, – atsakė policininkas, – sprendimas nediskutuojamas; jei įsivaizduotum, kokio likimo išvengei, lietum džiaugsmo ašaras.

Vakare aplankė tėvas. Jis atsisėdo ant lovos krašto ir iš karto paklausė:

– Kaip taip galėjai padaryti savo motinai?

– Aš visai to nenorėjau, – atsakė Eugenas ašarodamas, – aš nieko nežinojau, nenoriu niekur važiuoti.

– Kas įvyko, tas įvyko, – kalbėjo tėvas mechaniškai tapšnodamas jam per petį ir kišdamas po pagalve šiek tiek pinigų. – Viską sutvarkė baronas, nuostabus žmogus, nors ir apykvaišis.

Eugenas teiravosi, iš ko reikės gyventi. Tėvas patraukė pečiais.

– Ar nesi pagalvojęs, kaip apskaičiuoti laukų plotą?

– Laukų, kaip tai?

– Rutulio funkcijos, – atsakė tėvas susimąstęs, taip reikėtų daryti.

Gausas susigūžė ir žvelgė į Eugeną lyg pabusdamas iš sapno.

– Kaip visuomet, ką nors sugalvosim!

Jis taip stipriai timptelėjo Eugeną prie savo krūtinės, kad į petį atsitrenkė skaudamas sūnaus žandikaulis; Eugenui iš skausmo kelias akimirkas aptemo akys. Kai grįžo sąmonė ir vėl galėjo blaiviai mąstyti, tėvas jau buvo išėjęs. Tik dabar suvokė, kad niekada jo nebematys.

Po trijų dienų kelionės pasiekė uostą. Laukdamas kelto į Angliją, Eugenas įsikalbėjo su trimis į tą šalį reikalų tvarky-

ti vykstančiais bendrakeleiviais, geraširdžiais, ne itin protingais žmonėmis, kurie dirbo naujai įkurtiems bankams; bendrakeleiviai pasiūlė sulošti kortomis. Eugenas laimėjo: iš pradžių nedaug, paskui vis daugiau, galiausiai tiek, kad lošimo partneriai ėmė jį laikyti apgaviku, ir Eugenas turėjo kuo skubiausiai nešdintis. Lošiant jam nereikėjo nieko kito daryti, kaip įsidėmėti kortas pagal Džordano Bruno metodą, kurį tėvas prieš keletą metų buvo išmokęs: kiekvieną kortą buvo būtina galvoje paversti žmogaus arba gyvūno pavidalu – juo kvailiau, juo geriau; taip jos susidėlioja į tam tikrą siužetą. Jei esi kiek įgudęs, gali trisdešimt dviejų kartų lošimą išlaikyti atmintyje. Tada Eugenui niekada nebuvo pavykę, ir tėvas bardamasis liovėsi mokęs. Dabar viskas ėjo kaip sviestu patepta.

Kitame viešbutyje per daug išgėrė. Oras aplinkui mirguliavo, sąnariuose jautė malonų nuovargį. Taip lindo miegas, kad beveik nepastebėjo jaunos gražios moters, kuri staiga įsitaisė šalia jo. Tokia jauna ji visai nebuvo, kaip paskui iš arčiau pastebėjo, taip pat ir ne tokia jau graži, bet kai meluodamas sakė, kad neturi pinigų, toji įsižeidusi klausė, ar ji panaši į tokią moterį, ir norėdamas jai parodyti, kad tokia jos nelaiko, nusivedė ją į savo nakvynės kambarį. Pakeliui svarstė, ar nederėtų pasisakyti, kad ji esanti jo pirmoji moteris ir nelabai žinąs, ką turės daryti. Tačiau paskui viskas klostėsi labai paprastai: kai prieblandoje jautė, kaip jos rankos glosto skruostus, buvo toks laimingas ir pavargęs, kad būtų ir užmigęs, jeigu ji nebūtų mokėjusi jam to neleisti, ir tada nebeturėjo reikšmės, kiek jai metų ir kaip atrodo, o kai kitą rytą paaiškėjo, kad ji pasiglemžė visus jo išloštus pinigus, nesitvėrė pykčiu. Kaip viskas savaime pasidaro, kai esi išskridęs į pasaulį.

Štai atvyko į Angliją: svetimi žmonės, keistai skambančių garsų kalba, nesuprantami vietovių pavadinimai ir neįpras-

tas maistas. Buvo sakoma, kad Londone gyvena milijonas žmonių, bet to jis neįstengė įsivaizduoti; milijonas žmonių – kokia nesąmonė. Viešbutyje, kuriame buvo apsistojęs, pasiekė Humbolto laiškas; mokslininkas siūlė sėsti į naujamadišką garlaivį ir plaukti į užjūrį. Pabaigoje davė patarimų, kaip elgtis su laukiniais žmonėmis: reikia rodyti draugiškumą ir susidomėjimą, netinka nei slėpti savo pranašumo, nei vengti pamokymų; mėgavimasis kitų nežinojimu yra pažeminimo forma. Eugenas negalėjo nesišypsoti. Tarsi gyvens tarp laukinių! Iš tėvo – nė žodžio. Namų ilgesio ir vienatvės kankinamas negalėjo naktimis užmigti. Tad sėdo į pirmą pasitaikiusį garlaivį, kuriame gavo laisvą vietą.

Keleivių buvo nedaug. Garlaiviai tik neseniai buvo pradėję plaukioti vandenynais, todėl daugeliui toks transportas atrodė per naujas. Debesys karojo žemai. Užgeso Eugeno pypkė, o kai norėjo ją užsidegti, jau pūtė per stiprus vėjas. Kapitonas, sužinojęs, kad Eugenas išmano matematiką, pasikvietė jį į vairininko kajutę.

– Gal domiesi ir navigacija?

– Nė kiek, – atsakė Eugenas.

– Anksčiau, – aiškino kapitonas, – toks debesuotumas būtų kėlęs sunkumų. Šiais laikais orientuojamasi ne pagal žvaigždes, dabar turime tikslių laikrodžių. Su Harisono chronometru kiekvienas mėgėjas gali apiplaukti Žemės rutulį.

– Vadinasi, – apibendrindamas klausė Eugenas, – didžiųjų navigatorių laikai jau praėję? Nebereikalingas joks Blaitas, joks Humboltas?

Kapitonas susimąstė. Eugenas stebėjosi, kodėl žmonėms reikia tiek laiko, kol ką nors atsako. Juk nieko sunkaus neklausė!

– Taip, jie praėję, – pagaliau atsakė kapitonas, – ir niekada nebegrįš.

Naktį, kai Eugenas vėl negalėjo sudėti akių labiau iš susijaudinimo nei dėl motorų gausmo, prie kurio dar prisidėjo ir kajutės bendrakeleivio iš Airijos knarkimas, užėjo tikra audra: bangos su milžiniška jėga trankėsi į plieninį laivo korpusą, motorai staugė, o kai Eugenas nusvirduliavo į denį, viena banga taip bloškė jį į šalį, kad beveik išlėkė per bortą. Visas sušlapęs ir varvėdamas parslinko į kajutę. Airis liovėsi melstis.

– Turiu didelę šeimą, – kalbėjo jis vos regzdamas prancūziškus žodžius, – visa atsakomybė gula ant mano pečių, ne laikas mirti. Tėvas buvo kietaširdis, jo negalėjau mylėti, motina anksti atgulė į kapus, dabar ir mane šaukia Dievas.

– O mano motina dar gyva, – atsakė Eugenas, – tėvas daug ką mylėjo, bet tik ne mane. Aš netikiu, kad Dievas jau nori mane turėti prie savęs.

Kitą rytą vandenynas tvyrojo ramus lyg ežeras. Kapitonas murmėdamas pasilenkė prie žemėlapių, pažvelgė pro sekstanto okuliarą, patikrino, ką rodo Harisono laikrodis, ir konstatavo, kad esame toli nukrypę nuo kurso – reikia papildyti kuro atsargas.

Todėl laivas prisišvartavo Tenerifėje. Tvieskė akinanti šviesa, iš vieno ką tik pastatyto muitinės namo balkono susidomėjusi juos stebėjo papūga. Eugenas išlipo į krantą. Vyrai garsiai įsakinėjo, buvo kraunamos dėžės, ten ir atgal tripinėjo menkai apsirengusios moterys. Elgeta prašė išmaldos, bet Eugeno kišenėse švilpavo vėjai. Atsidarė vienas narvas, ir lyg sviediniui sprogus į visas puses pasipylė būrys klykiančių beždžionaičių. Eugenas, palikęs uostą, kulniavo kalno, kurio kontūrai buvo panašūs į kūgį, link. Mintyse svarstė, ar nebūtų gerai užsiropšti į viršūnę – kaip toli galėtum matyti! Ir oras visai skaidrus.

Prie kelio stovėjo paminklinis akmuo. Reljefas vaizdavo kalną, šalia jo – surdutu vilkintį žmogų su šaliku ant kaklo

ir cilindru ant galvos. Užrašo nesuprato, išskyrus vardą ir pavardę. Eugenas atsisėdo ant uolos skeveldros, pūtė į orą dūmų debesėlius ir apžiūrinėjo akmenyje iškaltą vaizdą. Sustojo pro šalį ėjęs vietinis gyventojas: ant pečių – pončas, ant galvos – vilnonė kepurė. Kažką ispaniškai sakydamas rodė į žemę, į kalną ir vėl į žemę. Eugeno kelnėmis ropojo šimtakojis su nepaprastai ilgais čiuptuvais. Atvykėlis ėmė dairytis. Tiek daug nematytų augalų! Pagalvojo, kaip jie visi galėtų vadintis? Antra vertus – kam tai įdomu? Juk tai – vien vardai.

Jis priėjo mūro siena apjuostą sodą, kurio vartai stovėjo atlapi. Medžių kamienais rangėsi orchidėjos, čiulbėjo šimtai paukščių. Netoli, atrodo, naujai pastatyto mūro stiebėsi nepaprastai storas medis. Jo žievė – gumbuota ir šiurkšti, kamienas aukštai šakojosi į daugybę šakų šakelių, kurios sudarė į krūmą panašų vainiką. Pamažu Eugenas įslinko į jo šešėlį, atsirėmė į kamieną ir užsimerkė. O kai po kiek laiko atsimerkė, išvydo priešais žmogų su grėbliu rankose. Tas ėmė bartis. Eugenas ramiai nusišypsojo:

– Tas medis tikriausiai labai senas?

Sodininkas treptelėjo koja į žemę ir parodė į vartus. Eugenas prašė atleisti, labai pailsėjęs, kelias akimirkas net atrodę, kad esąs kitoks arba išvis niekas, čia tokia maloni vietelė. Sodininkas grėsmingai iškėlė grėblį, Eugenas iškiūtino pro vartus.

Garlaivis išplaukė ankstų rytą, po poros valandų salos išnyko už horizonto. Daug dienų vandenynas tvyrojo toks ramus, kad Eugenui susidarė įspūdis, jog laivas visai nejuda. Tačiau ne vieną kartą sutiko burinių laivų su įtemptais takelažais, du kartus praplaukė pro kitus garlaivius. Vieną naktį Eugenui pasirodė, kad tolumoje mato kažką blykčiojant, bet kapitonas patarė nekreipti dėmesio: jūroje – daugybė miražų, kai kada atrodo, kad ji kaip ir žmogus sapnuoja.

Paskui bangos ėmė stiprėti, iš miglos išniro paukštis pasišiaušusiomis plunksnomis, klyktelėjo nepatenkintas ir vėl dingo. Airis paklausė Eugeną, ar juodu negalėtų suvienyti jėgų, pradėti savo verslą, įsteigti nedidelę firmą.

– Kodėl gi ne, – atsakė Eugenas.

– Turiu seserį, – toliau motyvavo airis, – netekėjusi, gražuole nepavadinsi, bet virti moka.

– Virti, – atsakė Eugenas, – gerai!

Sukimšo į pypkę paskutinį tabaką, nuėjo į laivo pirmgalį ir ilgai stovėjo nuo vėjo ašarojančiomis akimis – kol vakaro migloje kažkas ėmė šmėžuoti: iš pradžių neryškiai ir ne visai tikroviškai, bet paskui vis ryškiau; ir kapitonas šypsodamasis tarė:

– Ne, tai ne miražas ir ne vaiduoklis, tai – Amerika!

TURINYS

Kehlmann, Daniel
Ke38 Pasaulio matavimas : romanas / Daniel Kehlmann ; iš vokiečių kalbos vertė Alfonsas Tekorius. – Vilnius : Alma littera, 2007. – 248 p.

ISBN 978-9955-24-666-4

Talentingo vokiečių rašytojo Danielio Kėlmano romane tapomi dviejų pasaulinio garso mokslininkų – Frydricho Gauso ir Aleksandro fon Humbolto – asmenybių paveikslai. Rašytojas intriguojamai, analitiškai ir be galo įtaigiai atskleidžia dviejų asmenybių pasaulius.

UDK 830-3

Daniel Kehlmann
PASAULIO MATAVIMAS

Romanas

Iš vokiečių kalbos vertė *Alfonsas Tekorius*

Redaktorė *Simona Kaziukonytė*
Korektorės *Marijona Treigienė ir Gražina Stankevičienė*
Viršelio dailininkė *Judita Židžiūnienė*
Maketavo *Zita Pikturnienė*

Tiražas 2000 egz.
Išleido leidykla „Alma littera", A. Juozapavičiaus g. 6/2, LT-09310 Vilnius
Interneto svetainė: www.almalittera.lt
Spaudė UAB „Logotipas", Utenos g. 41a, LT-08217 Vilnius

Daniel Kehlmann (Danielis Kėlmanas) gimė 1975 m. Miunchene, tėvas – kino režisierius, motina – aktorė. Kai Danieliui sukako šešeri, tėvai persikėlė į Vieną. Studijavo germanistiką ir filosofiją. Literatūroje debiutavo 1997 metais. Yra parašęs tris romanus ir dvi apsakymų knygas, apdovanotas įvairiomis premijomis; paskutinioji, 2005 m., – Kandido premija. Kai tų pačių metų rugsėjo mėnesį pasirodė ketvirtasis romanas *Pasaulio matavimas*, autorius kaipmat išgarsėjo. Šis kūrinys jau išverstas į 37 kalbas ir pasaulyje parduota per vieną milijoną jo kopijų.

40°
60°
80°
ARENCO JŪRA
Obė
Tobolskas
Permė
Nižnij
Novgorodas
Omskas
Jekaterinburgas
Kazanė
Volga
Tobolas
Išimas
Orskas
Uralskas
rachanė
JŪRA
ASPIJOS
ARALO JŪRA